

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

2016

Uuringu tellis ja rahastas Sotsiaalministeerium.

Autorid:

Liina Osila on Poliitikauuringute Keskus Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik alates 2012. aastast. Roll projektis: uuringujuht-analüütik.

Pirjo Turk on olnud Poliitikauuringute Keskus Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik alates 2010. aastast. Roll projektis: ekspert-analüütik.

Magnus Piirits on Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik 2014. aastast. Roll projektis: analüütik

Helen Biin on Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik 2012. aastast. Roll projektis: analüütik

Märt Masso on Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik 2012. aasta algusest. Roll projektis: kvaliteedikontroll.

Kristi Anniste on Poliitikauuringute Keskus Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik alates 2015. aastast. Roll projektis: analüütik.

Käesoleva töö valmimisse on andnud olulise panuse ka:

Eneli Mikko, Valentina Batueva, Ingel Kadarik, Kreet Aun, Kateryna Grygorenko, Kaisa Karu, Loone Vilumaa ja Merliin Vellend

Samuti täname Jane Snaithi ja MTÜ Igale Lapsele Pere; Meelis Kukke ja Eesti Asenduskodu Töötajate Liitu; asenduskodude juhatajaid ja töötajaid; perekondasid, kelle perekonnas on hooldamisel asendushoolduse noor; lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaid üle Eesti; Sotsiaalministeeriumi ja eelkõige asendushoolduse noori, kes andsid olulise panuse uuringu valmimiseks.

Poliitikauuringute Keskus Praxis on Eesti esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus, mille eesmärk on toetuda analüüsile, uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

Väljaande autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Osila, Liina., Turk, Pirjo., Piirits, Magnus., Biin, Helen., Anniste, Kristi., Masso, Märt. 2016. Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

ISBN 978-9949-507-70-2 (PDF)

Lühikokkuvõte ja soovitused

Lapse loomulik kasvu- ja arengukeskkond on perekond, kus laps omandab iseseisvaks eluks vajalikud oskused ning mis pakub probleemide tekkides lapsele tuge. Asendushooldus on loodud vanemliku hoolitsuseta jäänud või väga rasketes tingimustes kasvavatele lastele ja noortele, et pakkuda neile paremat kasvu- ja arengukeskkonda ning tagada neile hea ettevalmistus iseseisvaks täiskasvanueluks. Kui tavalises peres kasvava noore iseseisvumine ja ellu astumine toimub üldjuhul järk-järgult pere toel, siis asendushoolduselt ellu astuval noorel tuleb iseseisvalt hakkama saada kohe pärast täisealiseks saamist või edasiõppimise korral veidi vanemana õpingute lõpetamise järgselt. Eestis on asendushoolduse vormideks perekonnas hooldamine, eestkostja pere ja uude perre lapsendamine (perepõhised) ning asenduskoduteenus (asutuse põhine, kus samuti püütakse luua pere sarnane keskkond). Antud uuringu sihtrühm on just asenduskoduteenuselt ja perekonnas hooldamiselt (raportis kasutatud samas tähenduses ka mõistet *kasupered*) elluastuvad ja elluastunud noored. Uuringu eesmärk on teada saada, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asenduskodu teenuselt ja kasuperedest ellu astunud noored; milline on asenduskodu teenuselt ja kasuperedest peatselt ellu astuvate noorte valmisolek iseseisvaks toimetulekuks ja kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende edukas toimetulek hilisemas elus.

Teiste riikide uuringutes on leitud, et asendushoolduselt ellu astuval noortel võivad olla mõningatel juhtudel puudulikud sotsiaalsed ja igapäevaelu oskused. Näiteks võib neil olla keskmisest madalam enesehinnang ja mõningal juhul vähene vastutusvõime, madalam haridustase või katkenud haridustee. Tihtipeale on asendushoolduselt sirgunud noored olnud sunnitud elatise teenimiseks võtma vastu ilma oskusteta madalapalgalisi ja väheste arenemisvõimalustega töökohti, mistõttu võivad nad olla sagedamini majanduslikult vähekindlustatud või neil võib olla suurem risk sattuda vaesusesse ja sellest tingitult võib neil olla ka suurem vajadus saada sotsiaaltoetuseid. On täheldatud ka, et asenduskodudes kasvanud noored võivad saada keskmiselt varasemas eas lapsevanemateks, puutuda mõningal juhul rohkem kokku ebaseadusliku tegevusega, kogeda sagedamini probleeme elukoha leidmise ja puutuda kokku kodutusega ning vaimse ja füüsilise tervise probleemidega.

Seni ei ole Eestis laiemalt uuritud, kuidas asendushoolduselt sh erinevate asendushooldusvormidest ellu astuvad noored on iseseisvaks eluks valmis ja millist tuge nad on saanud selleks. Samuti pole tagasisaavatavalt jälgitud, kuidas on asendushoolduselt lahkunud oma eluga toime tulnud.

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks koostati kirjanduse ülevaade, analüüsiti erinevate registrite andmeid, viidi läbi ankeetküsitlus asenduskodudest- ja kasuperedest peatselt elluastuvate noorte seas. Kvantitatiivsete uurimismeetodite kõrval kasutati ka kvalitatiivseid uurimismeetodeid ning viidi läbi individuaalsed intervjuud asendushooldusteenuselt peatselt elluastuvate noortega ja samuti juba asendushooldusteenuselt lahkunud noortega. Lisaks teostati fookusrühma intervjuud asenduskodu töötajate ja kasuvanematega.

Uuringust selgus, et asenduskodudest elluastuvate noorte hinnang oma valmisolekule iseseisvalt hakkama saada on üpris hea, eelkõige just igapäevaste oskuste (nt majapidamistööd, söögi tegemine, jne) osas. Oli ka oskusi, millega noored ei saagi olla kokku puutunud enne täisealiseks saamist ja mille puhul noored end enesekindlalt ei tunne (nt valimas käimine). Samas selgus, et sageli ei pruugi noored osata oma oskusi ja teadmisi enne reaalselt üksi elamist hinnata ning vajakajäämised võivad ilmnedas alles hiljem, iseseisva elu esimestes etappides. Noorte oskused võivad varieeruda ka vastavalt sellele, millisest asenduskodust noor pärit on ning sellest, kuivõrd nõudlikud on asenduskodu

kasvatajad või perevanemad. Olulist rolli võib mängida ka see, kui palju on kasvatajal või perevanemal lapsi, kelle eest vastutada¹. Individuaalsemat lähenemist lapsele eluks vajalike oskuste edasi andmisel soodustab väiksem kollektiiv, mis võimaldab kasvatajal või perevanemal rohkem aega ja tähelepanu lapsele pühendada.

Eduka iseseisvumise üks oluline tegur on eriala omandamine ja põhi- või keskkharidusest kõrgem haridustase. Uuringu tulemused näitasid aga, et tihtipeale piirduvad asenduskodu noorte ambitsioonid pigem keskkhariduse taseme omandamisega ning kõrghariduseni ulatuvaid eesmärke on vähestel. Teiste riikide kogemuse põhjal on leitud, et asendushooldusel olnud noored suunatakse valima pigem kutseharidust ja vähem populaarne on akadeemiline suund. Kirjanduses on selle põhjuseks toodud iseseisva majandusliku toimetuleku kaalutlus, mida peetakse kutsehariduses tugevamaks kui akadeemilises hariduses. Kutsehariduse eelistamist kinnitasid ka siinse uuringu tulemused. Samuti näitasid tulemused, et asendushoolduse noored jõuavad harvem kõrghariduse tasemeni võrreldes tavanootega. Uuringust ilmnes ka, et haridusest väljalangejate hulgas on rohkem just asenduskodu noori ja perekonnas hooldamisel olevad noored ei erine statistiliselt oluliselt tavalistest noortest. Kuivõrd perekonnas hooldamisel olevate noorte eest makstakse toetust maksimaalselt 19-eluastani ehk kuni kutse- või keskkhariduse lõpetamiseni, on need noored kogunud raskusi just töö- ja õppimise ühitamisega, kuna pärast toetuse lõppemist tuleb end sageli ise ära elatada. Kuigi asenduskodude noortel on võimalus elada asenduskodus kuni kõrghariduse omandamiseni, puudub asenduskodu noortel võimalus kooli vahetada või näiteks võtta vahe-aasta nagu paljud tavanooted teevad. Seega võivad asenduskodude noored seista silmitsi samasuguste probleemidega nagu perekonnas hooldamisel noored, juhul kui nad on ajutiselt õpingud katkestanud ja soovivad oma haridusteed jätkata hiljem ehk pärast asenduskodust lahkumist. Kokkuvõttes võib uuringu põhjal näha nelja peamist mõjutajat, mis võivad olla asendushoolduse noorte keskmiselt madalama haridustaseme põhjustajateks. Need on: lüngad haridustees (sh õpingute katkestused erinevas kooliastmes); raskused katkenud haridustee jätkamisel (sh raskused töö ja õppimise ühitamisega); noorte madalamad hariduslikud ambitsioonid ja suhteliselt madal teadlikkus asendushoolduse noortele suunatud toetusvõimalustest.

Asendushoolduse noortele on iseseisvasse ellu astudes äärmiselt oluline ka see, et neil oleks olemas eluase ja töökoht. Iga kolmas noor loodab eluaseme saada kohaliku omavalitsuse kaudu (nagu ka seadus ette näeb), kuid vaid vähesed sooviksid minna oma päritolu kohalikkusse elama. Lisaks sellele, et noored ei soovi tihtipeale registrijärgsesse KOVi elama minna, pidasid juba elluastunud noored probleemiks ka seda, milliseid elamistingimusi KOVID iseseisvuvatele noortele pakuvad. Näiteks oli mõningate KOV-ide poolt pakutud noortele elamispinda sotsiaalmajas, kus nad oleksid ümbritsetud nii-öelda elu hammasrataste vahele jäänud inimestest või kus olid äärmiselt kehvad elamistingimused (nt korter ilma kanalisatsioonita). Samuti ei olnud päritolu linnades või valdades tihtipeale võimalik leida sobivat tööd, mis on aga asendushoolduse noorele elukoha valikul väga oluline tegur. Ka asenduskodust peatselt elluastuvad noored pidasid elukoha valikul kõige tähtsamaks töökohta olemasolu.

¹ Sotsiaalhoolekandeseaduse kohaselt võib asenduskoduperes olla kuni 8 last kui on vahetustega kasvatajate süsteem. Perevanematega asenduskodu peredes võib elada kuni 6 last. Kuni 2010. aastani võis ühes asenduskoduperes elada kuni 10 last. Alates 2020 peaks rakenduma kõigile asenduskoduperedele 6 lapse piirarv.

Peatudes töökoha teemal, selgus uuringust, et noored hindavad oma teadmisi töö leidmiseks üldiselt piisavateks. Samuti on enamusel asenduskodust peatselt elluastuval noorel juba mingisugune töö- või praktikakogemus. Noorte õigusteadlikkus tööga seotud küsimustes on aga pigem madal.

Ka sotsiaalsed oskused omavad suurt tähtsust edukal iseseisvumisel. Nii asenduskodudest peatselt elluastuvad noored kui ka juba ellu astunud noored pidasid oma läbisaamist teiste inimestega üldiselt heaks. Noored tõdesid, et neil on olemas lähedane sõber, kes on nende jaoks alati olemas ning kellega saab jagada oma rõõme ja muresid. Inimesena, kellelt mure korral nõu küsida, nimetasid juba iseseisvunud noored sageli kasvatajat või kasuvanemat, kuid välja toodi ka bioloogilisi õdesid ja vendasid või sõpru. Äramärkimist vajab aga asjaolu, et nii nagu peatselt elluastuvad noored, tunnistasid ka asendushoolduselt juba ellu astunud noored, et neil on raske kelleltki abi paluda, kuna nad usaldavad vaid iseennast. Iseseisva elu alustamisel (aga ka muudel eluetappidel) on kõrvaline toetus ja abi sageli hädavajalikud. Asendushoolduselt elluastuvatel noortel ei pruugi olla nõ loomulikku nõustamist ja tuge ümbritseva perekonna näol ning kui noorte endi hoiakud pärsivad abi ja nõu küsimist, siis on kergem tekkima olukord, kus noored edukaks hakkamasaamiseks vajalikku nõu ja tuge ei saa.

Uuringust selgus, et peatselt elluastuvate noorte teadmised rahaga ümberkäimisest ning planeerimisest on madalad, sest nende peamine kogemus rahaga ümberkäimisel on läbi taskuraha kasutamise. Sageli on see aga liiga pisike väljaminekute planeerimise ja rahaga ümberkäimise oskuse harjutamiseks, mis on iseseisvalt elades üks äärmiselt vajalikke oskusi. Seda, et vähene kokkupuude isemajandamisega võib tekitada raskusi iseseisvas elus hakkama saamisel, tõdesid ka juba iseseisvunud noored, olles seda meelt, et parim rahaga ümberkäimise kogemus tuleb läbi tööga teenitud suuremate rahasummade planeerimise või läbi iseseisvalt hakkamasaamise harjutamise (nt õpingute ajal ühiselamus elades).

Kuigi iseseisva elu alguses on asendushooldusel olnud noortele esimeste suuremate väljaminekute katmiseks ette nähtud ühekordne elluastumistoetus (2016. aastal 383,6 eurot), selgus uuringust, et toetuse praegused reeglid piiravad tihtipeale toetuse taotlemist. Eelkõige tuleneb see asjaolust, et elluastumistoetuse taotlemine eeldab sissekirjutust uude elukohta, mida aga noortel sageli pole just seetõttu, et neil pole raha eluaseme üürimiseks. Samuti selgus, et toetuse suurus on ebapiisav, mistõttu ei toeta see olulisel määral iseseisvumisega seotud kulude kandmist ning ka noorte teadlikkus toetuse saamise ja tingimuste kohta on väheldane.

Uuringu tulemustest lähtuvalt esitame asendushoolduselt elluastuvate noorte edukaks iseseisvaks eluks ettevalmistamiseks ja toetamiseks järgnevad soovitusel:

Kuidas asendushoolduse ajal tagada parem ettevalmistus noortele?

- Noorte iseseisva elu paremaks planeerimiseks tuleks põhjalikumalt rakendada juhtumiplaani võimalusi. Juhtumiplaan on dokument, mille koostamise eest vastutab elukohajärgne sotsiaal- või lastekaitsetöötaja ning mis kirjeldab, millist abi ja tuge noor vajab. Juhtumiplaan ja sellega kaasnev tegevuskava peaks olema võimalikult individist lähtuv ning selle koostamisse peaks lastekaitsetöötaja kaasama noorele lähedalseisvaid isikuid (perevanemad, kasvatajad, õpetajad, jne) ja kindlasti ka noore enda. Juhtumiplaan peaks sisaldama ka detailset tegevusplaani iseseisvasse ellu astumiseks (prognoositav vanus iseseisvumiseks, töö ja eluaseme leidmise võimalused, vajalikud järelhooldusteenused jne). Samuti tuleks tõhustada järelvalvet, et tagada seaduse täitmise kohaselt noore ja temale lähedalseisvate inimeste kaasamine juhtumiplaani koostamisse.

- Paremaks noore ettevalmistamiseks iseseisvas elus tuleks jälgida kõikide asenduskodude töökorralduses, et noored oleks kaasatud (kas pealtvaatajana või abistajana) ka sellistesse igapäevatoimingutesse, mille tegemine otseselt noorte endi poolt on seadusega piiratud (nt lambi pirni vahetamine, akende pesu, tualettruumi puhastamine).
- Noorte rahaga ümberkäimise kogemuse parandamiseks, on soovitatav asenduskodu töötajate poolne noore süsteemne ettevalmistus raha-asjade planeerimisel (näiteks koos noortega vajalike sisseostude kavandamine ja tegemine). Muuhulgas juhtumiplaani tegevuskavas noore rahakasutuse planeerimine nii, et see toetaks tema iseseisvasse ellu astumist.
- Seksuaalkäitumise ja HIV-ennetuse alase teadmise tõstmiseks asenduskodu noorte seas, tuleks ühtlustada asenduskodude töötajate hoiakuid, teadmisi ja praktikat, sh kuidas neist teemadest rääkida ja millised sisekorra eeskirjad asenduskodudes seada.
- Tagamaks asendushoolduselt iseseisvuvate noorte parem vaimne valmisolek iseseisvaks toimetulekuks on vajalik tõhustada professionaalse abi kättesaadavust. Selleks on vajalik koolituste korraldamine, et tõsta asenduskodutöötajate ja kasuvanemate esmatasandi kompetentsi psühholoogia vallas. Teisalt on oluline ka vanemliku hooleta laste spetsiifikaga kursis olevate psühholoogide/psühhiaatrite koolitamine ja vajadusel vastava spetsialisti poole suunamine, et tagada sügavamate psühholoogiliste traumadega lastele ja noortele asjakohane psühholoogi või psühhiaatri abi.
- Korraldada karjäärinõustamise infopäevi või koolitusi ka asenduskodu kasvatajatele ja kasuvanematele kui noorte suunajatele.
- Tähelepanu pöörata karjäärinõustamise ja –info (sh erinevate toetuste ja stipendiumite olemasolu ja kasutusvõimalused) noortele edastamise õigele ajastamisele lähtuvalt konkreetse noore vajadusest.
- Leida selged sekkumismehhanismid, mis aitavad koolist väljalangevust ennetada ning haridusteed ka kuni kõrghariduse tasemeni jätkata. S.h teadlikult suunata asendushoolduse noori vastavalt vajadusele nn tasandusmoodulitesse, mis aitavad vajalikke lünki teadmistes täita, et oleks võimalik järgmisel õppetasel õpinguid jätkata.
- Tagamaks kõigile asenduskodu kasvandikele ühetaolised teenused ja ligipääsu nendele, on oluline, et asenduskodul oleks kokkulepitud roll noore suunamisel karjäärinõustamisele, Töötukassa nõustamisele jm vajalikele nõustamisteenustele, talle töötamisvõimaluste leidmisel jne.
- Asendushooldusel noorte sotsiaalse võrgustiku loomise ja hoidmise toetamiseks oleks oluline asenduskodude perevanemate/kasvatajate ja ka kasuperede vanemate koolituses käsitleda põhjalikult suhtlemist eelkõige bioloogiliste vanemate ja õdede-vendadega, kuid ka teiste sugulaste või sõpradega kui olulist teemat noore identiteedi kujunemisel ja iseseisva toimetuleku toetamisel. Sealjuures on vajalik lähtuvalt sihtrühma keerukusest anda näpunäiteid, kuidas erinevate suhete korral bioloogiliste vanematega seda suhtlust säilitada.

Kuidas korraldada sujuvam elluastumine?

- Üle-eestiliselt tuleks juurutada noortekodude süsteemi, kus noortel oleks võimalik nii-öelda pool-iseseisvat elamist kogeda. Aeg, mil noor võiks siirduda noortekodusse, tuleks paika panna juhtumiplaani tegevuskava koostamisel.
- Eluaseme leidmisel võiks kaaluda järelhooldusteenuste pakkumise koordineerimist riiklikul tasandil (näiteks eluaseme pakkumiseks vajaliku vajaduspõhise toetuse maksmise Sotsiaalkindlustusameti poolt).
- Elluastumistoetusele leida täpsem eesmärk ja määratleda, millistele noortele, milliste, iseseisvasse ellu astumisega seotud riskide ületamiseks ja kulutuste tegemiseks antud toetus on mõeldud ning kujundada toetuse maksmise tingimused sellest lähtuvalt.
- Ühtlustada asendushooldusvormide lõikes teenusel olemise tingimusi noortele nii, et asenduskodudes ja perekonnas hooldamisel olevatele noortele oleks võrdsetel alustel tagatud nii õpingute jätkamine kui ka sujuv elluastumine.
- Kaasata professionaalne tugiisik noore elluastumise ettevalmistusse juba enne noore iseseisvumist, et luua vastastikune usaldus. Asendushoolduse noortele, kes on vahetult enne iseseisvumist saanud lapsevanemateks, tuleks alati tagada professionaalse tugiisiku teenus (kes on saanud ka ettevalmistuse toetada noort lapsevanemat). Samuti tuleks pakkuda noorele lapsevanemale vanemahariduse koolitust.
- Ka kasuperede vanematel ja asenduskodu kasvatajatel võiks olla võimalus olla oma asenduskodu noore / kasunoo tugiisik ning läbida selleks professionaalse tugiisiku koolitus. Seda aga vaid juhul, kui lastekaitsetöötaja hindab, et selline variant oleks noore jaoks parim. Oluline sellise otsuse puhul on ka see, et kasuvanem või asenduskodu kasvataja vastaks tugiisiku nõuetele ja noore vajadustele ning tal oleks ka (ajaline) võimalus ja valmisolek noort toetada.

Lisaks soovitame järjepidevalt monitoorida arenguid asendushoolduses sh iga 5 aasta tagant läbi viia kordusuuring, millega mõõdetakse asendushooldusteenuse kvaliteeti, tugimeetmeid ja asenduskodudest pärit noorte toimetulekut.

Executive summary

Family environment is the most natural way for child's development and upbringing. In such environment child picks up the skills for life and gets support when problems arise. Substitute care means a situation where a child is placed day and night outside his or her family environment, in a large or small institution like SOS Children's Village, an institutional substitute care unit or a foster family. Such institutions are created for children without parental care or children and youth living under difficult conditions, in order to provide them substitute environment for development and upbringing and preparing for adulthood. In case of youth brought up in an average (biological) family environment the transition to independent life takes place gradually with the support of the family. Whereas in case of the youth from institutional substitute care the transition to adulthood is much more sudden – according to Estonian laws, the youth from institutional substitute care has to leave the substitute home when turning 18 (meaning becoming adult by the law) or in case he/she continues to study, the young person can stay in substitute home until the end of the studying process. In Estonia the substitute care includes foster family care, custody family, adoption of a child and the institutional substitute care (institutions aiming to provide family-like arrangement). The target group of the current study „Youth leaving substitute care“ was the youth from foster and institutional substitute care in transition to adulthood and adults from substitute care who already live independent life. The aim of the study was to find out how the youth from institutional substitute care and from foster homes have managed in their transition to adulthood; how well-prepared are the young people from substitute homes and foster homes for the independent life; and how to prepare and support the youth in transition to independent life in order to guarantee their well-being in later life.

The studies from other welfare countries have drawn attention to the problem that youth from institutional substitute care may lack of skills needed for everyday life. For example they may have low self-esteem and little sense of responsibility, also they may have lower educational attainment and they may drop out of school earlier. In order to survive financially, the youth from institutional substitute care often have to accept low-paid jobs which have little career making opportunities and which makes them more vulnerable financially. This leads to a greater risk to fall into poverty and to the need of social allowances. Additionally, it has been noted, that among the youth from substitute care there are more early pregnancies and tendencies to become a parent in very early age. The youth of substitute homes may face more often illegal action, experience problems in finding a place to live (also homelessness) and problems with the mental and physical health.

Until recently it has not been widely studied how the youth from institutional substitute care (including youth from foster care) is prepared for an independent life, how the adults from care institutions have managed in their independent life and what kind of support they needed or would have needed for the transition.

The study included a literature review, analysis of the data of the register, survey among the youth (aged 16-24) soon to be leaving care institution and foster families (aged 15-19), individual interviews with youth from care institutions, youth living in foster families and adults who have left the substitute care. Also the study included focus group interviews with the staff of care institutions and foster parents.

The findings of the study refer that the youth from care institutions find their preparedness to independent life to be rather good and especially in the sense of managing with everyday matters (i.e.

household jobs, preparing food, etc.). There were also skills which cannot be taught before turning 18 and where young people do not feel themselves competent. Such skills are voting in elections, applying for social benefits, etc. On the other hand the interviews showed that often before living an independent life in reality, young people over-estimate their skills and knowledge related to everyday life. Also the level of skills varies according to the conditions of the substitute home – for example it may depend on the size of the institution² (less children often means more possibilities to an individual approach), how demanding are the staff members of the institution, etc.

Many studies have proven that higher educational level (higher than basic- or secondary education) and specialization have an influence in successful transition to the adulthood. Despite the educational impact on succeed, the study indicated that the educational ambitions of youth from alternative care are rather low and only (approx.) third of the young people aim to earn a degree in higher education. The experience of other countries has shown that the youth of substitute home are often recommended to choose vocational education instead of an academic direction. In various literatures it is stated that one of the reasons for such recommendations is that vocational education creates better chances to cope financially. Also the results of the current study corroborated that vocational education is preferred by youth from substitute home. Based on the analysis of data register, the drop-out rate from education is higher among the substitute care youth, but the youth from foster care is rather similar to the youth from regular families. As the allowance for taking care of a foster child is paid only until the age of 19 (maximum) or until graduating from vocational or secondary education, those young people have mostly faced the difficulties of reconciling the work and study life. Although the youth from institutional substitute care has the possibility to stay in the substitute home until earning an higher education degree, those young people have no possibility to change their speciality or education institution or take a year off in order to travel (like many young people do). Thus also the young people from substitute home may face similar problems, if they have disrupted their studies and they wish to continue their studies later (after leaving the care institution). In general the study indicates that the lower educational level among the substitute care youth is caused by following factors: gaps in earlier education, which makes the continuation of studying difficult; drop-out from education in early ages (also due to the difficulties in reconciliation of work and studying); the educational ambitions are lower than on average; and rather low awareness about the support and scholarship possibilities.

The youth from institutional substitute care found that one of the most important conditions in transition to the adulthood is a place to live and also a job. Every third young person counts on the local government in regards of finding a place to live³. But only a small part of the youth from institutional substitute care want to live in the local government area where they originally come from. In addition to the problem, that the youth often does not want to live in a local government where they have been registered, according to the people who had already been transitioned to adulthood also the living conditions offered by local government are problematic. For example the apartments are offered in buildings where people with social problems or with a criminal background

² According to the Social Welfare Act currently a substitute home family may consists of up to eight children referred to receive the substitute home service. From year 2020 the substitute home family may not exceed more than 6 children. Until the year 2010 a substitute home family was enabled to have up to ten children.

³ . According to the Social Welfare Act the local government could help in providing a place to live, but the possibilities for habitation in that case are only in the territory of the local government.

(for example ex-prisoners) live or where is no sewage. For the youth from institutional substitute care the most important factor in choosing the place to live is the job finding opportunities. Also the people who had already been transitioned to adulthood from substitute care emphasized the importance of job finding opportunities when choosing a place to live.

In general the youth from substitute care assesses their awareness about job finding issues to be sufficient. Furthermore most of the young people who soon leave the institutional substitute care have some job or internship experience. However the legal awareness about various work related legislation is rather low.

Good social skills also bear great importance in the transition to the independent life. The young people from substitute care found their social skills to be sufficient and claimed to have a close friend whom they could trust. The person, whom they could count on and ask for advice, was in most cases their caregiver, biological sister or -brother or a friend. However it is noteworthy that the youth soon to be leaving institutional substitute care as well as already independent substitute care youth admitted that it is not easy for them to ask for help. Regarding the target group, the social skills and ability to ask help when needed is very important as those young people do not have parents whom to ask for help.

The study indicated that the financial awareness and knowledge about financial management and planning tends to be rather low, as the young people have their main (and only) experience with their pocket money. Oftentimes such experience is not enough in order to learn how to plan expenditures and how to manage with financial matters, which is one of the most important skills when living independently. The fact that lack of financial skills may lead to difficulties in independent life was also acknowledged by people who had already been transitioned to adulthood. They admitted that experiencing financial management was little in the institutional substitute care and the best skills for financial management were mostly gained when studying and living independently in a dormitory or when earning income (which usually is a bigger amount than pocket money).

The start in independent life allowance (383.6 euros in 2016) is a one-off benefit paid to a person without parental care, when the child moves to a new home to live independently no more than 2 years after his or her removal from the substitute care. The study showed that despite the start in independent life allowance is meant for covering bigger expenditures, the procedure rules restrict getting the allowance. Also the amount of the allowance is not sufficient in order to cover the expenditures related to setting up an independent life.

Based on the study results the following recommendations for supporting and preparing the youth of substitute care are presented:

How to guarantee a better preparation for independent life for the youth from substitute care?

- Case plan is a document, which is compiled by the local government's social worker or a child protection specialist. The plan describes what kind of help and support the young person needs. In order to plan better the independent life of the youth from substitute care, the functions of case plan should be implemented more comprehensively. The case plan along the action plan should be complied by using a more individual approach and the social worker or child protection specialist should engage the child as well as the people close to the process. The internal evaluation should also include detailed action plan of the transitioning process (estimated age for transitioning, possibilities to find

work and place to live, necessary aftercare services etc.). In order to guarantee the engagement process and comprehensive implementation of the case plan, also more surveillance is needed.

- For better preparation of independent life it is important to systematically ensure that in everyday work arrangement the young people would be involved (as helpers or as observers) in home-chores, which are forbidden by law for the institutional substitute care children (for example changing a light bulb, washing windows, cleaning the toilet room).
- In order to improve the financial management skills it is recommended to systematically prepare the youth from institutional substitute care with financial planning (for example planning the groceries needed and going shopping together). Among other things the case plan should also include financial planning so, that it would support the transition to the independent life.
- In order to increase the sexual behaviour and HIV-prevention related awareness, it is important to harmonise the knowledge, attitudes and practice, how such topics are handled and what kind of internal rules should be set out in the institutional substitute care.
- In order to guarantee a better mental preparation for managing independently, it is important to enable sufficient accessibility to professional aid. Thus in order to raise the first-level competence in psychology, it is needed to systematically arrange trainings for the education employees or family parents of the institutional substitute care as well as for the foster parents. On the other hand it is also important to train psychologists and/or psychiatrists who would be specialized to children/youth without parental care. In case the first level competence is not sufficient and more severe aid is needed for traumatized child, such professional psychological aid should be enabled.
- Arrange short career counselling seminars for institutional substitute care education employees, family parents or foster parents as the main people providing guidance for young people.
- Turn attention to the timing of providing young people in transition with career counselling and various information needed for managing independently (incl. information about various allowances and scholarships as well as how to apply for them).
- Find clear intervention mechanisms that allow preventing dropping out of school and continuing education up until higher education. Including systematic targeting to the introductory module, which helps to fill in the educational gaps in order to continue in next educational level?
- Ensure that all young people from institutional substitute care have same access to services and that institutional substitute care personnel has agreed within the house who will be responsible for directing young people to career counselling, etc.
- Provide information about educational opportunities for people who have discontinuous education, in order for them to continue their education.

- To create and support sustaining the social network of the young person, it is important to describe in the training of substitute care-givers (education employees or family parents of the institutional substitute care as well as for the foster parents) how to deal with the communication with biological parents and siblings. Include communication with biological parents as one of the most important issues shaping young people's identity to the case plan (to follow the relationship and provide guidance in situations where the relationship has become negative or has stopped).

How to guarantee a smooth transition to independent life?

- Introduce nation-wide youth home systems with partly independent living programmes that allow young people in transition to independent life to try out coping with life by making decisions, take care of everyday household, cope with limited finances, etc.
- Stemming from the equal treatment principle, the need to organise aftercare services including living arrangements at national level (for example by offering benefits for specific purposes by the Social Insurance Board) should be considered.
- The aim of the start in independence life allowance should be specified and clearly determined including to whom and what kind of costs is the allowance meant for.
- Conditions regarding transitioning from different forms of substitute care should be harmonized. This encompasses guaranteeing equal conditions for continuing with the education as well as smooth transition to the independent life.
- Engage professional support person already in the preparatory phase of young people transitioning to independent life to create mutual trust. For the substitute care youth who has become a parent, a professional support person service should be guaranteed. The support person should be prepared also for the issues of parenting in order to counsel the young parents. Also it would be necessary to provide such young parents with the positive parenting program trainings.
- Allow foster parents to become their foster child's support person if the child protection worker along with the young person decides that it is the best solution. In case of such decision, it is important that the substitute care-giver (education employee or family parent of the institutional substitute care or the foster parent) would be eligible to become a professional support person and would also serve the needs of the young person in transition to the independent life.

In addition it is recommended to conduct such studies measuring the preparation of independent life, the quality of the substitute care, and the support services for the youth from substitute care every five years.

Sisukord

Lühikokkuvõte ja soovitused	3
Executive summary	8
Töös kasutatud lühendid	18
Töös kasutatud mõisted	19
1. Uurimisprobleemistiku kirjeldus, uuringu eesmärk ja uurimisküsimused	21
2. Andmekogumiseks kasutatud meetodika	23
2.1. Kirjanduse ülevaate meetodika	23
2.2. Registriandmete analüüsi meetodika	24
2.3. Kvantitatiivuuring.....	27
2.3.1. Kvantitatiivse uuringu läbiviimine	29
2.4. Kvalitatiivuuring	32
2.4.1. Kvalitatiivse uuringu läbiviimine.....	35
3. Ülevaade asendushoolduse korraldusest Eestis	38
3.1. Seadused ja toetavad meetmed	38
3.2. Eesti olukord asendushoolduse korralduses	41
4. Kirjanduse ülevaade	44
4.1. Asendushoolduselt elluastunud noored kui riskirühm	44
4.2. Eduka elluastumise soodustajad ja riskitegurid.....	45
4.3. Edukaks iseseisvumiseks vajalikud eluoskused	46
4.4. Edukat elluastumist toetavad meetmed ja nende tõhusus.....	47
4.5. Sotsiaalse toetuse olulisus edukal iseseisvumisel	47
4.6. Asendushoolduselt elluastunute hinnang toetusvajadusele ja -meetmetele	50
5. Registriandmete analüüs	51
5.1. Registrist väljavõetute kirjeldav statistika	51
5.2. Perekonnaseis	52
5.3. Elukoht	53
5.4. Puue	55
5.5. Haridus	56
5.6. Töötuse perioodid ja tasetas.....	61
5.7. Karistused ja vangistused.....	65
6. Asenduskodude noorte küsitluse andmeanalüüs	67
6.1. Asenduskodu noorte taust.....	67
6.2. Valmisolek iseseisvaks eluks	67
6.2.1. Eluase iseseisvaks eluks.....	70
6.2.2. Rahaga ümberkäimine.....	71
6.2.3. Arvuti ja interneti kasutus	72
6.2.4. Elluastumistoetus	72
6.3. Noori ümbritsevad inimesed ja suhted.....	73
6.4. Noorte nägemus oma tulevikust	77

6.4.1.	Haridusvalikud	78
6.4.2.	Noorte töökogemus	79
6.5.	Noorte teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest	79
6.5.1.	Seksuaaltervis	80
6.6.	Noorte osalemine otsuste tegemisel	83
6.7.	Noorte õigusteadlikkus	84
7.	Asenduskodust elluastuvate noorte intervjuude analüüs	88
7.2.	Noore kaasamisega seotud kogemused	89
7.3.	Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust	89
7.4.	Töö leidmine ja valik	90
7.5.	Riigi poolt pakutavad toetused ja teenused	91
7.6.	Pereplaneerimine ja sõjaväeteenistus	92
7.7.	Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik	92
7.8.	Ettepanekud ja hinnangud võimalikele muutustele	94
8.	Perekonnas hooldamisel olevate noorte intervjuude analüüs	96
8.1.	Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta	96
8.2.	Noore kaasamisega seotud kogemused	96
8.3.	Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust	96
8.4.	Töö leidmine ja valik	97
8.5.	Riigi poolt pakutavad toetused ja teenused	98
8.6.	Pereplaneerimine ja sõjavägi	99
8.7.	Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik	99
8.8.	Ettepanekud ja hinnangud võimalikele muutustele	100
9.	Asendushoolduselt elluastunud noorte intervjuude analüüs	101
9.1.	Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta	101
9.1.1.	Elukorraldus ja kaasatus enne iseseisvumist	101
9.1.2.	Eluoskused	102
9.1.3.	Probleemid iseseisva elu alustamisel	103
9.2.	Valmisolek iseseisvaks eluks	104
9.3.	Õppimine	106
9.4.	Töötamine	107
9.5.	Teenused ja toetused elluastumisel, noored lapsevanemad, ajateenistus	108
9.6.	Sotsiaalne võrgustik	111
9.7.	Ettepanekud	113
10.	Arutelu ja ettepanekud	117
10.1.	Eluoskused	117
10.1.1.	Juhtumiplaan	118
10.1.2.	Rahaga ümber käimine	119
10.1.3.	Noorte seksuaalkäitumine	120
10.1.4.	Noorte vaimne tervis	121
10.2.	Iseseisva elu alustamine	122
10.2.1.	Eluase iseseisvumisel	123
10.2.2.	Elluastumistoetus	123

10.2.3. Erinevad võimalused iseseisvumiseks	124
10.3. Õppimine	125
10.4. Töötamine.....	127
10.5. Sotsiaalsed võrgustikud	128
10.5.1. Professionaalne tugiisik.....	129
10.5.2. Suhted bioloogiliste vanematega	130
10.6. Kordusuuringu läbiviimine	130
11. Kasutatud kirjandus.....	132
12. LISAD	136
12.1. Lisa: Registriandmete analüüsi sobitamise tulemused.....	136
12.2. Lisa: Perekonnas hooldamisel olevate noorte küsitluse kirjeldav analüüs.....	138
12.2.1. Valmisolek iseseisvaks eluks.....	139
12.2.2. Noori ümbritsevad inimesed ja suhted	142
12.2.3. Noorte nägemus oma tulevikust	145
12.2.4. Noorte teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest	145
12.2.5. Noorte osalemine otsuste tegemisel	146
12.2.6. Noorte õigusteadlikkus.....	147
12.3. Lisa: Fookusrühma intervjuu kokkuvõte: asenduskodude töötajad.....	149
12.4. Lisa: Fookusrühma intervjuu kokkuvõte: hoolduspered	157
12.5. Lisa: Eestikeelne küsitlus asenduskodu noortele.....	164
12.6. Lisa: Venekeelne küsitlus asenduskodu noortele	180
12.7. Lisa: Eestikeelne küsitlus perekonnas hooldamisel olevatele noortele	199
12.8. Lisa: Venekeelne küsitlus perekonnas hooldamisel olevatele noortele	214
12.9. Lisa: Küsitleja juhend	233
12.10. Lisa: Intervjuukava asendushooldusteenuselt elluastunud noortele.....	239
12.11. Lisa: Intervjuukava asenduskodudest peagi elluastuvatele noortele.....	242
12.12. Lisa: Intervjuukava perekonnas hooldamiselt peagi elluastuvatele noortele	245
12.13. Lisa: Intervjueerija juhend	248
12.14. Lisa: Nõusoleku vorm intervjuuks.....	254
12.15. Lisa: Venekeelne intervjuuks nõusoleku vorm	255

Jooniste loetelu

Joonis 1. Perekonnas hooldamisel ja tavanooore registreeritud elukohas elamise jaotus pärast sobitamist, kuudes. Arvestatud ainult lõppenud elamisi.	54
Joonis 2. Perekonnas hooldamisel, asenduskodu ja tavanooore registreeritud elukohas elamise jaotus, kuudes. Arvestatud ainult lõppenud elamisi.	55
Joonis 3. Kõrgeima hariduse jaotus osakaalude kaupa ja edasiõppimine 2015. aastal.....	58
Joonis 4. Väljalangemine tavanooore ja asenduskodu võrdluses enne ja pärast sobitamist.....	60
Joonis 5. Töötuse perioodide pikkus tavanooore ning asenduskodu ja perekonnas hooldamisel noorte võrdluses enne ja pärast sobitamist.	63
Joonis 6. Töötatud kuude keskmine palk 2014. aastal asenduskodu* noorte naiste ja meeste võrdluses enne ja pärast sobitamist.	64
Joonis 7. Kui oluline on Sinu jaoks see, et lastekodust lahkumise ajaks on Sul olemas	68

Joonis 8. Palun kujuta ette, et Sa peaksid praegu alustama iseseisvat elu. Mis Sa arvad, kas Su teadmised ja oskused on omal käel hakkama saamiseks piisavad?	69
Joonis 9. Kas ja kui sageli Sa oled teinud järgmiseid koduseid töid?	70
Joonis 10. Millised on Su suhted järgnevate inimestega	74
Joonis 11. Mõttele oma sõbrale või sõpradele, kellega veedad üheskoos enamiku vaba aega. Millised nimetatud väidetest Sinu sõbra või sõprade puhul kõige enam kehtivad?	75
Joonis 12. Järgnevalt loe palun läbi väited ning kirjelda, kuivõrd need Sinu kohta kehtivad.	76
Joonis 13. Millised järgnevatest teguritest on Sinu jaoks olulised edasise eriala ja kooli valikul?	78
Joonis 14. Kui sageli on Sul viimase kuue kuu jooksul esinenud alljärgnevaid kaebusi? Sooline jaotus, keskmine hinne.....	80
Joonis 15. Palun loe läbi väited ja märgi, kas need on sinu meelest tõesed või väärad?	82
Joonis 16. Kas ja kui sagedasti oled sa teinud järgmisi tegevusi? Sooline jaotus	83
Joonis 17. Loe läbi väited ja märgi kuivõrd nõustud iga väitega.....	84
Joonis 18. Kuidas Sulle tundub, kas järgnevad väited on Eesti seadustega kooskõlas ja tõesed või mitte?	85
Joonis 19. Kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust?.....	87
Joonis 20. Järgnevalt loe palun läbi väited ning kirjelda, kuivõrd need Sinu kohta kehtivad. <i>Keskmine hinne 4-pallisel skaalal, kus: 4 – täiesti nõus; 3 – pigem nõus; 2 – pigem ei ole nõus; 1 – Ei ole üldse nõus</i>	145
Joonis 21. Kui sageli on Sul viimase kuue kuu jooksul esinenud alljärgnevaid kaebusi? <i>Keskmine hinne skaalal: 5 - iga päev, 4 - üle ühe korra nädalas, 3 - iga nädal, 2 - iga kuu, 1 - harva või mitte kunagi</i>	146
Joonis 22. Loe läbi väited ja märgi kuivõrd nõustud iga väitega. <i>Keskmine hinne, 4-palline skaala, kus 4 - täiesti nõus, 3 - pigem nõus, 2 - pigem ei ole nõus, 1- üldse ei ole nõus.</i>	147

Tabelite loetelu

Tabel 1. Asenduskodu noorte küsitluse valim	31
Tabel 2. Registriandmete sooline, vanuseline ja grupi lõikes jagunemine	51
Tabel 3. Laste arvu ja perekonnaseis perekonnas hooldamise, asenduskodu noorte ja tavanooete* ning meeste ja naiste jaotus, protsentides (%).	52
Tabel 4. Puude raskusastme risttabel perekonnas hooldamise, asenduskodu ja kontrollgrupi ning vanuse ja soo lõikes. K – keskmine puue, R – raske puue, S – sügav puue.	56
Tabel 5. 2015. aastal edasiõppijad perekonnas hooldamise, asenduskodu ja tavanooete ning soo, vanuse ja puude lõikes.	56
Tabel 6. Keskmine kõrgeim haridus ISCED2011 koodi järgi ja soo ja vanuse ning perekonnas hooldamisel, asenduskodu ja tavanooete lõikes. N – inimesi grupis, Kesk – keskmine väärtus.	59
Tabel 7. Koolist väljalangenud noorte arv väljalangemise kordade ning perekonnas hooldamisel, asenduskodu ja kontrollgrupi noorte lõikes.	60
Tabel 8. Koolist väljalangemise kordi asendushoolduse ja kontrollgrupi ning haridustaseme lõikes. ...	61
Tabel 9. Töötuse korrad ja töötamise info.....	62
Tabel 10. Töötuse korrad võrreldes vanuse ja sellel hetkel oleva haridusega.....	63
Tabel 11. Noortele määratud karistused ja vangistused võrreldes soo ja uuritavate gruppide lõikes...65	65
Tabel 12. Mis Sa arvad, kui Sa praegu iseseisvat elu alustaksid, kust Sa saaksid omale eluaseme?	71
Tabel 13. Kui Sul oleks vaja kellegi arvele raha maksta või mõni arve maksta, kuidas tegutseksid? <i>Vanuseline jaotus</i>	72

Tabel 14. Kuidas kasutaksid iseseisvasse ellu astudes ühekordset elluastumistoetust (383,6 eurot 2016 aastal)?	73
Tabel 15. Kui Sul on mure, kes on esimene, kelle poole Sa oma murega pöördud? (võimalus valida 2 vastusvarianti)	77
Tabel 16. Kas ja millised töö- või praktikakohad Sul on olnud? <i>võimalus valida mitu vastusvarianti</i>	79
Tabel 17. Kas Sul on olemas järgnevad dokumendid?	86
Tabel 18. Vastanute vanuseline jaotus	138
Tabel 19. Kui oluline on sinu jaoks see, et perekonnast lahkumise ajaks on sul olemas.....	139
Tabel 20. Palun kujuta ette, et sa peaksid praegu alustama iseseisvat elu. Mis sa arvad, kas su teadmised ja oskused on omal käel hakkama saamiseks piisavad? Palun märgi iga valdkonna kohta, kui piisavad on su teadmised ja oskused.....	140
Tabel 21. Kas ja kui sageli Sa oled teinud järgmiseid koduseid töid? Keskmine hinne	141
Tabel 22. Millised on Su suhted järgnevate inimestega? <i>Keskmine hinne 5-palli skaalal (kus 5 – väga head; 4 – üsna head; 3 – ei ole head ega halvad; 2 – halvad; 1 – puuduvad)</i>	143
Tabel 23. Mõttele oma sõbrale või sõpradele, kellega veedad üheskoos enamiku vaba aega. Millised nimetatud väidetest Sinu sõbra või sõprade puhul kõige enam kehtivad? <i>Keskmine hinne (sagedusskaala: 4 – sageli; 3 – mõnikord; 2 – mitte kunagi või harva; 1 – ma ei tea)</i>	144
Tabel 24. Kuivõrd sa usaldad järgnevaid institutsioone ja isikuid? Keskmine hinne (skaalal, kus 4 - Usaldan täielikult, 3 – Pigem usaldan, 2- Pigem ei usalda, 1 - Ei usalda üldse).....	148

Töös kasutatud lühendid

AK	asenduskoduteenusel viibinud noor
EATL	MTÜ Eesti Asenduskodu Töötajate Liit
EHIS	Eesti Hariduse Infosüsteem
ESF	Euroopa Sotsiaalfond
HL	hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel viibinud noor
KOV	kohalik omavalitsus
SHS	sotsiaalhoolekande seadus
TAI	Tervise Arengu Instituut
TN	tavanoor
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon
ÜTT	üleminekut toetavad teenused

Töös kasutatud mõisted

Asendushooldus – lapse hooldamine väljaspool tema bioloogilist perekonda: lapse hooldus- või eestkostja perekonda paigutamine, uude perekonda lapsendamine või asenduskoduteenusel suunamine. Asendushooldusena ei käsitleta lapse ajutist või pikaajalist viibimist ravi- ja rehabilitatsiooniteenusel osutavas asutuses, turvakodus või varjupaigas, tugiperes, kasvatuslike erivajadustega laste koolis või vanglas.

Asendushoolduselt elluastuv noor – uuringus käsitletakse asendushoolduselt elluastuvate noortena asenduskoduteenusel olevaid 16-aastaseid ja vanemaid ning perekonnas hooldamisel 15-aastaseid ja vanemaid noori.

Asendushooldusteenused – uuringus käsitletakse asendushooldusteenusena kahte asendushoolduse vormi: perekonnas hooldamine ja asenduskoduteenus. Teised asendushoolduse vormid: eestkostja pered ja (uude perre) lapsendaja pered pole uuringus käsitletud asendushooldusteenustena.

Asenduskoduteenus – riiklikult rahastatav enamasti asutusepõhine asendushoolduse vorm (sh peremajadena tegutsevad asutused), mille eesmärk on lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna.

Asenduskodu – Asenduskodu on hoolekandeesutus, kus osutatakse asenduskoduteenusel (tekstis mõnel pool kasutatud ka terminit lastekodu).

Eestkoste seadmine – eestkoste seatakse kohtu poolt lapsele, kelle kummalgi vanemal ei ole esindusõigust. Eestkostja ülesandeks on eestkostetava seaduslik esindamine ning hoolitsemine eestkostetava isiku ja vara eest oma ülesannete piires. Vanemliku hoolitsuseta lapse puhul täidab eestkostja ülesandeid kohaliku omavalitsuse üksus kuni kohus pole otsustanud teisiti, sh võib sobiva isiku puudumise korral kohus määrata lapse eestkostjaks kohaliku omavalitsuse.

Elluastumistoetus – riigi poolt makstav ühekordne toetus noorele, kes asub uude elukohta iseseisvalt elama hiljemalt kahe aasta möödumisel asenduskodu nimekirjast kustutamisest või perekonnas hooldamise lepingu lõppemisest.

Hoolduspere – pere, kus laps on võetud kasvatada ja hooldada omavalitsusega sõlmitud hoolduslepingu alusel (vt ka mõistet perekonnas hooldamine). Antud uuringus on sageli kasutatud ka mõistet „kasupere“, kuna seda mõistet kasutasid ka perekonnas hooldamisel olevad noored kõige enam lapsevanemate kohta, kelle peres nad olid hooldamisel.

Hooldusõigus – õigus hoolitseda lapse isiku ja lapse vara eest ning otsustada lapsega seotud asju. Kohtul on õigus vanema hooldusõigust piirata, peatada ja ära võtta, kui laps on jäetud hooletusse või kui vanem ohustab lapse heaolu, tervist, elu või vara või ei ole võimeline nende ohustamist ära hoidma.

Juhtumiplaan – kirjalik dokument, mis koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja abimeetmete rakendamise tegevuskavast.

Järelhooldus – järelhooldusena käsitletakse asendushooldusel viibinud noore toetamist täisealiseks saamisel ja iseseisvasse ellu astumisel erinevate teenuste ja toetuste kaudu tema sujuvamaks ja edukamaks toimetulemiseks iseseisvumisel.

Noortekodu – peagi elluastuvatele noortele mõeldud eluase, kus noortel on võimalik maandatud riskide tingimustest omandada ja harjutada iseseisvaks eluks vajalikke oskusi; pooliseseisev elamine ja eluga toimetulek asenduskodu kasvatajate toel.

Perekonnas hooldamine/perehooldus – isiku hooldamine hoolduslepingu alusel sobivas perekonnas, mille liikmete hulka ta ei kuulu.

Roheline raamat – „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat“ (Sotsiaalministeerium, 2014), mis kirjeldab asendushoolduse olukorda ning esitab ettepanekuid valdkonna terviklikuks arendamiseks.

Toimetulek – isiku või perekonna füüsiline või psühhosotsiaalne võime igapäevases elus toime tulla.

Üleminekut toetavad teenused – teenused, mis soodustavad asendushoolduselt iseseisvasse ellu ülemineku sujuvamaks muutmist ja elluastunud noorte iseseisvat toimetulekut.

1. Uurimisprobleemistiku kirjeldus, uuringu eesmärk ja uurimisküsimused

Asendushoolduse teenus on loodud vanemliku hoolitsuseta jäänud või väga rasketes tingimustes kasvavatele lastele ja noortele, et pakkuda neile paremat kasvu- ja arengukeskkonda ning tagada neile hea ettevalmistus iseseisvaks täiskasvanueluks. 2015. aasta lõpu seisuga oli asendushooldusel kokku 2517 last, kellest asenduskoduteenusel oli 1031 last, perekonnas hooldamisel 205 last ja eestkostja perekonnas kasvas 1281 last. Uude perre lapsendati 2015. aastal 50 last.⁴ Viimase kümnendi jooksul on asendushooldusel noorte arv üldiselt vähenenud. Võrreldes teiste asendushoolduse vormidega on viimase kümnendi jooksul vähenenud just perekonnas hooldamisel olevate laste arv. Kui 2005. aastal oli perekonnas hooldamisel 725 last, siis 2015 aastal oli sellisel asendushooldusvormil 205 last. Seega protsentuaalselt on vähenenud perekonnas hooldamisel olevate laste arv ligi 70% ehk 3,5 korda. Asenduskoduteenusel olevate laste arv on samal perioodil vähenenud 1567 lapselt 1031 lapseni, s.o. protsentuaalselt 34% ehk 1,5 korda. Kõige vähemal määral on vähenenud eestkostja juures elavate laste arv - 1572 lapselt 1281 lapseni, protsentuaalselt 19% ehk 1,2 korda.

Kui bioloogilises peres kasvava noore iseseisvumine ja ellu astumine toimub üldjuhul järk-järgult pere toel siis asendushoolduselt ellu astuval noorel tuleb iseseisvalt hakkama saada kohe pärast täisealiseks saamist või edasiõppimise korral veidi vanemana õpingute lõpetamise järgselt.

Teiste riikide uuringutes on leitud, et asendushoolduselt ellu astuvate noortel on puudulikud sotsiaalsed ja igapäevaelu oskused, neil on madal enesehinnang ja vähene vastustusvõime, sageli madalam haridustase või katkenud haridustee, nad on sunnitud elatise teenimiseks ilma oskusteta madalalpalgalisi ja väheste arenemisvõimalustega töökohti vastu võtma, mistõttu on nad sagedamini majanduslikult vähekindlustatud või neil on suurem risk sattuda vaesusesse ja vajadus saada sotsiaaltoetuseid. Lisaks saavad asenduskodudes kasvanud noored sagedamini väga vara lapsevanemateks, puutuvad rohkem kokku ebaseadusliku tegevusega, kogevad sagedamini probleeme elukoha leidmise ja kodutusega ning vaimse ja füüsilise tervise probleemidega.

Seega on asenduskodu noorte puhul äärmiselt oluline nii iseseisvasse ellu astumise ettevalmistus, sellega kaasnevad tugiteenused kui ka iseseisvumist toetavad järelteenused. Edukas iseseisvumine ja täiskasvanuks saamine ei toimu hetkega ning toimub enamasti tugivõrgustikule toetudes, mistõttu on asenduskodudes kasvanud noorte, kelle side perekonnaga on enamasti nõrk või puudub täielikult, iseseisvumine võrreldes tavanoorega keerulisem.

Seni ei ole Eestis laiemalt uuritud, kuidas asendushoolduselt sh erinevate asendushooldus vormidest ellu astujad noored on iseseisvaks eluks valmis, millist tuge nad on saanud selleks ja kuidas on neil õnnestunud toime tulla. Samuti pole tagasivaatavalt jälgitud, kuidas on asendushoolduselt lahkunud toime tulnud.

Uuringu üldine eesmärk on teada saada, milline on asenduskodudes elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asendushooldusteenustelt ellu astunud noored, ning eelnevast tulenevalt, kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas.

⁴ Hoolekandestatistika 2015, Sotsiaalministeerium

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu sihtrühmaks on kitsamalt asenduskoduteenuselt (16-24 aastased) ja perekonnas hooldamiselt elluastuvad (15-19 aastased) ja juba nimetatud asendushooldus teenustelt elluastunud noored.

Lähtuvalt hankedokumentidest peab uuring lõpptulemusena selgitama välja:

- Kuidas on iseseisvas elus toime tulnud asendushooldusteenuselt ellu astunud noored? Millised on nende noorte haridust, töötamist ja töötust, karistuse ja vangistuse kandmise näitajad võrrelduna kogu Eesti noorte näitajatega?
- Millised on asendushooldusteenuselt noorte iseseisvasse ellu siirdumise kogemused: milliseid raskusi nad kogesid, kellelt ja millist abi ja tuge said ning lähtuvalt oma kogemusest, mida nad oleksid vajanud või vajaksid?
- Milline on asendushooldusteenustelt ellu astuvate noorte enda nägemus oma valmisolekust iseseisvaks toimetulekuks asendushoolduselt lahkudes?
- Mida peavad noored iseseisvalt hakkama saamisel oluliseks? Millist tuge või abi nad arvavad vajavat? Missugune on noorte teadlikkus erinevatest võimalustest tuge saada?
- Kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel olevaid ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas?
- Missugused on asendushooldusteenustel viibivate noorte puhul peamised puudused ettevalmistuses iseseisvaks eluks?
- Mida oleks võimalik teha, et noori paremini ette valmistada ja toetada asendushooldusteenuselt iseseisvasse ellu siirdumisel? Kuidas tagada, et asendushooldusel viibivatel noortel oleksid võrdsed võimalused omandada haridus ja saada tuge ellu astumisel (asendushooldusvormide lõikes ja arvestades soost, erivajadustest vm tingitud erinevusi)?
- Lähtuvalt uuringutulemustest selgitama, kas ja kuidas Sotsiaalministeeriumi välja pakutud lahendused: Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus; võiksid tagada parema ettevalmistuse iseseisvaks eluks?

Uurimisküsimustele vastuse saamiseks kasutatud meetodikat kirjeldatakse järgmises peatükis.

2. Andmekogumiseks kasutatud metoodika

Uuringu ülesanded olid jaotatud kolme etappi, mis omakorda hõlmasid mitut tegevust.

I etapp hõlmas:

1. Viie erineva registri andmete koondamist ja analüüsi;
2. Info kogumist teiste riikide praktikate kohta asendushoolduselt ellu astuvate ja astunud noorte ettevalmistamisel ja toetamisel ehk kirjanduse ülevaate koostamist;
3. Küsitlusankeetide koostamist.

II etapp hõlmas:

1. Ankeetküsitluse läbiviimist asenduskoduteenusel ja perekonnas hooldusel viibivate noorte hulgas
2. Intervjuukavade koostamist ja läbiviimist asenduskoduteenusel, perekonnas hooldusel viibivate ja asendushooldusteenuselt lahkunud noorte hulgas;
3. Fookusrühma intervjuusid kasuvanemate ja asenduskodu kasvatajatega.

III etapp hõlmas:

1. Tuginedes kahele eelneva analüüsietapi käigus kogutud ja analüüsitud informatsiooni sünteesile, tehakse soovitusi ja ettepanekuid asendushooldusel viibivate noorte ettevalmistamiseks iseseisvaks eluks.

2.1. Kirjanduse ülevaate metoodika

Kirjanduse ülevaate koostamiseks viidi läbi eesmärgistatud ja struktureeritud kirjanduse otsing ja sirvimine. Süstemaatilise kirjandusülevaate meetodil kujuneb läbipaistev ja põhistatud ülevaade olemasolevatest temaatilistest uuringutest ja analüüsides. See võimaldab vältida vaid juhusliku ja kallutatud informatsiooni koondamist ning toetada analüüsi järelduste põhistatust.

Teaduskirjanduse otsingu andmebaasina kasutati eelretsenseeritud teaduskirjandust üldindekseerivat andmebaasi Scopus (<http://www.scopus.com/>) ja EBSCO Academic Search Complete (<http://www.ebscohost.com>). Valitud andmebaasid hõlmavad peaaegu kõikselt erinevate teaduskirjastuste teadusajakirjad ja nende artiklid.

Teaduskirjanduse otsingul otsiti süstemaatilisi kirjanduse ülevaateid ja metaanalüüse, mis käsitlevad asendushooldusel olnud noorte iseseisvasse ellu siirdumist ja toimetulekut ning artikleid, mis puudutavad asendushooldusel olnud noorte iseseisvasse ellu siirdumist toetavaid praktikaid.

Otsingu märksõnade loend koostati esmaste mitte süsteemsete otsingute alusel leitud ülevaateraportite ja -artiklite põhjal, mida täpsustati peale esmast prooviotsingut ja leitud kirjandusega tutvumist. Otsingute läbiviimisel kasutati Boole'i operaatoreid (AND, OR, NOT) ja sulge, mis võimaldavad määrata milliseid sõnu millega kombinatsioonis otsitakse.

Kasutatud otsingulaused koosnesid järgmistest elementidest:

"foster placement" OR "foster care" OR "foster child" OR "foster youth" OR fostering OR "foster family" OR "child placement" OR "looked after" OR "residential care" OR „resident placement“*
AND

"aftercare" OR "throughcare" OR "youth development program" OR "life skills" OR "independent*

living" OR "transition to adulthood" OR "transition planning" OR "care leaver" OR "leaving care"
OR "transition* support" OR "transition* plan" OR "transition* servic*" OR "transition* program"
OR "transition* practice*" OR „adult outcome“ AND*

*“systematic review" OR "systematic literature review" OR "literature review" OR "meta analysis"
OR "scoping review" OR "scoping studies" OR "scoping study" OR "scoping review" OR "evidence
based review" OR "evidence-based review"*

Selle otsingufraasiga otsiti artiklite pealkirjadest ja lühikokkuvõtetest asendushoolduselt siirdumise praktikaid käsitlevaid süstemaatilisi kirjandusülevaateid, mis on avaldatud peale 2010. aastat ning mis on inglise keeles.

Lisaks kasutati kirjanduse ülevaate koostamisel vajadusel oluliste aspektide avamiseks ülalkirjeldatud süstemaatilise ülevaate käigus leitud ülevaadetes kasutatud teoreetilist kirjandust ja varasema uuringu „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ (Turk 2011) tarbeks analoogsel meetodil leitud kirjandust.

Kirjanduse ülevaate põhjal tuleb tõdeda, et asendushoolduselt elluastuvate noorte vajaduste ja toetamise ning erinevate tugisüsteemide seoste kohta hilisema hakkamasaamisega on süstemaatilisi ülevaateid veel väga vähe. Kuigi lõtku uuringute, poliitika ja praktika vahel on asunud jõudsalt vähendama, on praegu veel süstemaatilist teadmist vähe. Valdav osa nii üksikanalüüsides kui ka süstemaatilistest ülevaadetest kajastavad Ameerika Ühendriikides või Suurbritannias läbi viidud uuringuid. Olemasolevad uuringud ja ülevaadet keskenduvad erinevates tingimustes – asenduskodus, asendusperes, tavaperes jne – kasvanud noorte hakkamasaamise võrdlemisele ning infot selle kohta, kuidas erinevad asendushoolduselt ellu astunud noorte grupid (nt erinevast soost, erineva etnilise päritoluga jne) toime tulevad, praktiliselt pole.

2.2. Registriandmete analüüsi meetodika

Registriandmete kokkupanemist alustati andmete päringu tegemisega, milles võeti arvesse asendushoolduselt elluastuvate noorte eripärasid, nt kuidas teha kindlaks noorte asendushooldusel olemine ja kuidas eristada asenduskodus ja kasuperes elavaid noori.

Registriandmete analüüsis on kasutatud kuue registri andmeid:

1. Rahvastikuregister;
2. Riiklik pensionikindlustuse register;
3. Karistusregister;
4. Riiklik kinnipeetavate, karistusjärgselt kinnipeetavate, arestialuste ja vahistatute register;
5. Töötuna ja töötajana arvel olevate isikute ning tööturuteenuste osutamise register;
6. Eesti Hariduse Infosüsteem.

Väljavõtted registritest ei ole ainult viimased andmed noore kohta vaid inimese kõik teadaolevad liikumised registrites valitud andmete kohta. Näiteks, mis aastal ja mis tasemel inimene õppis või mis aastal ja kuul langes koolist välja ja mis õppetase see oli. Selline andmestik, kõik sündmused ja kuu täpsusega, laseb hinnata paremini inimese elutee mustreid ja lahknemiste olemasolul need leida. Kõik andmed on saadetud SA Poliitikauuringute Keskusele Praxis umbisikuliselt ja lisatud on isikutele unikaalne kood, et oleks võimalik erinevaid andmebaase ühendada ja andmeid analüüsida.

Registriandmete analüüsimiseks on SA Poliitikauuringute Keskusele Praxis andmete kasutamiseks saadud luba Andmekaitse Inspeksioonilt.

Rahvastikuregistrist on info noore perekonna seisu kohta, vanemate hooldusõiguse, eestkoste, registreeritud elukohtade, enda laste ja nende hooldusõiguste kohta. Riiklikust pensionikindlustuse registrist on info eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetuse, puude, makstud sotsiaalmaksu ja töövõimetuse kohta. Eesti Hariduse Infosüsteemist on infot õppimise, kõrgeima hariduse ja õpingute katkestamise kohta. Karistusregrist ja Riiklikust kinnipeetavate, karistusjärgselt kinnipeetavate, arestialuste ja vahistatute registrist on andmed süütegude ja karistuste kohta. Töötuna ja tööotsijana arvel olevate isikute ning tööturuteenuste osutamise registrist on info töötuna olemiste ja tööotsimiste kohta.

Registriandmetest on tehtud väljavõtte kõikidest inimestest, kes vastavad järgmistele tingimustele:

1. vanem(ad) surnud perioodil 1988–2014;
2. vanema(te) hooldusõigus on ära võetud, peatatud või piiratud aastatel 2003–2014;
3. sünniaasta on 1988–1999.

Nendele tingimustele vastab registri järgi 1001 inimest. Kuna uuritav rühm on pandud kokku ka hooldusõiguste tingimustel, siis selle tõttu oleneb andme kvaliteet perioodist, millal andmed on sisestatud. Kuna kohtudokumentide kasutamise tarkvara võeti kasutusele alates 2006. aastast, siis on ka alates sellest ajast hooldusõiguste informatsiooni andmestikus kasutatud. Uuringu seisukohalt kaasame analüüsi ainult noored, kes on viimasena olnud asenduskodus ehk lastekodus või perekonnas hooldamisel. Noored, kes on olnud alguses asenduskodus ja pärast eestkostel, siis neid pole arvatud analüüsis asendushooldusteenuselt elluastunud noorte hulka, sest eestkostet ei käsitleta selles uuringus asendushooldusteenusena.

Järgnevalt on täpsemalt kirjeldatud tingimused, mille alusel on uuritav grupp kokku pandud rahvastikuregistri väljavõtte alusel. Perekonnas hooldamisel olevad inimesed leiti järgmistele tingimustele alusel:

1. Jäeti alles need, kes on saanud eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetust;
2. Kõikidel jäeti alles viimane episood;
3. Jäeti alles need noored, kellel oli toetuse saamise põhjuseks hooldusleping.

Sellisel viisil leiti andmekogust (1001 inimesest) 70 inimest ehk 7%.

Asenduskodu noorte tuvastamiseks on vaja rohkem viise, sest see ei ole nii otseselt tuvastatav. Esimeseks viisiks variandiks on need, kellel on märgitud eestkoste hooldusliigiks asutus ehk noor on eestkostel asutuses. Selleks tehti järgmised etapid:

1. Jäeti alles kõik need, kes on olnud eestkostel;
2. Kõikidel jäeti alles viimane episood;
3. Jäeti alles need, kelle eestkoste liigiks on märgitud asutus;
4. Eemaldati need, kes on saanud eestkoste või perekonnas hooldamise toetust ja selle saamise lõpu aeg on pärast asutuses olemise eestkoste lõppu.

Sellistele tingimustele vastab 143 inimest. Hilisemas faasis kontrollitakse seda, et iga noor oleks ainult ühes grupis. Seega võib asenduskodu noorte rühm väiksemaks jääda. Järgmiseks kasutati

asenduskodus olevate noorte leidmiseks noorte vanemate õigusi lapse kohta. Kui ühel teadaoleval vanemal või mõlemal vanemal olid lapse õigused piiratud, peatatud või ära võetud ning selle noore eest saadud sellel perioodil eestkoste või perekonnas hooldamise toetust, siis noor paigutud asenduskodu noore alla. Sellistele tingimustele vastab 24 noort. Samas neist 24-st noorest ainult üks ei ole esindatud esimesel viisil leitud asenduskodu noortega.

Kolmandaks viisiks asenduskodu noorte leidmiseks kasutati laste vanema või vanemate elusolemist, aga kelle kohta puudus toetuse info ehk pole olnud eestkostel või perekonnas hooldamisel. Selleks tehti järgmist ehk jäeti alles need:

1. kelle teadaolev vanem(ad) on surnud;
2. kes pole saanud eestkoste või perekonnas hooldamise toetust;
3. kellel pole eeskoste kohta informatsiooni või on eestkostjaks märgitud asutus.

Sellistele tingimustele vastab kokku neli inimest. Kui kõrvutada neid inimesi esimesel viisil leitud inimestega, siis n-õ uusi noori ei tulnud ehk need neli inimest sisalduvad juba 143 inimese hulgas. Kokku vastab kolmele tingimusele 144 asenduskodu noort.

Samas järgmises etapis tuleb kõrvutada perekonnas hooldamisel olevad noored ja asenduskodus olevad noored. Kõrvutamise eesmärgiks on välistada ühe inimese kahte gruppi kuulumine. Selleks leitakse iga inimese viimane asendushoolduse või perekonnas hooldamise periood ja jäetakse alles viimane seisund. Selle tulemusel jääb perekonnas hooldamisel noorte gruppi alles 39 noort ehk 3,9% ja asenduskodusse 142 noort.

2015. aasta lõpu seisuga oli asenduskoduteenusel 1068 noort, kellest 439 noort olid vanuses 15 ja vanemad. Samal ajal on perekonnas hooldamisel olnud 279 noort. Kui võrrelda aasta jooksul teenusel olnud noorte suhtarvu, siis ühe perekonnas hooldamisel noore kohta on peaaegu neli asenduskodus olevat noort (3,82). Registriandmete suhtarv tuleb natukene väiksem, aga jääb samasse suurusjärku (3,64).

Kuna registritest on tulnud välja ainult üks osa tegelikult asenduskodu ja perekonnas hooldamisel olevatest noortest, siis selle üheks oluliseks põhjuseks on registrite puudulikus. Asenduskodu noored on põhiliselt leitud viisil, kui eestkostjaks on märgitud asutus ja tema eest pole saadud eestkoste toetust ja enamuse nendel juhtudel on eestkoste alguse kuupäevaks märgitud 2010 või hiljem. Seega varasematel juhtudel puudub vastav info registritest.

Perekonnas hooldamisel olevaid noori annaks paremini leida registritest läbi eestkostel ja perekonnas hooldamisel oleva lapse toetuse. Seega esmalt peaks väljavõtte tegema Sotsiaalkindlustusametist toetuse saajate kohta ja seejärel Rahvastikuregistrist.

Rahvastikuregister pani kokku juhuvalimi alusel võrdlusgrupi, mis koosneb 1400 inimesest. Võrdlusgrupi loomise aluseks oli sünniaasta 1988–1999 ning vanema(te) olemasolu ja tema õiguste kuulumine vanema(te)le. Kuna rahvastikuregistris juhuvaliku teel kokku pandud võrdlusgrupp ei kajasta uuritavat gruppi soo-vanuse lõikes hästi, sest uuritavas grupis on rohkem nooremaid inimesi kui võrdlusgrupis. Seetõttu on edaspidi kasutatud andmete võrreldavaks tegemiseks sobitamist (*matching*). Täpsemalt kasutatakse lähima naabriga sobitamist (*nearest neighbour matching*). Selle meetodi eesmärgiks on teha uuritav ja võrdlusgrupp omavahel võrreldavaks, võttes arvesse taustatunnuseid nagu sugu ja vanus. Pärast sobitamist saame öelda ka, et kui suures osas leiti

uuritavale grupile sobivad paarilised (nt 100%, siis leiti igale inimesele sobiv vaste). Kuna tegemist on noortega, siis on vanuselisel jaotusel suur roll, just haridust ja sissetulekut analüüsid.

Andmeanalüüsi tegemiseks kasutatakse statistikaprogrammi Stata versiooni 14. Andmestikes on ühe noore kohta mitmeid kirjeid, mis omakorda tähendab, et vägagi täpselt tuleb olla andmete puhastamisel ja soovitud info kättesaamisel. Selle tagamiseks alustatakse iga analüüsi algselt andmedokumentidest, mis on ajakulukam, aga aitab vältida infokadu.

Andmeanalüüsi alustatakse kirjeldava statistika esitamisega ja edasi liigutakse täpsemate seoste hindamisele. Tabeleid, jooniseid ja kaarte kasutatakse kirjeldava statistika esitamiseks ja neid tehakse vastavalt soo, vanuse, asendushoolduse vormide lõikes ja võimalusel lisatakse puude lõige juurde. Kirjeldav statistika esitatakse õppimise, töötamise (ka töötuna registreerumine), karistuse ja vangistuse kandmise kohta ning võimaldab võrdlust sarnaste näitajatega n-ö tavanoolega.

2.3. Kvantitatiivuuring

Ankeetküsitluse läbi viimise eesmärk oli saada võimalikult lai pilt asendushooldusteenustel viibivate noorte ettevalmistusest ja valmisolekust iseseisvaks eluks.

Küsitlusankeedi koostamisel lähtuti hankedokumentides esitatud uurimisküsimustest, arvestades seejuures varasemalt samas valdkonnas läbiviidud kogemustega ning sihtgrupi eripäradega. Ankeedi ülesehitus oli põhiliselt struktureeritud, st küsimused olid valikvastustega ja/või hindamisskaaladega, mõnel üksikul juhul sisaldas ankeet ka pool-struktureeritud lähenemist (nt ootused-ettepanekud). Küsitluse koostamisel lähtuti küsitluse koostamise headest tavadest ning põhimõtetest⁵. Lisaks sellele, et ankeetküsitluse koostamise puhul lähtuti hankedokumentides välja toodud eesmärkidest, arvestati ka sellega, et küsitluse täitmiseks kuluv aeg ei tohiks ületada 30 minutit. Kuivõrd ankeetküsitlusel oli kaks sihtrühma ehk asenduskoduteenusel 16 ja vanemad noored ning perekonnas hooldamisel 15-19-aastased noored, koostati kaks erinevat ankeetküsitlust. Kuivõrd aga uuringu üks eesmärk on võrrelda neid kahte sihtrühma, olid mõlemad küsitlusankeetid sarnased ning arvestasid vaid noorte erinevat tausta.

Küsimuste koostamisel lähtuti valdkonna kirjandusest, Sotsiaalhoolekande seaduses (näiteks juhtumiplaani koostamine) ja Riiklike peretoetuste seadusest (noore õigus elluastumistoetusele), ÜRO Laste Õiguste Konventsioonist ja ka Praxisse varasemast uurimiskogemusest asenduskodu noorte iseseisvumise teemal. Asenduskoduteenusel olevate noorte ankeet sisaldas 64 küsimust ning perekonnas hooldamisel olevate noorte ankeet 61 küsimust. Mõlema sihtrühma ankeetküsitlus sisaldas seitset erinevat teemadeplokki:

Tausta küsimused. Antud küsimusteploki eesmärk oli teada saada noorte tavapäraseid taustatunnuseid (sugu, rahvus, vanus, emakeel), kuid ka seda kui kaua on noor olnud asenduskodus/kasuperes ning kas ta on elanud mitmes erinevas asenduskodus või perekonnas.

Valmisolek iseseisvaks eluks. Antud küsimuste ploki eesmärk on teada saada kuivõrd on noored oma tulevikule mõelnud, kuidas nad tajuvad oma valmisolekut iseseisvaks eluks, millisteks nad hindavad oma oskusi ja teadmisi erinevate igapäevaste toimingute osas, milline on nende arusaam ja

⁵ Fowler, Floyd J. Jr. 1995. „Improving survey Questions: Design and Evaluation“. Applied Social Research Methods, Vol 38. Sage Publications, Inc. London.

kokkupuude rahaga, kuivõrd sageli kasutavad noored arvutit ja internetti, ning kas noored teavad millist abi neil on võimalik riigilt saada (näiteks elluastumistoetus, KOVi sotsiaaltöötaja tugi, tugiisik, koht elamiseks päritolu KOVis).

Sind ümbritsevad inimesed ja suhted. Asendushoolduselt lahkuvate noorte suhtevõrgustike ja sotsiaalse kapitali vähesus võib tingida suurema sotsiaalse tõrjutuse ühiskonnas. Toetav suhe asenduskodude personali, perekonna ja sõpradega, on äärmiselt oluline asendushoolduse ja ka tavaperedest pärit noorte ellu astumisel. Seetõttu uuriti antud plokis millised on noorte suhted oma koolikaaslaste, asenduskodu või kasupere vanematega, päritolu perega, lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga, jne. Oluline oli teada saada, kas noorel on selline lähedane inimene, kelle poole ta saaks pöörduda kui ta abi vajab. Samuti kas noorel on olnud võimalus käia huvialaringides ja trennides, kus noored sageli kohtuvad samalaadsete huvidega noortega.

Sinu nägemus oma tulevikust. Erinev kirjandus on näidanud, et noorte iseseisvumise edukus sõltub palju ka sellest, millise haridustaseme nad omandavad ja kuivõrd neil on töökogemust või ka vabatahtliku töö kogemust. Seetõttu keskenduti antud plokis hariduse teemale (milline on kõrgeim soovitud haridustase, millised võivad olla takistused soovitud eriala omandamisel, kas noortel on töö- või praktikakogemust) ning kas noored on kokku puutunud ka vabatahtliku tööga.

Sinu teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest. Selles küsimusteplokis sooviti välja selgitada milliseid tervisemuresid on noortel. Samuti uuriti noortelt nende kogemusi ja teadmisi seksuaaltervisest.

Sinu osalemine otsuste tegemisel. Selleks, et noortel (nii asenduskodude kui ka tavaperedest pärit noortel) oleks piisav sotsiaalne võrgustik ja et nad oskaksid iseseisvas elus enda eest seista, peavad nad juba lapsest saati olema piisavalt kaasatud nii pere- kui ka kooliellu. ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele. Seetõttu küsiti antud küsimusteplokis kuivõrd kaasatud on noored erinevatesse asenduskodu või kasupere puudutavatesse otsustesse ning kas neid on kaasatud nende juhtumiplaani koostamise protsessi.

Õigusteadlikkus. Kuivõrd asendushoolduse noorte iseseisvumise puhul on ka äärmiselt oluline, et nad teaksid oma õigusi, uuriti antud küsimusteplokis noorte teadlikkust erinevatest töötamisega seotud õigustest ja ka lapseõigustest. Samuti käsitles antud plokk küsimusi, mille eesmärk oli teada saada, kas noored on kokku puutunud olukordadega, kus nende õigusi on rikutud.

Hankedokumentides ja ka Praxise poolses pakkumises oli lubatud käsitleda ka noorte hinnangut võimalikele muutustele/ettepanekutele (sh rohelise raamatu ettepanekud) nende iseseisvumise hõlbustamiseks, kuid kuna sellised küsimused nõuavad arutelu ja on seetõttu kvalitatiivse loomuga, otsustati Tellijaga kooskõlastamisel käsitleda seda teemat uuringu kvalitatiivosas. Samuti tuli arvestada küsitluse ajakuluga.

Kuivõrd ankeetküsitlusele vastasid erineva taustaga noored, peeti küsimuste koostamisel silmas seda, et ankeetküsitluse küsimused oleksid võimalikult lihtsad ja hästi mõistetavad kõigile noortele. Selleks, et kindlustada küsimuste arusaadavus kõigile noortele, testiti ankeetküsitlust enne küsitluse algust kognitiivsete intervjuude läbiviimisega. Kognitiivsete intervjuude eesmärk oli saada küsimustele vastamise protsessi jälgimise kaudu infot selle kohta, kuivõrd sobilikud on ankeedis sõnastatud küsimused. Küsimustele vastamise protsessi puhul jälgiti:

- 1) küsimuste interpreteerimist;
- 2) küsimusele vastamiseks vajaliku informatsiooni meenutamist;
- 3) hindamist, mille käigus meenutatud infot antakse hinnang ning
- 4) vastamiseks ehk küsimusele sobivas vormis vastuse formuleerimiseks.

Seega oli kognitiivse intervjuerimise eesmärgiks näha, mil viisil noored küsimustest aru saavad, millistele olukordadele nad mõtleavad, kuidas hindavad infot, kuidas mõistavad mingeid termineid jms. Kognitiivsete intervjuude põhjal kohandati küsitlusankeedi sõnastusi ning küsimusi, et suurendada uuringu usaldusväärsust. Aja ning ressursside piiratuse tõttu viidi läbi neli kognitiivset individuaalset intervjuud – kaks asenduskoduhooldusel ning kaks perehooldusel oleva noorega.

Lõplik ankeetküsitlus pandi kokku vastavalt Tellija tagasisidele ning kognitiivsete intervjuude tulemusele. Mõlemad küsitlusankeedid tõlgiti ka professionaalse tõlgi poolt vene keelde.

Eesti- ja venekeelsed ankeetküsitlused on leitavad vastavalt:

Lisa: Eestikeelne küsitlus asenduskodu noortele

Lisa: Venekeelne küsitlus asenduskodu noortele

Lisa: Eestikeelne küsitlus perekonnas hooldamisel olevatele noortele

Lisa: Venekeelne küsitlus perekonnas hooldamisel olevatele noortele

2.3.1. Kvantitatiivse uuringu läbiviimine

Nagu eelnevas peatükis mainitud, viidi kahe asenduskodust ja kasuperest peagi iseseisvuma noorega läbi kognitiivsed intervjuud, et piloteerida aru saamist ankeetküsitlusest. Kognitiivsed intervjuud viidi läbi aprilli alguses.

ASENDUSKODU NOORTE VALIM NING KÜSITLUSE LÄBIVIIMINE

Vastavalt hankedokumentides nõutule, haarati valimisse kõik Eesti asenduskodud ja neis asenduskoduteenusel viibivad noored vanuses 16 ja vanemad, kes oma kasvatajate/perevanemate hinnangul on võimelised ankeetküsitlust täitma ja kes iseseisvudes on võimelised üksi elama (sh toetud elamise teenusel). Viimase kriteeriumi tõttu eeldati, et sügava või raske puudega noored valimisse ei kuulu.

Hankedokumentides olid toodud sihtrühma suurusena hinnanguliselt 337 noort (194 noormeest ja 143 neidu⁶), mis tugineb 2014. aasta Sotsiaalministeeriumi Hoolekandestatistikal. Vastavalt Sotsiaaltoetuste ja –teenuste andmeregistri infotele (seisuga 30.06.2016) on kogu sihtrühma suurus 353 noort, neist 198 noormeest ja 155 neidu. Neist kõige enam oli esindatud vanusrühm 16-17, kus oli 196 noort; järgmisena 18-19-aastased, keda oli 97; ja 20-24-aastased 57 noorega. Asjaolu, et nooremad vanusrühmad on suuremas enamuses esindatud on mõistetav, kuna peale 18-eluaastat võivad noored jääda asenduskodusse vaid juhul, kui nad jätkavad õpinguid. Sotsiaalministeeriumi andmetel oli kõigist asendushooldusel noortest 233 puudeta, 111 raske või sügava puudega ja 9 keskmise puudega. Seega arvestati uuringu valimisse 242 noort (puudeta ja keskmise puudega noored).

⁶ Hoolekandestatistika 31.12.2014, Sotsiaalministeerium

Esmasel kontakteerumisel asenduskodudega teavitati asenduskodusid soovist viia läbi küsitlustöö ja paluti muuhulgas täpsustada:

- kui palju on nende asenduskodus 16-24 aastaseid noori;
- millises keeles (kas eesti või vene) oleks noortel kõige lihtsam küsitlusele vastata;
- ja kui palju on noorte seas sellise puudega noori, kelle jaoks ankeetküsitluse täitmine on ülejõu käiv.

Kui asenduskodus leidis sihtrühma kuuluvaid noori ning asenduskodude personal nõustus küsitluse läbiviimisega, lepiti uuringu meeskonna liikme poolt kokku aeg asenduskodu külastamiseks. Ankeetküsitlused viidi läbi 30 asenduskodus. 2 asenduskodu loobusid, sest lapsed ei olnud nõus küsitluses osalema. Andmete kogumise protsess vältas 2016. aasta aprillist maini. Ankeetküsitlusele vastamine oli noortele anonüümne. Küsitluse läbiviimise ajal viibis küsitlajakoolitusega assistent noorte läheduses – ühest küljest eesmärgil anda vajadusel nõu küsimuste arusaadavuse osas, teisest küljest, et tagada noortele võimalus segamatult ankeetküsitlust täita. Kuna tegu oli 16-24 aastaste noortega, kes sageli ei elanud enam täielikult asenduskodus (mitmete noorte kool ning ühiselamu asusid teises linnas või elati toetatud elamisel), oli võimatu leida kõigis asenduskodudes aega, mil kõik sihtgrupi noored kohal viibiksid. Seetõttu leppis ankeetküsitluste läbiviija kokku aja, mil kõige enam valimisse kuuluvaid noori kohal viibis ning ülejäänud noortele jättis paberikandjal ankeetküsitluse margi- ja aadressiga varustatud ümbrikusse. Tagamaks andmete kogumise kvaliteet, viidi ankeetküsitluse läbiviivate assistentide seas läbi ka koolitus ning kõiki küsitlajaid varustati küsitlaja juhendiga (vt ka Lisa: Küsitlaja juhend).

Ankeetküsitluste läbiviimise käigus täitis koha peal ankeedi (ehk asenduskodus küsitlajakoolitusega assistendi juuresviibimisel) 118 noort. Saja kahele noorele jäeti erinevatesse asenduskodudesse ümbrikuga varustatud ankeet, millest laekus posti teel 87 ankeeti (ehk 85% koha peale jäetud ankeetidest). Venekeelseid ankeete täideti 25.

Küsitluse andmekogust selgus, et küsitlusele vastanutest oli 38 määratud puue sh 18 ei osanud öelda, kas neile on määratud puue. Kuivõrd sotsiaalministeeriumi andmetel on 16-24 aastaste asenduskodu noorte seas 9 keskmise puudega isikut, võib sellest järeldada, et vastajate seas oli nii keskmise kui ka raske puudega noori. Samas kirjavahetusest asenduskodudega on teada, et suurem osa raske puudega noori ei olnud siiski valmis vastama. Samuti võib Sotsiaalministeeriumi esindaja sõnul olla ka Sotsiaaltoetuste ja –teenuste andmeregistri andmekvaliteedis küsitavusi, kuna puudub kontroll, kas kõik kohalikud omavalitsused on märkinud ka asenduskodu laste puude astmed.

Kuigi vastamismäär ankeetküsitlusele oli üldjoontes piisav (küsitlusele vastamise määr oli 82% üldkogumist), kaaluti andmete representatiivsuse suurendamiseks kogutud andmeid soo ning vanuse tunnuste lõikes.

Andmete kaalumisel lähtuti tunnustest vanus ja sugu ning arvestati valimisse noored, kellel pole puuet või on keskmine puude raskusaste.

- vanuserühm (16–17 a, 18–19 a, 20–24 a)
- sugu (mees, naine)

18-19-aastaste meeste hulgas saadi vastuseid kõikidelt (100%), kõige vähem vastuseid saadi 16–17-aastastelt meestelt (63%). Nagu ka teised uuringud näidanud mehed osalevad küsitlustes vähem kui naised (76% vs. 88%). (vt ka Tabel 1)

TABEL 1. ASENDUSKODU NOORTE KÜSITLUSE VALIM

Vanusrühm	Sugu	Üldkogum	Valim	Valimi osakaal üldkogumist	Suhteline määr	Kaal
16–17	Naine	57	52	91%	22%	1.1
16–17	Mees	82	52	63%	22%	1.6
18–19	Naine	32	31	97%	13%	1.0
18–19	Mees	30	30	100%	13%	1.0
20–24	Naine	22	15	68%	6%	1.5
20–24	Mees	17	16	94%	7%	1.1
16–24	Naine	111	98	88%	41%	1.1
16–24	Mees	129	98	76%	41%	1.3
16–24	Kokku	240	196	82%	82%	1.2

ANKEETKÜSITLUSE LÄBIVIIMINE PEREKONNAS HOOLDAMISEL NOORTE HULGAS

Kui asenduskodudes olevate noortega on läbi asenduskodude lihtne kontakti saada ning ankeetküsitluse läbi viimine korraldada, siis perekonnas hooldamisel olevate noorte puhul on sihtrühmani jõudmine keerulisem.

Hinnanguliselt on üle Eesti kõiki perekonnas hooldamisel viibivaid noori vanuses 15 ja vanemad ligikaudu 60 (32 noormeest ja 28 neidu⁷). Nagu ka asenduskodus läbiviidava ankeedi puhul, oli ka antud juhul eesmärk läbi viia kõikne küsitlus ehk kogu sihtrühma seas. Kuivõrd aga perekonnas hooldamisel olevad noored on üle Eesti laiali ning küsitluse anonüümsuse huvides oleks küsitleja kohalviibimine (või kõrval istumine) ebamugav noorele, otsustati nende noorte seas küsitlus läbi viia anonüümse *online* küsitlusena. Selleks kasutati *surveymonkey* küsitluskeskkonda.

Sihtrühmani jõudmiseks saadeti aprilli keskpaigas kiri kõikidesse omavalitsustesse, kus Sotsiaalministeeriumi andmetel on vanemliku hooleta noori, kes on perekonnas hooldamisel. Kuna lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatel puudus õigus valimisse kuuluvate noorte e-maile või muud kontakti ilma loata edastada, paluti lastekaitse- või sotsiaaltöötajatel küsida perekondadelt luba küsitluse läbiviimiseks perekonnas hooldamisel olevate noorte seas ning noore e-maili aadressi kuhu küsitluse link saata. Paraku laekus seeläbi vaid 25 noore e-maili aadressid. Sotsiaaltöötajate või lastekaitse töötajatega, kes infot ei saatnud, võeti korduvalt ühendust kas kodus- e-mailide või telefoni teel (sel viisil võeti ühendust viiel korral). Mitmel juhul vastasid sotsiaal- või lastekaitsetöötajad ka seda, et noored ei olnud huvitatud küsimustikule vastamisest. Kuivõrd vastamine on vabatahtlik, ei ole võimalik noori ka selleks sundida.

Kasupere noortest vastas küsitlusele 18 noort – 12 tütarlast ja 6 noormeest. Kuigi üldiselt on Eestis 15-19-aastaseid kasuperes olevaid noori ligikaudu 60 ja vastanute määr on seega peaaegu kolmandik, ei

⁷ Hoolekandestatistika 31.12.2015, Sotsiaalministeerium

saa valimit siiski lugeda esinduslikuks, mistõttu on küsitluse tulemused pigem kirjeldavad ning ei võimalda detailset analüüsi ega võrdlust asenduskodude noortega.

2.4. Kvalitatiivuuring

Kvalitatiivse andmekogumise meetodina kasutatakse poolstruktureeritud intervjuusid. Intervjuude eesmärk on koguda infot kogemuste ja probleemide kohta sügavuti, seda nii asendushooldusteenustelt ellu astuvate kui juba ellu astunud noorte hulgas. Intervjuud tehti kolme erineva sihtrühmaga:

- asenduskodudest peatselt elluastuvad noored (vanuses 16+);
- perekonnas hooldamiselt peatselt elluastuvad noored (vanuses 15-19);
- juba elluastunud asendushoolduse noored (soovitatavalt ei ole iseseisvumisest möödunud rohkem kui 10 aastat).

Seega koostati lähtuvalt sihtrühma erinevustest kolm erinevat intervjuukava. Intervjuukavade koostamisel lähtuti uurimisküsimustest, ankeetküsitluse esmastest tulemustest ja ka valdkonna kirjanduses toodud teiste riikide kogemustest. Kuivõrd sihtrühmad olid mõnevõrra erinevad, oli siiski küsimustes teatav varieeruvus ja juba elluastunute puhul ka erinevam fookus. Järgnevalt on toodud olulised aspektid, mida tuli sihtrühma puhul silmas pidada ning intervjuukavade teemaplokkide eesmärgid.

Intervjuukavad arutati läbi tellijaga ning pärast tellijapoolselt tagasisidet viidi intervjuukavadesse sisse ka vajalikud täiendused.

Intervjuukavad on leitavad vastavalt:

- Lisa: Intervjuukava asendushooldusteenuselt elluastunud noortele
- Lisa: Intervjuukava asenduskodudest peagi elluastuvatele noortele
- Lisa: Intervjuukava perekonnas hooldamiselt peagi elluastuvatele noortele

Intervjuud asenduskodudest või kasuperedest peagi elluastuvate noortega

Sissejuhatus: Antud küsimusteploki eesmärk on ühest küljest nii-öelda soojendusküsimused (et noorel endal oleks lihtsam teemasse minna), teisalt on eesmärk teada saada noore tausta. Näiteks see, kas noor käib juba ülikoolis või on veel kesk- või kutsekoolis, võib mõjutada ka seda, kuidas küsimusi küsida.

Lisaks taustale on sissejuhatava ploki eesmärk teada saada, kas noor on oma elu jooksul paljudes erinevates asendushooldust pakkuvates institutsioonides (kasuperes, erinevates asenduskodudes) pidanud elama. Erinev kirjandus ja uuringud, mis käsitlevad asenduskodudest pärit inimeste hakkamasaamist iseseisvas elus näitavad, et need, kes on lapsepõlve jooksul palju erinevaid asendushooldusvorme üle elanud, on edaspidises elus vähem edukad.

Kuivõrd Noortekodu pakub noortele juba teatavat iseseisvust ja on sestap vaheaste asenduskodu ja iseseisva elu vahel, on oluline teada saada, kuidas noored ise tajuvad noortekodu kui ettevalmistavat astet iseseisvasse ellu.

Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta: Antud plokk uurib noorte praktilisi kogemusi ja oskusi, mida on iseseisvas elus hakkama saamiseks vaja. Kuivõrd asenduskodudes on sageli kokk ja koristaja, on oluline teada, kas noored on ka ise kokku puutunud näiteks söögi tegemise ja pesu pesemisega. Samuti kuivõrd on noored selliste igapäeva otsuste tegemisse kaasatud.

Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust: Antud küsimuste ploki eesmärk on teada saada kuivõrd on noored oma tulevikule mõelnud, seda planeerinud, kas ja milliseid takistusi ja probleeme nad sellega seoses näevad. Täpsemalt hõlmatakse selle peatükiga noore plaane haridust omandada, tööd leida ja elamiskoht endale leida. Samuti soovitakse selle plokiga teada saada, kas noored teavad millist abi neil on võimalik riigilt saada (näiteks elluastumistoetus, KOVi sotsiaaltöötaja tugi, tugiisik, koht elamiseks päritolu KOVis). Kuivõrd uuringud on näidanud, et noortel, kes lahkuvad asendushoolduselt 18-aastaselt või nooremalt, esineb hilisemas elus rohkem raskusi, kui nendel, kes jäävad asendushooldusele kauemaks, on soov teada saada ka seda, kas noortel on soov asenduskodust kiirelt lahkuda.

Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik: Erinev kirjandus näitab, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte iseseisvumise edukus sõltub palju sellest, kas noorel on lähedasi inimesi, keda ta saab usaldada. Antud peatüki eesmärk on teada saada: 1) kas ja kes on need inimesed, keda asenduskodu noored usaldavad; 2) kuidas on suhted vastutava lastekaitse töötajaga (kuna iseseisvumisel on just lastekaitse spetsialist see, kes saab ja peaks noort aitama), 3) kas noort praegu ümbritsevad inimesed (teised lapsed ja noored asenduskodust) on tema jaoks lähedased ja kas ta suhtleb mõnega, kes on juba ellu astunud, 4) kas noored on kohanud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist seetõttu, et nad on asenduskodust.

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele (sh roheline raamatu ettepanekud): Sotsiaalministeeriumi poolt 2014. aastal välja antud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelistes raamatus“ on tehtud mitmeid ettepanekuid, mis peaksid hõlbustama noorte ellu astumist. Näiteks on ettepanek pakkuda juhendatud elamise teenust asendushooldusel täisealiseks saanud noorte seas; samuti pakkuda professionaalset tugiisiku teenust elluastuvatele noortele (professionaalne tugiisik on läbinud koolituse, mistõttu omab oskusi ja teadmisi noore ettevalmistamiseks ja suunamiseks oma iseseisva elu korraldamiseks). Seetõttu on eesmärk uurida, mida noored sellistest võimalustest arvaksid.

Noorte kaasamisega seotud kogemusi : ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele. Kuivõrd asenduskodu noorte üleminek iseseisvasse ellu on nii-öelda järsem, kui perekonnast pärit noortel, on eriti oluline, et nad oskaksid ja ei häbeneks arvamust avaldada ja enda mõtete eest seista. Seega on iseseisvumise koha pealt äärmiselt olulised ka kaasamisega seotud kogemused.

Sihtrühmade eripärad:

Asenduskodudes veel elavad ja peatselt elluastuvad noored võivad olla väga erinevatel elu-etappidel, kuna sihtrühma kuuluvad nii 16-aastased kutse- või keskkooli noored, kui ka näiteks 24-aastased ülikoolis käivad noored.

Kasuperedes veel elavad ja peatselt elluastuvad noored on 15-19-aastased.

Intervjuud asendushoolduselt juba elluastunud noorte seas

Kokku on antud intervjuukavas 6 teemaplokki: Sissejuhatus, Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta, Iseseisvaks eluks valmisolek, Sotsiaalne võrgustik, Õigusteadlikkus ja Kaasamine.

Sissejuhatus: Antud küsimusteploki eesmärk on ühest küljest nii-öelda soojendusküsimused (et intervjuueeritaval endal oleks lihtsam teemasse minna), teisalt on eesmärk teada saada inimese tausta. Millist elu inimene praegu elab, kas tal on perekond, kas ta töötab, kas inimene on oma elu jooksul elanud mitmetes institutsioonis või peres jne. Erinev kirjandus ja uuringud, mis käsitlevad asendushoolduselt pärit inimeste hakkamasaamist iseseisvas elus näitavad, et need, kes on lapsepõlve jooksul palju erinevaid asendushooldusvorme üle elanud, on edaspidises elus vähem edukad.

Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta: Antud plokk uurib juba elluastunute praktilisi oskusi ja teadmisi, mida ja kui palju nad olid iseseisvaks eluks õppinud; kes neile peamiselt õpetas neid oskusi; kuivõrd nad kasuperes või asenduskodus olid kaasatud erinevate igapäeva oskuste tegemisse; millistest oskustest ja teadmistest jäi noortel tagantjärele mõeldes puudu jne.

Iseseisvaks eluks valmisolek: Antud küsimuste ploki eesmärk on teada saada kuivõrd olid noored oma tulevikule mõelnud ja seda planeerinud, enne iseseisvumist. Kas neil oli ka tugiisik, kellele tugineda elluastumisel. Samuti soovitakse teada saada milliste takistuste ja probleemidega noored kokku puutusid õppimise, töö ja elukoha leidmisega. Kas ja millist tuge noor kohalikult omavalitsuselt sai, jne.

Sotsiaalne võrgustik: Erinev kirjandus näitab, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte iseseisvumise edukus sõltub palju sellest, kas noorel on lähedasi inimesi, keda ta saab usaldada. Antud peatüki eesmärk on teada saada kes on elluastunud noort kõige enam toetanud iseseisvat elu alustades. Siinkohal tuleb tähele panna, et asenduskodudest iseseisvunud noorte puhul tuleks küsida ka küsimusi number 35 ja 36.

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele: Sotsiaalministeeriumi poolt 2014. aastal välja antud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus“ on tehtud mitmeid ettepanekuid, mis peaksid hõlbustama noorte ellu astumist. Näiteks on ettepanek pakkuda juhendatud elamise teenust asendushooldusel täisealiseks saanud noorte seas; samuti pakkuda professionaalset tugiisiku teenust elluastuvatele noortele. Seetõttu on eesmärk uurida, mida juba elluastunud noored sellistest võimalustest arvasid ja millised on nende ettepanekud, kuidas neid noori toetada.

Sihtrühma eripärad: Juba elluastunud noorte all peetakse silmas inimesi, kes on ellu astunud kuni 10 aastat tagasi. Seega võivad nende intervjuueeritavate kogemused seoses elluastumisega olla erinevad. Samuti tuleb silmas pidada, et intervjuueeritavate seas võib olla nii asenduskodudest kui ka kasuperedest sircunud noori. Samuti võib nende seas olla ka inimesi, kes on elanud mitmes institutsioonis - nii asenduskodus kui ka kasuperes. Uuringu eesmärk on ka mõista, kas selline erinev taust mõjutab iseseisvumise edukust.

2.4.1. Kvalitatiivse uuringu läbiviimine

INDIVIDUAALINTERVJUUD

Projekti hankedokumentide järgi pidi tegema

- 10 individuaalintervjuud asenduskodu noortega (5 noormehe ja 5 neiuga erinevatest asenduskodudest);
- 6 individuaalintervjuud perekonnas hooldamisel oleva noorega (3 noormehe ja 3 neiuga erinevatest hooldusperedest);
- 12-16 individuaalintervjuud juba iseseisvunud asendushooldusel olnud noorega, kelle puhul tuli samuti arvestada sugu ning lisaks asendushooldusteenuse vormi ja tugisiku kasutamist ning iseseisva elu kogemuse pikkust, mis soovitatavalt võis olla kuni 10 aastat.

Intervjuud toimusid mai lõpust- juuli keskpaigani.

Asenduskodudest pärit noori värvati intervjuudesse juba ankeetküsitluse läbiviimise protsessis. Küsitlajatel oli leht, millele noored võisid märkida oma kontaktandmed (e-maili), kui nad olid nõus ka intervjuus osalema ning iseseisvumise teemal süvitsi rääkima. Sellisel kujul saadi ligi 25 noore kontaktid, kuid kahjuks väga paljud noored, kes algselt olid andnud ka oma nõusoleku intervjuus osalemiseks, ei vastanud pöördumisele või loobusid intervjuus osalemisest. See kitsendas ka võimalusi teha intervjuusid erinevast soost ja erinevatest asenduskodudest noortega. Kokku tehti 10 intervjuu asemel 6 intervjuud (1 noormehe ja 5 neiuga).

Perekonnast hooldamiselt pärit noorte värbamiseks tehti taaskord koostööd MTÜga Igale Lapsele Pere, mille kaudu levitati infot intervjuude eesmärgi, toimumise ning korralduse kohta. Kuna nendel noortel on võimalik õpingute vältel siiski veel oma perekonnas elada, lähtuti sellest, et noor ei oleks nii-öelda teenuselt lahkunud (ehk sellesse sihtrühma said kuuluda 15-19-aastased). Kokku tehti 6 intervjuud (2 noormehe ja 4 neiuga) nagu hankedokumendis ette nähtud.

Viimase 10 aasta jooksul asendushooldusteenuselt elluastunute värbamiseks tehti koostööd MTÜ Eesti Asenduskodu Töötajate Liiduga (EATL). Liidu poolt saadeti asenduskodude töötajatele e-mail palvega saata uuringu läbiviijatele juba iseseisvunud noorte kontaktandmeid, kes oleksid nõus intervjuu andma. Kuivõrd vähestel asenduskodudel on kontakt sealt juba iseseisvunud noortega, ei olnud selline värbamisemeetod tõhus. Seetõttu saadeti e-mail kõikide kohalike omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajatele palvega võtta võimalusel ühendust nende KOVist viimase 10 aasta jooksul iseseisvunud asendushooldusnoortega ning intervjuuga nõustumise korral edastada nende inimeste kontaktandmed. Kokku saadi nii 27 noore kontaktandmed. Samuti tehti kasuperest iseseisvunud noorte leidmiseks koostööd MTÜga Igale Lapsele Pere. Kõigest hoolimata lepiti kokku ja tehti intervjuu kokku vaid 6 noorega 12-16 intervjuu asemel (3 noormehe ja 3 neiuga).

Üks põhjus, miks intervjuueeritavate leidmine nii keerukaks osutus, on kindlasti intervjuude läbiviimise periood. Intervjuusid tehti mai lõpust juuli keskpaigani. Asenduskodu noorte ankeetküsitluse protsessis küsiti noortelt kontaktandmeid ja enamus noortelt saadi sedaviisi emaili aadressid. Kahjuks selgus hiljem asenduskodutöötajatega rääkides, et email pole tõenäoliselt kõige parem viis noorega kontakti saamiseks. Siiski, oli palju ka juhtumeid, kus esialgu anti nõusolek intervjuul osaleda, kuid hiljem otsustati osalemisest loobuda. Noorte osalemise motiveerimiseks otsustati noortele intervjuul osalemise eest kinkida Piletilevi kinkekaardid ning see suurendas natukene intervjuueeritavate arvu.

Seetõttu oli intervjuudele värbamise protsess plaanitust ajakulukam ning samuti oli raske lähtuda eesmärgist intervjuuerida võimalikult erinevate tunnuste (nt sugu, rahvus, erinev asenduskodu, tugiisiku kasutamise kogemus) ja taustaga (nt edukad iseseisvujad ja vähem edukad) noori.

Intervjuuerimismeetodina kasutati poolstruktureeritud näost-näku individuaalintervjuud. Intervjuud viidi läbi vastava kogemusega uuringumeeskonna liikme poolt, kes võtsid arvesse uuringu sihtrühma vanust ja üritasid uuringu teemasid käsitleda võimalikult delikaatselt ning intervjueeritavale mugavalt. Ühe intervjuu kestus oli 30minutit-1,5h. Intervjuud toimusid nii Praxis kontoris kui ka väljaspool kontorit üle-Eesti intervjuerija ja intervjueeritavate poolt heaks kiidetud intervjuerimiseks kõlbulikes ruumides (st piisavalt helikindel, tagatud segamatu suhtlus, ruumi siirdumine on võimalik minimaalsete kontaktidega ja isikut tuvastamata). Kõik intervjueeritavad andsid enne intervjuu algust ja diktofoni käivitamist kirjaliku nõusoleku, et nende intervjuu salvestatakse, transkribeeritakse ning kasutatakse uuringu analüüsi jaoks. Intervjuud toimusid nii eesti kui vene keeles (vastavalt 12 ja 6), lähtudes intervjueeritava soovist ning intervjuukavad ja nõusolekuvormid tõlgiti vene keelde.

FOOKUSGRUPIINTERVJUUD

Kuna vaatamata pingutustele ei õnnestunud hankedokumentides soovitud individuaalintervjuude arvu täis saada, otsustati sotsiaalministeeriumiga kooskõlastamisel, olemasolevate individuaalintervjuude täienduseks teha fookusgrupiintervjuud kasuvanemate ja asenduskodu kasvatajate/perevanematega. Asenduskodude kasvatajad ning kasuvanemad (ehk vanemad, kelle perekonnas on hooldamisel vanemliku hooleta noor) on kõige otsesemalt asendushooldusel noorte iseseisvumise protsessiga kokku puutunud ning seetõttu iseseisvumisega seonduvate probleemidega hästi kursis. Samuti on kasuvanemad ning asenduskodu kasvatajad need, kellel on oluline roll noorte eduka elluastumise ettevalmistamisel ning seetõttu on oluline teada nende seisukohti ning arusaamu asendushooldusel noorte eduka elluastumise võimalikest takistustest ja probleemidest ning nägemust sellest, kuidas neid väljakutseid ületada. Kasuvanemate ja asenduskodu kasvatajate kaasamine võimaldas saada terviklikuma pildi asendushooldusel noorte probleemidest ning takistustest elluastumisel ning kuulda lahendusi ja ettepanekuid, kuidas noorte elluastumist toetada.

Kasuvanemate fookusgrupiintervjuu kutse saadeti MTÜ-le Igale Lapsele Pere, Eesti Kasuperede Liidule ning MTÜ-le Oma Pere ning paluti kutset levitada oma võrgustikes. Asenduskodude kasvatajad valiti välja lähtuvalt sellest, et esindatud oleksid asenduskodud üle Eesti erinevat tüüpi asenduskodudest ning väljavalitud asenduskodude töötajatele saadeti välja personaalsed kutsed. Mitmete asenduskodude töötajad, kellele algselt kutse saadeti, olid puhkusel või ei saanud muul põhjusel (pikk sõit) osa võtta. Seetõttu võeti osalejate arvu suurendamiseks lisaks algselt väljavalitud asenduskodudele telefoni teel ühendust ülejäänud asenduskodudega. Kokkuvõttes osales fookusgrupiintervjuus asenduskodutöötajaid erinevatest Eesti piirkondadest, kuigi enamus olid Põhja-Eestist. Kokku korraldati augusti alguses kaks fookusgrupi: üks kasupere vanematega, milles osales neli kasuvanemat ning üks asenduskodu kasvatajatega, milles osales kaheksa asenduskodu kasvatajat/töötajat. Üks asenduskodu töötaja, kes ei saanud fookusgrupiintervjuule kohale tulla, saatis oma vastused kirjalikult.

Fookusgrupiintervjuudeks koostati lühike intervjuu kava, milles keskenduti konkreetsemalt kolmele teemale, mis aitasid vastata uuringus seatud uurimisküsimustele. Täpsemalt:

- 1) probleemidele, millega kasuperede vanemad/ asenduskodu kasvatajad on noorte iseseisvumise protsessis kokku puutunud;
- 2) lahendustele, kuidas on üritatud tekkinud probleeme lahendada, kelle abiga (sh side noore bioloogiliste vanematega);

- 3) ettepanekutele, mis aitaksid asendushooldusel olevaid noori iseseisvaks eluks paremini ette valmistada ja toetada, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas;

Eespool mainitud teemade all küsiti lisaks küsimusi, mis olid tekkinud ankeetküsitluste ja intervjuude tulemusi analüüsidest aga ka kirjanduse ülevaatest tulenevalt. Nende küsimuste puhul eeldati, et kasuvanematel ja asenduskodutöötajatel võib oma praktilisest kogemusest tulenevalt olla sügavamad teadmised, mis võimaldavad tulemusi paremini lahti mõtestada.

Fookusrühma intervjuud lindistati ja nende alusel koostati ülevaatlikud kokkuvõtted. Pärast kuulamist ja kokkuvõtete tegemist intervjuude salvestised hävitati.

INTERVJUUDE TRANSKRIBEERIMINE JA ANALÜÜS

Intervjuud lindistati ja transkribeeriti sh transkriptsioonidest eemaldati info, mille abil oleks võimalik intervjuueeritud isikut tuvastada. Pärast transkribeerimist intervjuude salvestised hävitati. Horisontaalne intervjuude analüüs võimaldas kokku koguda kõik konkreetse teema kohta käivad tekstiosad ja võrrelda konkreetse teema käsitlemist kõigis tehtud intervjuudes iga sihtrühma lõikes. Erinevate intervjuus käsitletud teemade alateemade kajastamiseks olid koodid, mille abil oli võimalik olulist teksti paremini süstematiseerida ja analüüsida.

Andmete kogumisel, töötlemisel ja säilitamisel on lähtutud Isikuandmete kaitse seadusest ning Andmekaitse Inspektsiooni juhistest isikuandmete käitlemise kohta.

3. Ülevaade asendushoolduse korraldusest Eestis

3.1. Seadused ja toetavad meetmed

Asendushooldusega seonduvat reguleerivad Eestis peamiselt lastekaitse-, perekonnasotsiaalhoolekande- ja riiklike peretoetuste seadused. Lisaks on ministri määrustega reguleeritud täpsemad nõuded näiteks teenuse osutamise ruumidele või teenuse osutaja poolt kogutavatele dokumentidele. Lisaks seab asendushoolduse valdkonna arendamiseks eesmärged Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel valminud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat“ ja ka „Laste ja perede arengukava 2012-2020“.

Lastekaitseseadus ([RT I, 06.12.2014, 1](#)) loob üldise raamistiku laste õiguste ja heaolu tagamiseks. Muuhulgas sätestab lastekaitseseadus kohustuse ennetada laste heaolu ja arengut ohustavaid riske, neid märgata ja neile reageerida. Nii Lastekaitseseadusele kui ka Perekonnaseadusele tuginedes võib öelda, et põhiroll seejuures on pandud kohalike omavalitsuste üksustele (KOV). Näiteks toob Lastekaitseseadus välja hädasoleva lapse aitamise tingimused, mis sisaldavad ka KOVile pandud kohustust vajadusel laps perest eraldada ning taotleda kohtult vanema hooldusõiguse ülevaatamist.

Perekonnaseadus ([RT I, 10.03.2016, 3](#)) reguleerib vanema hooldusõiguse mõistet ning selle piiramise, peatamise ja taastamise tingimusi. Neid meetmeid on õigus kohtul rakendada juhul, kui laps on jäetud hooletusse või kui vanem ohustab lapse heaolu, tervist, elu või vara või ei ole võimeline nende ohustamist ära hoidma. Kui laps on perest eraldatud ning vanema hooldusõigus on piiratud või äravõetud, siis tuleb lapsele leida eestkostja. Lapsele eestkoste seadmise ja selle lõpetamise tingimusi reguleerib samuti perekonnaseadus. Kuni sobiva eestkostja leidmiseni täidab eestkostja rolli lapse elukohajärgne KOV ning kui sobivat eestkostjat ei leita, jääb eestkostjaks KOV, millega laps on kõige tugevamalt seotud (kuni 9.07.2014 jäi lapse eestkostjaks tema elukohajärgne KOV). Sellises olukorras saabki KOVi ülesandeks ka lapsele sobilike elu- ja arengutingimuste leidmine ehk asendushooldusele suunamine.

Sotsiaalhoolekande seadus (SHS) ([RT I, 08.07.2016, 27](#)) reguleerib asenduskoodeenusele ja perekonnas hooldamise teenusele suunamise, teenuste osutamise ja lõpetamise tingimusi. Nendele teenustele on õigustatud lapsed, kes on jäänud ilma hooldusõigusliku vanemata. See tähendab, et laps on vanemast eraldatud, lapse vanema hooldusõigus on piiratud, peatatud või ära võetud, lapse vanem on surnud, tagaotsitav, teadmata kadunud, kannab vangistust või on piiratud teovõimega ja omab eestkostjat. 2013. aastast on teenustele õigustatud ka saatjata riiki saabunud alaealised välismaalased ning alaealised inimkaubanduse ja seksuaalvägivalla ohvrid, kuid nende laste teenusele suunamist korraldab Sotsiaalkindlustusamet.

Asenduskoodeenuse osutajaks võib SHSi järgi olla füüsilisest isikust ettevõtja või juriidiline isik, kes omab maavanema antud tegevusluba, või kohaliku omavalitsuse üksuse ametiasutus või valitsusasutuse hallatav asutus, kelle jaoks asenduskoodeenuse osutamine on põhimäärusejärgne ülesanne ning kes on asenduskoodeenuse osutajana kantud majandustegevuse registrisse. Teenuse osutaja peab olema valmis teenust osutama vähemalt neljale lapsele. Kuni 2010. aastani võis asenduskoode pere koosneda kuni kümnest lapsest, kuid sealt edasi on pere suurust järk-järgult kahandatud ning võib ühe pere suurus olla kuni kuus last (SHSi rakendussätted küll lubavad kuni 2019. aasta lõpuni kuni 8-lapselisi peresid). Muudatuse taga on põhimõtte, et ka asendushooldusel olevatele lastele peaks võimaldama võimalikult tavaperede lastele sarnaseid elutingimusi. Iga pere kohta peab olema vähemalt üks kasvatusala töötaja või perevanem; kui vähemalt pooled lastest on alla 3-

aastased või puudega, siis peab vähemalt 12 tundi päevas viibima peres kaks töötajat või üks töötaja koos perevanemaga. Kasvatusalatöötaja peab olema täisealine vähemalt keskharidusega isik, kes on kas läbinud või registreerunud sotsiaaltöö ja pedagoogika täienduskoolitusele, kes oma isikuomaduste poolest sobib lastega töötama, kel ei ole hooldusõigust peatatud või piiratud ja kel pole muid seadusest tulenevaid piiranguid lastega töötamiseks. Vastavalt töötaja kogemustele ja haridustaustale eristatakse abikasvatatajaid, nooremkasvatatajaid, kasvatatajaid ja vanemkasvatatajaid. Perevanem on vähemalt 25-aastane ja vähemalt kasvatataja nõuetele vastav isik, kes elab ööpäevaringselt koos asenduskodu perega. Asenduskoduteenuse osutamise kohaks võib olla ka perevanema enda eluruum.

Lapse perekonnas hooldaja on vähemalt täisealine isik, kes on ise avaldanud taotlusega soovi saada hooldajaks ja kes sarnaselt asenduskodude kasvatatajatele vastab seaduses toodud nõuetele (väljaarvatud kohustus omada keskharidust). Samuti peavad ka hooldaja perekonnaliikmed, kellega tal on ühine eluruum, vastama sarnastele nõuetele (välja arvatud kohustus läbida spetsiaalne koolitus ning omada sobivaid isiksuseomadusi). Hooldajal võib korraga olla hooldamisel kuni neli last, kelle hulka kuuluvad ka tema enda kuni 14-aastased lapsed ning täisealised hooldatavad isikud. Alla viieaastased lapsed ja puudega lapsed arvestatakse kahe lapse eest. Erandjuhtudel võib hooldatavate arv ka suurem olla (näiteks, et mitte lahutada õdesid-vendi).

Asenduskoduteenuse puhul pole perevanemale ega kasvatusalatöötajatele ettenähtud spetsiaalseid tugi- või nõustamisteenuseid (kui välja arvata kohustusliku koolituse läbimine). Seevastu perekonnas hooldamise puhul on hooldajale lisaks kohustusliku koolituse läbimisele SHSi järgi ettenähtud ka enne lepingu sõlmimist kohustuslik sotsiaalhooldusteenuse teenus ja kodukülastus, et ühest küljest hinnata hooldaja sobivust, kuid teisest küljest valmistada teda ka selleks ette. Täiendavaid teenuseid või toetusi regulatsioonid hetkel ette näe.

Enne teenusele suunamist koostab lapsele eestkoste rolli täitev KOV juhtumiplaani, mis kirjeldab lapse olukorda, toimetulekut, vajadusi ja tema abistamise tegevuskava. See vaadatakse üle ja vajadusel uuendatakse vähemalt kord aastas. KOV valib ise välja lapsele sobiva asenduskodu, arvestades lapse parimaid huve, seejuures ei ole vähemalt Sotsiaalhoolekandeseaduse tasandil ettenähtud, et laps võiks kodu valikul kaasa rääkida. Kuigi sellise otsuse puhul tuleb lähtuda ka Lastekaitseaduses (§ 21) sätestatud lapse huvidest, on märkimisväärne, et SHS toonitab küll perekonnas hooldamise teenusele suunamisel kohustust arvestada ka lapse arvamusega, kuid ei tee seda asenduskodu teenusele suunamisel. Seega võib öelda, et hoolimata sellest, et Lasteks on üldseadus, mis laieneb ka SHSile, on SHS-is mõnevõrra ebaühtlaselt sätestatud tingimused. Arvamuse kujundamiseks ja nõusoleku andmiseks võib laps hooldajaks saada soovija, tema pereliikmete ja koduga tutvuda ning saada nende kohta teavet. Kuigi SHS muudatuse kohaselt tuleb alates 2016. aastast koostada juhtumiplaan, mis on teenuse osutamise lepingu lisa ja mis on dokumenteeritud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR), on asendushoolduse üle teostatava järelevalve käigus tuvastatud, et kõigile lastele ei ole juhtumiplaani koostatud või pole seda vastavalt seadusele iga-aastaselt redigeeritud. Samuti võib juhtumiplaanide kvaliteet ja põhjalikkus olla praktikas erinev ja sõltuv lastekaitse- või sotsiaaltöötaja ekspertisist.

Asenduskoduteenusele suunamisel sõlmitakse teenuse osutamiseks leping maavalitsuse, KOV üksuse ja asenduskoduteenuse osutaja vahel. Asenduskoduteenust osutatakse lapsele üldjuhul tema 18-aastaseks saamiseni. Õppimise korral on teenuse osutamise kestvus pikem: põhi- või keskhariduse omandamise korral (sh kutseõppeasutuses) kuni järgmise kooliaasta alguseni või kutseõppeasutuses, rakenduskõrgkoolis või ülikoolis bakalaureuse- või magistriõppes või bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekava omandamise korral nominaalse õppeaja lõpuni, kui ta asus õppima 12 kuu

jooksul eelmise haridustaseme omandamisest. See tähendab, et asenduskoduteenusel on võimalik olla isegi 24-aastasel noorel.

Perekonnas hooldamisele suunamisel sõlmib KOV lepingu hooldajaga. Seadus ei täpsusta perekonnas hooldamisel olemise maksimaalset aega, vaid toob välja, et leping lõpetatakse juhul, kui hooldaja või tema täisealised perekonnaliikmed ei vasta enam perekonnas hooldajale või tema pereliikmetele esitatud nõuetele või kui lepingu jätkamine on muul põhjusel vastuolus lapse huvidega. Kuivõrd aga riiklike peretoetuste (RT I, 30.06.2015, 32) seaduses ettenähtud perekonnas hooldamisel oleva lapse igakuist toetust makstakse kuni lapse 16-aastaseks saamiseni või põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppe tasemeõppes õppimisel keskhariiduse omandamise korral selle jooksva õppeaasta lõpuni, mil laps saab 19-aastaseks, siis üldiselt nii kaua talle ka teenust pakutakse (Sotsiaalministeerium, 2014). Alates 2017. aastast kehtima hakkava perehüvitiste seaduse (RT I, 08.07.2016, 1) järgi makstakse toetust ka mitteõppiva lapse korral kuni nende 18-aastaseks saamiseni. Samas arvestades, et kui asenduskodu noor jätkab peale kesk- või kutsehariiduse omandamist õpinguid, on tal võimalik nii-öelda asendushooldusteenusel olla kuni magistrakraadi omandamiseni ehk kuni 24-aastani, seab selline korraldus kasupere noored võrreldes asenduskodu noortega ebavõrdsesse olukorda.

Üldjoontes ei ole asendushoolduselt elluastuvatele noortele ette nähtud konkreetseid tugimeetmeid. Spetsiifiliselt neile noortele on teenuse lõppedes ja uude elukohta asudes ette nähtud võimalus taotleda riiklike peretoetuste seaduses kehtestatud ühekordset elluastumistoetust, mille suurus on 40-kordne lapsetoetuse määr (2016. aastal 383,6 eurot). Alates 2017. aastast kehtima hakkava perehüvitiste seadusega kinnitatakse toetuse suuruseks 383,6 eurot.

Lisaks on noorel õigus kasutada kõiki muid üldisi toetusi ja teenuseid, kui ta nende saamise tingimustele vastab. Näiteks SHSis kirjeldatud KOVi poolt eluruumi tagamine neile, kes ise ei suuda seda endale sotsiaalmajanduslikel põhjustel tagada; või tugiisiku teenus neile, kes vajavad kõrvalabi. Pakutud on ka spetsiaalselt asendushoolduselt lahkuvatele noortele mõeldud tugisikuteenust, kuid tegu oli projektipõhise teenusega, mille kättesaadavus polnud kõigile noortele ühetaoline (Sotsiaalministeerium, 2014). Sotsiaalhoolekande seadus kehtestab ka eestkostjaks määratud KOVile kohustuse lapse elluastumisele kaasaaitamiseks ja kodukohta naasmiseks, kui laps on teenust saanud väljaspool oma KOVi, täpsemalt aga pole KOVide kohustusi välja toodud, mistõttu on nende poolt pakutavad teenused ja tugi praktikas ka üsna erinevad. Teisest küljest ei pruugi ka KOVi poolt pakutavad teenused, eelkõige näiteks eluaseme pakkumine, noorele sobida. Just näiteks juhul, kui noor on asendushooldusel olnud oma eestkostjaks määratud KOVist väga kaugel ning peab uue elukoha saamiseks oma senisest tuttavaks saanud ümbruskonnast loobuma või suuremast kohast, kus on rohkem töökohti, kolima väiksemasse kohta. Perekonnaseadus näeb küll ette võimaluse KOVide omavahelisel kokkuleppel muuta eestkostjat, nii et lapse eestkostjaks võiks saada KOV, kus laps reaalselt asendushooldusel on ning kes seejärel saaks pakkuda ka iseseisvasse ellu astumisel tuge, kuid sellele sihtgrupile erilist kohustust selleks pole.

Asendushooldust reguleerib ka „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat“ (Sotsiaalministeerium, 2014), mis kirjeldab asendushoolduse olukorda ning esitab ettepanekuid valdkonna terviklikuks arendamiseks. Laiemalt on roheline raamat seadnud kolm põhilist eesmärki.

Esiteks on soovitatud jätkuvalt suurendada perepõhise hoolduse mahtu ning lisaks kaaluda uute perepõhiste asendushoolduse teenuste arendamist. Juba toimivale perekonnas hooldamise teenusele lisaks on välja pakutud kutseliste hooldusperede ja erihooldusperede loomist. Need pered pakuksid

praegusele vabatahtlike poolt perekonnas hooldamise teenusele sarnast teenust, kuid hooldajate jaoks oleks tegu tasustatud põhitööga ning oma olemuselt sarnaneks need pigem praegustele perevanemaga asenduskodu peredele. Erihoolduspered saaksid vajaliku väljaõppe erihooldust vajavate laste (nt puudega lapsed, alaealised õiguserikkujad jne) kasvatamiseks ja toetamiseks.

Teiseks toob roheline raamat esile vajaduse tõsta asendushoolduse kvaliteeti. Ühe meetmena nähakse asenduskoduteenuse spetsialiseerumise toetamist lähtuvalt teenuse sihtrühmade vajadustest. Selleks tuleks kohandada asenduskoduteenuse tingimusi (sealhulgas rahastamise tingimusi) olenevalt sellest, kas teenust pakutakse lapsele, õppivale juba täisealisele noorele või näiteks inimkaubanduse ohvrile. Samuti tuuakse esile perekonnas hooldajate ja asenduskodutöötajate nii parema ja ühtsema ettevalmistamise kui ka teenuse osutamise aegsete tugiteenuste võimaldamise vajadus. Vastavalt „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmise taotluste andmise tingimustele“, on selleks ESF toel ellu kutsutud perepõhise hoolduse ja asenduskodu teenuse osutajate koolituste kaasajastamine ja uuendatud koolituste pakkumine nagu ka tugiteenused teenuse osutajatele.

Kolmandaks eesmärgiks on seatud asendushoolduselt elluastumise toetamine ja järelhoolduse meetmete arendamine. Ühe probleemina on esile toodud elluastumise vanuse erinevus asenduskodu ja perehoolduse noorte vahel. Esimesel juhul on noortel võimalik õpingute jätkamise korral saada teenust ka isegi kuni 24-aastaselt (st teenus on riiklikult ka rahastatud), kuid perehoolduse puhul tagatakse riiklik rahastus kuni lapse 16-aastaseks saamiseni või põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppe tasemeõppes õppimisel keskhariduse omandamise korral selle jooksva õppeaasta lõpuni, mil noor saab 19-aastaseks. Esimene samm võrdsemate tingimuste poole on juba astutud, kuna 2017. aastast kehtima hakkava perehüvitiste seaduse järgi makstakse hooldatava lapse toetust ka mitteõppimise korral kuni 18-aastaseks saamiseni. Järelhooldusteenusena nähakse olulisel kohal juhendatud elamise teenust, mille raames tagatakse täisealiseks saanud noorele eluase koos tugisiku teenusega. Ka nähakse vajadust tugevdada KOVi rolli asendushoolduselt elluastuva noore toetamisel, sealhulgas täpsustada seaduse tasandil KOVi ülesandeid elluastumise kavandamisel ja elluastumise ettevalmistamise hindamisel, kaasates sellesse protsessi ka asendushoolduse teenuse osutaja ning noor ise. Vastavalt „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ on ESF toel juba alustatud professionaalse tugiisikuteenuse pakkumist asendushoolduselt elu astuvatele noortele.

Rohelises raamatus toodud ettepanekute teostamiseks on juba alanud ka 2015.-2020. aastal läbiviidav ja Euroopa Sotsiaalfondist rahastatav meede „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“, mille raames arendatakse asendushoolduse koolituskavasid ja tugiteenuseid, piloteeritakse kutselise erihoolduspere teenust, arendatakse järelhooldusteenuseid ja korraldatakse ka järelevalve läbiviimise koolitusi ametnikele, et tagada parem kvaliteet.

3.2. Eesti olukord asendushoolduse korralduses

Üldine põhimõte laste perest eraldamist ja asendushooldusele paigutamist reguleerivates seadustes on, et lapse perest eraldamine peaks olema viimane meede, mida tohib kohaldada vaid siis, kui muud lapse ja/või pere toetamiseks kasutusele võetud meetmed või tugi pole osutunud tulemuslikuks. Samuti on põhimõtteks see, et kui laps on vaja perest eraldada, tuleb asutusse paigutamise asemel eelistada perepõhist asendushooldust. Samas näitab statistika, et proportsionaalselt on vähenenud vanemliku hooleta laste arv, kes lähevad perekonda hooldamisele ning asenduskodudesse suunatud noorte osakaal on püsinud pigem sama nagu viimase 10 aasta jooksul.

2015. aasta lõpu seisuga oli asendushooldusel kokku 2517 last, kellest asenduskoduteenusel oli 1031 last, perekonnas hooldamisel 205 last ja eestkostja perekonnas kasvas 1281 last. Uude perre lapsendati 2015. aastal 50 last.⁸ Vaadeldes arenguid asendushoolduse vormide lõikes, selgub, et kõige enam on vähenenud just perekonnas hooldamisel olevate laste arv. Kui 2005. aastal oli perekonnas hooldamisel 725 last, siis 2015. aastal oli sellisel asendushooldusvormil 205 last. Seega protsentuaalselt on vähenenud perekonnas hooldamisel olevate laste arv ligi 70% ehk 3,5 korda. Asenduskoduteenusel olevate laste arv on samal perioodil vähenenud 1567 lapselt 1031 lapseni, s.o. protsentuaalselt 34% ehk 1,5 korda. Kõige vähemal määral on vähenenud eestkostja juures elavate laste arv - 1572 lapselt 1281 lapseni, protsentuaalselt 19% ehk 1,2 korda.

Eestis on asendushoolduse noored need, kelle puhul üleminek iseseisvasse ellu toimub võrreldes tavaperedest pärit noortega järsemalt. Nagu eelmisest peatükist lugeda võis, paneb Eesti seadusandlus (täpsemalt SHS) suhteliselt täpselt paika, mis hetkest eestkoste, perekonnas hooldamise ja asenduskodu noor on täiskasvanu ja peaks enda eest ise hoolitsema. Kui noor aga otsustab 18-aastaselt (koheselt) mitte edasi õppida, peab ta iseseisvas elus hakkama end ise majandama, hoolitsema eluasemekulude eest ning hilisem perspektiiv minna õppima, võib osutuda väga keeruliseks, kui mitte võimatuks. Praxise poolt 2010. aastal valminud uuringus „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ läbi viidud intervjuudest lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatega peegeldus arvamus ja suhtumine, et asenduskodud pakuvad niivõrd häid elamistingimusi, et noore iseseisvumine tihtipeale kesisesematesse elamistingimustesse võib olla noore jaoks šokeeriv. Värskest elluastunud noor võib kokku puutuda tingimustega, mis nõuavad spetsiifilisi oskusi. Näiteks selgus, et 62% noortest ei olnud ahju kütnud ning enam kui pooled noortest polnud nõõpi ette õmmelnud ega ka elektripirni vahetanud. Iseseisvalt elu alustades võivad need olla aga olulise tähtsusega oskused. Samuti ei luba näiteks Tervisekaitseõuded asenduskoduteenusel viibival alla 18-aastastel lastel valgusteid puhastada, aknaid pesta ega ka tualettruumi puhastada. Lastekaitsetöötajad tõid ka näiteid sellest, et asenduskodudest pärit noored ei oska sageli konflikte või probleemseid olukordi lahendada, kuna nad ei ole kokku puutunud probleemidega, kus näiteks peres on üks lapsevanem kaotanud töö ja pere peab hakkama saama ühe pereliikme palgaga. Pealtnäha võib jääda mõistetamatuks, kuidas on see kõik seotud sotsiaalse tõrjutusega, kuid puuduv perekonna tugi, õpitud abitus, liialt varajases eas iseseisva elu alustamine, võivad olla põhjuseks miks noor ei saa omandada haridust või ka tööle minna.

2015. aastal astus iseseisvasse ellu asendushoolduselt 230 noort: neist asenduskoduteenuselt 71, perekonnas hooldamiselt 13 ja eestkostja perekonnast 146⁹. Nii nagu puudub Eestis ülevaatlikud andmed laste perekonnast eraldamise põhjuste kohta, puudub siiani ka statistika selle kohta, mis on saanud asenduskodude noortest, kes on ellu astunud. Ka Praxise 2010. aasta uuringust tuli välja, et ühest küljest pole lastekaitse töötajatel sageli ülevaadet, mis on saanud asenduskodust juba iseseisvunud noorest ja teisalt kogemus, et sageli tuleb neile noortele pöörata suuremat tähelepanu, kuna neil puudub perekonna tugi. Teiste riikide uuringutele (Scannapieco et al 2007, Allen et al.2005) tuginedes võib öelda, et tihtipeale on asenduskodudes kasvanud noored hilisemas elus vähem edukad

⁸ Hoolekandestatistika 2015, Sotsiaalministeerium

⁹ Hoolekandestatistika 2015, Sotsiaalministeerium. Esitatud pole lapsendatud lastest ellu astujad, kuivõrd otseselt statistika seda ei mõõda, kuna eelduslikult ja ka juriidiliselt on lapsendatud laps võrdväärne peredes kasvavate bioloogiliste lastega ning erinevalt asendushoolduselt ellu astujatest toimub noore iseseisvumine üldjuhul järk-järgult pere toel.

hariduses ja tööturul, elavad suurema tõenäosusega sotsiaalabist ning teenivad liialt vähe, et mitte langeda vaesusesse. Ka kogevad nad teistest sagedamini abielulisi ja suhete probleeme ning on sotsiaalselt isoleeritumad. Samuti on Eurochildi (2010) uuringus välja toodud, et sageli on just endised asenduskodu kasvandikud need, kellel kodutuse ja töötusega kaasnevate probleemide tõttu, on ka suurem tõenäosus sattuda kriminaalsele teele ning enne 20ndat eluaastat saada lapsi. Erinevatest uuringutest või analüüsides võib aimata, et ka Eestis võivad asenduskodudest pärit noored sattuda kergemini (võrreldes teiste samaealistega) sotsiaaltoetuste või -asutuste klientideks.

Seega on asenduskodu noorte puhul äärmiselt oluline nii iseseisvasse ellu astumise ettevalmistus, sellega kaasnevad tugiteenused kui ka iseseisvumist toetavad järelteenused. Iseseisvumine ja täiskasvanuks saamine ei toimu hetkega ning tavaolukorras (näiteks peres elavate laste puhul) toimub see enamasti järk-järguliselt pere toe vähenedes (Arnett 2000). Seega on asenduskodus kasvanud noored, kelle side perekonnaga on enamasti nõrk või puudub täielikult, iseseisvudes keerulisemas olukorras kui tavaperekondadest pärit noored.

Teiste riikide kogemus ja ka erinevad uuringud on näidanud, et äärmiselt oluline on ühest küljest pöörata süsteemselt tähelepanu noorte ettevalmistamisele iseseisvasse ellu astumisel, kuid teisalt ka pöörata kõrgendatud tähelepanu üleminekuperioodile asendushooldusteenuselt iseseisvasse ellu. 2012. aastal SOS Children's Villages International'i poolt avalikustatud võrdlev uuring *When Care Ends: Lessons from Peer Research* näitas muuhulgas, kui oluline roll noore iseseisvumisel on lisaks praktilistele oskustele, hariduse ja töö olemasolule ka noorte tugivõrgustikul. Asendushoolduselt lahkuvate noorte suhtevõrgustike ja sotsiaalse kapitali vähesus võib tingida suurema sotsiaalse tõrjutuse ühiskonnas. Toetav suhe asenduskodude personali, perekonna ja sõpradega, on äärmiselt oluline asendushoolduse ja ka tavaperedest pärit noorte ellu astumisel. Selleks, et noortel (nii asenduskodude kui ka tavaperedest pärit noortel) oleks piisav sotsiaalne võrgustik ja et nad oskaksid iseseisvas elus enda eest seista, peavad nad juba lapsest saati olema piisavalt kaasatud nii pere- kui ka kooliellu.

Tänapäeval on muutunud arusaam laste kasvatamisest ning lisaks lapse kaitsmisele ja õpetamisele, on oluline kaasata last ja noort otsustusprotsessidesse. Lapsi nähakse indiviididena, mis tähendab, et lastel on oma arvamused, tundeelu, kogemused ja huvid, mis ei pruugi ühtida täiskasvanute omadega (Prout ja James 2005). Ka ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele.

4. Kirjanduse ülevaade

4.1. Asendushoolduselt elluastunud noored kui riskirühm

Asendushoolduse teenus on loodud selleks, et pakkuda vanemliku hoolitsuseta jäänud või väga rasketes tingimustes kasvavatele lastele ja noortele paremat kasvu- ja arengukeskkonda ning tagada neile hea ettevalmistust iseseisvaks täiskasvanueluks. Siiski kinnitavad uuringud ja analüüsid jätkuvalt, et asendushooldusel kasvanud noored on võrreldes nn tavaperedest pärit noortega sageli kehvemas seisus ja täiskasvanuna vähem edukad (Viner ja Taylor 2005, viidatud Jones et al 2011).

Asendushooldusel viibivad ja sealt iseseisvasse ellu astunud noored kuuluvad sageli ühiskonna kõige väljajäetumate gruppide hulka (Stein 2006, viidatud Hiles et al 2013), kelle edukust täiskasvanute maailmas mõjutavad üheaegselt mitmed erinevad riskitegurid (Naccarato ja DeLorenzo 2008). Neil on sageli madalam haridustase, kehvemad õppetulemused või katkenud haridustee (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011; Meltzer et al 2003, viidatud Jones et al 2011). Asendushoolduselt lahkudes pole nad sageli jõudnud veel omandada keskharidust või ametit ning iseseisvasse ellu astudes koolitee pahatihti katkeb (Vernon 2000; Scannapieco et al 2007; Jones 2011). Samuti on täheldatud tendentsi, et asendushooldusel olevaid noori suunatakse pigem kutseõppesse ning nende võimalused hiljem suuremat sissetulekut ja paremaid tööalaseid väljavaateid pakkuva akadeemilise (kõrg)hariduse omandamiseks on piiratud (Jones 2011).

Õpingute katkestamist soodustab vajadus elatise teenimiseks, mis suunab asendushoolduselt iseseisvunud noori sageli liiga vara ning ilma oskusteta madalapalgalisi ja väheste arenemisvõimalustega töökohti vastu võtma (Vernon 2000). On leitud, et iseseisvumise hetkel pole asenduskodudes elanud noortel sageli veel töökogemust või töökohta. Võrreldes tavaperest pärit noortega on sellised noored hilisemas elus kehvema tööturupositsiooniga (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011), on sagedamini töötud (Vernon 2000; Eurochild 2010) ja nende tööepisoodid on lühemad, mistõttu on nad majanduslikult kehvemini kindlustatud ja väga haavatavad. Sellega seondub ka suurem vaesusrisk (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011), sotsiaalteenustele ja -abile toetumine (Scannapieco et al 2007, Allen 2005) ning puudulikud rahaga ümberkäimise oskused (Hiles et al 2013).

Lisaks napile või katkenud haridusele ning tööalasele ja majanduslikule ebakindlusele saavad asenduskodudes kasvanud noored sagedamini väga vara lapsevanemateks (Meltzer 2003, viidatud Everson-Hock et al 2011; Eurochild 2010), puutuvad rohkem kokku kriminaalse maailmaga (Darker et al. 2008, viidatud Everson-Hock et al 2011), kogevad sagedamini probleeme elukoha leidmise ja kodutusega (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011; Eurochild 2010) ning vaimse ja füüsilise tervise probleemidega (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011; Meltzer et al 2003, viidatud Jones et al 2011). Ka sotsiaalne isoleeritus on asendushoolduselt elluastunud noortele tuttavam, kui nn tavanooortele (Courtney 2005).

Probleemid ja riskid, mis asendushooldusel kasvanud noorte üleminekut täiskasvanuelli ja nende iseseisvat hakkamasaamist mõjutavad, on seotud nii asendushooldusel olemisega, mis ei suuda pakkuda piisavalt oskuseid ja tuge edukaks iseseisvaks hakkamasaamiseks hilisemas elus, kui ka varasemate, sageli väga rasketes kogemustega päritoluperes (Schatz et al 1991; Allen 2005; Scannapieco et al 2007; Jones et al 2011). Asenduskodus kasvanud noortel on sageli keerulistest pere- ja keskkonnatingimustest tulenevad emotsionaalsed, käitumuslikud, arengu- ja terviseprobleemid, mistõttu nende valmisolek ja võime iseseisvuda võivad olla nõrgemad, kui tavanooortel (Schatz et al

1991; Allen 2005; Scannapieco et al 2007). Lisaks peavad asendushooldusel kasvanud noored üldjuhul alustama iseseisvat elu varem kui tavaperest pärit lapsed (Vernon 2000; Jones 2011). On leitud, et esmakordne kodust lahkumine toimub tavaperes kasvanud lastel umbes viis aastat hiljem, kui asendushooldusel kasvanud noortel ning täielikult iseseisvuvad tavanoores keskmisel 10 või enam aastat hiljem (Allen 2005; Mouw 2004, viidatud Jones 2011; Clark ja Davis 2005, viidatud Jones 2011; Williams 2005, viidatud Jones 2011).

Asendushoolduselt elluastujatel puudub enamasti nn pehme ülemineku võimalus, mis on tavapärane tavaperedes kasvanud noortele – iseseisvumine toimub korraga ilma hilisema koju naasmise võimaluseta. See tähendab, et noored peavad väga vara seisma silmitsi iseseisvusega kaasneva rahalise, korraldusliku ja emotsionaalsete vastutusega (Wade ja Dixon 2006, viidatud Everson-Hock et al 2011). Asenduskodust lahkujatel on tavakodust iseseisvuvate noortega võrreldes tõenäoliselt vähem iseseisva elu alustamist, hariduse omandamist või töötamist soodustavat perekonna toetust nii emotsionaalses kui materiaalses mõttes ning sageli kaasneb lahkumisega ka suhete katkemine pikaajaliste hooldajatega (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011; Wade ja Dixon 2006, viidatud Everson-Hock et al 2011). Kuigi asenduspered ja asenduskodude personal võib pakkuda ka juba iseseisvunud noorele jätkuvalt abi ja tuge, pole see üldjuhul standardpraktika ning toimub mitteformaalselt vabatahtlikkuse alusel (Wade ja Dixon 2006, viidatud Everson-Hock et al 2011).

Asenduskodust elluastunud noorte puuduv või nõrk side hooldajate, perekonna, sõprade ja naabruskonnaga võib tingida sotsiaalse isolatsiooni tunnetamist, üksindust ja identiteedikriisi (Vernon 2000). Samuti mõjutab isolatsioon elu praktilise poolega hakkamasaamist, kuna argielus ettetulevate olukordade lahendamisel ei saa nad toetuda hooldajatele või perekonnale ning on suuresti sõltuvad asendushoolduse jooksul omandatud teadmistest ja oskustest (Naccarato ja DeLorenzo 2008). Arvestades uuringutes selgunud asjaolu, et asendushoolduselt elluastuvatel noortel pole sageli iseseisvas elus edukaks hakkamasaamiseks vajalikke eluoskusi (*ik life-skills*) (Jones 2011) ja nad ei pruugi saada hakkama täiskasvanueaga kaasneva vastutusega (Inskeep 2004), on toe puudumine nii iseseisvasse ellu astumisel kui ka juba asendushoolduselt elluastunud noortele problemaatiline.

4.2. Eduka elluastumise soodustajad ja riskitegurid

Mõistmaks, mis mõjutab ja kuidas toetada asendushooldusel kasvanud noorte edukat iseseisvat hakkamasaamist täiskasvanuelus, on paljud uuringud keskendunud erinevate tegurite ja hilisema hakkamasaamise seoste otsimisele.

Uuringud kinnitavad, et hulk tegureid mõjutab asendushoolduselt elluastunud noorte edukust iseseisvas elus negatiivselt. Nii on leitud, et sage liikumine erinevate hooldusvormide ja –kodude vahel, hilisemas eas päritolupere juurest asendushooldusele suunamine, varasem asendushoolduselt lahkumine, sotsiaalse toe ja materiaalsete ressursside vähesus ning käitumisprobleemid seostuvad keerulisema iseseisvumisega ning kehva hilisema hakkamasaamisega (vt ülevaadet erinevatest uuringutes Jones et al 2011; Hiles et al 2013). Viidatud riskitegurid on sageli omavahel seotud. Näiteks on leitud, et mitmed liikumised erinevate asenduskodude vahel on seotud käitumisprobleemide avaldumisega (Jones et al 2011) ja sotsiaalse tugivõrgustiku nõrkusega ning sotsiaalse toe vähesusega hilisemas elus (Hiles et al 2013). Samuti on seotud lapse asendushooldusele sattumise aeg hilisemate tulemustega – mida vanemana laps asendushooldusele suunatakse, seda suurem on tõenäosus erinevate asenduskodude vahel liikumiseks ning käitumisprobleemideks (Jones et al 2011). Sage erinevate asenduskodude vahel liikumine toob kaasa katekestatud ja ebakindlad lähedussuhted ning pideva ümberpaiknemise, mis viivad omakorda kehva haridusliku tulemuseni, on seostatav

kehvema vaimse tervisega ning probleemsema elluastumisega (vt ka Hiles et al 2013). Asendushoolduse stabiilsust, st võimalikult vähe erinevate asenduskodude vahel liikumist, ning käitumisprobleeme peetakse hilisema iseseisva toimetuleku kõige olulisemateks määrajateks (Jones et al. 2011).

Uurijad on leidnud ka tegureid, mis soodustavad edukat täiskasvanueluga kohanemist ning iseseisvat toimetulekut. Näiteks on kinnitatud, et soodsalt mõjuvad asendushoolduse stabiilsus, sujuv üleminek asendushoolduselt iseseisvasse ellu, sh ka noortekodu tüüpi elukohad, adekvaatne ettevalmistus iseseisvaks eluks, tugev perekonda, hooldajaid ja sotsiaaltöötajaid hõlmav tugisüsteem ning nende poolt pakutava toetuse kasutamine, kindlad eesmärgid ja orienteeritus nende saavutamisele ning sitkus (*ik resilience*) (vt Stein 2008; Jones 2011; Hiles et al 2013). Nagu riskitegurid, nii on ka sujuvat elluastumist soodustavad faktorid omavahel seotud. Asendushoolduse stabiilsus ja järk-järguline iseseisvumine võimaldavad noortel luua ning säilitada püsivaid ja usalduslikke suhteid hooldajatega, kes pakuvad tuge iseseisvaks eluks valmistumisel ning jäävad sageli toetama ka juba elluastunud noori (Stein 2008, Hiles et al 2013). Usalduslike suhete ja sotsiaalse toega noored on teistega võrreldes sagedamini enne asendushoolduselt lahkumist omandanud hariduse ja/või ameti ning on iseseisvumise suhtes entusiastlikumad (Stein 2008).

Seda, millist tüüpi asendushoolduse vorm on elluastunud noorte puhul kõige toetavamaks osutunud, on veel vähe uuritud (Schofield et al 2007, viidatud Everson-Hock et al 2011). Kinnitust on leidnud, et kasuperes kasvanud noortel on võrreldes asenduskodudest võrsunud noortega iseseisvaks toimetulekuks rohkem vajalikke eluoskuseid (Mech et al 1994, viidatud Naccarato ja DeLorenzo 2008). Samuti eeldatakse, et sugulaste juures kasvanud noortel on mittedugulastest kasuperedes või asenduskodudes kasvanud noorte ees eeliseid, kuna nad saavad peale päritolupere juurest lahkumist jätkuvalt elada samas piirkonnas, käia samas koolis ning suhelda oma lähisugulaste ja perekonnaga (Jones et al 2011).

4.3. Edukaks iseseisvumiseks vajalikud eluoskused

Võrreldes nn tavaperest pärit noortega toimub asenduskodudest pärit noorte iseseisvumine kiiremini ja järsemalt, mistõttu paljud tähtsad elulised muudatused ja vastutus – töökoha leidmine, pereelu alustamine, koduse majapidamisega iseseisvalt toimetulek - kuhjuvad lühikesele ajaperioodile (Biehal et al 1995; Stein 2004; Dixon ja Stein 2005). Kuna sageli ei ole asenduskodust elluastunud noorel tugiisikut või sotsiaalset võrgustikku, kelle poole probleemide ja küsimuste korral abi saamiseks pöörduda, peavad noored vajalikud teadmised ja oskused omandama juba asendushooldusel elamise ajal ning see peab olema pidev ja järkjärguline protsess (Schatz ja Sinden 1991).

Kuigi kõiki eluks vajalikke oskuseid ja teadmisi pole võimalik ette näha ega kaardistada, on välja toodud kriitilised valdkonnad, mille osas on asendushoolduselt elluastuvaid noori vaja ette valmistada. Nendeks on (Casey Family Programs 2001):

- Argioskused (i.k. *daily living skills*), nt menüü planeerimine, vajalike toiduainete ostmine, toiduvalmistamine, lauakombed, riidehooldus jmt.
- Eluase, transport ja toetavad ressursid (i.k. *housing, transportation and community resources*) – nt eluaseme ja transpordi kulude planeerimine, teave (kohaliku omavalitsuse vm poolt) pakutavatest toetustest jmt ressurssidest.
- Rahaga ümberkäimine (i.k. *money management*)
- Vanemlikud oskused (i.k. *parenting skills*)
- Enesehooldus (i.k. *self care*) – sh füüsilise ja vaimse tervise eest hoolitsemine.

- Sotsiaalne areng (i.k. *social development*) – nt suhtlusoskused, suhete hoidmine, kultuuri ja eripärade arvestamine jmt.
- Töö- ja õpioskused (i.k. *work and study skills*).

4.4. Edukat elluastumist toetavad meetmed ja nende tõhusus

Asendushoolduselt lahkumine on noorte jaoks oluline üleminekuhetk, mistõttu lahkumisele eelnev ja järgnev aeg on “aknaks” iseseisvumist hõlbustava toetuse pakkumiseks ja sekkumismeetodite rakendamiseks (Everson-Hock et al 2011). Iseseisvumise ja hilisema hakkamasaamise toetamiseks pakutakse erinevate osapoolte, nt kohalike omavalitsuste, hooldajate, erinevate agentuuride ja mittetulundusühingute, poolt mitmeid erinevaid teenuseid (Everson-Hock et al 2011). Üleminekut toetavad teenused (*ik transition support services*) erinevad piirkonniti, kuid peamistena võib välja tuua nn toetatud elamise programmid, elluastumise teenused, formaalne ja mitteformaalne toetus igapäevaeluks (nt rahaga ümberkäimine, majapidamine, tervis ja tervislik elustiil) ja enesega toimetuleku ettevalmistus (Cook 1988, viidatud Everson-Hock et al 2011; Foreman et al 2005, viidatud Everson-Hock et al 2011). Samuti pakutakse hooldusperedele ja asenduskodude töötajatele koolitusi noorte toetamiseks (Jones et al 2011).

Uurijad on kinnitanud, et üleminekut toetavad teenused (edaspidi ÜTT) soodustavad asendushoolduselt iseseisvasse ellu ülemineku sujuvamaks muutmist ja elluastunud noorte iseseisvat toimetulekut (Everson-Hock et al 2013). Noored, kes on vastavaid teenuseid saanud, omandavad kõrgema hariduse, kuid võrreldes üldpopulatsiooniga on see grupp endiselt kehvemas olukorras (ibid.). Olukorra võib tingida asjaolu, et asendushooldusel olevaid noori mõjutatakse iseseisva majandusliku toimetuleku kaalutlusel valima pigem kutseharidust kui hilisemat paremat toimetulekut võimaldavat akadeemilist haridust (Hiles et al 2013). ÜTT saanud noortel on hilisemas elus teenuseid mittesaanutega võrreldes parem tööturupositsioon ja nad on harvemini töötud, nad saavad tõenäolisemalt hakkama iseseisva elamisega ja neil esineb harvem kodutuse episoode ning neist saavad väiksema tõenäosusega väga noorelt lapsevanemad (Everson-Hock et al 2013).

Kuigi osad uurijad leiavad, et ÜTT peaks keskendumas eelkõige sotsiaalse toe pakkumisele ning praktilisi oskuseid, nagu nt rahaga ümberkäimine, töötamine jne, on raske noortele õpetada (Georgiades 2005, viidatud Naccarato ja DeLorenzo 2008), leiavad teised, et oluline on siiski ka praktilise toe pakkumine ning noortele peab võimaldama omandatud teadmiste ja eluoskuste harjutamist nn pärismaailmas juba asendushooldusel elamise ajal (Iglehart 1994, viidatud Naccarato ja DeLorenzo 2008). Selleks, et asendushoolduselt elluastuvaid noori võimalikult hästi eesootavaks eluks ette valmistada, peavad üleminekut toetavad teenused olema väga individualiseeritud ning lähtuma konkreetse noore vajadustest ja võimetest (Mallon 1998, viidatud Naccarato ja DeLorenzo 2008). Noorte toetamise kõrval on oluline ka hooldajate, st asenduspere vanemate või asenduskodu töötajate koolitamine ning on leitud positiivne seos koolitatud hooldajate ja asendushooldusel olevate noorte käitumuslike probleemide vahel (Jones et al 2011).

4.5. Sotsiaalse toetuse olulisus edukal iseseisvumisel

Kuigi praktiliste oskuste ja teadmiste andmine ning omandatu reaalses elus harjutamine on iseseisva toimetuleku jaoks olulised, läbib kõiki asendushoolduselt elluastuvaid noori ja nende toimetulekut käsitlevaid uuringuid sotsiaalse toe ja tugivõrgustiku teema. Sotsiaalne toetus on mitmedimensiooniline nähtus, mis koosneb emotsionaalsest (armastus, empaatia, hoolimine), instrumentaalsest (ressursid ja abi), teabe (info ja nõuanded) ja tagasisidestamise dimensioonist

(House ja Kahn 1985, viidatud Hiles et al 2013). Sotsiaalse toetuse eelduseks on lähedased suhted teiste inimestega, see muutub ajas ning seda mõjutavad nii konkreetsed inimesed kui ka ümbritsev olukord (Hiles et al 2013).

Sotsiaalsed ja praktilised eluks vajalikud oskused omandatakse suures osas lapsepõlves ning oskuste arenemisel mängivad olulist rolli pere- jt lähedussuhted (Charles ja Nelson 2000). Ka noore inimese emotsionaalse arengu aluseks on inimsuhted ja lähedus teiste inimestega noorukieas (Scannapieco et al 2007). Uurijad rõhutavad sageli, et üleminekut toetavad teenused ei valmista asendushooldusel kasvanud noori piisavalt iseseisvaks eluks ette ning eluoskuste omandamisest ilma pideva toetuseta, püsiva pere- või lähedussuhteta ei piisa noore turvatunde, stabiilsuse ja heaolu vajaduste rahuldamiseks (Charles et al 2000). Teisalt järjepidev ja hoolitsev suhe lähedase täiskasvanuga on oluline ressurss, mis toetab asendushooldusel kasvanud noori iseseisvumisel (ibid.). Sotsiaalne toetus on oluline ressurss nii praktiliste oskuste omandamisel, iseseisvas elus ettetulevate probleemide lahendamisel kui ka hea füüsilise ja vaimse tervise tagamiseks (Antonucci et al 2010, viidatud Hiles et al 2013).

Sotsiaalne toetus ja tugivõrgustik soodustavad sotsiaalset sidusust ja identiteedi kujunemist ning see on eriti oluline just sotsiaalse tõrjutuse riskirühmas olevatele asendushoolduselt elluastujatele (Axoford 2008, viidatud Hiles et al 2013). Enamik asenduskodust iseseisvumist käsitlevad uuringud leiavad, et noore eduka iseseisvumise üheks oluliseks eelduseks on vähemalt ühe lähedase inimese olemasolu (Scannapieco et al 2007) ning usutakse, et sotsiaalsetest suhetest saadav kasu võib osadele asendushoolduselt elluastujatele kompenseerida perekonna toe puudumist (Hiles et al 2013).

Kuigi asendushooldusel kasvanud noortele pakuvad teoreetiliselt tuge mitmed erinevad inimesed, nt hooldajad, sotsiaaltöötajad jt, on professionaalne abi vaid üks osa sotsiaalsest toetusest, mis on paratamatult ajaliselt limiteeritud ja sageli vanusest sõltuv (Hiles et al 2013). Samuti ei taga ametialane kohustus tingimata isiksuste tasandil sobivust ega usalduslikke suhteid. Seetõttu on asendushooldusel kasvavate noorte sotsiaalsete suhete ja võrgustiku kujunemise toetamine oluline (ibid.).

Hiles jt (2013) kirjeldavad asendushoolduselt iseseisvunud noorte kogemust, kus seoses endiste hooldajatega kontakti kadumise või vähenemisega kogetakse peale isolatsiooni ja üksindust ning sotsiaalse võrgustiku kahanemist. Seetõttu leitakse, et iseseisvumise ajal on asendushoolduselt elluastujale oluline lähedane ja usalduslik suhe vähemalt ühe hooldajaga. Lähedane suhe jätkub suurema tõenäosusega ka peale iseseisvumist ning selle kogemuse baasilt on hiljem kergem luua toetavaid suhteid teiste inimesega. Noored ise peavad mõne hooldajaga usaldusliku suhte olemasolu oluliseks praktiliste vajaduste katmiseks, nt eluaseme, hariduse ja tööhõivega seotud küsimuste puhul. Samuti pakuvad ametlikud hooldajad sageli ka väga vajalikku emotsionaalset tuge. (Vt ülevaadet Hiles et al 2013).

Suhetes ametlike hooldajate ja teiste asendushooldusel noortega professionaalselt tegelevate inimestega väärtustavad noored eelkõige järjepidevust ja pikaajast, usaldusväärset, noorega kui indiviidiga töötamist ja tema vastu siira huvi ning empaatia ülesnäitamist, soovi aidata ning positiivsete ent realistlike ootuste seadmist ja nende saavutamise toetamist (vt Hiles et al 2013). Oluline on ka see, et noored ei tunneks justkui huvitaksid nad hooldajaid vaid tööülesannete tõttu ning et abi ja tugi oleks kättesaadav ka ametliku tööaja väliselt (ibid.).

Lisaks professionaalsele abile on nn võtmeisikuteks, kes asendushooldusel kasvavatele noortele iseseisvumise ajal ja järel tuge pakuvad, bioloogilised vanemad, sugulased, teised täiskasvanud, sõbrad ja õed-vennad (Gordon 2011, viidatud Hiles et al 2013). Asendushooldusel olevad noored on kogenud katkestusi kõigi väljatoodud võtmeisikutega ning võivad peale iseseisvasse ellu astumist taas kogeda oluliste suhete katkemist (Hiles et al 2013). Kui noor on pidanud liikuma mitme erineva asenduskodu vahel võib lähedaste suhete loomine asendushooldusel kasvanud noortele keeruliseks osutuda. Olles sageli kogenud lähedaste suhete katkemist, püütakse end tulevikus lähedasi suhteid vältides valusa kogemuse kordumise eest kaitsta (vt ka Hiles et al 2013). Samuti võivad katkenud suhete kogemusega noored võtta omaks suhtumise, et loota saab vaid iseendale, ega küsi seetõttu kriitilistes olukordades abi (nt meditsiinilist abi terviseprobleemide korral) (Hiles et al 2013). Kui noor on asendushooldusel olles pidanud korduvalt asukohta vahetama, on tal suurem tõenäosus ka juba iseseisvununa sagedamini ümber paikneda ehk katkenud suhete rohkus varasemas eas takistab püsivate suhete tekkimist ka tulevikus (Daly 2012, viidatud Hiles et al 2013). Leitakse, et sotsiaalsete suhete katkemise riski hajutamiseks on oluline, et asendushooldusel olevad noored oleksid seotud mitme sotsiaalse võrgustikuga (nt päritoluperere, hooldajad, sõbrad jt) (Perry 2006, viidatud Hiles et al 2013).

Asendushoolduselt lahkudes soovivad paljud noored toetust oma päritoluperelt ning püüavad luua või taastada suhteid pereliikmetega, tavaliselt ema või õdede-vennadega (vt ka Hiles et al 2013). Mitmetes teistes uuringutes on jõutud järeldusele, et oma bioloogiliste vanemate või teiste perekonnaliikmetega kontakti omavad noored saavad iseseisvas elus paremini hakkama, kui noored, kel see side puudub (Fanshel 1990; Inglehart, 1994; Charles ja Nelson 2000). Sellise suhte hoidmine ja loomine on oluline nii asendushooldusel viibimise ajal kui ka peale asenduskodust lahkumist (Charles ja Nelson 2000). Seetõttu ei ole mõistlik eeldada, et asendushooldusel olevad noored peaksid oma eluga edasi minema ja oma bioloogilisest perekonnast emotsionaalselt „lahti laskma“ (Charles ja Nelson 2000). Vastupidi, suhete taastamine perekonnaga on oluline samm iseseisvumisel ja seda tuleb hooldajate poolt toetada (Charles ja Nelson 2000; Hiles et al 2013).

Lisaks ametlikele hooldajatele, bioloogilistele vanematele ja teistele sugulastele, on oluliseks sotsiaalse toetuse ressursiks ka lähedane suhe teiste täiskasvanutega, nn mentoritega. Sellised suhted võivad olla ametlikud ja süsteemi poolt tagatud või mitteametlikud, loomuliku elu käigus kujunenud – nt õpetajad, huvitegevuse juhid, sõprade vanemad jt. Mentorlussuhete tekkimise toetamiseks on oluline võimaldada asendushooldusel olevatele noortele ligipääs huvitegevusele ja toetada nende sõprussuhete kujunemist ja säilimist (Thompson et al 2015; Hiles et al 2013). Mentorlussuhted pakuvad ametlikest suhetest asenduskodu töötajate ja tugipersonaliga enam emotsionaalset tuge ja tagasisidestamist (vt ka Hiles et al 2013). Asendushooldusel olevad ja sealt elluastunud noored väärtustavad mentorlussuhteid kõrgelt ning seetõttu on oluline, et sellised suhted oleksid adekvaatselt juhitud ja toetatud ega lõppeks järsku (ibid.). Thompson jt (2015) rõhutavad, et eluoskuste andmise kõrval on just nn loomulikul teel tekkivate mentorlussuhete toetamine asendushooldusel kasvavate noorte eluks ettevalmistamisel olulise tähtsusega.

Sõprussuhted on olulised kõigile noortele ning on eriti olulised asendushooldusel olevate noorte eluks ettevalmistamisel. Sõprussuhted pakuvad nii emotsionaalset tuge kui ka sidet ja ligipääsu teistele peredele, toetavad enesehinnangut, on puhvriks kodutuse ja teiste iseseisvas elus ette tulla võivate probleemide puhul (vt ka Hiles et al 2013). Asendushooldusel olevate noorte sõprussuhete arenemist ja säilitamist võivad pärssida mitmed tegurid. Näiteks võivad takistuseks osutuda logistilised ja bürokraatlikud (nt vajadus saada ametliku hooldaja kirjalik luba) raskused sõprade külastamisel, asendushooldusel olevate noorte stigmatiseeritus ja korduvaid suhete katkemisi kogenud noorte

raskused sõprussuhete loomisel (ibid.). Seetõttu on asendushooldusel olevate noorte sõprussuhete loomist ja säilitamist vajalik igakülgsest toetada (Parker 2010, viidatud Hiles et al 2013).

4.6. Asendushoolduselt elluastunute hinnang toetusvajadusele ja -meetmetele

Erinevad uurijad on analüüside tulemustele ning asendushoolduselt ellu astunud noorte kogemustele toetudes välja toonud tähelepanekuid ja soovitusi iseseisvumise protsessi sujuvamaks muutmiseks ja iseseisva toimetuleku paremaks kindlustamiseks.

Hiles jt (2013) on erinevad analüüsid kokku võtnud ja toovad välja, et asendushoolduselt iseseisvunud noored kurdavad sageli, et neil pole elluastumise protsessi võimalik kuidagi mõjutada ning soovivad suuremat sõnaõigust oma elluastumise kavandamisel. Mõjutada soovitakse nii iseseisvumise aega kui ka selle protsessi järk-järgulisust. Noored tunnevad sageli, et nad ei ole iseseisvaks eluks piisavalt ette valmistatud ning peavad väga järsku võtma väga suure kohustustekoorma ilma eksimisruumi ja vigade parandamise võimalusteta. Kuigi asendushooldusel pakutakse sageli teoreetilisi teadmisi ja oskuseid, mis on iseseisvas elus hakkamasaamiseks olulised, ei oska teismelised noored pakutut sageli enne praktilise vajaduse tekkimist piisaval määral vastu võtta ning vajaksid seetõttu juba iseseisvununa rohkem toetust ja juhendamist (Jones 2011). Sageli ei soovi aga hiljem vajalikku abi ise küsida – iseseisvumist käsitletakse sooritusena ja hilisemat abiküsimist nähakse läbikukkumisena (Hiles et al 2013).

Noored soovivad elluastumise järel nn järelteenust, mis sisaldaks nii rahalist abi ja toetust eelarve planeerimisel, abi erinevate teenuste kasutamisel ning jätkuvat kontakti asendushoolduse ja sotsiaalabi süsteemiga (Jones 2011). Jätkuv kontakt asendushoolduse süsteemiga võib tähendada nii pikendatud asenduskodus viibimise aega, toetatud elamise teenust, täiendavaid eluoskuste koolitusi kui ka lihtsalt kontakti endiste hooldajatega (ibid).

Hiles jt (2013) on asendushoolduselt elluastunud noorte soovitusel kokku võtnud järgnevalt:

1. Noortel peab olema senisest rohkem kontrolli iseseisvumise täpse aja ja kiiruse osas
2. Noortel peab olema võimalus soovi korral hooldusele naasta või olla seal kauem kui 18-aastaseks saamiseni
3. Ei tohi keskenduda vaid professionaalsele sotsiaalsele toele, vaid toetada tuleb kogu sotsiaalsete suhete võrgustikku
4. Noored peavad saama kaasa rääkida selles, kellega nad (oma päritoluperest, mentoritest jt) suhteid soovivad ning nende suhete juhtimiseks peab pakkuma nii praktilist kui ka emotsionaalset tuge
5. Noortele tuleb aktiivselt ja püsivalt tuge pakkuda, mitte eeldada noorte enda initsiatiivi abi

5. Registriandmete analüüs

5.1. Registrist väljavõetute kirjeldav statistika

Selle osa eesmärgiks on hinnata registriandmete alusel asendushoolduselt noorte elluastumist võrrelduna n-ö tavanoorega, kes pole asendushooldusel viibinud. Esmalt võrreldakse kirjeldavat statistikat vanuse, soo, puude ja hoolduse liigi lõikes. Võimalusel kasutatakse ka sobitamise tehnikat, et selgitada kas ilmnenu erinevused on statistiliselt olulised. Sobitamise tehnika leiab igale uuritava grupi inimesele sarnase inimese tavanoores hulgast. Andmeallikate, gruppide moodustamise ja meetodika ülevaade on alapeatükis 2.2.

Registriandmete järgi on asendushooldusel viibinud 1001 inimest (vt täpsem ülevaade alapeatükis 2.2). Uuringu seisukohalt on arvesse võetud ainult noori, kes on viimasena olnud perekonnas hooldamisel (edaspidi kasutatud ka lühendit HL) või asenduskodus (edaspidi kasutatud ka lühendit AK). Nendele tingimustele vastab registriandmetes kokku 181 noort, kellest 39 on olnud viimasena perekonnas hooldamisel ja 142 asenduskodus. Kuna registrite algusaeg jääb erinevasse aega, ei ole registrid täielikud ning tegelikkuses on perekonnas hooldamisel ja asenduskodus viibinud noori rohkem.

Rahvastikuregister pani kokku juhuvalimi alusel võrdlusgrupi, mis koosneb 1400 inimesest. Võrdlusgrupp (edaspidi tavanoor ja kasutatud lühendit TN) loodi indiviididest, kes on sündinud 1988–1999 aastal ja kellel on vähemalt üks vanemlikke õiguseid omav vanem. Kuna registrites ei ole täielikku infot, siis sattus kontrollgruppi kaheksa eestkostel või perekonnas hooldamisel olevat noort, kes eemaldati kontrollgrupist. Neid ei lisatud uuritavasse gruppi (perekonnas hooldamisel olev noor ja asenduskodu noor), sest nende kohta puudub vajaminev informatsioon.

Analüüsiti noori, kes on sündinud aastatel 1988–1999 ning kes seega olid 2015. aasta lõpu seisuga 16–27 aastased (vt ka Tabel 2). Perekonnas hooldamisel olnud noorte on keskmine vanus 21,5 aastat, asenduskodus olnutel 17,9 aastat ja tavanoores 22,1 aastat. Võrreldes tavanoores on asendushoolduse mõlemas grupis rohkem inimesi nooremate seast, mis väljendub ka keskmises vanuses. Kuna uuritavate gruppide keskmine vanus on erinev ja see mõjutab ka teisi näitajaid (nt on vanematel noortel olnud võimalus omandada kõrgem haridustase), siis kasutatakse võimalusel lisaks kirjeldavale statistikale erinevuste statistilise olulisuse hindamiseks sobitamise tehnikat. Sobitamise tehnika leiab igale uuritava grupi inimesele sarnase inimese tavanoores hulgast soo, vanuse ning võimalusel ka puude alusel.

TABEL 2. REGISTRIANDMETE SOOLINE, VANUSELINE JA GRUPI LÕIKES JAGUNEMINE

Vanus	Uuritav grupp								Tavanoor			
	Perekonnas hooldamisel				Asenduskodu							
	Naised		Mehed		Naised		Mehed		Naised		Mehed	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
16	0	0,0	2	9,5	11	16,9	20	26,0	47	7,0	50	7,0
17	1	5,6	1	4,8	16	24,6	17	22,1	45	6,7	48	6,7
18	2	11,1	0	0,0	15	23,1	16	20,8	46	6,8	50	7,0
19	2	11,1	4	19,0	15	23,1	15	19,5	49	7,3	51	7,1
20	1	5,6	0	0,0	2	3,1	4	5,2	50	7,4	52	7,2

21	4	22,2	3	14,3	5	7,7	4	5,2	49	7,3	52	7,2
22	3	16,7	2	9,5	0	0,0	0	0,0	53	7,9	57	7,9
23	2	11,1	2	9,5	1	1,5	1	1,3	61	9,1	64	8,9
24	0	0,0	2	9,5	0	0,0	0	0,0	61	9,1	67	9,3
25	2	11,1	1	4,8	0	0,0	0	0,0	67	10,0	74	10,3
26	0	0,0	4	19,0	0	0,0	0	0,0	73	10,8	78	10,8
27	1	5,6	0	0,0	0	0,0	0	0,0	72	10,7	76	10,6
Kokku	18	100	21	100	65	100	77	100	673	100	719	100
Keskmine		21,3		21,7		18,0		17,8		22,1		22,1

Allikas: Rahvastikuregister, autorite kohandused

Kuna uuritavate gruppide vanuseline jaotus on üsna erinev, kasutatakse edasipidi statistilise olulisuse hindamiseks lisas 12.1 toodud sobitamist. Üldjuhul sobitatakse uuritava ja kontrollgrupi liikmeid vanuse ja soo alusel, meeste ja naiste erinevusi uurides vanuse alusel. Puude alusel sobitamist ei tehta, sest selleks on liiga vähe vaatlusi.

5.2. Perekonnaseis

Suurem osa noortel puudub registris perekonnaseisu info, mõnel juhul on märgitud perekonnaseisuks vallaline, mille alguskuuks on märgitud sünnikuu, mis tähendab ka seda, et noore kohta puudub registris perekonnaseisu info. Eelnevaid kõiki on analüüsis võetud kui vallalisi noori. Selline tulemus on arvestades uuritava grupi vanust ootuspärane – väike osa 16-27 aastastest noortest on jõudnud abielluda või abielu lahutada.

Kui ainult mõned uuritavatest noortest on abielus või lahutatud, siis rohkem on neid, kellel on laps. Kui kirjanduses on leitud, et asenduskodudes kasvanud noored saavad tavanooortega võrreldes sagedamini väga vara lapsevanemateks (Meltzer 2003, viidatud Everson-Hock et al 2011; Eurochild 2010), siis selle uuringu registriandmete analüüsi põhjal seda väita ei saa. Uuritavas grupis oli asenduskodus olevatest noortest vaid ühel laps ühel noorel, kes on üksik või kelle kohta pole perekonnaseisu infot. Tavanoortest on 12% abielus, lahutatud või neil on laps(ed). Selline tulemus on selgitatav uuritava grupi vanuselise jaotusega – asenduskodu noorte keskmine vanus on 17,9, tavanoortel 22,1 aastat. Info uuritavate gruppide perekonnaseisu ja laste arvu kohta meeste ja naiste lõikes on Tabel 3.

TABEL 3. LASTE ARVU JA PEREKONNASEIS PEREKONNAS HOOLDAMISE, ASENDUSKODU NOORTE JA TAVANOORTE* NING MEESTE JA NAISTE JAOTUS, PROTSENTIDES (%).

Lapsi	Sugu	Üksik või puudub info			Abielus			Lahutatud			Kokku
		HL	AK	TN	HL	AK	TN	HL	AK	TN	
Pole	Naine	28,2	45,1	39,7	0,0	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0	41,1
	Mees	43,6	54,2	48,1	0,0	0,0	0,5	2,6	0,0	0,0	49,1
Üks	Naine	12,8	0,0	4,0	2,6	0,0	1,6	0,0	0,0	0,1	5,4
	Mees	5,1	0,0	1,6	2,6	0,0	0,6	0,0	0,0	0,1	2,2
Kaks	Naine	0,0	0,7	0,6	2,6	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	1,3

	Mees	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,7
Kolm	Naine	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
	Mees	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kokku		89,7	100,0	94,5	7,7	0,0	5,3	2,6	0,0	0,1	100,0

* Lühendite tähendused: HL – hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel; AK – asenduskodu; TN – tavanoor
Allikas: Rahvastikuregister, autorite kohandused

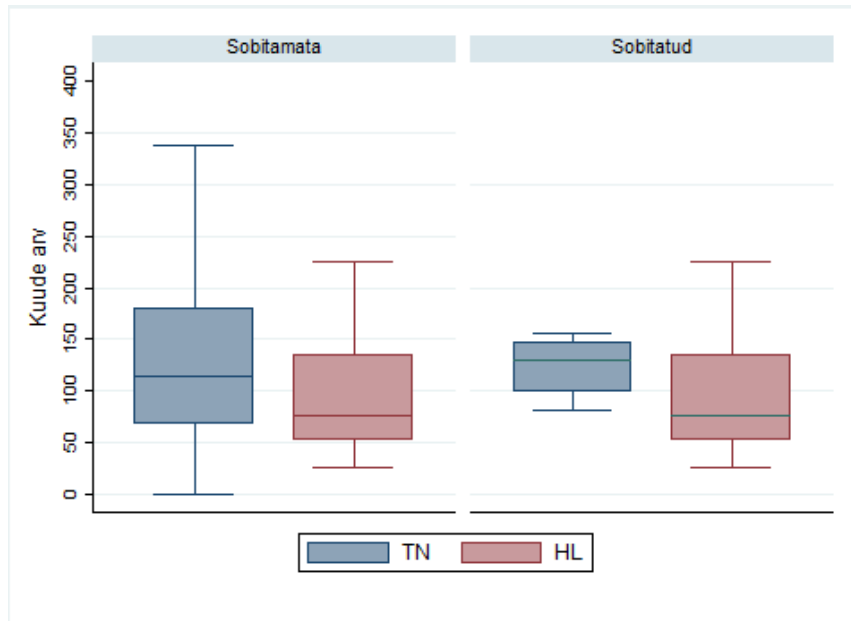
Tavanoored on saanud oma esimese lapse keskmiselt 21 aasta ja nelja kuu vanuselt (147 noorel on laps) ning perekonnas hooldamisel olevad noored 19 aasta ja 9 kuu vanuselt (10 noorel on laps). Pärast sobitamise kasutamist on esimese lapse sündimise vanuse erinevuseks aasta ja neli kuud ja see ei ole statistiliselt oluline erinevus (vt lisa 12.1).

5.3. Elukoht

Asendushooldusel viibinud noored vahetavad sageli elukohta (Daly 2012, viidatud Hiles et al 2013). See võib toimuda nii asendushooldusel viibimise ajal erinevate asenduskodude vahel liikudes kui ka hilisemas iseseisvas elus, kuna side ühe kindla paikkonnaga puudub. Sage elukoha vahetamine tähendab pahatihti nõrka sotsiaalset võrgustikku ja paljusid katkenud lähedussuhteid, mis mõjutavad asendushooldusel viibinud noorte iseseisvat toimetulekut ja heaolu. Seega on oluline ühe asendushoolduselt elluastuvate ja elluastunud noorte toimetuleku näitajana vaadelda, kui kaua elab inimene keskmiselt ühes elukohas. Kuna tegemist on sissekirjutuse registriandmetega. Kuigi sissekirjutus on Eestis kohustuslik, siis ei peegelda analüüs täielikku pilti, aga võimaldab jälgida põhitrende. Tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada, et analüüsitud on ainult lõppenud registreeritud elamisi ehk noore praeguses elukohas elamise aega ei ole analüüsis arvesse võetud.

Keskmiselt elavad asenduskodu noored ühes registreeritud elukohas teiste gruppidega võrreldes lühemat aega - 83 kuud (vt ka Joonis 2). Kõige pikemalt on ühes kohas elanud tavanoored, keskmiselt 129 kuud. Asendushooldusel olevate ja tavanoorte keskmine ühes elukohas elamise aeg erineb peaaegu nelja aasta võrra, näitab sobitamine, et see erinevus ei ole siiski statistiliselt oluline (vt täpsemalt lisa 12.1). Perekonnas hooldamisel olevate noorte keskmine ühes kohas elamise perioodi pikkus on 96 kuud ja see on tavanoortega võrreldes statistiliselt oluline erinevus. Pärast sobitamist on kahe grupi ühes kohas elamise perioodide pikkuse erinevus 27 kuud (vt Joonis 1).

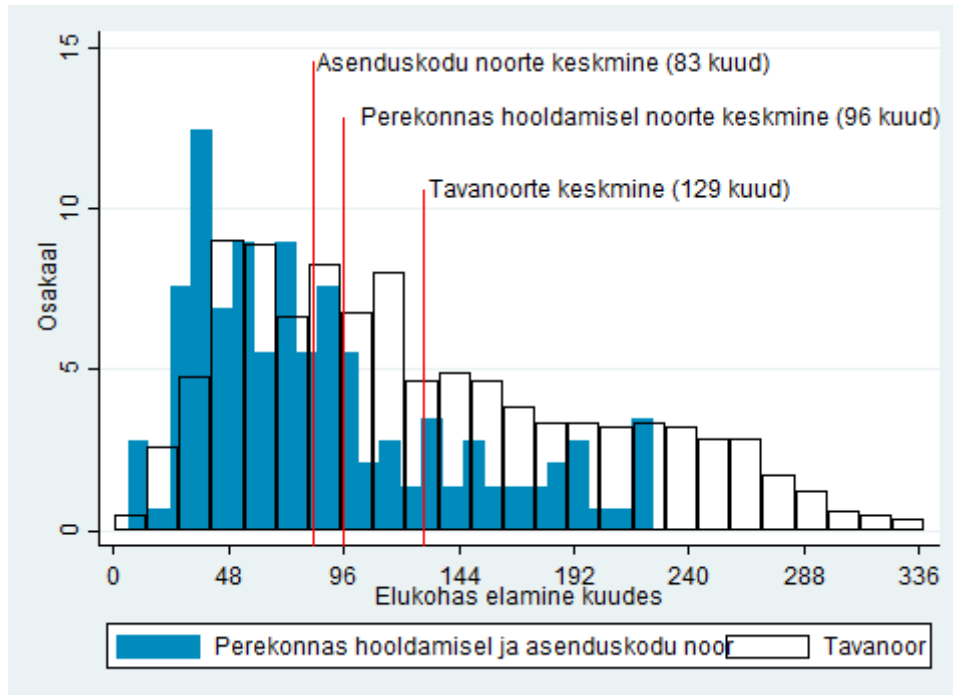
JOONIS 1. PEREKONNAS HOOLDAMISEL JA TAVANOORE REGISTREERITUD ELUKOHAS ELAMISE JAOTUS PÄRAST SOBITAMIST, KUUES. ARVESTATUD AINULT LÕPPENUD ELAMISI.

* Lühendite tähendused: HL – hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel; TN – tavanaor
Allikas: Rahvastikuregister, autorite kohandused

Kui liita perekonnas hooldamisel ja asenduskodus olevad noored ühte gruppi, siis on nende keskmine ühes kohas elamise periood 86 kuu ehk natuke üle 7 aasta pikkune (vt ka Joonis 2). Kuna uuritavas grupis olnud on pigem nooremad, siis seetõttu ei ole nad ka elanud nii pikalt ühes kohas. Tavanoortel on ühes registreeritud elukohas elatud aeg jaotunud ühtlasemalt kui asendushooldusel olnutel jäädes enamasti 4–10 aasta vahele. Ühtlane jaotus tähendab seda, et tavanoortel on erinevate pikkustega elamise perioodid, aga uuritavas grupis pigem rohkem lühemaid registreeritud elamisi. Eelnevalt tulenevalt on tavanoorte keskmiselt ühes elukohas elamise periood pikem. Tuleb arvestada ka seda, et asendushooldusel viibinul on üldjuhul elukohta muutus sisse kirjutatud ehk asendushooldusele minnes vahetub ka registreeritud elukoht, aga nn tavaline noor ei pea elukohta muutust ametlikult registreerima (võib käia koolis teises omavalitsuses, kuid sissekirjutus on vanematekodus).

JOONIS 2. PEREKONNAS HOOLDAMISEL, ASENDUSKODU JA TAVANOORTE REGISTREERITUD ELUKOHA ELAMISE JAOTUS, KUUEDES. ARVESTATUD AINULT LÖPPENUD ELAMISI.

Allikas: Rahvastikuregister, autorite kohandused

Kirjanduses on leitud, et esmakordne kodust lahkumine toimub tavaperes kasvanud lastel umbes viis aastat hiljem, kui asendushooldusel kasvanud noortel (Allen 2005; Williams 2005, viidatud Jones 2011; Clark ja Davis 2005 ja Mouw 2004, viidatud Jones 2011). Registriandmete alusel seda hinnata ei saa, sest asendushoolduse noorte keskmine vanus on väga madal ja võrdlus ei annaks adekvaatset tulemust. Seda saab uurida pikema aja möödudes või paremate registriandmete olemasolul. Kuna tavanooete vanusevahemik on 2015. aasta lõpu seisuga 16–27, siis umbes 70% nendest ei ole veel oma registreeritud elukohta muutnud.

5.4. Puue

Oluliseks elluastumise faktoriks on puude puudumine. Kõigi analüüsitud noorte hulgas (st nii asendushooldusel kui tavanooete grupis) on kokku 78 noort, kellele on puue määratud (kehtiv puue seisuga 31. detsember 2014) (vt ka Tabel 4). Perekonnas hooldamisel olevatel noortest on kahele (5%) määratud raske puue. Kokku on määratud puue 49 asenduskodu noorele ehk enam kui kolmandikule kõigist asenduskodu noortest. Seejuures enamasti on neile määratud raske puue (38 juhul 49-st). Tavanooetel on kokku määratud puue 28 juhul (2% neist) ja rohkem keskmist või rasket puuet. Asenduskodu noortele on võrreldes tavanooetega sagedamini määratud kõrgema raskusastmega puue ning see erinevus on statistiliselt oluline (vt täpsemalt lisa 12.1).

TABEL 4. PUUDE RASKUSASTME RISTTABEL PEREKONNAS HOOLDAMISE, ASENDUSKODU JA KONTROLLGRUPI NING VANUSE JA SOO LÖIKES. K – KESKMINE PUUE, R – RASKE PUUE, S – SÜGAV PUUE.

Vanus	Sugu	Perekonnas hooldamisel			Asenduskodu			Tavanoor			Kokku
		K	R	S	K	R	S	K	R	S	
16–18	Naine	0	0	0	1	9	1	3	2	1	17
	Mees	0	1	0	2	16	2	2	2	0	25
19–21	Naine	0	0	0	2	5	0	3	1	0	11
	Mees	0	0	0	1	8	1	2	2	0	14
22–24	Naine	0	0	0	1	0	0	3	1	0	5
	Mees	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2
25–27	Naine	0	1	0	0	0	0	1	1	0	3
	Mees	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
Kokku		0	2	0	7	38	4	15	12	1	79

Allikas: Pensionikindlustusregister, Rahvastikuregister, autorite kohandused

5.5. Haridus

Haridustase mõjutab edasist palka ja toimetulekut. Asendushooldusel viibinutel on sageli tavaperedes kasvanud inimestega võrreldes madalam haridustase, kehvemad õppetulemused või katkenud haridustee (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011; Meltzer et al 2003, viidatud Jones et al 2011). Samuti on täheldatud tendentsi, et asendushooldusel olevaid noori suunatakse pigem kutseõppesse ning nende võimalused hiljem suuremat sissetulekut ja paremaid töölaseid väljavaateid pakkuva akadeemilise (kõrg)hariduse omandamiseks on piiratud (Jones 2011).

Kuna analüüsitavasse gruppi kuuluvad alles elluastuvad või äsja ellu astunud noored, siis valdav osa neist veel õpib erinevatel õppetasetel. Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) andmebaasi järgi õpib edasi 112 ehk 62% perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noort, sh 36% perekonnas hooldamisel olevatest ja 69% asenduskodu noortest (vt ka Tabel 5). Tavanoortest õpivad edasi 39% ehk 536 noort. Kuigi protsentuaalselt on erinevate gruppide vahel edasiõppijate lõikes suured erinevused, tuleb arvestada gruppide erineva vanuselise jaotusega. Asenduskodus olevate noorte keskmine vanus on oluliselt madalam kui perekonnas hooldamisel olevate ja tavanoorte grupi keskmine vanus. Erinevate gruppide vahel statistiliselt olulisi erinevusi edasiõppimise määras¹⁰ ei ilmne (vt lisa 12.1).

TABEL 5. 2015. AASTAL EDASIÕPPIJAD PEREKONNAS HOOLDAMISE, ASENDUSKODU JA TAVANOORTE NING SOO, VANUSE JA PUUDE LÖIKES.

Vanus	Puue	Perekonnas hooldamisel		Asenduskodu		Tavanoor		KOKKU
		Naine	Mees	Naine	Mees	Naine	Mees	
		%	%	%	%	%	%	%
16	Ei	-	100	100	86	33	55	53
	Jah	-	100	100	100	100	33	87

¹⁰ Siin on arvestatud vaid edasiõppimise fakti, mitte õpingute taset.

17	Ei	100	100	100	85	72	70	76
	Jah	-	-	67	100	0	100	70
18	Ei	50	-	64	67	72	84	76
	Jah	-	-	75	60	67	-	65
19	Ei	100	50	64	56	65	65	65
	Jah	-	-	75	17	-	50	42
20	Ei	0	-	0	0	57	48	50
	Jah	-	-	0	0	100	50	33
21	Ei	50	33	67	50	57	37	46
	Jah	-	-	0	0	100	-	43
22	Ei	0	50	-	-	51	34	41
	Jah	-	-	-	-	50	0	33
23	Ei	0	50	-	0	27	30	28
	Jah	-	-	0	-	50	-	33
24	Ei	-	0	-	-	21	20	20
	Jah	-	-	-	-	-	0	0
25	Ei	0	0	-	-	22	14	17
	Jah	0	-	-	-	-	-	0
26	Ei	-	0	-	-	28	13	20
	Jah	-	-	-	-	0	0	0
27	Ei	0	-	-	-	20	12	16
	Jah	-	-	-	-	0	0	0
Kokku		6	8	48	50	276	260	648
absoluutarvudes								

Allikas: EHIS, Rahvastikuregister, Pensionikindlustusregister, autorite kohandused

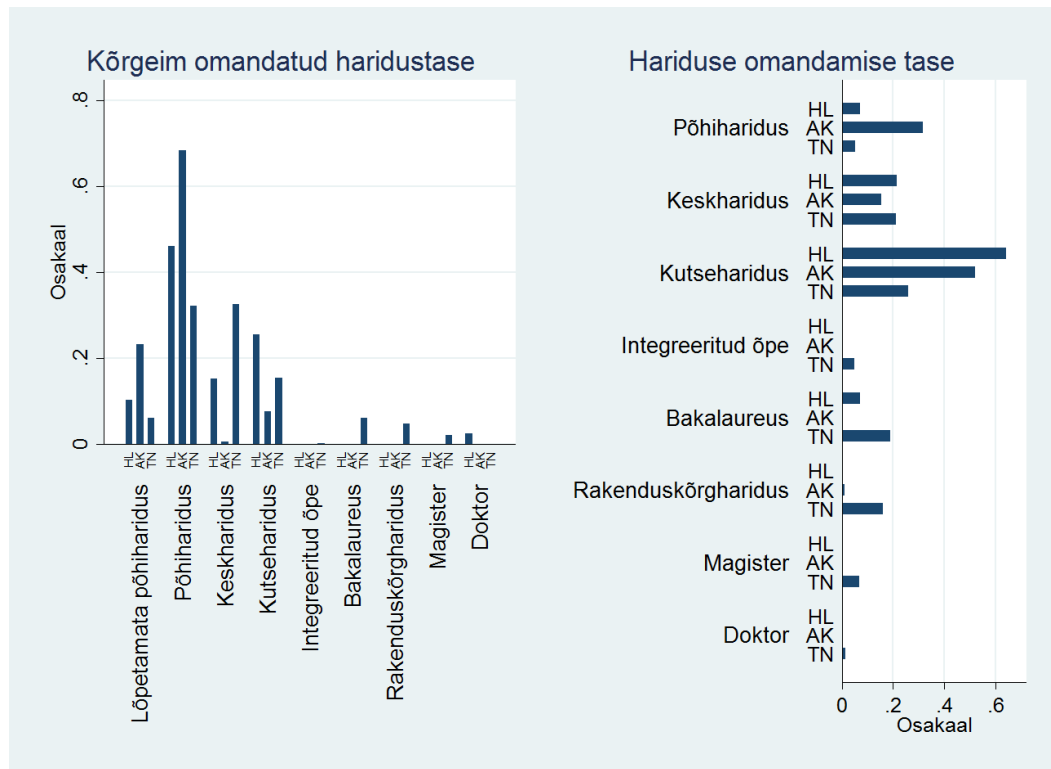
Veidi enam kui veerand (26%) neist tavanoores, kes edasi õpivad, teevad seda kutsehariduse tasemel. Asendushooldusel olevate edasiõppivate noorte hulgast õpib kutsehariduse tasemel 54% (sh 64% perekonnas hooldamisel ja 52% asenduskodus olevatest edasiõppijatest). Ka statistiliselt on gruppide erinevused olulised ning asendushooldusel olnud noored jätkavad õpinguid tavanoores 19% võrra (sh perekonnas hooldamisel olevad noored 33% ja asenduskodus olevad noored 17% võrra) sagedamini kutsehariduses (vt ka [Joonis 3](#)). Kahe asendushooldusel oleva grupi – perekonnas hooldamisel ja asenduskodus kasvavate noorte vahel statistiliselt olulist erinevust õpingute jätkamisel kutsehariduses ei ilmne. Sellise olukorra võib tingida asjaolu, et asendushooldusel olevaid noori mõjutatakse valima iseseisva majandusliku toimetuleku kaalutlusel pigem kutseharidust kui hilisemat paremat toimetulekut võimaldavat akadeemilist haridust (Hiles et al 2013).

Kirjanduse järgi õpivad tavanoores rohkem kõrghariduse tasemel kui asendushoolduse noored. Registriandmete järgi õpivad tavanoores 48% edasi kõrghariduse tasemel (integreeritud, bakalaureuse-, rakenduskõrghariduse, magistri- ja doktoriõpe), aga perekonnas hooldamisel ja asenduskodus olevad noored oluliselt vähem. Kui võtta arvesse vanuseline ja sooline erinevus, siis tavanoores omandavad keskmiselt 11% võrra sagedamini kõrgharidust ning erinevus on ka statistiliselt oluline. Perekonnas hooldamisel olevad ja asenduskodus kasvavad noored kõrghariduse omandamise lõikes statistiliselt oluliselt ei erine.

Ka kõrgeima omandatud haridustaseme puhul 2015. aasta lõpu seisuga ilmnevad sarnased suundumused. Perekonnas hooldamisel olevatel ja asenduskodu noortel on paari protsendipunkti võrra enam lõpetamata põhiharidust, kuid suuremad erinevused on põhihariduse ja keskhariduse osakaaludes. Põhi- ja keskharidust on tavanoorde seas 6% võrra enam kui perekonnas hooldamisel olevatel noortel, aga see erinevus ei ole statistiliselt oluline. Neid noori, kelle kõrgeim omandatud haridustase on põhi- või keskharidus, on tavanoorde seas 19% võrra enam, kui asenduskodu noorte seas ning see erinevus on statistiliselt oluline. Samuti on asenduskodus olevate noorte hulgas tavanoordest 5% võrra enamatel kõrgeimaks omandatud haridustasemeks kutseharidus, perekonnas hooldamisel olevate ja tavanoorde vahel selles lõikes statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenu.

Kui põhi- ja keskhariduse ning kutsehariduse baasil ei olnud perekonnas hooldamisel noor ja tavanoor erinev, siis kõrgharidusega noorte osakaal on tavanoorde hulgas 7% võrra suurem ning see erinevus on ka statistiliselt oluline. Kuna asenduskodu noorte vanus on madal, siis neid ei saa tavanoortega võrrelda, sest nende hulgas ei ole kõrgharidusega noori.

JOONIS 3. KÕRGEIMA HARIDUSE JAOTUS OSAKAALUDE KAUPA JA EDASIÕPPIMINE 2015. AASTAL.

* Lühendite tähendused: HL – hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel; AK – asenduskodu; TN – tavanoor
Allikas: EHIS, autorite kohandused

Kui vaadata kolmel grupil vanuse järgi n-ö keskmist haridustaset¹¹, siis igas vanuses on tavanoorte keskmine haridustase kõrgem perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noortest (vt ka Tabel 6). Selle võib tingida varasem kooli lõpetamine (väljalangemistest järgnevalt) või alates teatud vanustest tavanoorte suurem võimalus pürgida kõrghariduse poole. Tavanoortel toimub n-ö keskmise haridustaseme hüpe naistel vanuses 23 ja 25 (kõrghariduse esimese ja teise astme lõpetamine) ning meestel vanuses 25, mis on tingitud kõrghariduse esimese astme lõpetamisest. Sellist hüpet uuritava grupi noortel ei toimu. Tähelepanu peab, et uuritaval grupil on vähe inimesi kõrgemates vanustes. Kui võrrelda gruppe soo ja vanuse baasil, siis perekonnas hooldamisel olevate kui ka asenduskodu noorte keskmine haridustase on tavanoorte omast madalam.

TABEL 6. KESKMINE KÕRGEIM HARIDUS ISCED2011 KOODI JÄRGI JA SOO JA VANUSE NING PEREKONNAS HOOLDAMISEL, ASENDUSKODU JA TAVANOORTE LÕIKES. N – INIMESI GRUPIS, KESK – KESKMINE VÄÄRTUS.

Vanus	Perekonnas hooldamisel				Asenduskodu				Tavanoor			
	Naised		Mehed		Naised		Mehed		Naised		Mehed	
	N	Kesk	N	Kesk	N	Kesk	N	Kesk	N	Kesk	N	Kesk
16	-	-	2	1,5	11	1,64	20	1,45	46	1,76	49	1,65
17	1	2	1	2	16	1,75	17	1,65	45	1,96	48	1,90
18	2	2	-	-	15	1,87	16	1,81	45	2,02	49	2,00
19	2	2,5	4	2	15	2,27	15	1,93	48	2,58	50	2,36
20	1	2	-	-	2	2,00	4	2,50	49	2,82	52	2,71
21	4	2,75	3	2,67	5	2,20	4	2,25	49	2,92	51	2,61
22	3	3,33	2	2,5	-	-	-	-	53	3,17	56	2,75
23	2	3	2	2	1	3,00	1	3,00	61	3,64	63	3,16
24	-	-	2	2	-	-	-	-	61	3,93	67	3,10
25	2	1,5	1	3	-	-	-	-	66	4,47	73	4,41
26	-	-	4	4	-	-	-	-	72	3,75	78	3,64
27	1	2	-	-	-	-	-	-	68	4,54	76	3,29
Kokku	18		21		65		77		663		712	

Allikas: EHIS, Rahvastikuregister, autorite kohandused

Koolist väljalangemiste kordi kokku on asendushooldusel olijatest enam asenduskodu noortel ja vähem perekonnas hooldamisel olevatel noortel, kuid mõlemas grupis esineb seda enam kui tavanoortel (vt ka Tabel 7). Kui tavanoortel väheneb väljalangenud inimeste hulk, siis asenduskodu noortel ei ole langus nii kiire ja inimeste hulk on kahe väljalangemise korral suurem kui nendel asenduskodu noortel, kes on ühe korra koolist välja langenud. Sellest tulenevalt on asenduskodu noortel suurim väljalangemiste arv ühe inimese kohta – see on naistel 2,74 ja meestel 2,82 väljalangemist kogu õpingute perioodi vältel. Tavanoored on välja langenud ühe inimese kohta kogu perioodi vältel 1,07 korda.

¹¹ Kõrgeima hariduse muutuja on viidud üle ISCED2011 formaati ja selle alusel on leitud keskmine. Täpsemalt vaata (http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis/ISCED97ja2011.pdf) veergu ISCED 2011 tase (kitsas).

TABEL 7. KOOLIST VÄLJALANGENUD NOORTE ARV VÄLJALANGEMISE KORDADE NING PEREKONNAS HOOLDAMISEL, ASENDUSKODU JA KONTROLLGRUPI NOORTE LÖIKES.

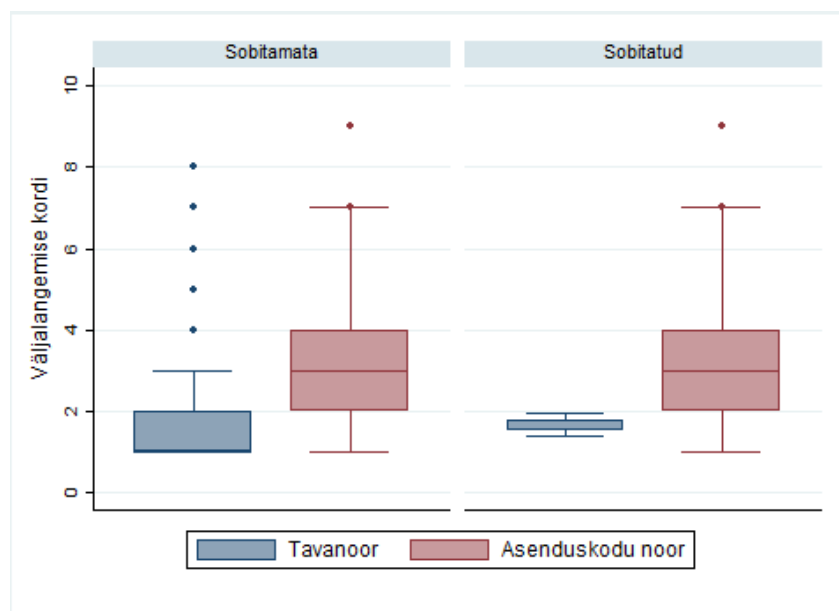
Väljalangemise kordi		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Kokku kordi	Kokku inimesi	Kordi ühe inimese kohta
HL	Naine	9	2	3	1	1	0	0	0	0	31	16	1,72
	Mees	8	4	4	1	0	0	0	0	0	32	17	1,52
AK	Naine	11	19	13	7	7	3	0	0	1	178	61	2,74
	Mees	12	16	15	9	5	4	6	0	0	216	67	2,81
TN	Naine	224	87	52	11	8	3	1	1	0	671	387	1
	Mees	238	106	45	33	14	3	1	0	0	812	440	1,13
Kokku kordi		502	468	396	248	175	78	56	8	9	1940	988	1,23

* Lühendite tähendused: HL – hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel; AK – asenduskodu; TN – tavanoor

Allikas: EHIS, autorite kohandused

Hariduse juures on suurim erinevus perekonnas hooldamisel, asenduskodu ja tavanoortel väljalangemistes. Kuigi perekonnas hooldamisel olev noor ei erine statistiliselt olulisel määral tavanoorest väljalangemiste hulgas, siis nagu kirjeldavas statistikas oli näha, erineb asenduskodu noor statistiliselt olulisel määral tavanoorest (vt ka Joonis 4) ja ka perekonnas hooldamisel olevast noorest (vt lisa 12.1). Soolises võrdluses on asenduskodu grupis meestel keskmiselt enam koolist väljalangemisi (naised 2,9 korda ja mehed 3,2 korda), aga statistiliselt ei erine naised ja mehed üksteisest.

JOONIS 4. VÄLJALANGEMINE TAVANOORTE JA ASENDUSKODU VÕRDLUSES ENNE JA PÄRAST SOBITAMIST.

Allikas: EHIS, autorite kohandused

Väljalangemiste puhul on oluline vaadata ka õppetaset, kus väljalangemine toimub. Kõrghariduse tasemel võib väljalangemine lisaks edasijõudmatusele olla tingitud ka teistest teguritest, nt eriala

mittesobivusest või vajadusest tööd ja õpinguid ühitada. Asenduskodu noortel on olnud enamus väljalangemistest põhihariduse tasemel (vt ka Tabel 8). Kui varasemalt leidsime, et asendushoolduse noored õppisid ja ka omasid rohkem kutseharidust, siis kutsehariduse tasemel on ka neil rohkem väljalangemisi võrreldes keskharidusega. Tavanoortel on rohkem väljalangemisi just kõrghariduse tasemel, aga nad omandasid kõrgharidust samuti enam.

TABEL 8. KOOLIST VÄLJALANGEMISE KORDI ASENDUSHOOLDUSE JA KONTROLLGRUPI NING HARIDUSTASEME LÖIKES.

Haridustase	Perekonnas hooldamisel		Asenduskodu		Tavanoor	
	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed
Põhiharidus	15	18	155	182	224	318
Keskharidus	4	4	5	8	208	165
Kutseharidus	12	10	18	23	98	164
Integreeritud õpe	-	-	-	-	2	12
Bakalaureus	-	-	-	-	76	90
Rakendus-kõrgharidus	-	-	-	-	56	53
Magister	-	-	-	-	7	10
Kokku	31	32	178	213	671	812

Allikas: EHIS, autorite kohandused

Sarnaselt kirjandusele saab ka registriandmetele tuginedes väita, et perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noored õpivad ja ka omavad enam kutseharidust kui tavanoored. Samas perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noored ei erinenud üksteisest õppimise ja kõrgeima hariduse järgi. Suurim erinevus ilmnes nendel gruppidel koolist väljalangemistel – asenduskodu noored langesid koolist välja oluliselt enam võrreldes perekonnas hooldamisel noortega ja tavanoortega. Samas ei tekkinud koolist väljalangemisel naiste ja meeste vahel statistiliselt olulist erinevust.

5.6. Töötuse perioodid ja töötasu

Kirjanduse põhjal võib öelda, et iseseisvumise hetkel pole asenduskodudes elanud noortel sageli veel töökogemust või töökohta. Võrreldes tavaperest pärit noortega on sellised noored hilisemas elus kehvema tööturupositsiooniga (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011), sagedamini töötud (Vernon 2000; Eurochild 2010) ja nende tööepisoodid on lühemad, mistõttu on nad majanduslikult kehvemini kindlustatud ja väga haavatavad.

Töötuna ja tööotsijana arvel olevate isikute ning tööturuteenuste osutamise registri alusel on noorte osakaal, kes on ennast töötuks registreerinud vaadeldavates gruppides erinev. Kuigi tavanoorte keskmine vanus on suurim, on kõige rohkem töötuks registreeritud perekonnas hooldamisel olevate noorte hulgas (41%) (vt ka Tabel 9). Kõige vähem on töötuks registreeritud asenduskodu noorte hulgas, kuid nemad on ka vaadeldavatest gruppidest kõige madalama keskmise vanusega ning nende hulgas oli 2014. aastal seisuga kõige vähem töötavaid noori. Peale sobitamist ilmneb, et asenduskodu noored on 7% võrra rohkem töötud kui tavanoored, asenduskodus kasvavad ja perekonnas hooldamisel olevad noored üksteisest statistiliselt olulisel määral ei erine (vt lisa 12.1).

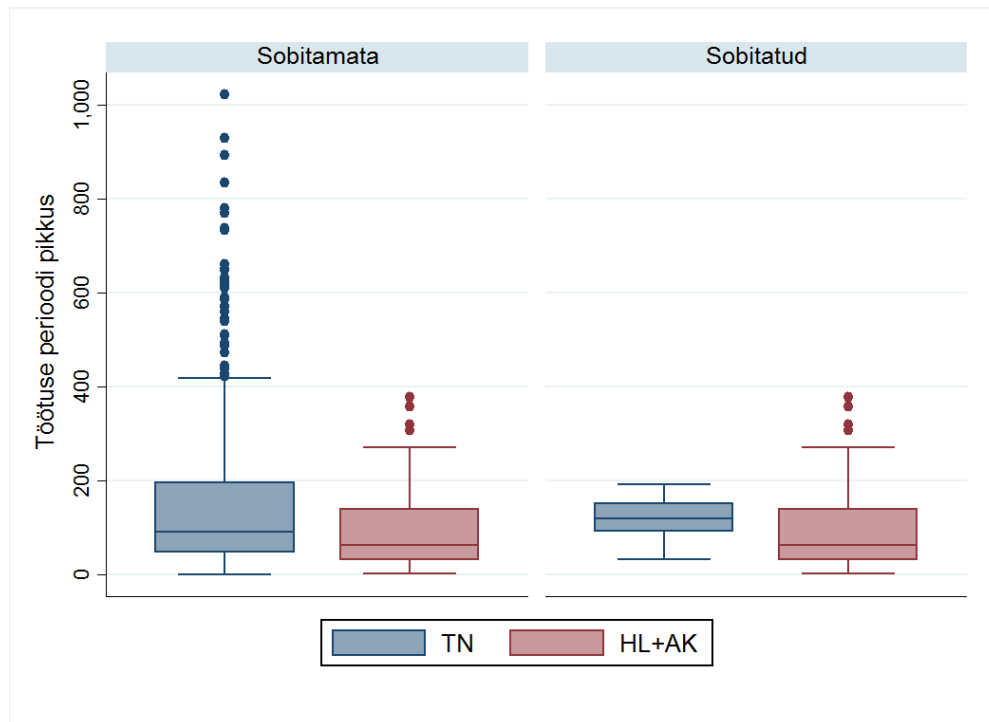
TABEL 9. TÖÖTUSE KORRAD JA TÖÖTAMISE INFO.

Staatuse	Perekonnas hooldamisel	Asenduskodu	Tavanoor
Töötuks registreerinud inimesi	16	18	402
Töötuks reg inimesi grupi kohta	41,0%	12,7%	28,9%
Töötuks registreerinud kordi	25	23	665
Keskmiselt töötuse kordi	64,1%	16,2%	47,8%
Otsib tööd	0	0	3
Keskmise töötuse perioodi pikkus	128 päeva	83 päeva	145 päeva
Töötavaid inimesi 2014. aastal	23	45	830
Töötavaid inimesi 2014. aastal osakaaluna	59,0%	31,7%	59,6%
Keskmine palk töötatud kuudel (2014)	583	275	626
Keskmine palk aasta peale (2014)	414	109	455

Allikas: Töötukassa, Sotsiaalkindlustusamet, autorite kohandused

Töötuse perioodide pikkus on gruppidel erinev – perekonnas hooldamisel olevatel noortel keskmiselt 128 päeva, asenduskodu noortel 83 päeva ja tavanoortel kõige pikemalt ehk 145 päeva. Kuigi perioodide pikkused varieeruvad üsna palju, on vaatlusi vähe ning ei ilmne statistiliselt olulisi erinevusi. Joonisel 5 on näha, kuidas enne sobitamist on tavanoorte töötuse perioodide jaotus üsna lai ja seetõttu on ka keskmine töötuse perioodi pikkus pikem, aga hajuvus väheneb, kui arvesse on võetud perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noorte vanust ja sugu. Kui enne sobitamist on keskmise töötuse perioodi pikkus tavanoortel umbes 40 päeva pikem, siis pärast sobitamist ainult statistiliselt mitteoluline 12 päeva (vt lisa 12.1).

JOONIS 5. TÖÖTUSE PERIOODIDE PIKKUS TAVANOORTE NING ASENDUSKODU JA PEREKONNAS HOOLDAMISEL NOORTE VÕRDLUSES ENNE JA PÄRAST SOBITAMIST.

* Lühendite tähendused: HL – hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel; AK – asenduskodu; TN – tavanoor

Allikas: Töötukassa, Sotsiaalkindlustusamet, autorite kohandused

Töötuse perioode on analüüsitud noortel kokku kõige enam vanuses 20 ja 21 ja pärast seda hakkab töötuse perioodide hulk vähenema (vt ka Tabel 10). Kõige enam on töötuse perioode olnud põhiharidusega inimestel, kuid kuna järgmistele õppetasetele asumiseks on vaja omandada põhiharidus, on põhihariduse omandanud inimeste osakaal läbi kogu perioodi kõige suurem.

TABEL 10. TÖÖTUSE KORRAD VÕRRELDES VANUSE JA SELLEL HETKEL OLEVA HARIDUSEGA.

Haridus	Vanus	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	Kokku
Lõpetamata põhiharidus	HL						2							2
	AK													0
	TN	1	2	9	8	19	9	6	2	1	3	2		62
Põhiharidus	HL			1	1	1	3	3	1	1	1		1	13
	AK	1		2	1	2	1							7
	TN	3	8	17	35	32	32	30	9	10	8	5		189
Keskkharidus	HL						1							1
	AK													0
	TN			2	23	53	42	24	23	14	13	8		202
Kutseharidus	HL					1	3	1	2	2				9
	AK					1	3							4
	TN			2	22	27	28	25	19	12	9	4		148
Bakalaureus	HL													0
	AK													0
	TN								7	4	6	1		18
Rakendus-	HL													0

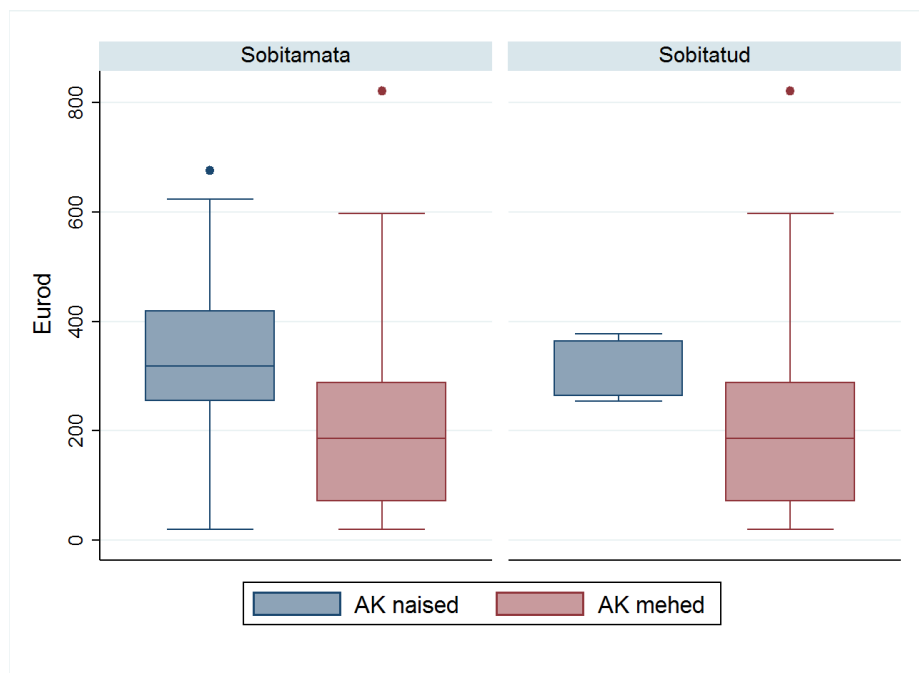
kõrgharidus	AK												0	
	TN		2	5	5	4	2						18	
Magister	HL												0	
	AK												0	
	TN							1	3				4	
Kokku		5	10	33	90	136	124	91	68	50	47	22	1	677

* Lühendite tähendused: HL – hoolduslepinguga perekonnas hooldamisel; AK – asenduskodu; TN – tavanoor

2014. aastal töötas perekonnas hooldamisel noortest vähemalt ühel kuul 23 noort ehk 59% ja 59,6% tavanaortest. Kuigi töötavate inimeste osakaal on asenduskodu noorte seas madalam, siis pärast vanuse ja soo struktuuri tasakaalu viimist on asenduskodu noorte töötamise osakaal 0,5% võrra suurem kui tavanaortel, aga see erinevus ei ole statistiliselt oluline (vt lisa 12.1). Statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmne ka perekonnas hooldamisel olevate ja tavanaorte ning naiste ja meeste vahel kõikides gruppides.

Nendel noortel, kes 2014. aastal töötasid oli töötatud kuude ja aasta peale keskmine sissetulek üsna erinev. Asenduskodu noorte keskmised palgad (109 eurot aasta peale ja 275 eurot töötatud kuude peale) olid perekonnas hooldamisel ja tavanaorte keskmistest palkadest madalamad (HL – 414 ja 583 eurot ja TN – 455 ja 626 eurot). Statistiliselt ei ilmne ühegi grupi võrdluses olulist erinevust töötatud kuude keskmises palgas, kuigi asenduskodu noorte keskmine palk oli madalam ka pärast sobitamist. Analüüsidest palga erinevust ühe grupi sees naiste ja meeste lõikes ilmses, et asenduskodu noortel said pärast vanusega korrigeerimist naised keskmiselt 107 eurot enam palka (töötatud kuude eest) kui mehed (vt ka Joonis 6). See erinevus on ka statistiliselt oluline.

JOONIS 6. TÖÖTATUD KUUDE KESKMINE PALK 2014. AASTAL ASENDUSKODU* NOORTE NAISTE JA MEESTE VÕRDLUSES ENNE JA PÄRAST SOBITAMIST.

* Lühendi tähendus: AK – asenduskodu

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite kohandused

Töötuse perioodide järgi sarnaneb perekonnas hooldamisel olev noor pigem tavanoorega ja asenduskodu noor erineb neist töötuse kordade arvu poolest, aga mitte töötuse perioodide pikkuste poolest. Samas ei erine asenduskodu noored tavanoortest ja perekonnas hooldamisel olevatest noortest töötamise ja mittetöötamise ning keskmise palga poolest. Huvitava asjaoluna saavad asenduskodu naised rohkem palka asenduskodu meestest.

5.7. Karistused ja vangistused

Darker jt on leidnud, et asenduskodudes kasvanud noored on sagedamini kokku puutunud kriminaalse maailmaga (Darker *et al.* 2008, viidatud Everson-Hock *et al.* 2011). Karistusregistri põhjal selgub, et põhiliselt on karistused seotud trahvidega (vt ka Tabel 11), mis jäävad asendushooldusel olnud noortel 12 eurost kuni 1000 euroni, seejuures on keskmine trahvi suurus 84 eurot. Samas tavanoorte trahvide vahemik on 3,83 eurost 5000 euroni ja keskmise trahvi suurus on 115 eurot. Kuigi trahvide osakaal on asendushoolduse noortel madalam kui tavanoortel, nende erinevus ei ole statistiliselt oluline (vt lisa 12.1). Samas kui võtta HL ja AK kokku, siis trahvide osakaal on 3,2% võrra madalam kui tavanoortel ja see keskmine erinevus on ka statistiliselt oluline. Lisaks on asenduskodu noortel trahvide osakaal 7,3% võrra madalam perekonnas hooldamisel olevatest noortest (statistiliselt oluline erinevus). Omakorda asenduskodu meestel on trahvide osakaal 11% võrra madalam asenduskodu naistest (statistiliselt oluline erinevus). Samas perekonnas hooldamisel olevatel noortel sugudevahelist erinevust ei olnud.

Tavanoortel on võrreldes asendushooldusel olnud noortega sagedamini ära võetud juhtimisõigus ja määratud üldkasulikku tööd. Perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noortel on olnud rohkem areste ja vangistusi. Kokku on karistusi tavanoortel rohkem, aga suhtarvuna väljavõtte suurusesse on asendushoolduse grupis olnud rohkem karistusi ühe noore kohta. Samas statistiliselt oluline erinevus tuleb ainult perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noorte vahel (asenduskodu noortel on rohkem areste ja vangistusi 6,1% võrra kui perekonnas hooldamisel olevatel noortel). Eelnevast tulenevalt võib eeldada, et asenduskodu noortel ja eriti meestel on rohkem rakendatud vangistusi trahvide asemel (8,1% kõikidest asenduskodu meeste karistustest).

TABEL 11. NOORTELE MÄÄRATUD KARISTUSED JA VANGISTUSED VÕRRELDDES SOO JA UURITAVATE GRUPPIDE LÕIKES.

Karistuse tüüp	Perekonnas hooldamine				Asenduskodu				Tavanoor			
	Naised		Mehed		Naised		Mehed		Naised		Mehed	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Trahvid	24	96,0	87	87,9	93	100,0	266	89,3	723	95,9	1856	91,2
Arest			4	4,0			4	1,3	5	0,7	20	1,0
Vangistus	1	4,0	4	4,0			24	8,1	13	1,7	117	5,7
Muud*			4	4,0			4	1,3	13	1,7	42	2,1
Kokku	25	100	99	100	93	100	298	100	754	100	2035	100

* Muude alla lähevad: alaealiste käitumisprobleemid, juhtimisõiguse äravõtmine, üldkasulik töö, riigisaladusele ligipääsu äravõtmine.

Allikas: Karistusregister, autorite kohandused

Perekonnas hooldamisel olevatest noortest on realselt kandud vangistust üks (2,5% perekonnas hooldamisel olevatest noortest) inimene kolmel korral. Asenduskodu noortest on 7 inimest (5%) vangistuses olnud kokku üheksal korral. Tavanoortest on vangistuses oldud 26 korda ja 16 inimest (1%). Kõikidel juhtudel on vangistuses olnud mehed. Kantud vangistuste pikkuseks on perekonnas

hooldamisel oleval noorel keskmiselt 26 kuud, asenduskodu noortel aga 9,5 kuud. Kõige lühem vangistuse keskmiseks pikkuseks on tavanooete 5,5 kuud. Kuna vaatlusi on vähe, siis ei anna sobitamist siin kasutada ehk ei saa öelda, kas asenduskodu noored ja tavanooete vangistuste pikkuse erinevus on statistiliselt oluline või mitte.

Karistuse osas tuli olulisena välja perekonnas hooldamisel oleva noore ja asenduskodu noore erinevus. Kuigi kumbki grupp tavanooetest oluliselt ei erinenud, siis asenduskodu noortel oli vähem trahve, aga samas rohkem areste ja vangistusi kui perekonnas hooldamisel olevatel noortel.

6. Asenduskodude noorte küsitluse andmeanalüüs

6.1. Asenduskodu noorte taust

Kuigi sihtrühma vanuseline piirang oli 16-24, oli vastanute keskmine vanus 18. See et madalamad vanusastmed on rohkem esindatud, on ka mõistetav, kuna peale 18-eluaastat võivad noored asenduskodusse jääda vaid juhul, kui nad jätkavad õpinguid. Nagu kirjandusest aga lugeda võib ning ka registriandmete analüüs näitas, on asenduskodu noorte seas kutseharidus sageli populaarsem kui tavanoores seas.

Suurem osa ehk 79% vastanutest märkis oma rahvuseks eestlane ja peaaegu sama palju ehk 81% suhtlevad igapäevaselt kõige rohkem eesti keeles. Ülejäänud (21%) noored olid märkinud rahvuseks venelane või muu ning 22% kõige rohkem kasutatavaks suhtluskeeleks vene keele.

Nagu kirjandusülevaatest lugeda võis, on noorte iseseisvumise mõjutaks sageli ka see, kui mitut asenduskodu või kasupere on nad oma lapsepõlves pidanud vahetama. Mida rohkem on noor pidanud erinevates asenduskodudes või kasuperedes olema, seda raskem on noortel luua usalduslikke suhteid ja ka iseseisvas elus toime tulla. Keskmiselt on peatselt iseseisvuvad noored elanud asenduskodus 8 aastat ning keskeltläbi 1-2 asenduskodus ja/või kasuperes. Bioloogiliste vanemate juures ollakse elanud keskmiselt 8 aastat.

Ligikaudu kolmandik peatselt iseseisvuvatest noortest elab või on elanud noortekodus.

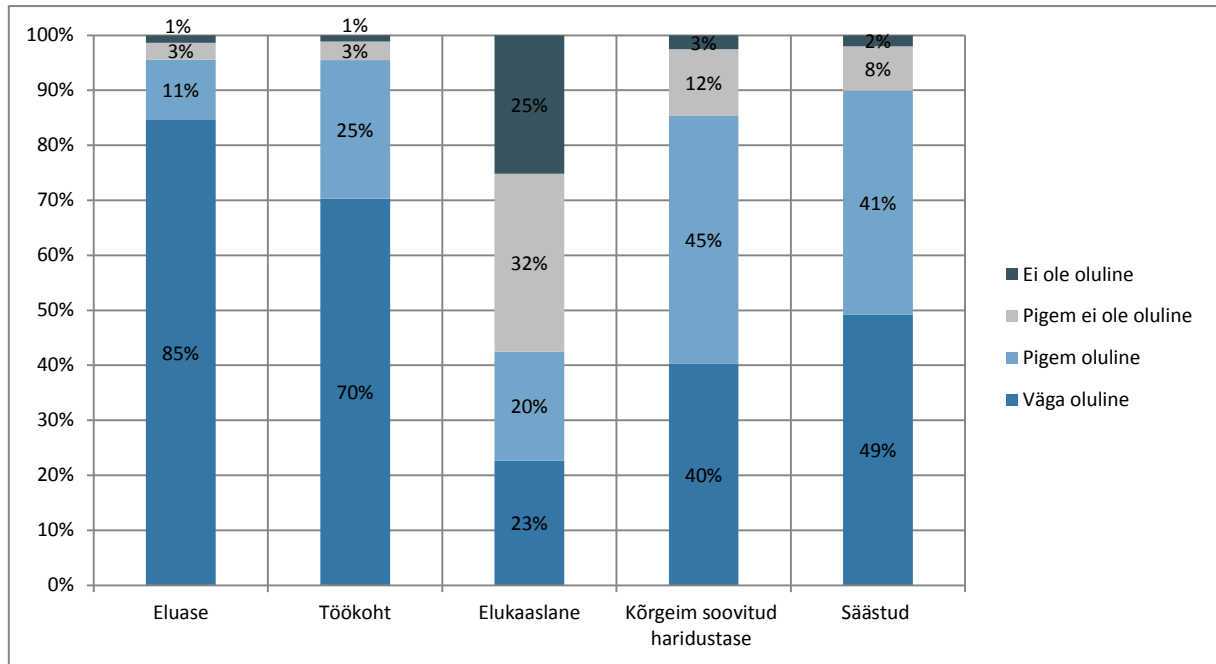
6.2. Valmisolek iseseisvaks eluks

Alljärgneva peatüki eesmärk on küsitlustulemuste põhjal kirjeldada kuivõrd on noored oma tulevikule mõelnud, kuidas nad tajuvad oma valmisolekut iseseisvaks eluks, millisteks nad hindavad oma oskusi ja teadmisi erinevate igapäevaste toimingute osas, milline on nende arusaam ja kokkupuude rahaga, kuivõrd sageli kasutavad noored arvutit ja internetit, ning kas noored teavad millist abi neil on võimalik riigilt saada (näiteks elluastumistoetus, KOVi sotsiaaltöötaja tugi, tugiisik, koht elamiseks päritolu KOVis).

Asenduskodudest peatselt iseseisvuvate noorte jaoks on kõige olulisem, et neil oleks asenduskodust lahkumise ajaks olemas eluase – 85% peavad seda väga oluliseks ja 11% pigem oluliseks. Samuti peab 95% noortest oluliseks töökoha olemasolu. Kõige vähem tähtsaks peavad noored elukaaslase olemasolu - üle poole ehk 58% vastanutest ei pidanud elukaaslase olemasolu tähtsaks. Kuigi kõrgeima soovitud haridustaseme ja säästude olemasolu on ka tähtsal kohal, on noorte seas vastavalt 15% ja 10% neid, kes ei pea asenduskodust lahkumise ajaks vajalikuks kõrgeima soovitud haridustaseme ja säästude olemasolu. 2011. aastal läbi viidud uuringus „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ küsiti noortelt¹² sama küsimus ning ka siis olid noorte prioriteedid sarnased. (vt ka Joonis 7)

¹² Siinkohal on oluline silmas pidada, et mainitud uuringus (Turk 2011) oli küsitletud sihtrühm vanuses 15-24. Antud uuringu sihtrühm on 16-24-aastased

JONIS 7. KUI OLULINE ON SINU JAOKS SEE, ET LASTEKODUST LAHKUMISE AJAKS ON SUL OLEMAS ...

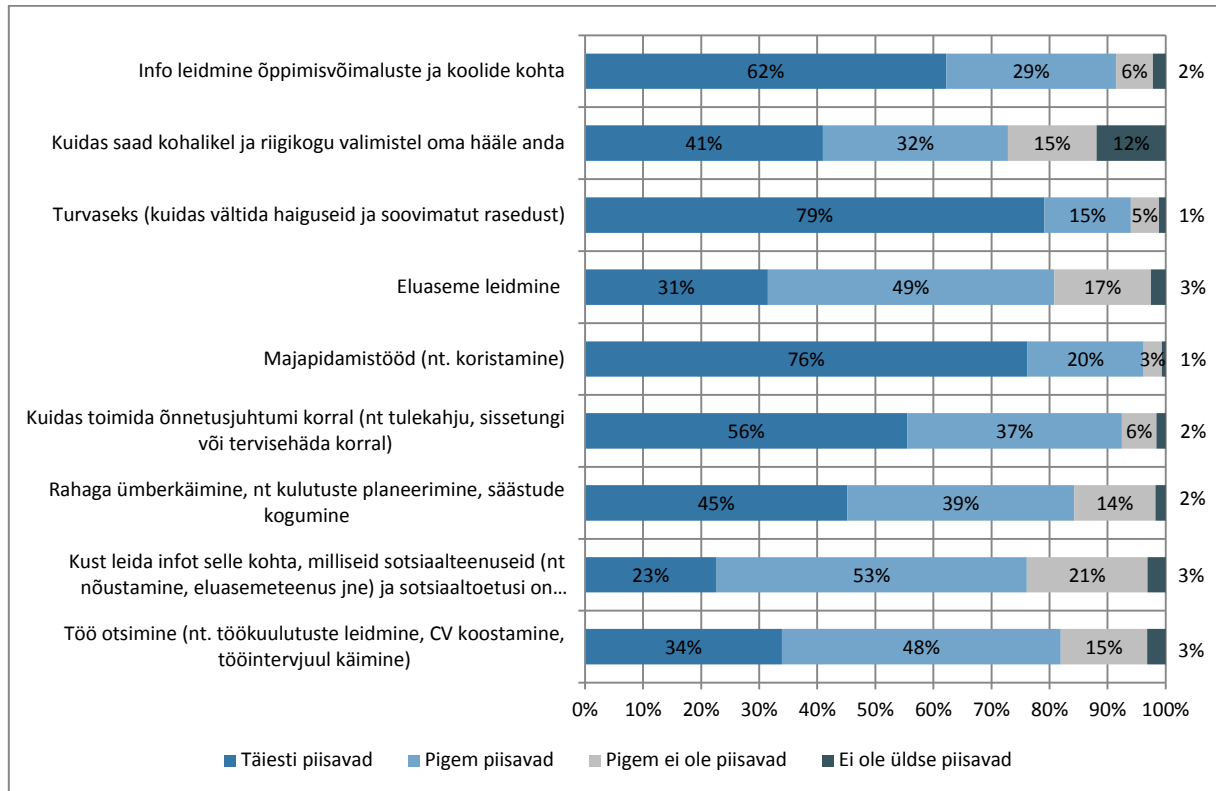
60% (52%-67%) noortest on seda meelt, et kui nad peaksid praegu iseseisvat elu alustama, tuleks nad pigem hästi iseseisva elu alustamisega toime. 22% (17%-29%) vastanutest tunnevad, et tuleksid väga hästi toime. Antud küsimuse puhul on mõistetak, et võrreldes vanemate (20-24) vanusrühmaga, oli nooremate seas (16-17-aastased) rohkem neid, kes ei hinnanud oma valmisolekut iseseisva eluga toimetulekuks veel piisavaks.

Iseseisva elu alustamise valmisoleku mõõtmiseks paluti peatselt iseseisvuvatel noortel ette kujutada ja hinnata olukorda, kus nad alustaksid koheselt iseseisvat elu - milliseks hindaksid nad sel juhul oma teadmisi ja oskusi erinevate iseseisvumisega kaasnevate tegevuste osas. Lisaks uuriti spetsiifilisemalt noorte oskusi igapäevaseks toimetulekuks.

Üldiselt võib tõdeda, et noored hindavad oma teadmisi erinevate iseseisvumisega kaasnevate tegevuste osas enamasti piisavaks¹³. Noored peavad oma teadmisi piisavaks just majapidamistöõde (96%), turvaseksi (ehk kuidas vältida suguhaigusi ja soovimatut rasedust; 94%) ning selles osas, kuidas toimida õnnetusjuhtumi korral (92%). Kõige vähem piisavaks (27% ei pea piisavaks) peetakse oma teadmisi selles osas, kuidas kohalikel ja/või riigikogu valimistel häält anda. Samuti ei pea iga neljas noor (24%) oma teadmisi piisavaks sotsiaalteenuste ja -toetuste kohta informatsiooni leidmisel. Peaaegu iga viies noor (19%) ei pea piisavaks ka oma teadmisi eluaseme leidmisel. (vt ka Joonis 8) Märkimisväärseid soolisi erinevusi iseseisvumist puudutavate igapäeva-eluliste teadmiste ja oskuste ei ilmnenud.

¹³ Antud küsimuse puhul esitati noortele erinevaid iseseisvaks eluks vajalikke oskusi/teadmisi ja küsiti, kuivõrd piisavaks nad oma teadmisi/oskusi selles vallas peavad. Vastamisskaalal oli 4-palline, kus 4 tähistas täiesti piisavad, 3 – pigem piisavad, 2 – pigem ei ole piisavad, ja 1 – ei ole üldse piisavad.

JOONIS 8. PALUN KUJUTA ETTE, ET SA PEAKSID PRAEGU ALUSTAMA ISESEISVAT ELU. MIS SA ARVAD, KAS SU TEADMISED JA OSKUSED ON OMAL KÄEL HAKKAMA SAAMISEKS PIISAVAD?

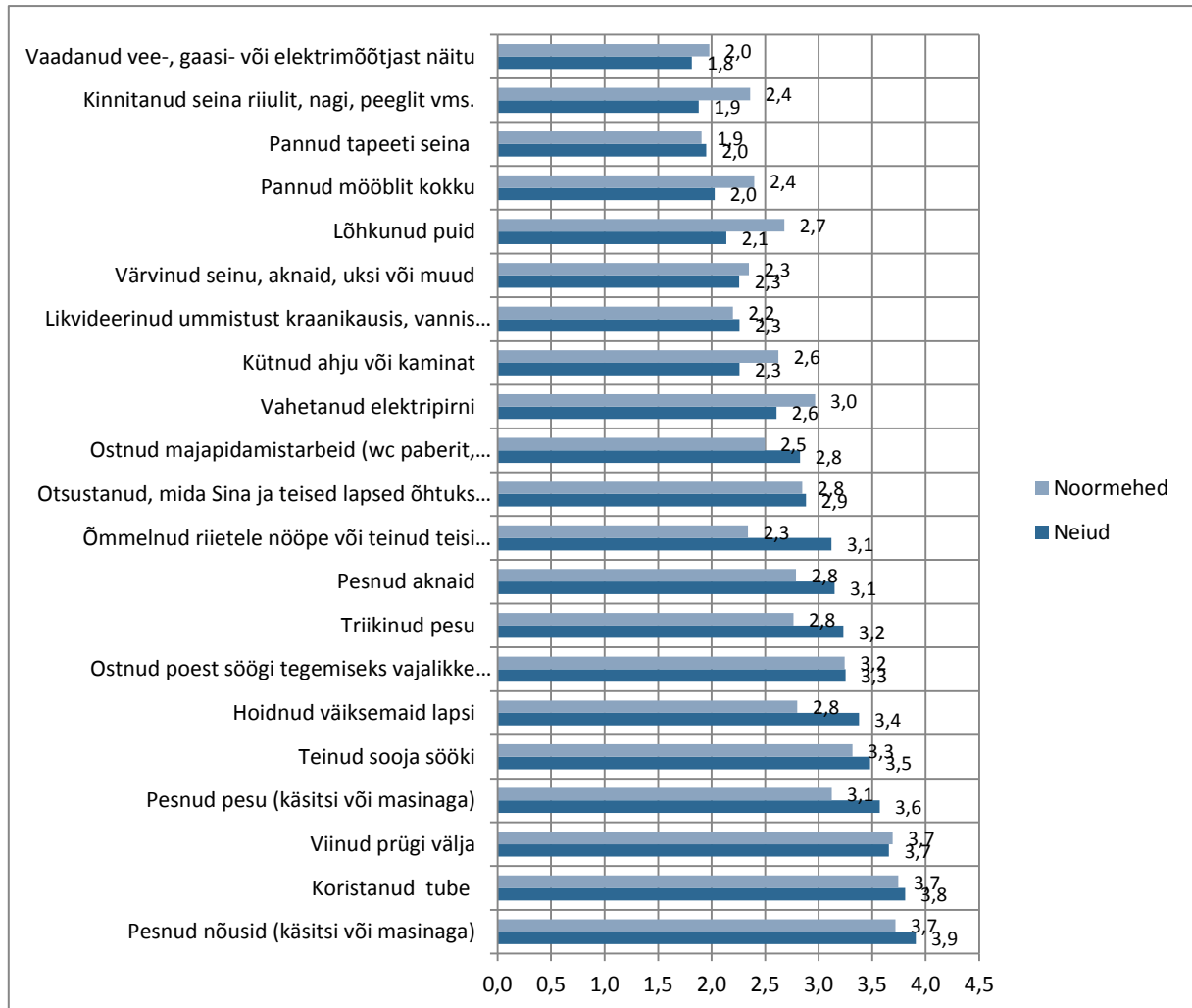

Järgmisena esitati noortele nimekiri kodustest tööd ning paluti hinnata, kui sageli nad on selliste argiste töödega kokku puutunud¹⁴. Üldiselt võib öelda, et noored puutuvad kõige sagedamini kokku nõude pesemise, tubade koristamise ja prügi välja viimisega. Väiksemate laste hoidmisega ollakse kokku puutunud pigem mõnikord. Siinkohal on täheldatav ka sooline erinevus – küsitlustele vastanud neid olid sagedamini kokku puutunud väiksemate laste hoidmisega (keskmine hinne 3.4, usaldusvahemik 3.2-3.5) kui noormehed (keskmine hinne 2.8, usaldusvahemik 2.6-3.0). Poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ostmisega, pesu triikimisega ja akende pesuga ollakse samuti kokku puutunud pigem mõnikord.

Traditsioonilistele soorollidele kohaselt on tütarlastel tulnud sagedamini ette riieetele nõopide õmblemist või lihtsamate parandustööde tegemist kui noormeestel. Kui neid on seda teinud mõnikord (keskmine hinne 3.1, usaldusvahemik 2.9-3.3), siis noormehed olid selliste töödega kokku puutunud pigem väga harva (2.3, usaldusvahemik 2.1-2.6). Traditsiooniline töödejaotus on täheldatav ka suuremat füüsilist pingutust nõudvate tööde puhul – noormehed on sagedamini lõhkunud puid kui tütarlapsed (noormeestel usaldusvahemikus 2.5-2.9; neidudel usaldusvahemikus 1.9-2.4) ning kinnitanud seina riulit, nagi või peeglit (noormeestel usaldusvahemikus 2.1-2.6; neidudel usaldusvahemikus 1.7-2.1). Üldiselt on aga täheldatav, et igapäevase koduste töödega on neid veidi sagedamini kokku puutunud kui noormehed, mis väljendab ka üldist soolist koduste tööde jaotust. (vt ka Joonis 9)

¹⁴ Sagedus-skaala oli 4-palline, kus hinnang number 4 tähistas vastusvarianti sageli, 3 mõnikord, 2 harva ning 1 mitte kunagi.

JONIS 9. KAS JA KUI SAGELI SA OLED TEINUD JÄRGMISEID KODUSEID TÖID?

6.2.1. Eluase iseseisvaks eluks

Noortelt küsiti ka kuhu nad sooviksid elama minna, kui nad iseseisvuvad ja mis on nende jaoks määrav elukoha valiku puhul. Iga neljas (27%) noor pidas elukoha valiku puhul oluliseks töö leidmise võimalust. Peaaegu sama palju noori (25%) ei osanud veel öelda, kuhu nad elama sooviksid minna. Ligikaudu iga viies peatselt iseseisvasse ellu astuv noor (22%) oli seda meelt, et nad sooviksid jääda samasse linna või valda, kus nad on asenduskodus. 15% noortest sooviks üldse Eestist ära minna. Kõige vähem ehk vaid 10% sooviks minna samasse valda või linna, kust nad pärit on.

Noortelt küsiti ka, kust nad iseseisvasse ellu astudes võiksid enda hinnangul saada omale eluaseme. Iga kolmas noor (33%) on seda meelt, et nad saaksid eluaseme kohaliku omavalitsuse kaudu. 21% asenduskodu noortest on seda meelt, et nad üüriksid eluaseme üksinda. 16% palju noori ei oska öelda, kust nad saaksid iseseisvasse ellu astudes eluaseme. Siinkohal on oluline ka silmas pidada, et nagu eelnevalt küsitud küsimusest selgus, vaid 10% noortest sooviks minna elama valda või linna, kust nad pärit on. Kuigi seadusest tulenevalt on noore elluastumisel KOVidel võimalus teha koostööd teise KOViga ja põhimõtteliselt on võimalik noorel minna üle ka teise KOVi, siis selline praktika ei ole levinud. Kuna üldjuhul pakub noore eest vastutav KOV eluaset vaid omavalitsuse piires, võib näha probleemi selles, et iga kolmas noor loodab eluaseme saamisel KOVile, kuid vaid 10% sooviks minna elama KOVi, kust nad pärit on ja kus neil oleks seadusest lähtuvalt õigus eluasemele. (vt ka Tabel 12)

TABEL 12. MIS SA ARVAD, KUI SA PRAEGU ISESEISVAT ELU ALUSTAKSID, KUST SA SAAKSID OMALE ELUASEME?

Saaksin eluaseme kohaliku omavalitsuse kaudu	33%
Üürisin eluaseme üksinda	21%
Üürisin eluaseme kellegagi koos	19%
Ei oska öelda	16%
Ostaksin eluaseme	9%
Läheksin sõprade või tuttavate juurde elama	7%
Saaksin eluaseme oma vanemate või sugulaste kaudu	6%
Läheksin sugulaste juurde elama	5%
Muu	2%

6.2.2. Rahaga ümberkäimine

Järgmised küsimused puudutasid raha. Noortelt küsiti „Kui Sa alustaksid iseseisvat elu, milline oleks madalaim netopalk, mille eest oleksid valmis tööle asuma?“. Enam kui iga kolmas noor (35%) olid nõus tööle minema minimaalselt 400-600 euro eest. 28% noortest olid minimaalselt nõus palgaga, mis jääks vahemikku 600-800 eurot. Siinkohal vajab märkimist, et kui vaadata soo lõikes vastuste keskmist, on täheldatav, et tütarlapsed oleksid valmis töötama madalama palga eest (keskmine hinne 2.7) kui noormehed (keskmine hinne 3.1). Arvestades, et ka laiemalt Eesti ühiskonnas on naised valmis töötama madalama palga eest kui mehed, on selline tendents ka asenduskodu neidude ja noormeeste poolt mõistetav.

Asenduskodu noortelt uuriti ka, kui suur on nende meelest ligikaudselt Eesti keskmine netokuupalk. Statistikaameti andmetel oli 2016 I kvartalis netokuupalk 882 eurot (ja brutokuupalk 1091 eurot). Noorte hinnang keskmisele palgale on madalam, kui reaalsuses keskmine netokuupalk on. Veidi enam kui iga kolmas noor (34%) oli seda meelt, et Eesti keskmine netokuupalk jääb vahemikku 400-600 eurot. Peaaegu iga neljas noor (24%) arvas, et keskmine palk on 600-800 eurot. Ja vaid 18% noortest teadis, et keskmine netokuupalk jääb vahemikku 800-1000 eurot. Kuivõrd noorte hinnang keskmisele netokuupalgale on sarnane vahemikule, mille eest nemad oleksid valmis töötama, võib järeldada, et noored sooviksid end näha töötamas ametikohal, kus teenib keskmist kuupalka.

Kuna rahaline toimetulek on iseseisvasse ellu astudes äärmiselt vajalik oskus, uuriti noortelt nende taskuraha saamise korra ja summade kohta. Mitmed erinevad uuringud on näidanud, et taskuraha andmise kord ja sagedus on asenduskoduti äärmiselt erinev. Seda kinnitasid ka selle uuringu raames läbiviidud küsitluse tulemused. Küsitletud noortest 64% saab taskuraha kord kuus ning 18% kord nädalas. 6% vastanutest saab taskuraha vaid hea käitumise või heade õpitulemuste korral ning 4% ei saa üldse taskuraha. Keskmiselt saavad noored ühes kuus taskuraha ligikaudu 25 eurot. Samas siin tuleb arvesse võtta, et mõned noored elavad noortekodus või toetatud elamisel, kus noored peavad iseseisvalt majandama ning antud raha eest ka elama, mistõttu neile antud summa on selle võrra ka suurem. Nii näiteks tuli noortekodus elavate noorte keskmine taskuraha summa kuus 39 eurot. Seetõttu võib arvata, et asenduskodus viibivate noorte keskmine taskuraha on veidi väiksem.

Tänapäeval käib arvete maksmine pangaülekannete kaudu ja iseseisvalt elades on igakuiselt vajalik tasuda erinevate olmeteenuste eest (näiteks elekter, kommunaalkulud, telekommunikatsioonikulud, jne). Seetõttu uuriti asenduskodu noortelt kas neil olemas oma pangakonto ja mil viisil nad vajadusel pangaülekannet teeksid. Pangakonto on olemas 84% vastanud noortest. Suurem osa ehk 66% noortest teeks ülekande internetipangas, kui neil oleks vaja kellegi arvele raha maksta või mõni arve maksta. 12% leidis, et nad teeksid ülekande pangakontoris. Oluline on aga märkida, et 11% vastanutest valis vastusvariandi „ei oska öelda“ ning 7% „ei tea, kuidas peaksin toimima“. Siinkohal on täheldatav ka vanuseline erinevus. Nooremate vanusrühmas oli neid, kes ei tea või ei oska öelda, kuidas tegutseda, kui oleks vaja kellegi arvele raha maksta rohkem kui vanemate vanusrühmas (vt ka Tabel 13). Nii näiteks teeks internetipangas ülekande 91% 20-24-aastastest, 16-17-aastastest lahendaks raha maksmise interneti ülekandega vaid 50%.

TABEL 13. KUI SUL OLEKS VAJA KELLEGI ARVELE RAHA MAKSTA VÕI MÕNI ARVE MAKSTA, KUIDAS TEGUTSEKSID? VANUSELINE JAOTUS

	16–17	18–19	20–24
Teeksin internetipangas ülekande	50%	89%	91%
Läheksin pangakontorisse ja teeksin ülekande	18%	3%	0%
Makseautomaadis	2%	0%	0%
Ei oska öelda	16%	3%	4%
Ei tea, kuidas peaksin tegutsema	9%	5%	3%
Muu	5%	0%	3%

6.2.3. Arvuti ja interneti kasutus

Üldiselt on enamusel (96%) asenduskodu noorel võimalik igapäevaselt arvutit kasutada ja seda ka vabal ajal asenduskodus. Enamus noortel on ka asenduskodus või noortekodus interneti kasutamise võimalus. Suurem osa noori (74%) kasutab internetti oma telefoni kaudu ja 36% kasutab arvuti kaudu.

6.2.4. Elluastumistoetus

Kuigi enam kui kolmveerand ehk 76% noortest on teadlik või on kuulnud elluastumistoetusest, on märkimisväärne, et ülejäänud ehk peaaegu iga neljas (24%) noor ei ole kursis, mis on elluastumistoetus. Vaid 27% noortest olid teadlikud millised tingimused peavad olema täidetud, et taotleda elluastumistoetust. Ülejäänud 73% ei olnud kas päris kindlad või ei teadnud üldse millised tingimused peaksid elluastumistoetuse saamiseks täidetud olema. Kõige enam ehk 47% noortest kasutaksid elluastumistoetust (mis on 383,6 eurot 2016 aastal) eluaseme üürimiseks. 32% noortest paneks selle summa säästudesse ning 17% ei oska ka öelda, kuidas nad elluastumistoetust kasutaksid. (vt ka Tabel 14)

TABEL 14. KUIDAS KASUTAKSID ISESEISVASSE ELLU ASTUDES ÜHEKORDSET ELLUASTUMISTOETUST (383,6 EUROT 2016 AASTAL)?

Üüraksin endale eluaseme selle eest	47%
Ostaksin endale riideid	7%
Hangiksin mööblit enda uude koju	29%
Ostaksin peamiselt süüa	18%
Paneksin säästusesse	32%
Ostaksin mõne kodumasina või teleri oma kodusse (milles alustan iseseisvat elu)	16%
Ei oska veel öelda	17%
Mõni muu vastusvariant	2%

6.3. Noori ümbritsevad inimesed ja suhted

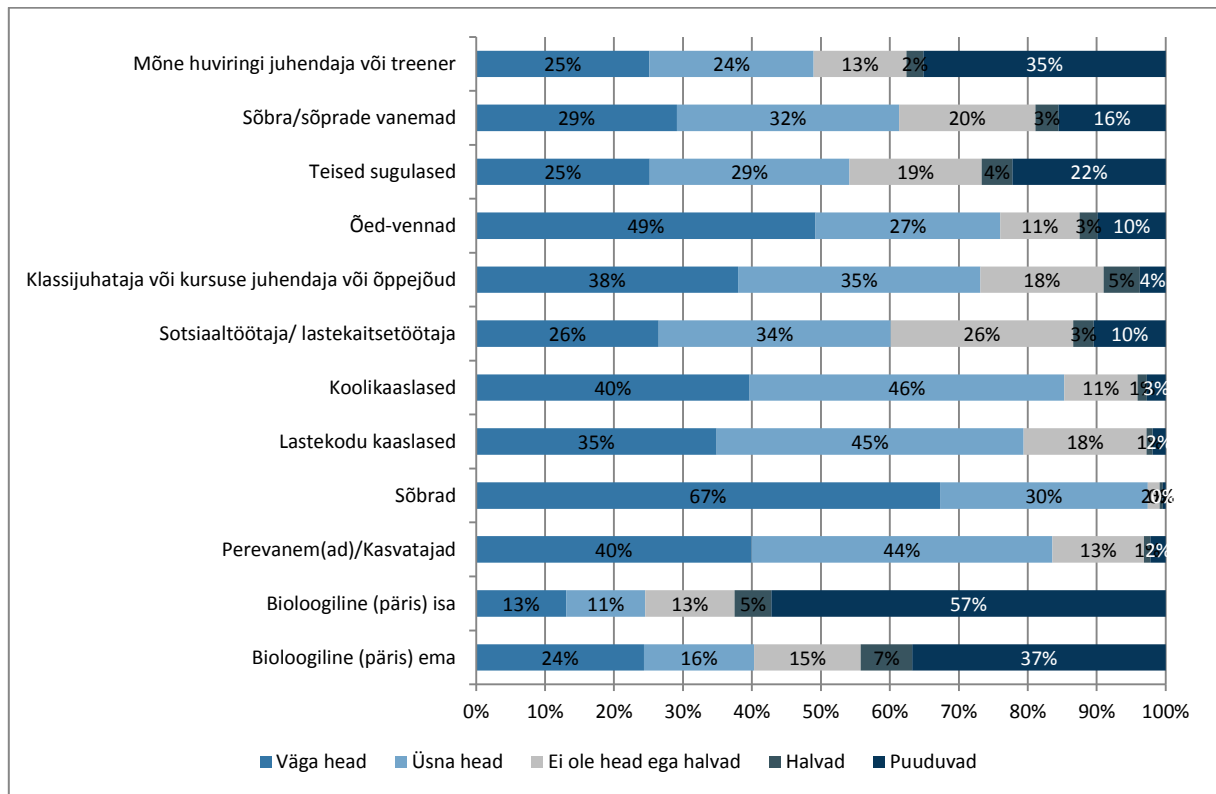
Kirjandusülevaatest võis lugeda kuivõrd olulist rolli mängib asenduskodust pärit noorte puhul lähedased ja usaldusväärsed suhted inimestega, kellega nad igapäevaselt kokku puutuvad. Asenduskodust elluastunud noorte puuduv või nõrk side hooldajate, perekonna, sõprade ja naabruskonnaga võib tingida sotsiaalset tõrjutust, üksindust ja identiteedikriisi (Vernon 2000). Enamik asenduskodust iseseisvumist käsitlevad uuringud leiavad, et noore eduka iseseisvumise üheks oluliseks eelduseks on vähemalt ühe lähedase inimese olemasolu (Scannapieco *et al.* 2007) ning leitakse, et sotsiaalsetest suhetest saadav kasu võib osadele asendushoolduselt elluastujatele kompenseerida perekonna toe puudumist (Hiles *et al.* 2013).

Kuna toetav suhe asenduskodude personali, perekonna ja sõpradega, on äärmiselt oluline asendushoolduse ja ka tavaperedest pärit noorte ellu astumisel, uuriti järgmises teemaplokis noorte suhteid oma koolikaaslaste, asenduskodu või kasupere vanematega, päritolu perega, lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga, jne. Oluline oli teada saada, kas noorel on selline lähedane inimene, kelle poole ta saaks pöörduda kui ta abi vajab. Samuti kas noorel on olnud võimalus käia huvialaringides ja trennides, kus noored sageli kohtuvad samalaadsete huvidega noortega.

Enamus (82%) asenduskodu noortest suhtleb mõne noorega, kes on asenduskodust nüüdseks juba iseseisvunud. Kuigi 40% noortest peab oma suhteid bioloogilise emaga heaks või üsna heaks ja iga neljas hindab selliseks oma suhteid ka bioloogilise isaga, puuduvad rohkem kui pooltel (57%) asenduskodu noortel suhted oma bioloogilise isaga ja enam kui kolmandikul noortel (37%) puuduvad ka suhted oma emaga. Suhete puudumine võib olla mõningal juhul tingitud ka sellest, et nende noorte vanemad on juba surnud. Suhete puudumine või mitte väga head suhted bioloogiliste vanematega on küll mõneti ootuspärased, kuid samas võib see olla üks pärssiv tegur edukal iseseisvumisel. Nagu eelnevas kirjandusülevaates mainitud, soovivad paljud asenduskodudest iseseisvuvad noored toetust oma päritoluperelt ning püüavad luua või taastada suhteid oma pereliikmetega (üldjuhul kas ema või õdede-vendadega) (vt ka Hiles *et al.* 2013). Mitmetes teistes uuringutes on jõutud järeldusele, et oma bioloogiliste vanemate või teiste perekonnaliikmetega kontakti omavad noored saavad iseseisvas elus paremini hakkama, kui noored, kel see side puudub (Fanshel 1990; Inglehart, 1994; Charles *et al.* 2000).

Üldiselt on enamus noortel (89%) oma hinnangul lähedasi sõpru ja kõige paremaks peetaksegi suhteid oma sõpradega – 97% peavad suhteid sõpradega väga headeks või headeks. Samuti on noortel head suhted oma koolikaaslastega, kelle seas on ilmselt sageli ka noortel sõpru. Positiivseks võib pidada, et noortel on head suhted ka oma perevanemate/kasvatajatega – 40% noortest peab neid suhteid headeks või üsna headeks (44%) (vt ka Joonis 10).

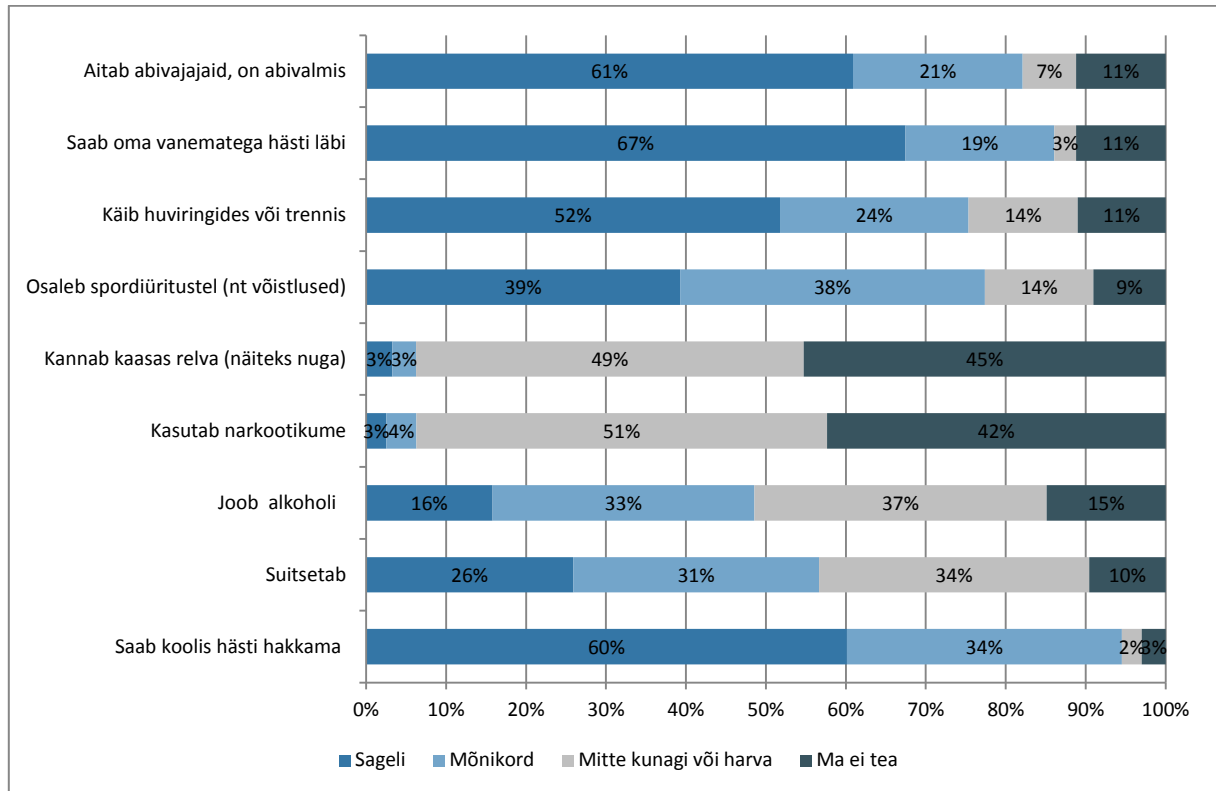
JOONIS 10. MILLISED ON SU SUHTED JÄRGNEVATE INIMESTEGA

Võrreldes uuringuga, mis viidi läbi 2011. aastal, on näha, et noorte suhted nende eest vastutava sotsiaal- või lastekaitse töötajaga on paremad. Kui eelmises uuringus puudusid neljandikul noortest suhted kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga, siis nüüd tunnistas vaid kümnendik noori, et neil puuduvad suhted. Samuti on noored sagedamini kohtunud ka nende eest seisva sotsiaal- või lastekaitse töötajaga, kui 2011. aasta uuring seda näitas. Kui 2011. aastal vastasid pooled noored, et nende eest vastutav sotsiaal- või lastekaitse töötaja ei käi nendega kohtumas, siis nüüd oli 51% noortest kohtunud paar korda aastas või rohkem nende eest seisva sotsiaal- või lastekaitse töötajaga ning neid, kes ei olnud kohtunud, oli vaid kümnendik.

Analoogselt Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus kasutatud küsimustele kooliõpilaste kaaslasi iseloomustavate väidete kohta, uuriti, mis iseloomustab asenduskodude noorte lähedasi sõpru. Kuigi üldiselt võib öelda, et asenduskodu noorte sõbrad on abivalmis, saavad koolis hästi hakkama, saavad oma vanematega hästi läbi, käivad huvialaringides ja spordiüritustel, oli ka negatiivset eeskuju loovaid omadusi. Näiteks 57% asenduskodu noorte sõpradest suitsetab sageli või mõnikord. Võrreldes eelmise uuringuga on sama näitaja langenud 11p.p. Ligikaudu 49% joob mõnikord või sageli alkoholi. Enamus (94%) asenduskodu noortest tõdeavad, et nende sõbrad ei kannu kaasas relva ega kasuta ka narkootikume või ei ole nad sellest teadlikud. (vt ka Joonis 11)

JONIS 11. MÖTLE OMA SÕBRALE VÕI SÕPRADELE, KELLEGA VEEDAD ÜHESKOOS ENAMIKU VABA AEGA. MILLISED NIMETATUD VÄIDETEST SINU SÕBRA VÕI SÕPRADE PUHUL KÕIGE ENAM KEHTIVAD?

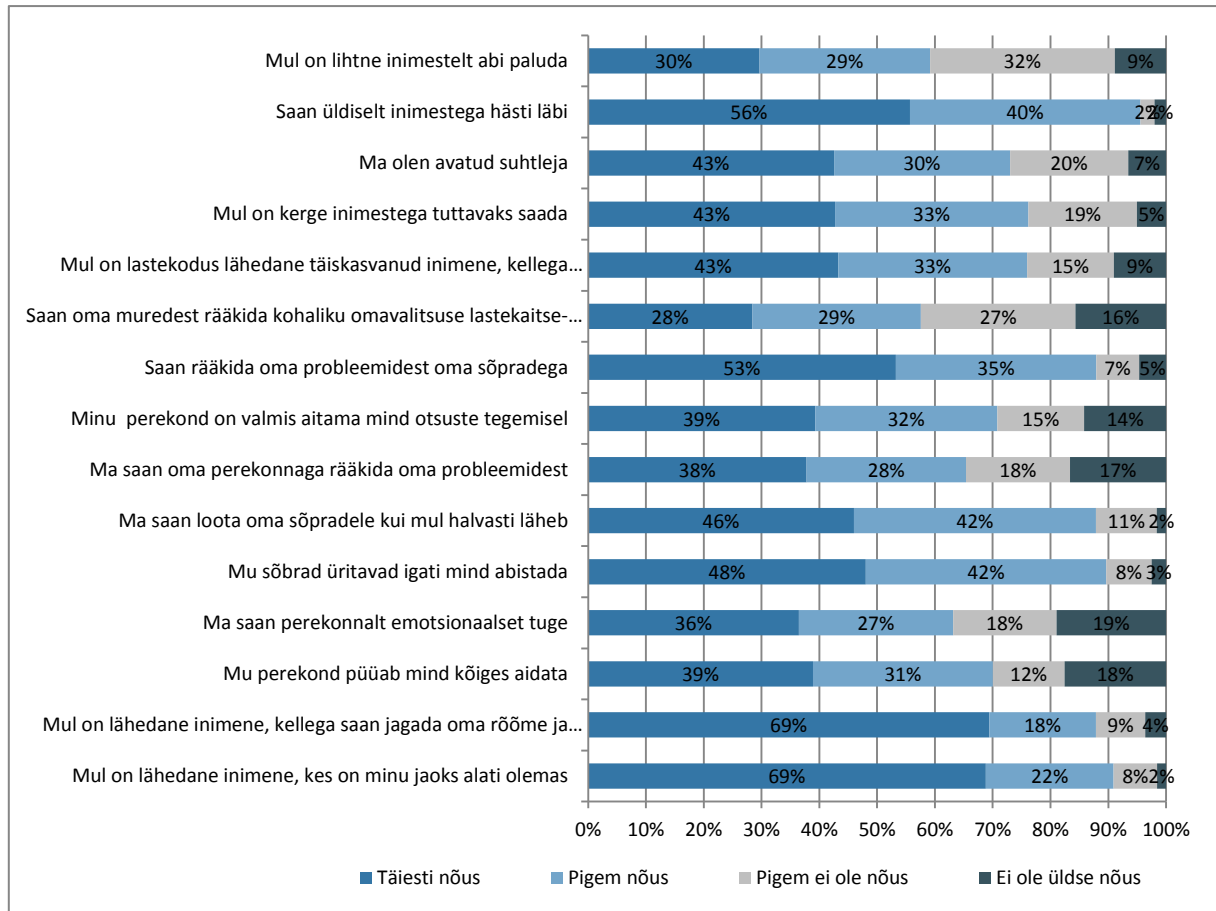

Vaadates vastuseid soolisest aspektist, on täheldatav, et kui mõne-aasta taguses uuringus oli noormeestel rohkem sõpru, kes suitsetasid sageli või mõnikord, siis nüüd on suitsetavate sõprade osakaal üpris sarnane neidude ja noormeeste puhul (55% vs 58%). Samas tuleb märkida, et nii noormeeste kui ka neidude seas on vähenenud nende sõprade määr, kes suitsetavad (2011. aasta uuringus olid samad näitajad 60% neidude ja 69% noormeeste sõprade puhul). Alkoholi tarvitamise puhul on täheldatav, et noormeeste sõbrad tarvitavad alkoholi sagedamini kui tütarlaste sõbrad – kui noormeestest 22% vastas, et nende sõbrad tarvitavad alkoholi sageli, siis tütarlastest vastas nii 9%.

Nagu peatüki alguses kirjeldatud, on noore emotsionaalse arengu aluseks inimsuhted ja lähedus teiste inimestega (Scannapieco et al. 2007). Sellest tingitult on enamikus asenduskodust iseseisvumist käsitlevates uuringutes seostatud noore edukat iseseisvumist lähedase inimese olemasoluga.

Enamus noori nõustus, et neil on lähedane inimene, kes on nende jaoks alati olemas ning kellega saab jagada oma rõõme ja muresid. Samuti hindavad noored, et nad saavad üldiselt inimestega hästi läbi. Kõige vähem (59%) nõustutakse väitega „Mul on lihtne inimestelt abi paluda“ ja „Saan oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse lastekaitse töötajaga“ (58%). (vt ka Joonis 12) Seda, et asenduskodust pärit noortel pole sageli lihtne inimestelt abi paluda võis lugeda ka kirjandusülevaatest. See on seletatav asjaoluga, et kui noor on pidanud sageli kogema lähedaste suhete katkemist, püütakse end tulevikus lähedasi suhteid vältides valusa kogemuse kordumise eest kaitsta (vt ka Hiles et al 2013). Samuti võivad katkenud suhted ja pettumus tingida selle, et noor usaldab vaid iseennast ega küsi seetõttu kriitilistes olukordades abi (nt meditsiinilist abi terviseprobleemide korral) (Hiles et al 2013).

JONIS 12. JÄRGNEVALT LOE PALUN LÄBI VÄITED NING KIRJELDA, KUIVÕRD NEED SINU KOHTA KEHTIVAD.

Kuivõrd iseseisvasse ellu astudes on väga oluline, et noorel oleks inimene, kelle poole mure korral pöörduda, küsiti noortelt kas neil on selline inimene, kelle poole murega pöörduda. Peaaegu pooled noored (49%) pöördusid murega sõbra poole ja peaaegu sama palju (47%) asenduskodu kasvataja või perevanema poole. Ka õde või vend oleks see inimene, kelle poole enam kui iga kolmas (36%) noor pöörduks. (vt ka Tabel 15)

TABEL 15. KUI SUL ON MURE, KES ON ESIMENE, KELLE POOLE SA OMA MUREGA PÖÖRDUD? (VÕIMALUS VALIDA 2 VASTUSVARIANTI)

Isa/Ema	16%
Võõrasisa /ema elukaaslane	3%
Võõrasema / isa elukaaslane	3%
Vanaema ja/või vanaisa	6%
Õde/Vend	36%
Sõber	49%
Lastekodu kasvataja/ perevanem	47%
Õpetaja	6%
Sõbra ema ja/või sõbra isa	4%
Treener või huviringi/hobi juhendaja	2%
Mul ei ole sellist inimest	4%
Otsin abi internetist	4%
Mõni muu variant	5%

Sageli leiavad noored endale sõbrad ja lähedased inimesed just huvialaringidest või trennidest, kus on sarnaste huvidega eakaaslasti. Sestap küsiti noortelt ka, kas neil on olnud võimalik käia huvialaringides või trennides, kus nad on soovinud käia. Üldiselt (84%) on saanud noored käia kas kõigis või osades huvialaringides, kus nad oleksid soovinud käia. Veidi enam kui kümnendik (11%) ei ole soovinud käia huvialaringides või trennis. Põhjus, miks noored ei olnud saanud käia soovitud huvialaringides oli kõige enam tingitud aja puudumisest (37%), samuti olid põhjused finantside puudumine (30%) ja ka seetõttu, et soovitud trenne või huvialaringe ei pakutud.

6.4. Noorte nägemus oma tulevikust

Nagu kirjandusülevaatest lugeda võis, on erinevad uuringud näidanud, et asenduskodudest iseseisvunud noorte edukust täiskasvanute maailmas mõjutavad üheaegselt mitmed erinevad riskitegurid (Naccarato ja DeLorenzo 2008). Neil noortel on sageli madalam haridustase, kehvemad õpitulemused või katkenud haridustee (Aldgate 1994, viidatud Everson-Hock et al 2011; Meltzer et al 2003, viidatud Jones et al 2011). Asendushoolduselt lahkudes pole noored tihtipeale jõudnud veel omandada keskharidust või eriala ning iseseisvasse ellu astudes jäetakse koolitee pahatihti pooleli (Scannapieco *et al.* 2007; Vernon 2000; Jones 2011). Samuti on täheldatud, et asendushooldusel olevaid noori suunatakse pigem kutseõppesse ning nende võimalused hiljem suuremat sissetulekut ja paremaid tööalaseid väljavaateid pakkuva akadeemilise (kõrg)hariduse omandamiseks on piiratud (Jones 2011).

Sellest tulenevalt keskenduti antud plokis hariduse, töö ja vabatahtliku töö teemale.

6.4.1. Haridusvalikud

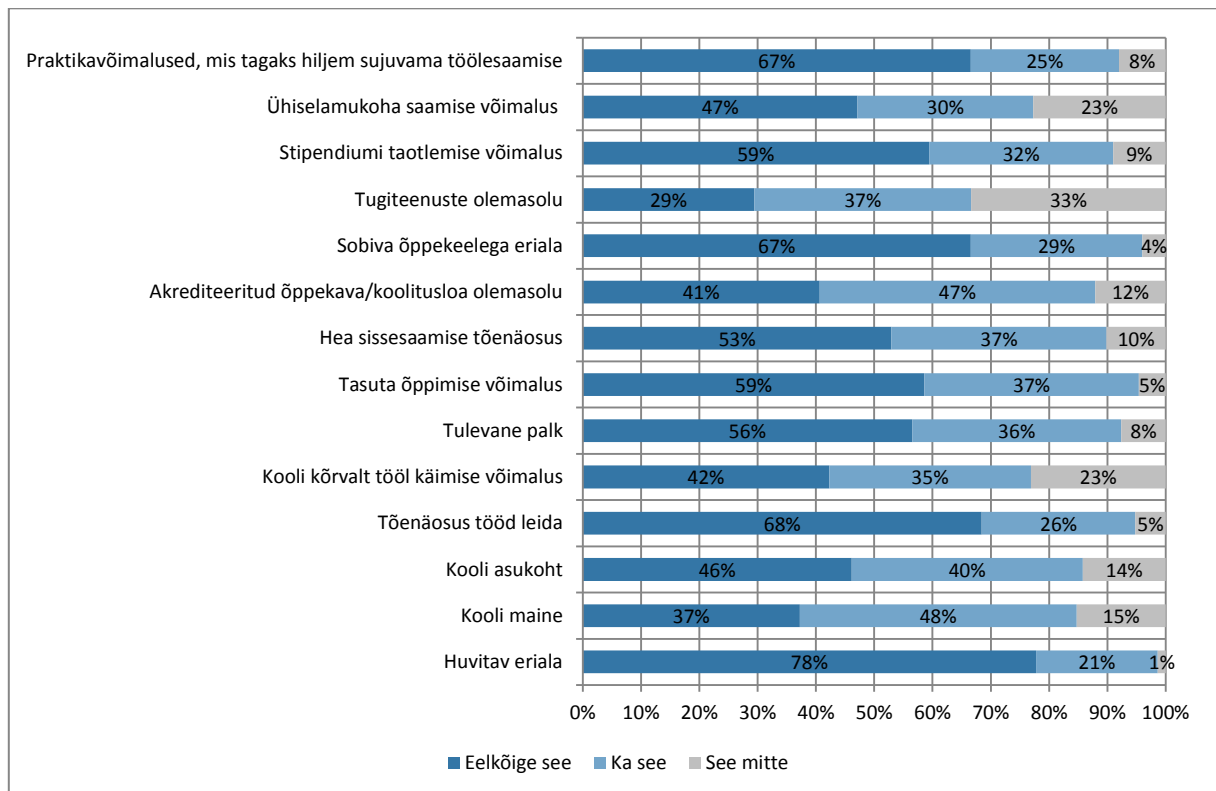
Enamus ehk 93% asenduskodu noortest käib praegu ka koolis. Iga teine noor õppis kutsekoolis, 42% üldhariduskoolis ning ülejäänud 8% õppis kas rakenduskõrgkoolis või kõrgkoolis. Kutsekoolides õppisid noored kõige enam koka, ehitusviimistleja, pagari või puhastusteeninduse erialal.

Kõrgeim haridustase, mille enam kui kolmandik (36%) noori sooviks omandada, on kutsekeskharidus. Samal määral noori (36%) sooviks omandada kas rakenduskõrghariduse või kõrghariduse. 28% noortest piirdusid põhi- või keskharidusega.

Küsisime neilt, kes pole veel omandanud kõrgeimat soovitud haridustaset ja kes soovivad edasi õppima minna, kas nad on mõelnud ka edasise eriala ja kooli valikule. 81% soovivad veel edasi õppima minna, kuid 14% neist on pole veel mõelnud edasise eriala või kooli valikule. Ligikaudu iga viies (ehk 19%) ei soovi enam edasi õppima minna.

Kõige olulisemad tegurid edasise eriala ja kooli valikul on noorte jaoks huvitav eriala (78%), töenäosus tööd leida (68%), sobiva õppekeele eriala (67%) ning praktikavõimalused, mis tagaks hiljem sujuvama töölesaamise. Noorte jaoks on olulise tähtsusega ka see, kas nad saaksid tasuta õppida (59%) ja neil oleks stipendiumi taotlemise võimalus (59%). Kõige enam ehk kolmandikule noortele ei ole tugiteenuste olemasolu tähtis. Noorte jaoks on vähemtähtis ka kooli maine. (vt ka Joonis 13)

JOONIS 13. MILLISED JÄRGNEVATEST TEGURITEST ON SINU JAKS OLULISED EDASISE ERIALA JA KOOLI VALIKUL?

SA Archimedes pakub stipendiumi asenduskoduteenusel või perekonnas hooldamisel viibivatele või viibinud üliõpilastele kõrghariduse omandamiseks. Küsisime noortelt, kas nad on teadlikud sellisest toetusest. Pääaegu pooled ehk 48% ei ole teadlikud sellisest stipendiumist. 27% on sellest stipendiumist ja selle taotlemise võimalustest teadlik. 17% on aga sellest natuke kuulnud.

6.4.2. Noorte töökogemus

Noortelt uuriti ka, kas ja millist töökogemust neil on olnud. Üldiselt võib öelda, et suuremal osal noortel on mingisugune töö- või praktikakogemus. Neid, kellel pole töö- või praktikakohtasid olnud, on 22%. Kõige enam (36%) on noored teinud koolivaheaegadel juhutöid. Igal viiendal noorel on olnud kas täistööajaga töö- või praktikakoht, 20% on teinud ka juhutöid kooli kõrvalt või on töötanud õpingute käigus. (vt ka Tabel 16)

TABEL 16. KAS JA MILLISED TÖÖ- VÕI PRAKTIKAKOHTAD SUL ON OLNUD? VÕIMALUS VALIDA MITU VASTUSVARIANTI

Mul ei ole töö- või praktikakohtasid olnud	22%
Regulaarne täistööajaga töö- või praktikakoht (40 tundi nädalas)	21%
Regulaarne osalise tööajaga töö- või praktikakoht (alla 40 tunni nädalas)	22%
Olen teinud juhutöid koolivaheaegadel	36%
Olen teinud juhutöid kooli kõrvalt	20%
Olen töötanud õpingute käigus (nt praktika)	21%
Mõni muu variant	4%

Neilt noortelt, kes pole kunagi varem töötanud, küsiti kas nad on kunagi püüdnud tööd leida. Pääaegu kolmveerand ehk 73% on püüdnud ka tööd leida. 45% noortest on osalenud ka vabatahtlikus tegevuses (viimase 12 kuu jooksul), kolmandik noortest ei ole osalenud ning ülejäänud (23%) ei oska öelda, kuna ilmselt on nende jaoks vabatahtliku töö/tegevuse mõiste arusaamatu.

6.5. Noorte teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest

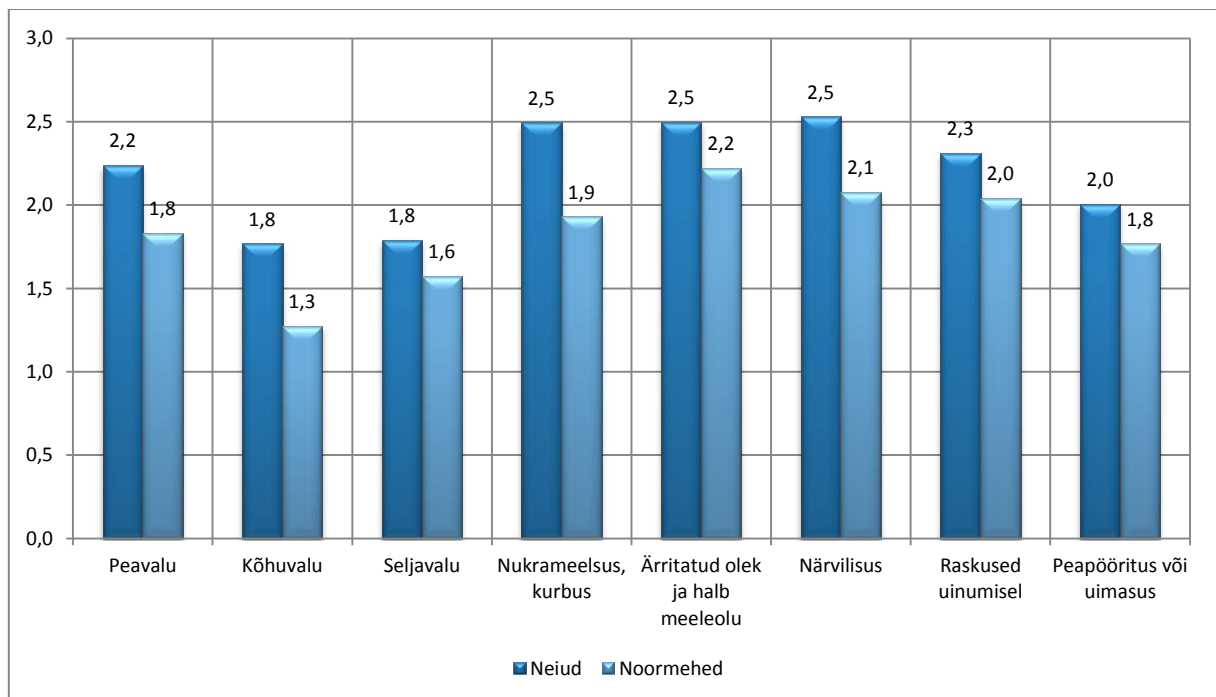
Nagu kirjandusülevaatest lugeda võis, on asenduskodus kasvanud noortel sageli keerulistest pere- ja keskkonnatingimustest tulenevad emotsionaalsed, käitumuslikud, arengu- ja terviseprobleemid, mistõttu nende valmisolek ja võime iseseisvuda võivad olla nõrgemad, kui tavanoortel (Scannapieco *et al.* 2007; Schatz *et al.* 1991; Allen 2005). Asenduskodude noored võivad kuuluda meditsiiniliselt suuremasse riskirühma tingituna mitmetest erinevatest asjaoludest, kaasarnatud emapoolne kehv sünnieelne hoolitsus, ema sõltuvus erinevatest meelemärkidest, ebaregulaarne meditsiiniline kontroll. Ka perekonnast eraldamisega kaasnenud mured võivad olla põhjuseks, miks asenduskodu noortel esineb rohkem ka vaimse tervise probleeme.

Järgmises küsimusteplokis sooviti välja selgitada kas ja milliseid tervisemuresid on asenduskodu noortel. Hindamaks asenduskodu noorte tervislikku seisundit ja seksuaalkasvatuse kohta käivaid teadmisi, kasutati tervist ja seksuaalkasvatust puudutavate küsimuste puhul mõningaid analoogseid küsimusi nagu on kasutatud Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus.

Üldiselt hindavad noored oma tervist positiivselt. 39% hindab oma tervist väga heaks ja 48% heaks. Ülejäänud (13%) peab oma tervislikku seisundit rahuldavaks. Igale viiendale (20%) vastanud asenduskodu noorele on määratud ka puue.

Noortel paluti ka detailsemalt skaalal, kus 5 tähistas iga päev, 4 - üle ühe korra nädalas, 3 - iga nädal, 2 - iga kuu, 1 - harva või mitte kunagi hinnata kui sageli ja milliseid kaebusi neil esineb. Üldiselt on täheldatav, et uuringu jaoks küsitletud neidudel esineb sagedamini tervisega seotud muresid. Kõige rohkem esineb noortel vaimse tervise muresid ehk nukrameelsust, ärritatud olekut ja halba meeleolu ja närvilisust. Noormeestel esineb neid muresid keskmiselt iga kuu, neidudel aga keskmiselt sagedamini. Soolisest aspektist on täheldatav, et neidudel esineb sagedamini kõhuvalu kui noormeestel (keskmine hinne 1,8 vs 1,3), mis on ilmselt ka selgitatav neidude igakuise menstruatsioonitsükliga. Samuti on sooliselt statistilised erinevused täheldatavad nukrameelsuse tundmises ning närvilisuses – neid tunnevad sagedamini neid tundeid kui noormehed. (vt ka Joonis 14)

JOONIS 14. KUI SAGELI ON SUL VIIMASE KUUE KUU JOOKSUL ESINENUD ALLJÄRGNEVAID KAEBUSI? SOOLINE JAOTUS, KESKMINE HINNE.

Saamaks teada noorte teadmisi tervisest, esitati noortele mõningaid tervise kohta käivaid väiteid ja paluti hinnata, kas need on tõesed või väärad. Enamus ehk 80% ei nõustu väitega „Minu vanuses ei pea tervisele tähelepanu pöörama“. Iga viies noor (20%) leiab, et tema tervist ei mõjuta tema igapäevased otsused, 17% aga ei oska öelda, kas see väide vastab tõele ning ülejäänud 64% teab, et ka igapäevastel otsustel on mõju tervisele. Selle väitega „Kui teha midagi riskantset ja miskit halba sellest ei juhtu, on järgmisel korral seda vähem riskantne teha“ ei soovi nõustuda 62%, kuid tähelepanuväärne on, et iga viies (21%) ei oska öelda, kas see väide vastab tõele või mitte. Enamus noori (97%) on käinud perearsti juures.

6.5.1. Seksuaaltervis

Veidi enam kui pooled (56%) uuringus osalenud noored on olnud seksuaalvahekorras. Keskmine vanus, mil noored esimest korda vahekorras olid, on 16 ja siinkohal märkimisväärsed soolisi erinevusi pole. Ankeetküsitlusele vastanute seas oli märgitud noorima vanusena esmakordseks seksuaalvahekorras

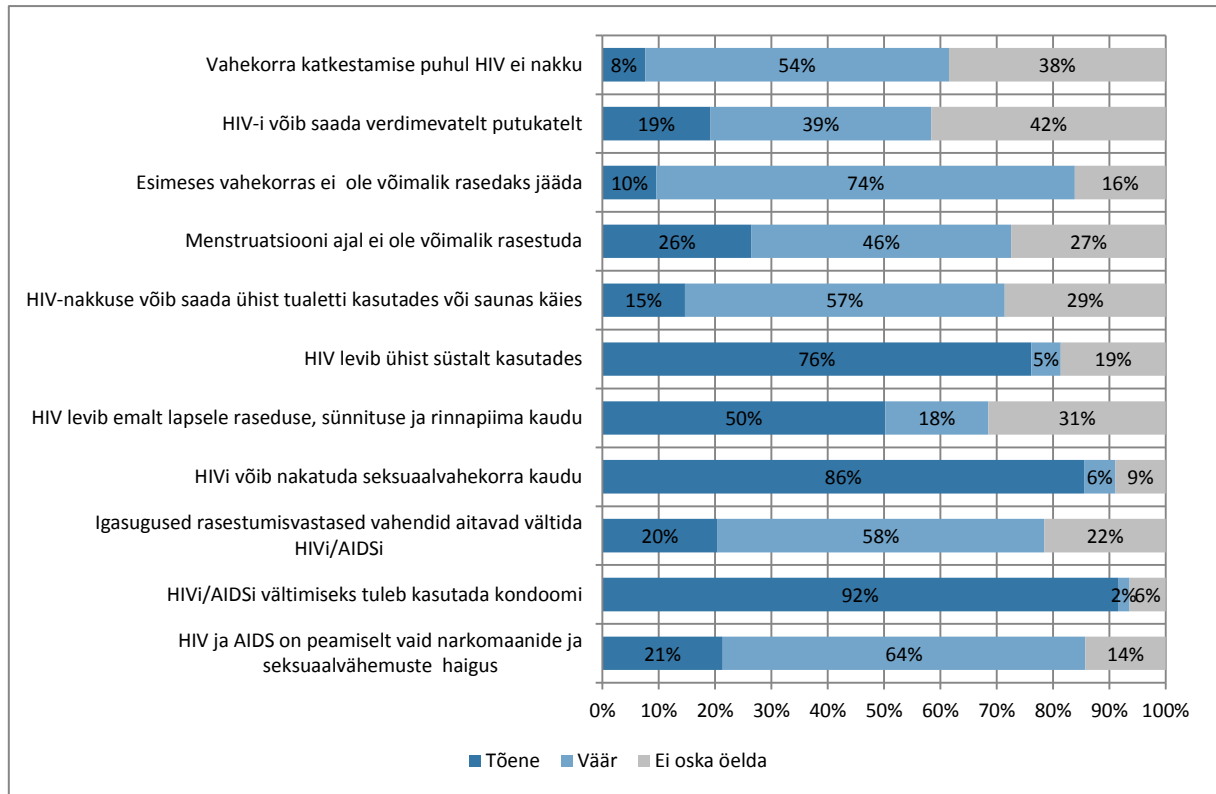
5 (ja ka 8) ja vanimana 23. Ka eelmises asenduskodu noori puudutavas uuringus (Turk 2011) oli keskmine vanus esmaseks seksuaalvahekorraks 15.

65% vastanud noortest, kes on olnud seksuaalvahekorras kasutab alati vahekorras olles rasestumisvastaseid vahendeid. 16% teeb seda enamasti ja 6% mõnikord. Mõnevõrra murettekitav on aga, et 13% (usaldusvahemik 8-21%) ei kasuta kunagi rasestumisvastaseid vahendeid. Võrreldes eelmise asenduskodude noorte uuringuga, on selliste noorte hulk mõnevõrra isegi kasvanud (9% vs 13%). Arvestades, et TAI poolt hiljuti välja antud uuringust „HIVI temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas“ selgus, et noorte seas on pigem kasvanud teadlikkus ja vähemalt kondoomi kasutatakse sagedamini, on selline negatiivne trend üllatav.

Noortel paluti nimetada ka rasestumisvastaseid vahendeid, mida nad teavad. Kõige enam nimetati kondome, beebipille, plaastreid ja spiraali (ehk emakasisene vahend).

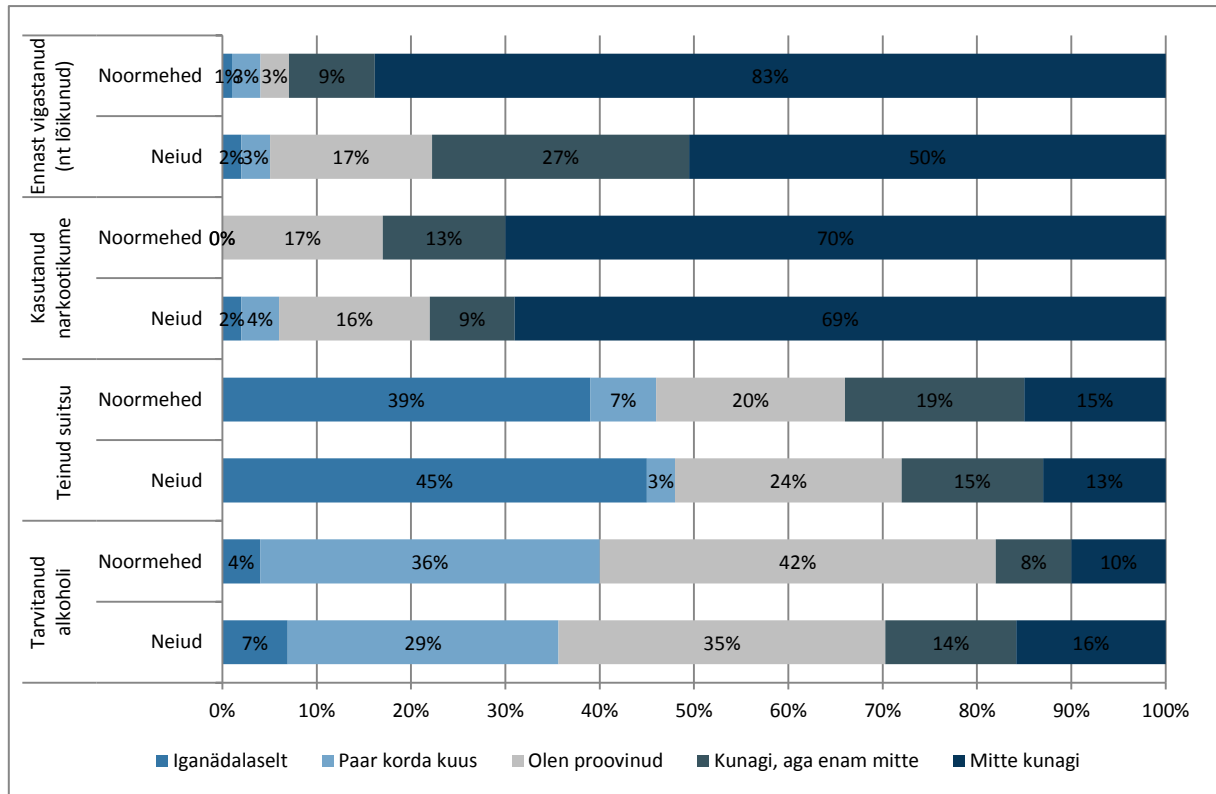
Noortele esitati ka 11 HIV-viiruse või üldiselt seksuaaltervise kohta käivat väidet ja paluti hinnata, kas väide on tõene või väär. Kõige enam on noored teadlikud (92%), et HIV'i/AIDSi vältimiseks tuleb kasutada kondoomi ning et HIVi võib nakatuda seksuaalvahekorra kaudu (86%). Üldiselt võib aga öelda, et noortel on seoses HIVi ja seksuaaltervisega palju teadmatust. Näiteks 38% on valinud vastusvariandi „ei oska öelda“ väite puhul, mille kohaselt vahekorra katkestamise puhul HIVi ei nakku ning 8% peab seda ka tõeseks. Samuti ei osanud (vastates „ei oska öelda“) enam kui neljandik noori öelda (vastavalt 27% ja 29%), kas menstruatsiooni ajal on võimalik rasestuda või seda, kas HIV-nakkust on võimalik saada ühist tualetti kasutades või saunas käies. Samuti on palju teadmatust, kas HIV levib emalt lapsele raseduse, sünnituse kaudu ja rinnapiima kaudu – pooled noored peavad seda väidet tõeseks, kuigi HIVi nakatunud naised 98-99% tõenäosusega saavad terve lapse (kui nad on teadlikud vastava profülaktika rakendamisest). Iga viies noor arvab, et igasugused rasestumisvastased vahendid aitavad vältida HIVi/AIDSi ja peaaegu sama palju noori ei oska öelda, kas see väide vastab tõele. (vt ka Joonis 15)

Joonis 15. PALUN LOE LÄBI VÄITED JA MÄRGI, KAS NEED ON SINU MEELEST TÕESED VÕI VÄÄRAD?

Järgmisena küsiti noortelt erinevaid riskikäitumisega seotud tegevusi, mis võiksid mõjutada nende tervist negatiivselt. Enamus noori (nii neid kui ka noormehed) on tarvitanud alkoholi. 70% noortest ei ole mitte kunagi kasutanud narkootikume. 17% on proovinud narkootikume ja 11% on seda teinud kunagi, aga enam mitte. Üldiselt võib aga järeldada, et 30% noortel on olnud mingisugune kokkupuude narkootikumidega. Murettekitav on aga asjaolu, et kui noormeestest ei ole ennast tahtlikult vigastanud (nt lõikunud) enamuse ehk 83%, siis neidude puhul vastab nii vaid 50%. Sellest võib järeldada, et teine pool neidusid on enese vigastamisega kokku puutunud. (vt ka Joonis 16)

JONIS 16. KAS JA KUI SAGEDASTI OLED SA TEINUD JÄRGMISI TEGEVUSI? SOOLINE JAOTUS

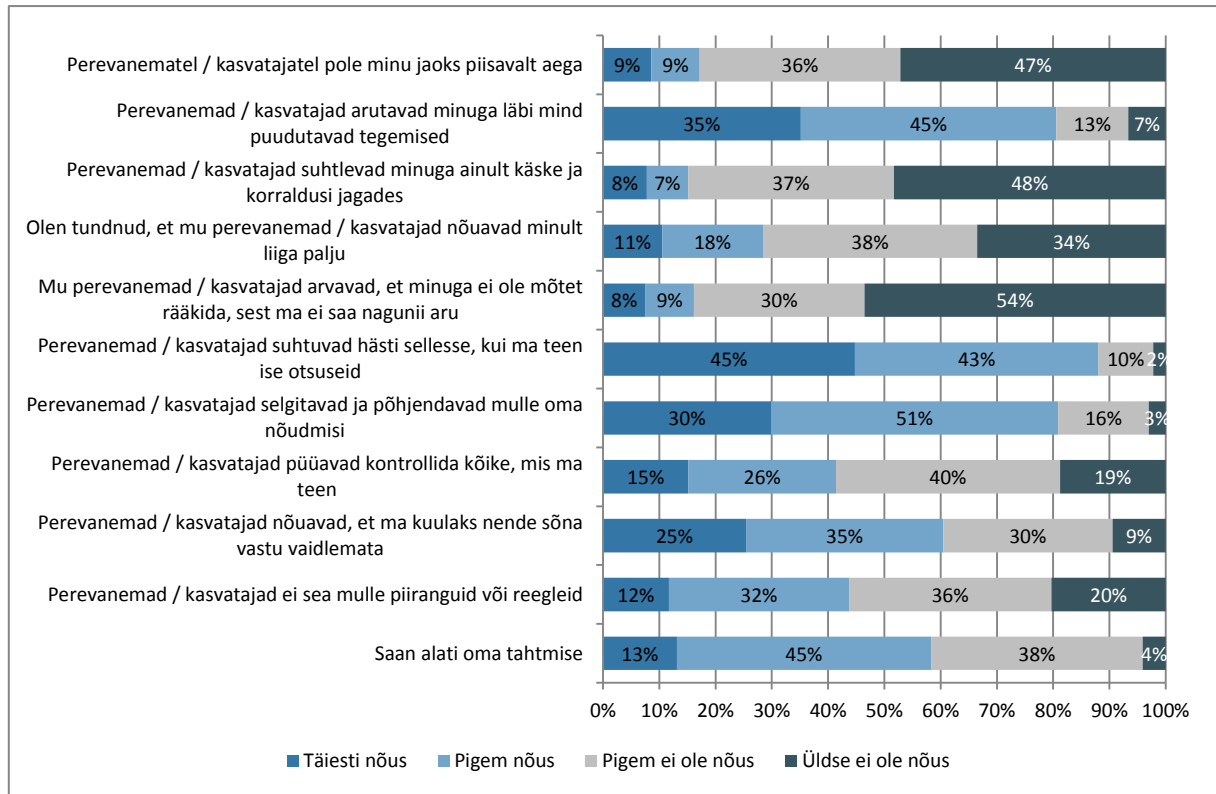

6.6. Noorte osalemine otsuste tegemisel

Selleks, et noortel (nii asenduskodude kui ka tavaperedest pärit noortel) oleks piisav sotsiaalne võrgustik ja et nad oskaksid iseseisvas elus enda eest seista, peavad nad juba lapsest saati olema piisavalt kaasatud nii pere- kui ka kooliellu. ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele. Seetõttu küsiti antud küsimusteplokis kuivõrd kaasatud on noored erinevatesse asenduskodu või kasupere puudutavatesse otsustesse ning kas neid on kaasatud nende juhtumiplaani koostamise protsessi.

Üldiselt võib öelda, et noorte osalusega seotud õigused ja ka positiivse vanemluse põhimõtted on üldjuhul kasutusel asenduskodudes. Üldiselt nõustatakse väitega: perevanemad/kasvatavad suhtuvad hästi sellesse, kui nad teevad ise otsuseid (88% nõustuvad); perevanemad / kasvatavad arutavad minuga läbi mind puudutavad tegemised (81%); perevanemad / kasvatavad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi (81%). Noored ei nõustu väitega (84%) „Mu perevanemad / kasvatavad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru“; 85% ei nõustu „Perevanemad / kasvatavad suhtlevad minuga ainult käskede ja korralduste jagades“ ning 83% ei ole nõus sellega, et perevanematel / kasvatajatel pole nende jaoks piisavalt aega. Märkimisväärne on ehk see, et 60% noortest nõustuvad väitega „Perevanemad / kasvatavad nõuavad, et ma kuulaks nende sõna vastu vaidlemata“. Ühest küljest on mõistetav, et suures kollektiivis peavad olema kindlad reeglid, kuna perevanem/kasvataja vastutab laste eest; teisalt peab olema noortel võimalik kaasa rääkida ja oma arvamust avaldada. (vt ka Joonis 17)

JONIS 17. LOE LÄBI VÄITED JA MÄRGI KUIVÕRD NÕUSTUD IGA VÄITEGA.

Juhtumiplaan on dokument, mille on kokku pannud elukohajärgne sotsiaaltöötaja ning mis kirjeldab, millist abi ja tuge noor vajab ning kuidas noort aidata. Asenduskodu noortelt uuriti, kas nad on tutvunud nende kohta koostatud juhtumiplaaniga. 46% noortest on oma juhtumiplaani kas täielikult või osaliselt läbi lugenud. 32% ei ole sellega tutvunud ja 15% ei tea, mis see on. Võrreldes eelmise asenduskodu noorte uuringuga, on noored rohkem teadlikud ja tutvunud oma juhtumiplaaniga. Noortelt küsiti ka seda, kas neil on olnud võimalus kaasa rääkida oma juhtumiplaani tegevuskava koostamises. 48% noortel oli alati või mõnikord võimalus juhtumiplaani tegevustes kaasa rääkida. Samas 28% ehk enam kui iga neljas ei oska öelda, kas neil on selline võimalus olnud ja 24% teab kindlasti, et nad pole kaasa löönud juhtumiplaani koostamises.

6.7. Noorte õigusteadlikkus

Töötamine on peamisi sissetulekuteenimise allikaid. Arvestades, et enamus noori soovib tulevikus tööturule siseneda või juba on seal on oluline, et noored oleksid oma õigustega kursis. Seda eriti asendushooldusel viibivate noorte puhul, kelle üleminek asendushoolduselt iseseisvasse ellu toimub enamasti järsemalt kui n-ö tavanooel. Järgnevas küsimusteplokis uuriti seetõttu noorte teadlikkust erinevatest töötamisega seotud õigustest ja ka lapseõigustest. Samuti käsitles antud plokk küsimusi, mille eesmärk oli teada saada, kas noored on kokku puutunud olukordadega, kus nende õigusi on rikutud.

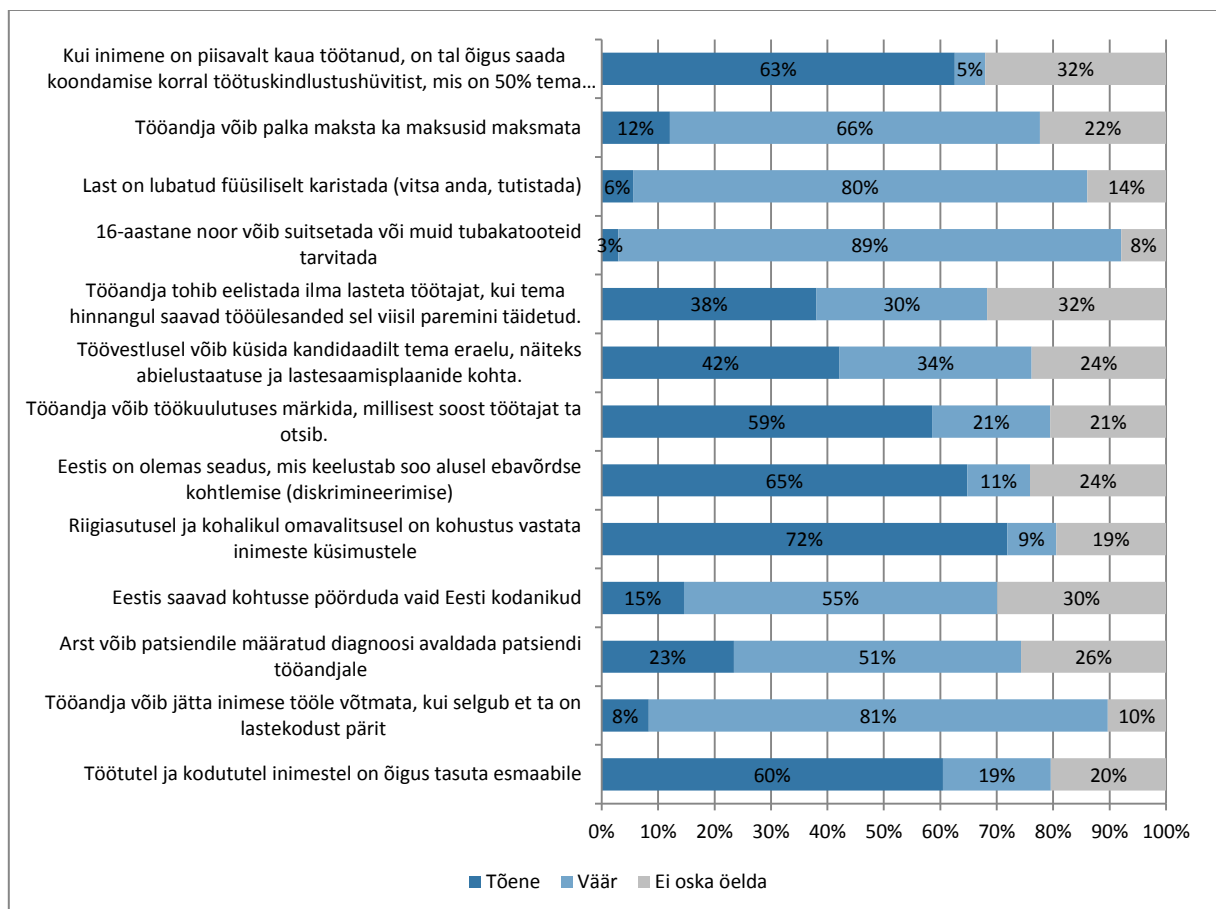
Üldiselt tuleb tõdeda, et noorte õigusteadlikkus on pigem madal. Väga paljude väidete puhul, mis esitati, et teada saada kuivõrd on noored kursis erinevate õigustega, ei osanud noored öelda, kas väide on väär või tõene või siis teadsid noored valesti. Kõige rohkem teadmatust on noortel soolise võrdõiguslikkuse seadusest ja ka töölepinguseadusest, kus mõlemas on sätted ebavõrdse kohtlemise keelamise kohta. Näiteks Töölepinguseadusest ja Soolise Võrdõiguslikkuse seadusest tulenev väär

väide, mille kohaselt tööandja tohib eelistada ilma lasteta töötajat, kui tema hinnangul saavad tööülesanded sel viisil paremini täidetud. Kõige enam ehk 38% olid seda meelt, et see väide on tõene ja tööandja tõepoolest tohib teha selliseid eelistusi. Iga kolmas noor ei osanud ka öelda, kas see väide on tõene või väär. Samuti arvasid 42% noortest, et töövestlusel võib küsida kandidaadilt tema eraelu, näiteks abielustaatus ja lastesaamisplaanide kohta. 59% ehk enam kui pooled olid seda meelt, et tööandja võib töökuulutuses märkida, millisest soost töötajat ta otsib.

Väite puhul „Kui inimene on piisavalt kaua töötanud, on tal õigus saada koondamise korral töötuskindlustushüvitist, mis on 50% tema varasemast palgast“ on küll 63% teadlikud selle väite õigsusest, kuid peaaegu iga kolmas noor (32%) valis vastusvariandi „ei oska öelda“.

Noored on paremini teadlikud lasteõigustest ja ka otsesemalt neid puudutavatest seadussätetest. Seda, et noored on üha rohkem teadlikud oma õigustest, näitas ka 2012. aastal SOS Lasteküla Eesti Ühingu poolt läbi viidud uuring „ÜRO asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis“. Antud küsitluse tulemused näitasid seda, et seadussätet, mille kohaselt last ei tohi füüsiliselt karistada teab 80%; et 16-aastane noor ei või suitsetada ega tarvitada muid tubakatooteid teab 89%; ja seda, et tööandja ei või suhtuda neisse diskrimineerivalt, kui saab teada noore asenduskodu tausta kohta. (vt ka Joonis 18)

JOONIS 18. KUIDAS SULLE TUNDUB, KAS JÄRGNEVAD VÄITED ON EESTI SEADUSTEGA KOOSKÖLAS JA TÕESED VÕI MITTE?

Noortelt uuriti ka milliseid instantsi nad kõige enam usaldavad. Noored usaldavad kõige rohkem kasvatajaid ja perevanemaid (83%), õpetajaid (77%), klassikaaslasi (75%), sotsiaaltöötajaid ja Eesti

Politseid (74%). Võrreldes 6 aasta taguse uuringuga on asenduskodu noorte usaldus kasvanud Eesti Politsei suhtes 21 p.p. Kõige vähem usaldavad noored võõraid inimesi (92%), Eesti poliitikuid ja ajakirjandust.

Iseseisva elu alustamiseks peaks noorel olema olemas isikuttõendavad dokumendid, kuna vastasel juhul on võimatu neil erinevaid toetusi taotleda, tööle asuda või kasvõi reisida. Enamus noortel (96%) on olemas ID kaart, mis on tänapäeval ka üks olulisemaid dokumente arvestades, et digi-allkirjastamiseks ja ligipääsuks erinevatele e-teenustele on vajalik just selle dokumendi olemasolu. Võrreldes 5-aasta taguse uuringuga on kasvanud 10 p.p. nende asenduskodu noorte määr, kellel on ID-kaart. Mõnevõrra märkimisväärne on, et vaid 62% noortest omab passi ning 29% on neid, kellel puudub pass. Seda, et kolmveerandil noortest pole juhiluba on mõistetav, kuna mitmed küsitlusele vastanud noored ei ole veel juhilubade taotlemise eas. Samuti tuleb arvestada, et juhilubade tegemine on tänapäeval üpris kulukas ettevõtmine. Samas oskus autot juhtida võib tulla noortele kasuks töökohtade valikul. (vt ka Tabel 17)

TABEL 17. KAS SUL ON OLEMAS JÄRGNEVAD DOKUMENDID?

	Jah	Ei	Taotlemisel	Ei tea
ID kaart	96%	2%	1%	0%
Pass	62%	29%	3%	6%
Juhiload	8%	75%	14%	3%
Sünnitunnistus	87%	4%	0%	9%

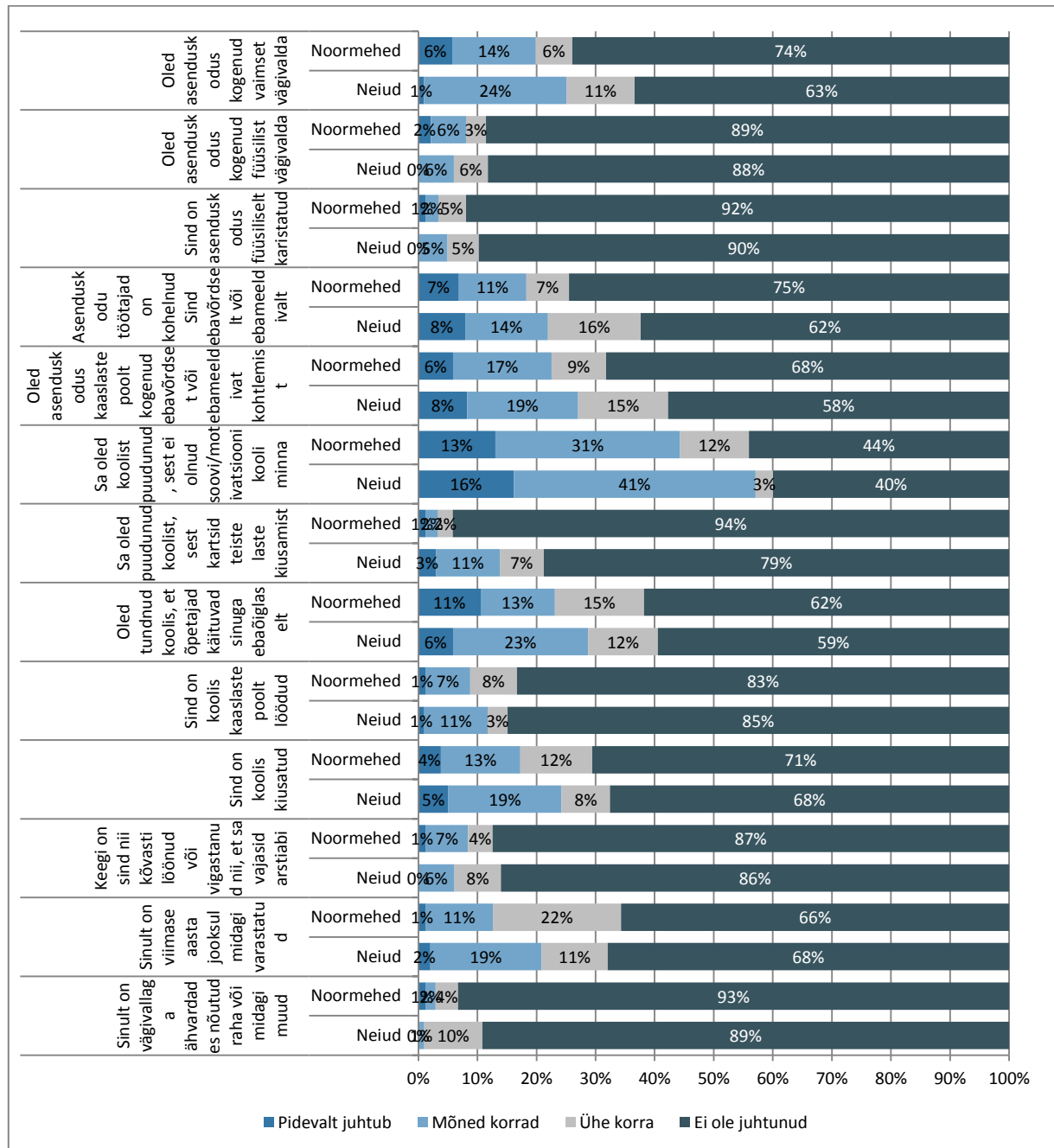
Saamaks teada, kas asenduskodude noored on kokku puutunud ebavõrdse või ebameeldiva kohtlemisega koolis, asenduskodus või üleüldiselt, esitati noortele erinevaid situatsioone ja küsiti, kas ja kui sageli nad on selliste olukordadega viimase 12 kuu jooksul kokku puutunud.

Küsitluse tulemuste põhjal võib järeldada, et noored on ebaõiglase või ebameeldivate olukordadega kõige enam kokku puutunud koolis. Nii näiteks on kõige sagedamini noored koolist puudunud, sest neil ei ole olnud soovi/motivatsiooni kooli minna. 16% neidudel ja 13% noormeestel juhtub seda pidevalt ning 41% neidudest ja 31% noormeestest tunnistab, et seda on juhtunud mõned korrad. Siinkohal tuleb tähelepanu pöörata asjaolule, et väite puhul „Sa oled puudunud koolist, sest kartsid teiste laste kiusamist“ on täheldatavad märkimisväärsed soolised erinevused. Veidi enam kui iga kümnes (11%) neiu on koolikiusamise kartuses puudunud mõned korrad, samas kui noormeestest on sel põhjusel mõned korrad puudunud 2%. Samuti näitavad tulemused, et tütarlapsed on koolikiusamist kogenud veidi sagedamini kui noormehed.

Kuigi küsitluse tulemused näitavad, et ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist on noored kogenud rohkem koolis, ollakse selliste olukordadega kokku puutunud ka asenduskodus. Neid, kes pole mitte kunagi asenduskodus kaaslaste poolt kogenud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist, on 63%. Kuid näiteks 18% noortest on kogenud seda mõnikord ja 7% sageli. 2012. aastal SOS Lasteküla Eesti Ühing poolt läbi viidud uuring „ÜRO asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis“ näitas samuti, et laste omavaheline vägivald asenduskodudes on üpris levinud probleem (vt ka Joonis 19).

Paraku puuduvad samasuguseid olukorra kirjeldusi sisaldavad uuringud, et võrrelda, kas tavaperekondadest pärit noored kogevad koolis sarnaseid olukordi sama sagedasti.

JONIS 19. KAS SINUGA ON VIIMASE AASTA (12 KUU) JOOKSUL JUHTUNUD MIDAGI ALLPOOL LOETLETUST?

7. Asenduskodust elluastuvate noorte intervjuude analüüs

7.1. Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta

Enamus asenduskodu noori on teatud määral erinevate igapäevaste kodutöödega kokku puutunud. Noored peavad oma tuba korras hoidma ning löövad kaasa ka üldkasutatavate ruumide koristamises. Osades asenduskodudes on loodud koristusgraafikud, mille alusel igaüks teab, millal tema kord koristada on. Samuti pestakse enamasti ise oma pesu või siis on selleks võimalus, isegi kui üldiselt on pesu pesemine asenduskodu poolt organiseeritud. Kõige vähem ollakse kokku puutunud söögitegemisega, kuid siinkohal varieeruvad praktikad asenduskoduti. Enamasti lapsed menüü koostamise ja söögitegemisega siiski kokku ei puutu ehk et nad ei käi ise toiduaineid ostmas ja ei pea ise ka süüa valmistama. Tervisega seotud mure korral pööratakse enamasti perevanema poole, kes siis nõu annab ja vajadusel perearsti poole suunab, kuid on ka neid noori, kes eelistavad kohe, pigem perearsti või meditsiinitöötaja poole pöörduda. Noored saavad enamasti ka oma igapäevaelu korralduses kaasa rääkida, osades asenduskodudes toimuvad regulaarsed koosolekud, kus üheskoos reeglid paika pannakse.

Koristamine on ka niimoodi, et oma tuba koristab igaüks ise ja siis tihtipeale õhtuti ühiselt koristame näiteks peretoa või köögi või nii. [A6N](#)

Noh toitu tuuakse iga päev, aga valmistab kokk. Tuleb hommikul ja teeb süüa/.../ Meil on küll pliit, ja kui me tahame, me võime ise ka toitu teha. [A3M](#)

Leiti, et asenduskodu noortel jääb praegu iseseisvudes vajaka praktilistest oskustest, nagu näiteks toidu valmistamine, eelarve planeerimine ja selle abil majandamine, maksude maksmine, aga ka muud lihtsad majapidamisoskused näiteks plekkide eemaldamine ja teised praktilised igapäevaselt vajalikud oskused.

Väga paljud, nagu minagi, ei oska toitu valmistada. Nii et võimalusel oleks tore tüdrukuid saata kööki, et nad aitaksid toitu valmistamisel, et kokk õpetaks neid. Majapidamist õpetada, näiteks kuidas plekke eemaldada riiete pealt. Need on lihtsad, kuid väga tähtsad asjad. [A5N](#)

/.../ Meile ei õpetata koolis või noortekodus kuidas makse maksta, meile ei õpetata selle kohta, kuidas oma elus hakkama saada /.../. [A1N](#)

Kirjanduses on leitud, et asendushooldusel noortel võivad olla puudulikud rahaga ümberkäimise oskused. Asenduskodu noorte taskuraha suurus ja saamise kord erinevad asenduskodude lõikes. Taskuraha suurus ja maksmine võivad olla seotud nii noore käitumise, õpitulemuste aga ka hindade tõusuga, et noored õpiksid raha väärtustama.

Ma ei oska täpselt öelda kuidas meil neid antakse, aga tavaliselt iga pooleaasta pärast, enne jõule ja siis suvel. Summa sõltub õppetulemustest, käitumisest, sellest kuidas sa ennast näitasid selle aasta jooksul. Ja maksimaalne summa on igas rühmas erinev, sõltuvalt laste arvust ja vanusest. [A5N](#)

7.2. Noore kaasamisega seotud kogemused

Enda juhtumiplaaniga ei olnud enamus noori tutvunud. Noored, kes oma juhtumiplaanist teadsid, olid kogu protsessi kaasatud ning see koostati nendega koos. Üldiselt leiavad noored, et neid on praegu otsuste tegemisse piisavalt kaasatud ning neil on võimalus vajaduse korral rohkem oma arvamust avaldada. Noorte kaasamine igapäevaelu otsustesse erineb aga asenduskodude lõikes ning sõltub töötajatest ja nende suhtumisest.

Minu arvates oli nii, et me koostasime selle koos selle sotsiaaltöötajaga koos. Et ta käis siin ja siis me tegime selle temaga koos /.../ No põhimõtteliselt me tegime seda enam-vähem koos ja sinna läks enamus ikka rohkem minu arvamusi või nii. [A6N](#)

Eelnevalt, et kui ma elasin (asukoha nimi), seal oli väga vähe seda et noortega arvestati /.../ et siin, kus ma nüüd olen (asukoht eemaldatud), siin on väga suur on see noortega arvestamine. [A1N](#)

7.3. Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust

Asenduskodust peatselt elluastuvad noored mõtlevad oma tuleviku peale. Noortel olid edasiõppimisplaanid, kuid erialavaliku tegemist peeti väga keeruliseks ning lõplikku otsust selles osas, mida õppima minnakse polnud veel tehtud. Need noored, kes juba mingit eriala omandasid, tõid välja, et valiku tingisid tulevikule mõeldes laialdased võimalused tööd leida ning huvi eriala vastu.

Kuna olen juba 12 klassis, siis mul on juba plaane edasiseks õppimiseks. Õppeaasta jooksul ma saan rohkem infot õppeasutuste kohta. 50% olen juba läbi vaadanud. [A5N](#)

Ma ei teagi selle pärast, et kui ma praegu mõtlesin ka enda erialavaliku peale, siis ma ise ka ei tea, mida ma tahaksin õppima minna. See on kuidagi nii keeruline välja mõelda seda, mida sa tahad ja siis hakata seda põhimõtteliselt kogu ülejäänud elu tegema. [A6N](#)

Valiku tegemisel on noorte peamised nõustajad nende kasvatajad/perevanemad, kellega oma mõtteid arutatakse ja kes suunavad noori tulevikule ja edasiõppimisele mõtlema. Intervjuudes toodi selliste nõuandjatena välja ka teisi lähedasi inimesi, sh näiteks ka treener. Kuigi noored olid karjäärinõustamisega koolis mõnevõrra kokku puutunud, oldi tõrksad võõrast nõuannet kuulama või tunnistama, et selle järele oleks vajadus. Põhjusena toodi välja soov ise oma tulevikku puudutavaid otsuseid teha ning usaldamatus teiste (sh võõraste) inimeste suhtes.

Ei, ma võtan väga vähe inimeste selliseid nõu kuulda, väga vähe, ja kõik otsused ikka proovin ise teha /.../ kuna ma usaldan väga väheseid inimesi (naerab), kuna väga palju on elu näidanud seda, et sa ei saa kõiki usaldada ja siis tuleb usaldada iseennast, siis ma olengi selle enda nagu võtnudki endale selle, et ma teen ise oma otsuseid, ise oma valikuid, et ma ise tean mis mulle kõige parem on, seda ei saa mitte keegi teine teada. [A1N](#)

Peamiste takistustena edasi õppimise puhul nähakse hirmu tuleviku ees, igapäevaoskuste mittepiisavat oskust, rahalisi piiranguid, mis takistavad enda jaoks sobiva kooli ja eriala valikut, ebapiisavat eesti keele oskust ja motivatsioonipuudust. Samas jäädi sellele küsimusele vastates pigem üldiseks ja kidakeelseks oskamata väga konkreetseid asju, mis võiksid olla potentsiaalsed takistused, välja tuua. See võib tuleneda sellest, et kõiki võimalikke takistusi ei osata praegu veel ette näha või pole sellele veel väga täpselt mõeldud. Noored leiavad ka, et kui nad tahavad ning vaeva näevad, siis pole neil edasiõppimiseks mingeid ületamatuid takistusi.

Meie peres ma näen, et on öeldud, et kui on võimalus valida mingi eriala, siis võimalikult lähedal koolis selle pärast, et ei ole nagu võimalik võimaldada seda kaugel õppimist nagu rahaliselt või nii. Et see on nagu ainuke probleem, mis ma näen. [A6N](#)

Ainult keeleoskusi vist. [A4N](#)

Ma arvan et kõik on minu käes, ma teen seda mida ma tahan, mõistlikes raamides. [A3M](#)

7.4. Töö leidmine ja valik

Kõigil noortel oli mingisugune töötamise kogemus juba olemas, kuid see oli pigem suvine ajutine töö või siis vabatahtlik töö. Need noored, kes olid varasemalt juba töötanud, töö otsimise ja leidmise pärast muret ei tundnud. Noored, kes olid varasemalt töötanud vaid vabatahtlikuna, polnud nõ päris töö otsimisele veel tõsisemalt mõelnud. Senistel töökohtadel töötades olid noortel olnud vaid positiivsed kogemused. Töö otsimiseks kasutavad noored tutvusi, aga ka tööotsinguportaale, Töötukassat ning lihtsalt töökohale kohale minekut. Samuti olid noored kas koolis, läbi Rajaleidja või SEBi asenduskodu noorte programmi kaudu saanud infot karjääriplaneerimise kohta (sh CV ja motivatsioonikirja kirjutamise kohta) ning sobiva töö otsimise, leidmise ja töötamise pärast ei muretsenud.

Meid õpetati, meil oli see karjääriplaneerimine, nii et/.../ Jah, ja ise olen ka lugenud, nii et töökoha leidmisega probleeme ei tule, ma arvan, kuigi töötus on suur praegu. Mõtlen midagi välja. [A3M](#)

Töökoha valiku puhul töid erinevad noored välja, erinevaid asju, mis nende jaoks olulised. Kuna enamusel intervjueritud noortest oli mingi ettekujutus oma võimalikust erialast siis eelkõige leiti, et nende valikut mõjutaks see kui huvitav ja rutiinivaba töö on, läbisaamine kolleegidega, firma maine, töö stabiilsus ja palk. Mõeldi ka ettevõtjaks hakkamisele, kuna nii saab ise oma töötingimused ja palga kujundada.

Jaa, kindlasti palk, teise koha pealt (naerab), et jällegi kui sa ei ole oma elus väga palju saanud, sul ei ole võimalust olnud siis sa tahad seda oma tulevikus, sa tahad seda pakkuda oma perele, oma lastele, kui lapsed tulevad, anda neile seda, mida sul näiteks ei olnud, millest sina ilma jäid, mis sulle ei võimaldatud ja väga palju sa näiteks ma tahan endale väga palju võimaldada seda, mis mul jäi et nagu eelnevatest aastates või lapsepõlves saamata, et ma saaksin ka seda mida teised said/.../ [A1N](#)

Sellist (tööd), mis mulle meeldib /.../ Firma reputatsioon ja stabiilsus. [A3M](#)

Kindlasti mitte mingit rutiinset tööd sest, et ma olen saanud seda juba proovida ja kui ta on nihuke väga, mulle meeldiks mingi selline töö, kus ma teeksin veits mingit oma asja ja siis ma veits suhtlen erinevate inimestega ja et ei peaks ühe koha peal olema. Ma arvan, et kui mul on võimalus, siis ma kindlasti uurin kõigepealt selle firma või selle töökoha kollektiivi selle pärast, et päris halb oleks töötada nagu inimestega, kellel on nagu halb, kus on nagu halb õhkkond või niiviisi. Selle pärast, et siis tuleb töö ka palju halvemini välja. [A6N](#)

Noored ei oleks nõus vastu võtma töökohta, kus neid ametlikult tööle ei vormistata, kuid pakutaks väga suurt palka. Põhjendusena töid noored välja, et sellistel juhtudel võib tööandja neile mitte palka maksta või päevapealt vallandada ning nad jääksid ilma ka sotsiaalsetest garantiidest. Samas oleks enamus valmis vastu võtma töökoha, kus töö oleks huvitav, kuid palk madal.

Kuna iga hetk kui lepingut, ma ei tea siis ju oma õigusi ja kohustusi ja midagi sellist, nad võivad iga hetk mind vallandada, mitte mulle palga maksmata jätta, kus on kirjas et sa tööol oled ja ei kindlasti ei läheks.[A1N](#)

Elukoha valikul on noorte jaoks oluline töökohtade olemasolu ning et koht oleks noore jaoks tuttav, samuti soovitakse pigem elada linnas või suuremas asulas, kus elab rohkem inimesi. Üldiselt soovitakse elama jääda sinna, kus praegu elatakse ning leitakse, et elukoht võiks asuda sõpradele ja lähedastele lähedal. Samas leiti, et Eesti on nii väike, et saab sidet pidada ka mitte samas linnas elades. Välismaale mineku peale olid noored küll mõelnud, kuid kindlaid plaane lahkuda noortel ei olnud.

Kindlasti et noh mingi töökoht oleks seal mis ma tahaksin, see oleks kindlasti seal ja ma ei tea, et see ei oleks eriti kuskil metsa sees ka, alguses nagu, et see oleks ikka inimeste keskel.[A2N](#)

Põhiline see et see koht oleks minu jaoks tuttav.[A3M](#)

7.5. Riigi poolt pakutavad toetused ja teenused

Enamus noortest on kursis, et neil on õigus pärast asenduskodust lahkumist saada enda eest vastutavalt KOV-ilt eluase. Veelgi enam, pärast asenduskodust lahkumist loodetakse suuresti KOV-i poolt antavale eluasemele. Intervjueeritud noortest plaanisid aga pea kõik kuni õppimise lõpetamiseni pigem jääda asenduskodusse elama või asenduskodunimekirja (kui lähevad asenduskodust kaugemale kooli õppima).

Lastekodu aitab selles. Leitakse mingit ühiselamu, koht kus sa ei pea palju maksma või riik maksab. Siis juba tahaks oma isikliku korterit.[A4N](#)

Meile antakse elupaik lastekodust lahkudes, nii et mul on kus elada, peamine on selle eest maksmine.[A5N](#)

Mitu noort olid ka mõelnud asenduskodust lahkumisele ja iseseisvalt elama asumisele enne kui nad seda seaduse alusel tegema peaksid, kuid otsustasid ümber, kui olid KOV-i poolt pakutuga tutvunud.

Asi ei ole vallas, lihtsalt nagu valla tahtmises anda neid kortereid, vaid nagu võimalusest anda kortereid, et näiteks (valla nimi) vallal, ma olen nagu rääkinud sellest sa ütlesid ka et ei ole nagu, et on ainult üks korter ja see on kusagil metsa sees, mida oleks nagu võimalik anda, aga see on lihtsalt halb, et bussid käivad üks kord päevas ja et kuidas see, kui sul ei ole näiteks autot või juhilube isegi, et kuidas sa tööol käid, et seal ei ole tööd ka, et niimoodi, et see on nagu suhteliselt halb.[A1N](#)

Näiteks kui ma sain 19, siis mul vahepeal käis korraks siuke mõte peast läbi, et kui ma lõpetan, siis tahaks välja kolida, aga siis näiteks minu omavalitsus ütles mulle, et neil on mulle mingi korter kuskil külakolkas põhimõtteliselt ja mingi, igasuguste inimestega koos. Et see tundub küll väga halb, kui sulle niimoodi öeldakse, sest nagu, kui ma olen nagu gümnaasiumis käinud või midagi sellist ja ma peaksin minema 400 euroga ja mingi pesumasina ja pliidiga, siis oleks ikka küll päris kurb. Et päris raske oleks niimoodi alustada ikka.[A6N](#)

Noorte teadmised elluastumistoetusest on puudulikud. Elluastumistoetusest rohkem kuulates leiavad noored, et see summa on liiga väikene ning selle toetuse valguses hakkas nii mõnigi noor mõtlema ka KOV-i poolsele eluasemele ning sellele, kas see on sisustatud vajaliku mööbli ja tehnikaga. Noored leiavad, et ilma sisustuseta korteri puhul on see toetus kindlasti ebapiisav. Siiski toodi ka välja, et noor peab ise iseseisvudes minema tööle ja arvestama oma piiratud võimalusi. Samas võib siit välja lugeda,

et paljud noored ei mõtle tõsiselt oma tulevase eluaseme ja selle sisustamise ning ülalpidamise peale enne iseseisvumist.

Noh see võiks olla küll suurem, ma ei tea isegi, kas korterit antakse koos mööbliga, sest vastasel juhul peab ju ise kõike ostma, pörandal ei tahaks ju magada.[A5N](#)

Mis puudutab rahalisi asju, siis kodus ei saa ju istuda, peab minema tööle. Ja oma kulusid hoida kontrolli all/.../ Ma arvan et seda (toetust) on piisavalt. Et kui inimene lahkub lastekodust, siis ta juba saab aru mis temaga juhtub, ja mõtleb kainelt.[A3M](#)

7.6. Pereplaneerimine ja sõjaväeteenistus

Ühelgi intervjuueeritud noortest polnud endal veel lapsi, kuid osa noori teadsid juhtumeid asenduskoduteenusel olevatest noortest emadest. Noored olid arvamusel, et asenduskodust iseseisvumine on niigi keeruline ning lapse saamine raskendab olukorda veelgi, kuna lisaks endale peab hoolitsema veel lapse eest. Samuti kui puudub vajalik tugivõrgustik (mis asenduskodu noortel on rohkem tõenäoline), kes saaks lapse eest hoolitsemisel aidata, võib katkeda noore haridustee ja noorel võib tekkida probleeme ka enda ülalpidamisega. Seega leidsid noored, et noored lapsevanemad vajaksid eelkõige tugiisiku abi aga ka rahalist toetust.

Ma ei tea, kuidas meil siin noortekodus on, et kui me, ma arvan, et me peame ikkagi minema kohe oma ellu kui laps peaks sündima, et ei ole sellist asja, et me saaks seal lapsega koos elada /.../ mu sõbrannal oli selline juhus, et ta lõpetas üheksanda klassi ja läks kutsekasse õppima ja ta jäi rasedaks ja ta ei soovinud aborti teha /.../ siis ta pidigi oma õppimise pooleli jätma, sest tal ei lubatud edasi seal elad /.../ ja õpingud jäid ka pooleli /.../ jaa loomulikult (on tugiisik olulisem kui rahaline toetus), sest sa ei tea kunagi, mis võib juhtuda, et kindlasti see tugiisik, see mängib väga suurt rolli, väga suurt rolli, üldse.[A1N](#)

Noh.. vaevalt ta õpib siis, ta on siis kogu aeg oma lapsega. Nii et lastekodust lahkudes ta võib ilma hariduseta jääda /... /Kui nii noor laps ja juba lapsega siis muidugi on vaja toetust, lapsele riideid osta ja muud.[A5N](#)

Sõjaväe kohustus oli vaid ühel intervjuueeritud ja tema arvas, et sõjaväkke minek ei mõjuta ta edasist tulevikku.

7.7. Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik

Enamik asenduskodust iseseisvumist käsitlevad uuringud leiavad, et noore eduka iseseisvumise üheks oluliseks eelduseks on vähemalt ühe lähedase inimese olemasolu (Scannapieco *et al* 2007) ning usutakse, et sotsiaalsetest suhetest saadav kasu võib osadele asendushoolduselt elluastujatele kompenseerida perekonna toe puudumist (Hiles *et al* 2013). Kõikidel noortel oli mõni lähedane isik, enamasti sõbrad, bioloogilised sugulased (ema, õed/vennad) ning kallimad ja kasvatajad, keda nad usaldasid. Enamus noori nimetas mitut inimest, vaid üks noor üht. Põhjenduseks, miks konkreetseid isikuid usaldati, oli sageli see, et inimest tunti pikka aega ning nendega sai end vabalt tunda ja keerulises olukorras nendele toetuda. Samas selgus, et noored usaldavad eelkõige inimesi, keda nad on kaua tundnud ning vaatamata heale suhtele võib neil olla keeruline inimesi usaldada, kuna minevikus saadud negatiivsed kogemused on neid teinud ettevaatlikuks.

/.../aga samas ma ei räägi neile mis nagu minu sees toimub /.../ väga vähe on seda kui ma lähen ise abi paluma või midagi või ise rääkima oma muredest, veel vähem /.../ kui sa oled oma elus väga palju

sellega saanud vastu päid ja jalgu et sa usaldad inimesi liialt, üldse et sa usaldad kedagi, siis sa ei tea enam, kas usaldada kedagi või mitte, usaldada kedagi või mitte, et usaldusega on mul väga palju raskusi, et kuigi me oleme väga head sõbrannad, ei lähe mina talle rääkima kui mul on probleemid /.../ aga mingi kartus või selline ikkagi tulenevalt minevikust sees.[A1N](#)

Sõbranna ja noormees sellepärast, et nemad tunnevad mind sellisena milline ma päriselt olen.[A5N](#)

Mitmed noored, kes nimetasid ühe oma praeguse peamise usaldusisiku, nõuandja või toetajana oma kasvatajat, plaanisid suhtlust kasvatajatega ka pärast asenduskodust lahkumist jätkata, sest uskusid, et vajadusel saavad nendelt tuge ja abi.

Ma arvan et igal juhul võib tulla ja nõu küsida, nad (kasvatajad) alati aitavad. Sest meil on head töötajad /.../ Jah, nad on alati väga abivalmid, ma olen 100% kindel.[A3M](#)

Minu isiklikult on näiteks niimoodi, et mul on üks kasvataja, keda ma tean nagu hästi kaua ja ma arvan, et kui ma siit välja kolin, siis temaga ma suhtlen kindlasti edasi /.../ Selle pärast, et nagu see kasvataja, kuidas ma nüüd ütlen, ta ei suhtu sellesse siinkäimisesse nagu töösse /.../.[A6N](#)

Suhteid teiste asenduskodu noortega hinnati üldiselt heaks. Kõik peale ühe noore arvasid, et jäävad ka mõne teise sama asenduskodu noorega suhtlema, sest said nendega hästi läbi. Samuti oli kõigil peale ühe noore kontakt juba iseseisvunud asenduskodu noortega. Üldiselt leidsid kõik noored, et neil on ka pärast iseseisvumist inimesi, kellele vajadusel toetuda ja kellelt abi saada (kasvatajate, sugulaste ja sõprade näol).

Mõned noored on pärast nende asenduskodu päritolu ilmsiks tulekut kogunud mõnitamist või sattunud solvangute osaliseks. Samuti on kogetud haletsust või on suhtlemine nendega sootuks lõpetatud. Sellised kogemused on noored valvsaks teinud ning igaühele oma lastekodus elamisest ei räägita.

Jah, et ma olen teistsugune te ma ei ela oma emaga, et paljud mõtlevad et /.../ aa te olete kriminaalid /.../ jah, mis veel isiklikult häirib on haletsus /.../ miks on paljud ei räägi sellest, ongi haletsuse pärast, inimesed hakkavad haletsema /.../ mina olen isiklikult hakanud inimestel, no lihtsalt kui ma olen kellegagi tuttavaks saanud või niimoodi, tean juba natukese pikemat aega, küsinud üldse mida ta nagu suhtub, kuidas ta arvab üldse nendest inimestest, lastekodulastest, no siis kui näen et nagu inimene suhtub hästi ja on endalgi sõbranna või sõber keegi kes on lastekodust, siis on nagu mul ka turvalisem rääkida et tead ma olen ise ka lastekodust.[A1N](#)

Negatiivsed olid sellised, et kui mõned said teada, et ma olen lastekodust, neile see ei meeldinud, siis mõnitasid.[A3M](#)

Suhted enda eest vastutava kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaga olid kõikidel noorte hinnangul head, suheldakse enamasti vajadusest lähtuvalt ning pöörduti eelkõige praktilistes küsimustes ehk kui oli vaja abi dokumentide, enda rahaasjade korraldamiste või asjade ostmisel.

Igasuguste piasasjadega, nagu allkirja saamine vms. Tema käes on meie dokumendid, nii et ID kaardi kättesaamiseks olen tema poole pöördunud.[A3M](#)

7.8. Ettepanekud ja hinnangud võimalikele muutustele

Vaatamata sellele, et noored ei olnud veel iseseisvunud, olid kõik mingil määral elluastumisele mõelnud või selle teemaga tänu teistele iseseisvunud noortele kokku puutunud. Sestap tegid noored mitmesuguseid ettepanekuid, mida noorte iseseisvumise toetamiseks teha tuleks või siis pöörasid tähelepanu kitsaskohtadele, mida süsteemi täiendamisel arvesse võiks võtta. Näiteks leiti, et asenduskodu noortele tuleks rohkem õpetada igapäevaelus vajalikke praktilisi oskusi ning pakuti välja, et enne päris iseseisvumist võiksid noored harjutada iseseisvalt elamist asenduskodu poolt antud pinnal, kus nad peaksid iseseisvalt oma elamist korraldama ning majandama. Leiti, et see võimaldaks noortel õppida rahaga paremini ümber käima.

No näiteks mingi paar aastat tagasi, kui mul üks sõbranna siin elas, siis me rääkisime juhatajale näiteks sellist värki, et kuna (asukoha nimi) ei ole üldse suur koht, siis me mõtlesime niimoodi, et näiteks need, kes on juba kas täiskasvanud, et nad saaksid näiteks oma mingi korteri, kuhu nad läheksid näiteks kolmekesi omaette elama nii, et neil oma eelarve ja nii/.../.A6N

Samuti leiti, et enne iseseisvumist tuleks noorele põhjalikult selgitada, mida iseseisvumine tähendab ning milliseid muutusi endaga kaasa toob. Ka kirjanduse ülevaates on mainitud, et noorele on vajalik infot ja nõu pakkuda õigel hetkel ehk siis kui vastav teema on noore elus aktualiseerunud. Mis tähendab, et kuigi varem võidi noorele erinevatest iseseisvumisel olulistest asjadest rääkida, kuid sel ajal ei pruukinud ta sellele tähelepanu pöörata leides, et iseseisvumine on alles liiga kaugel.

Ma arvan et nendega kes lahkub, peab vestlema, lahti seletama, et see ei ole mingi nali, et peab võtma väga tõsiselt. Rääkima võimalustest, mida teha saab, et inimene lahkudes on täiesti teadlik.A3M

Lisaks toodi välja, et noorele pakutav eluase ei tohiks olla samas kohas, kuhu on elama paigutatud sotsiaalselt probleemsed isikud (narkomaanid jt).

Võib olla võimaldada elupaika normaalses kohas, mitte sellist, kus narkomaanid elavad.A4N

Õppimise puhul toodi välja kitsaskoht, mis õppimise pooleli jätnud asenduskodu noored koheselt ka igasugusest toetusest ilma jätavad. Leiti, et selliste noorte toetamiseks tuleks luua mingid mehhanismid, sest ilma toetuseta on sellistel noortel väga keeruline hakkama saada.

Üks sõber mul läks niimoodi just, et ta ei lõpetanud 11ndat ära ja siis ta pidi kohe enda elu peale minema ja siis, õnneks tal oli üks tugiisik, kes teda aitas ja siis ta sai, noh tal oli ka seal kaardi peal raha, et ta sai korteri endale (Asukoht) ja siis ta käis ka täiskasvanute gümnaasiumis vist ja siis seal lõpetas enda gümnaasiumi ära ja õnneks tal oli see tugiisik, kes aitas, ma arvan et muidu ta ei oleks ka niimoodi hakkama saanud.A2N

/.../ sest paljud lähevad oma ellu, kellel ei ole mitte kedagi, mitte kedagi, vanemaid, sõpru, lihtsalt sul ei olegi mitte kedagi ja mõtle kui sa oled nüüd ... sul ei ole vanemaid, sul ei ole sõpru, sul ei ole enda kõrval mitte kedagi, sa ei usalda ka mitte kedagi ja sa lõpetad selle 9nda klassi ära ja sa lähed oma elu peale ja sulle ei anta kedagi tugiisikut ega mitte kedagi, kuidas sa hakkama saad? sa ei saa hakkama, see on võimatu, see on võimatu, kui sul endal seda tugevat iseloomu ei ole.A1N

Õppimise toetamisel tegi üks noor ettepaneku, et võiks mõelda võimaluste loomisele asenduskodu noortele minna õppima välismaale. Seda siis kas pakkudes abi võimaliku bürokraatiaga hakkama saamisel, kandideerimisel toetada või õppemaksu tasudes.

Siis kui keegi tahab välismaale õppima minna, siis võimaldada kasvõi mingit võimalust. Kuidagi kõike vormistada, või õppimist kinni maksta, elamise eest maksame ise. Midagi sellist.[A4N](#)

Suhted asenduskodu noore ja omavalitsuse sotsiaaltöötajaga sõltuvad suuresti olenevalt omavalitsusest. Leiti, et omavalitsuse sotsiaal ja/või lastekaitsetöötajad võiksid tihemini oma valla/linna (asenduskodu noorte vastu huvi tunda) ja noortega suhelda ja neile ise infot erinevatest võimalikest toetustest ja teenustest jagada ning abi pakkuda. Arvestades, et ka kirjanduses on välja toodud, et noored enamasti ei soovi ise abi küsida võiks omavalitsustöötaja poolne initsiatiiv abi pakkumisel aidata raskustesse sattunud noori abi vastu võtmisel ning seeläbi ennetada noortel suurematesse raskustesse langemise.

/.../ Olen rääkinud seda oma sõbrannadele, kes on ka nt lastekodust või noortekodust, üldsegi kellelegi, kes on nagu ka sellise asutuses elav, siis väga paljud on mulle nagu otsa vaadanud, kuidas sa saad, me küll midagi sellist ei saa, me näeme võib-olla kord aastas oma sotsiaaltöötajat /.../ paljud nagu vallad võiksid tegelda ka oma noortega niimoodi, et nad võiksid ise huvi tunda, küsida kas neil on midagi vaja.[A1N](#)

Sotsiaalministeeriumi poolt välja antud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelistes raamatu“ ettepanekute osas leidsid mitmed noored, et eluaseme teenus koos professionaalse tugiisiku teenusega oleks eelkõige vajalik noortele, kellel puuduvad lähedased isikud, kellele nad saaksid toetuda ja vajadusel nõu või abi küsida. Samas ei osanud noored ise enda puhul hinnata, kas nad vajaksid tugiisikut ning pigem ei näinud ennast võimaliku teenusekasutajana.

Ma arvan et liigne see küll pole. Et kui on küsimusi, siis tema juurde saab pöörduda, nõu küsida. See peab olema inimene, kellel on kogemust, teadmisi.[A3M](#)

Ma arvan, et see tugiisiku värk peaks olema... Mina arvan, et mulle ei meeldiks, kui mul, mitte et mulle ei meeldiks, aga ma arvan, et mul ei oleks vaja tugiisikut või nii, aga neid, kellel oleks vaja, neid on kindlasti, ma arvan, väga palju.[A6N](#)

8. Perekonnas hooldamisel olevate noorte intervjuude analüüs

8.1. Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta

Kirjanduses on leitud, et kasuperes kasvanud noortel on võrreldes asenduskodudest võrsunud noortega iseseisvaks toimetulekuks rohkem vajalikke eluoskuseid. Üldiselt olid kõik kasupere noored mingite iseseisvaks eluks vajalike oskustega kokku puutunud. Kõige rohkem oli noored kokku puutunud söögitegemise ja koristamisega, poes käimise ja lapsehoidmisega ning noored hindasid oma oskusi iseseisvas elus toime tulekuks heaks. Terviseiga seotud probleemide korral ütlesid kõik noored, et nad pöördusid ennekõike abi ja nõu saamiseks kasuvanemate poole. Mõnel noorel oli kodus välja kujunenud kindlad kohustused, aga enamasti aidati vanemaid nii kuidas parajasti tarvis. Enamus noored said igapäevaotsuste tegemisel kaasa rääkida ning tundsid, et nende arvamusega arvestatakse.

No kasuperes ma külmadel aegadel toon puid ja nagu lõunal pean ise endale süüa tegema ja õhtul siis teeb pere süüa.[P1M](#)

R2 tüdruk: „Jah, ikka. Vahel tolmu tõmmata ja aidata ema ja sihukesti asju.[P2N](#)”

Kirjanduses on leitud, et noorte esimene kogemus raha kasutamiseks on sageli seotud taskurahaga. Taskuraha saamise praktikad kasupere noorte hulgas erinevad sh osades kasuperedes peavad noored taskuraha mingeid koduseid töid tehes välja teenima, samas kui osad saavad kindla summa niisama. Kodust eemal elavad noored pidid taskuraha abil majandama juba kogu oma elamist.

Kodus pean koridoris koristama üle päeva... ja kõik vist. [P3M](#)

Algul sain algklassides /.../ niimoodi 2-3 euri ja siis oli vahepeal 10 ja nüüd on 30.[P2N](#)

8.2. Noore kaasamisega seotud kogemused

Ükski kasupere noor ei olnud oma juhtumiplaaniga tutvunud. Vanemad noored leidsid, et neile oleks pidanud seda dokumenti tutvustama. Siiski jäi mulje, et noored ei saa selle dokumendi sisust ja vajadusest aru ning ei osanud seetõttu sellest ka puudust tunda. Samas leidsid kõik noored, et neid on kasuperes nii neid puudutavates kui tavapärase igapäevaasjade otsustamisesse piisavalt kaasatud, enamasti tehakse otsuseid koos ning nad tunnevad, et nende arvamusega arvestatakse.

Ei ole sellise asjaga (juhtumiplaaniga) üldse tutvunud, ei ole. Ma olen vist kuulnud seda arengukava või midagi, ma olen nagu kuulnud seda vist, aga ma ei tea, sinna see on jäänud, ma ei ole nagu sellega tutvunud.[P5N](#)

8.3. Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust

Kuivõrd noored olid oma tulevikule mõelnud sõltus noore vanusest. Nooremad kasupere noored ei olnud oma tulevikule eriti palju mõelnud ning ei teadnud veel päris täpselt, mis nad iseseisvudes teha plaanivad. Samas ka noored, kes elasid iseseisvalt ning õppisid juba haridusasutuses, kus lisaks haridusele omandati ka amet, ei olnud veel kindlad, mis nad tulevikus tegema hakkavad. Kuigi noored

ei teadnud täpselt, mis nad tulevikus tegema hakkavad, olid enamus kasupere noorte plaanid seotud edasi õppimisega kutsekoolis, noored, kes juba õppisid kutsekoolis plaanisid samuti pärast kooli lõpetamist minna edasi õppima.

Jah. Tallinna tahan kolida./.../ Ma ei tea, ma plaanisin kutsekasse minna, aga ma ei tea veel. Ma arvan, et ma lähen kutsekasse ja siis käin ka tööl, ma ei tea.[P2N](#)

Olen ikka mõelnud, aga pole veel nagu päris kindlalt veel otsustanud ikkagi, et mida teha. Ei ole veel nagu nii põhjalikult mõelnud selle peale, et mul on veel poolteist aastat koolis käia, see ei ole väga pikk aeg tegelikult. Jah, et peaks nagu mõtlema välja, et mis teha. Et pigem ma arvan, et läheks midagi kindlamalt edasi õppima [P5N](#)

Veel väga palju mõelnud ei ole (naerab), läksin küll kokaks õppima, aga ma arvan et ma päris kokaks saada ei taha, võib-olla lähen veel edasi õppima, siis töö kõrvalt saab nagu kokana tööl käia.[P6N](#)

Peamiste nõuandjatena, kellega tulevikku arutati, nimetasid noored kasuvanemaid, aga ka sõpru ja lastekaitsetöötajaid. Noored leidsid pigem, et nad on saanud piisavalt nõu ja infot, nad usaldavad oma kasuvanemaid nõu andmise osas ning leiavad, et ei vaja rohkem nõu. Koolipoolset karjäärinõustamist kui vajaliku info ja nõu saamise vahendit praktiliselt ei mainitud.

Kasuvanemad on toeks, et kas käia keskkoolis või minna pigem kutsekooli, et sellised asjad./.../ Ei, ma arvan, et vist vanemad saavadki selle nõustamisega väga hästi hakkama, sest neil on hea haridus ja head ametid ja hea elu.[P1M](#)

Jah, ema, annab nõu./.../ Ei, infot ei ole piisavalt[P4N](#)

Edasi õppima minekul nimetasid noored võimalike takistustena enda jaoks sobiva eriala mitte leidmise, motivatsioonipuuduse ning võimalikud rahalised raskused. Samas ei olnud enamus noori võimalikke takistuste peale põhjalikult mõelnud, kuna nad polnud veel oma tulevikuplaane väga läbi mõelnud.

Ei näe vist, ma ei tea./.../ Ma ei usu, et mingeid takistusi on. Peamine takistus, takistuseks on ainult selle asja väljamõtlemine, mida ma tahan, peaksin tegema, mida ma tahaksin teha.[P1M](#)

Ma arvan, et siis rahalised probleemid tekivad äkki kõige rohkem. Et hea lihtne on vanematelt kogu aeg raha küsida, aga kui ka see niimoodi kestab veel. Et see on juba.... Et siis peakski nagu tööle minema ja koolis ja tööl korraga käima ja see saab küll väga keeruline olema ma arvan.[P5N](#)

Tulevase eriala valikul arvavad noored, et lähtuvad eelkõige võimalikust palgast ning sellest, et eriala oleks neile huvipakkuv ja arendav.

Noh praegu ilma rahata ei saa, nii et ma valiksin seda, mis toob rohkem raha. Kui kõik läheb korda rahaliselt, siis võib olla valiksin seda, mis mul endal huvitav on.[P4N](#)

No et, kas see meeldib mulle ja kas see amet on selline, mis ei lange igapäevarutiini ja kus saab alati areneda ja paremaks muutuda.[P3M](#)

8.4. Töö leidmine ja valik

Kõik intervjuueeritud noored omasid mingisugust eelnevat töökogemust. Töö oli enamasti ajutise iseloomuga ehk seda tehti peamiselt suvel või siis vajadusel (lapsehoidmine). Töö leiti läbi vanemate,

sugulaste ja tuttavate või siis ise otsides. Erinevatest töö otsimise kanalitest olid noored kuulnud kas koolist või vanematelt. Siiski ei olnud ühelgi noorel väga suurt kogemust tööle kandideerimisel ning seetõttu ei osatud seda teemat eriti kommenteerida. Mainiti, et töö otsimist ja tööle kandideerimist võiks hakata koolis noortele juba varaselt õpetama kuna töö leidmine võib osutuda keerukas ning teadmised edukaks tööle kandideerimiseks on vaja juba enne elluastumist, et tööturul kogemusi omandada.

Võib-olla võiks rohkem olla selle pärast, et see on päris keeruline tegelikult. Et tegelikult võib-olla pigem koolis võiks ka seda rohkem tegelikult rääkida. Et vanemad on küll rääkinud ka, aga koolis võiks ka ikka rohkem. Ja varakult, varasemalt. [P5N](#)

Küsimusele, kas noored oleksid valmis töö vastu võtma ka siis, kui tööandja maksaks head palka, aga ei vormistaks neid ametlikult tööle vastas enamus noori suhteliselt kindlameelselt, et nad ei võtaks sellist pakkumist vastu. Samas olid noored valmis vastu võtma töökoha, kus palk oleks madal, kuid nad saaksid tegeleda endale huvipakkuva teemaga, eelkõige kui see oleks investering karjääri arengusse või kui finantsolukord sellise töö tegemist võimaldaks.

No kui ma sellel tööalal õpin hästi palju või arenen, siis võtaks. Aga kui see on lihtsalt siuke töö, kus jääd lihtsalt toppama ja kuskile ei jõua, siis ei. [P1M](#)

Elukoha valiku puhul pidasid noored oluliseks lähedaste lähedust, kuid samas ka erinevate õppimis-ja töötamisvõimaluste kättesaadavust. Kuigi noored oleksid valmis vajadusel kolima, eelistaks enamus võimalusel jääda endale tuttavasse piirkonda, kus on nende sõbrad ja perekond. Välismaale minekust oli mitu noort küll kaalunud, kuid leidnud siiski, et soovivad pigem esialgu jääda Eestisse.

/.../ Minu jaoks on perekond ikkagi oluline, et perekond võiks ikka lähedal olla. Aga samas Eesti ei ole nii suur, et kui sa Eesti mõistes mõtled, et sa lähed kuhugi kaugemale, siis see ei ole nüüd nii kaugel. Et töökoht võiks tegelikult lähedal olla. Et see on kõige suurem kulu, kogu aeg edasi-tagasi sõitmine. Et selles mõttes töökoht oleks kõike lähemal on oluline. [P5N](#)

8.5. Riigi poolt pakutavad toetused ja teenused

Teadlikkus riigi ja KOV-ide poolt pakutavatest teenustest iseseisvasse ellu siirdumisel oli perekonnas hooldamisel olevate noorte hulgas väga madal, vaid üks noor oskas mainida, et asendushooldusel noortel on õigus saada KOVi poolt ellu astudes sotsiaalkorter. Noored, kes elasid kooli tõttu kasuperest eraldi ning olid kokku puutunud iseseisva majandamisega, leidsid, et elluastumistoetuse praegune summa ei ole piisav noore elluastumise toetamiseks, sest selle eest ei ole võimalik iseseisvalt hakkama saada. Noored leidsid, et summa peaks olema suurem ning maksmise periood pikemaajalisem, et selle abil oleks võimalik iseseisvunud noorel katta esialgsed elamiskulud ja soetada igapäevaeluks vajalikke esemeid (mööblit, kodumasinaid jne).

Ma arvan et umbes tuhande kanti, et saaks nagu algse üüri ära maksta ja siukest vajalikku mööblit, pesumasinaid. [P6N](#)

/.../ see summa võiks sel juhul suurem olla, see ei ole piisav kohe kindlasti piisav. Et kui ma lähen nagu... Okei, mida ma saan selle raha eest tegelikult? Mitte midagi ju tegelikult, see ei ole ju tegelikult mitte midagi. [P5N](#)

8.6. Pereplaneerimine ja sõjavägi

Kahel intervjuueeritaval oli tulevikus ees sõjaväe teenistus. Siiski polnud kumbki noormees veel mõelnud, kuidas sõjaväkke minek nende elu või tulevikuplaane mõjutab. Pereplaneerimisele olid mõelnud vanemad kasupere noored, kuid leidsid, et väga noores eas lapse saamine mõjutaks nende edasiõppimise võimalusi ja muudaks iseseisvalt hakkamasaamise keerulisemaks.

8.7. Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik

Erinev kirjandus näitab, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte iseseisvumise edukus sõltub palju sellest, kas noorel on lähedasi inimesi, keda ta saab usaldada. Enamus noortel on lähedasi inimesi, keda nad usaldavad ja kelle nad saavad vajadusel toetuda. Eelkõige mainiti usaldusisikute ja peamiste nõuandjatena kasuvanemaid ja sõpru, aga ka bioloogilisi sugulasi. Kuigi osad noored ei maininud kasuvanemaid esmaste lähedaste isikute alla, olid noore suhted kasuvanematega üldiselt head ning vajadusel pöördusid ka need noored abi või nõu saamiseks eelkõige kasuvanemate poole. Ka haridusvalikute tegemisel ja töökoha otsingutel olid kasuvanemad noorte hinnangul peamised nõuandjad ja abistajad.

Vanemad, vennad, õed, ja kõik vist. [P3M](#)

Õde, siis parim sõbranna ja parim sõber/.../ Ma ei tea, normaalsed (suhted kasuemaga), vahel on mingeid tülisid, aga muidu me saame vist läbi. Et midagi siukest väga jubedat ei ole. [P2N](#)

Kõikidel intervjuueeritud noortel oli säilinud mingisugune side ka oma bioloogilis(t)e vanema(te)ga või bioloogiliste õdede/vendadega ning mitu noort nimetas oma bioloogilist vanemat või õde/venda ka üheks lähedasemaks inimeseks, kellele toetuda isegi kui tegelikkuses suheldi selle inimesega ebaregulaarselt või oli suhtlus katkenud. Ka kirjanduses on leitud, et suhted bioloogilise sugulasega on olulised noore identiteedi kujunemisel ning noore jaoks on oluline seda suhet hoida.

Jah, ta (vend) vahest käib meie juures /.../ Viimasel ajal ta elab isa juures ja me ei suhtle. [P4N](#)

Mu õde aitab. Mu õde elab Tallinnas, ma arvan, et ta aitaks mind, kui mul midagi või ma millegagi hakkama ei saa. [P2N](#)

Enamus noori polnud kasuperes elamise tõttu kogunud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist. Oli siiski ka neid, kes olid nooremana selle tõttu eakaaslaste narrimist kogunud, kuid hiljem kogunud ka positiivset tagasisidet seoses sellega, et nad elavad kasuperes.

sõbrad teavad, kuid see ei mõju. [P3M](#)

Et väga palju on noritud selles suhtes, et väga palju on noritud, aga nüüd, kui ma olen suuremaks saanud, siis ja kui ma olen seda rääkinud uutele sõpradele seal teises koolis, siis /.../ nüüd on nagu väga positiivsed emotsioonid ainult tulnud. [P6N](#)

Noorte suhted nende eest vastutavate kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajatega on pigem harvad, formaalsed ning kohtutakse eelkõige vajadusest (seadusest tuleneva kohustuse tõttu või kui mingi olukord nõudis lastekaitsetöötaja kaasamist).

Võib-olla kaks korda aastas (kohtume) /.../ No 45 minutit. Põhimõtteliselt ta vaatab, kuidas mul on läinud või niimoodi. [P1M](#)

8.8. Ettepanekud ja hinnangud võimalikele muutustele

Kasupere noored leidsid, et asendushoolduselt elluastuvate noorte iseseisvumise hõlbustamiseks tuleks suurendada senist elluastumistoetust, et see võimaldaks noorel endale elamise organiseerida ning jalad alla saada. Võimalik, et noored ei osanud ühtegi muud ettepanekut peale elluastumistoetuse suurendamise mainida ka seetõttu, et peres elades lahendatakse esilekerkivad mured ära sarnaselt nagu tavaperedes, mistõttu noortel puudub nägemus, mis erilist tuge nad veel vajama peaksid. Noored pidasid enda eduka iseseisvumise puhul kõige olulisemaks võimalust toetuda murede korral oma kasuperale.

Ei, kui neil on edukad vanemad, kasuvanemad, siis nad saavad väga hästi ise hakkama, sest neil on, need kasuvanemad suudavad väga hästi vastata väga paljudele küsimustele. Ja kui tõesti ei suuda, siis nagu need kasuvanemad kindlasti hoolivad ja otsivad mingi vastuse kuidagi muudmoodi kuskilt.[P1M](#)

Kindlasti (pöörduks iseseisvudes abi ja toetuse saamiseks kasupere poole). Ma ei võta neid kui kasuperet, vaid ikkagi kui enda pere. Kindlasti.[P5N](#)

Kasupere noored leidsid, et võimalus saada eluase koos tugiisiku teenusega võib mõnele noorele olla vajalik, eelkõige eluaseme saamine omavalitsuselt, kuna selle leidmine võib ilma töökohata noorel omal käel osutada keerukas. Ka tugiisikut nähti potentsiaalselt vajaliku isikuna, kes võiks nõu anda praktilistes igapäevaelu küsimustes. Leiti, et tugiisik võiks olla vajalik neile noortele, kellel puuduvad teised lähedased isikud, kellele vajadusel toetuda ja abi küsida.

Minule ma arvan, et mitte. Aga ilmselt on inimesi, kellele see meeldiks või tähendab, kellele oleks seda abi vaja. Mitte, et ei meeldiks, vaid kellele on seda abi vaja, aga mina ise ei tunne, et mul oleks seda abi vaja /.../ Minu tugiisikud on minu kasuvanemad ma arvan.[P5N](#)

No ma ei tea, selles mõttes, et need tavalised lapsed, kes on kogu aeg oma perega elanud, need, siis need kasulapsed on ka nendega sarnased, neil on ka oma kasupere ja siis nad lahkuvad perest iseseisvasse ellu samamoodi, et ma ei usu, et nii väga seda tugiisikut on vaja.[P1M](#)

9. Asendushoolduselt elluastunud noorte intervjuude analüüs

Uuringu käigus intervjueeriti kuut asendushoolduselt iseseisvunud noort, kolme neidu ja kolme noormeest. Intervjueeritud noored on vanuses 18-27 ja on erinevates elluastumise etappides – mõni tegemas alles esimesi samme, teised juba pikema kuni seitsme aastani ulatuva iseseisva elu kogemusega. Kaks intervjueeritud noortest astusid ellu asendusperest, neli asenduskodust (sh üks oli enne asenduskodusse siirdumist elanud ka kasuperes).

Iseseisvat elu alustasid intervjueeritud noored 18-22 aastaselt. Need, kes uuringus osalenutest astusid esimesi iseseisvaid samme 18-aastaselt, olid sel ajal veel nõ üleminekufaasis ja elasid õppimise ajal kas ühiselamus või noortekodus, kuid omasid siiski sidemeid asenduskodu või –perega. Täielik iseseisvumine toimus intervjueeritud noortel 20. eluaastate alguses. Uuringu läbiviimise ajal elas üks noor kooli ühiselamus ja viis noort üürisid korterit. Kolm noort jagavad elu partneriga ning üks neiu kasvatab koos elukaaslasega väikelast.

Kõigil intervjueeritud elluastunud noortel on olemas õppimiskogemus – kolm olid omandanud kõrghariduse, üks planeerimas katkenud rakenduskõrgharidusõppe jätkamist, üks omandanud ja teine omandamas kutseharidust. Kaks intervjueeritud noormeest omavad hetkel töökohta, kolmas alustamas mõne nädala jooksul ajateenistust. Neidudest oli üks intervjueerimise hetkel väikelapsega kodus, üks õppimas ja alustamas suvist tööd ning kolmas hetkel nõ töökohtade vahel planeerimas õpingute jätkamist.

9.1. Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta

9.1.1. Elukorraldus ja kaasatus enne iseseisvumist

See, kui palju noored iseseisvumisele eelnenud aastate jooksul oma elu korraldamisel kaasa rääkida sai, sõltub väga palju asenduskodust või –perest, kus nad viibisid. Asendusperedest elluastunud noorte kogemused sarnanevad nn tavaperedes kasvanud noortele, kus elu kulgeb perekonna valitud rütmis ja kõik pereliikmed löövad erinevates majapidamistegevustes ja otsuste langetamisel kaasa. Asenduskodudes on praktika erinev – kuigi ühiselu reeglid ja majapidamistöde (nt pesupesemise ja koristamise) kord on kõigis asenduskodudes, varieeruvad neis elavate laste võimalused reeglite ja igapäevaste küsimuste, nt menüüvalikute osas kaasa rääkida ja lüüa.

Ei noh, igapäevaelu oli seal nagu tavalises perekonnas, et lõpuks, et lapsed ise tegid süüa ja lapsed ise koristasid ja vanemad vaatasid rohkem nagu nooremate järgi, et selles suhtes. Et noh, need viimased aastad seal selles mõttes kuidagi nagu kulgesidki, et ma ei tea, et noh, kasvatajad istusid palga pärast seal ja lapsed tegid tööd. Jah, põhimõtteliselt lapsed kasvasid lapsi niiõelda. (Intervjuerija: Mainisite, et tegite ise süüa, kas ka see otsus, et mida süüa teha ja poeskäimine ja see otsus, mida poest osta, oli ka laste täita?) Einoh, otsus tuli ikka laste poolt, et kes mida süüa tahab ja siis kasvataja käis ise poes ära. Et lastele kui raha sellist ei usaldatud kätte. /.../ Ei noh selles suhtes, lastel nagu otsustamise koha pealt, noh jah, seda võisid ise otsustada, kuidas sa koristad oma tuba jne, aga sellistes suuremates otsustes ikkagi ei küsitud nagu, et mis ja kuidas. Et selles suhtes jah.[E1N](#)

Kogemuse, kus suurtes ja olulistes tulevikku mõjutavates otsustes noorel endal kaasarääkimisvõimalusi või aega oluliste otsuste tegemiseks napib, toob välja üks noor viidates olukorrale, kus pidi väga kiiresti otsustama, kas soovib võimalikku asendusperesse elama minna:

Tegelikult ei antud, see oli, tegelikult, ei. Tegelikult see tuli noh, ma aimasin seda, et nad võtavad vist mind, aga nagu selles mõttes, no tegelikult see tuli päris kiirelt selles mõttes ikkagi, et pidin kohe ütleva, kas „jah“ või „ei“, kui me olime nagu niimoodi istumas. [E2N](#)

9.1.2. Eluuskused

Kõigil noortel oli enne iseseisvumist olemas nõ oma raha ehk taskurahaga majandamise kogemus. Neil, kes asendushoolduse ajal elukohast eemal õppisid või olid mingil perioodil elanud noortekodus, on iseseisva majandamise kogemus praktilisem ja valmistab täiskasvanuelus iseseisvalt hakkamasaamiseks paremini ette. Asenduskodus viibinud ja vaid taskuraha haldamise kogemusega noorte võimalused suuremaid otsuseid vastu võtta ja väljaminekuid planeerida jääb napiks:

[O]tsus [mida söögiks valmistada] tuli ikka laste poolt, et kes mida süüa tahab ja siis kasvataja käis ise poes ära. Et lastele raha kui sellist ei usaldatud kätte, [E1N](#)

Kuigi noored leiavad, et oma taskurahaga majandamine on mingil määral toetanud rahaga ümberkäimise oskuse omandamist, on tõhusam õpetaja olnud ikkagi kas tööga teenitud suuremate rahasummadega ümberkäimine või iseseisvalt hakkamasaamise vajadus nt õpingute ajal ühiselamus elades. Rahaga ümberkäimise ja oma kulutuste planeerimise oskuse suurtele puudujääkidele viitas üks intervjuueeritu ka asenduskodus kogetu põhjal:

Ma nägin kuidas lihtsalt inimesed oma pärandused maha pidutsesid. Seal noored, neil ei olnud... Neil ei olnud aimu kuidas rahaga ümber käia /.../ Ma ei tea, kes seal tellis mingi limusiini, mingid sellised absurdseid asju tehti seal kohati. Noh nendel vanemad võib-olla lapsest saati ära et siis mingi pensioni eas, terve aeg koguvad et kui 18 said selle välja võtta ja teha mis nad tahavad ja noh. Ja neil ei olnud seda tunnet et raha tuleb raskelt. /.../ Ei olnud õpetatud, jah, ei olnud. Et kui laiemalt vaatame Eesti ühiskonda, siis tegelikult nagunii see finantsharidus on suur probleem, aga seal (asenduskodus) on see eriti, kuna see raha (pärandus) on väga lihtsalt tulnud jne, siis see vastutus, et saada aru, et võiks sellest mingi tulevikus, ma ei tea, osta endale korter näiteks. [E6M](#)

Kui terviseprobleemide ilmnemisel või asjaajamisel (nt isikudokumentide taotlemine jmt) hakkamasaamist ja ettevalmistust selleks hindavad noored piisavaks, siis puuduvate oskustena, mida iseseisva elu kogemusega noorte hinnangul asendushooldusel viibides võinuks rohkem toetada, toodi välja toidu valmistamist ning suhtlemise ja konfliktide lahendamise oskust.

Seda, et asenduskodus kasvanud laste elukogemus ja arusaamad sellest, kuidas asjad nn pärismaailmas toimivad, on iseseisvasse ellu astudes veel liiga napid, kirjeldab üks intervjuueeritu järgmiselt:

Ei noh, minul nagu oma põlvkonda vaadates otseselt nagu ei ole. Et ma kasvasin vähe nagu vanemas põlvkonnas niiöelda, aga noh tänapäeval vaadates siis noori ja vaadates asenduskodude lapsi, siis jah, ongi tekkinud selline tunne, et elekter tulebki niisama ja uued riided tulevadki puu otsast. Et siukest nagu elukogemust ei ole niiöelda. Et seda ilmselt ikkagi tuleks arendada natukene rohkem ja pakkuda võimalust. Kindlasti jah, selle pärast, et ikkagi kui astub üks laps praegusest lastekodust nagu oma ellu, siis see šokk nagu võib jah, võib nagu mõjuda, et ei osatagi nagu ümber käia igasuguste majanduskulude ja asjadega, et ei osata arvestada sellise asjaga, et soe vesi ei pruugi olla igal pool olemas ja... [E1N](#)

Aasta asendusperest eemal õppides iseseisvat elu praktiseerinud noore hinnangul on elluastumine keeruline protsess, mis nõuab kõrvalseisjate tuge:

Ma ei tunne veel seda, et see on praegu on see õige aeg või midagi. Läheb aega veel. Aga noh, ma ikkagi ise ka püüan niimoodi, kuigi on noh raske ise niimoodi teha. Ma ikkagi püüan, aga lihtsalt jah. Minevikust on see vist kinni jäänud ja siis nagu raske. [E2N](#)

Eluuskuseid nopiti üles erinevatest kohtadest ja elukogemuse käigus. Välja toodi nii koolis, oma bioloogilises peres, asenduskodus või kasuperes õpitut kui ka elu käigus sõpradelt, õdedelt-vendadelt ja töökaaslastelt saadud toetust ja nõu.

Asendushooldusel kasvanud noortel on tugevalt sees veendumus, et loota saab vaid iseendale ning vajadus võimalusel kõrvalise abita ise hakkama saada. Tendents usaldada ja loota vaid iseendale pole Eesti asendushooldusel kasvanud laste eripära, vaid universaalsem küsimus, nagu viidatud ka kirjanduse ülevaates. Pakutud võimalustest kinnihaaramist ning ise aktiivselt oma elujärje parandamist hinnatakse kõrgelt:

Et, aga ma tahan nagu ennast näha sellise inimesena, et ma ei taha olla kellelegi koormaks ja ma ei taha olla see, kes enda häda pärast, kuna ta ei viitsi ja ei taha nii palju tegeleda ja olla aktiivne, et olla koormaks kuskil omavalitsusele või kuskil küsida just ainult selle pärast abi, et sa ise ei suutnud. Et ise jätsid seal asju tegemata ja olid ebaaktiivne. Et seda ma üldse ei talu, kui inimene just selle pärast hakkaks küsima. Et see abi oleks selline kuidagi nagu haava peale plaastri panemine, et: "Me nüüd aitame sind, sul läks halvasti", aga miks see haav tekkis? Laiskusest, tavaliselt. Et ma ei taha öelda muidugi, et ma mingi üliaktiivne oleks, et ma nüüd suudan kõike teha ja keegi teine ei suuda. Et kõigil on tegelikult see võimalus olemas. /.../ Kui mul poleks ühtegi mingit toetust, mitte midagi - kas ma siis saaksin hakkama? Ja ma üritan elada niimoodi, et ma isegi niimoodi saaksin hakkama. Ma ei näe, et see asi vale oleks, et ma nagu pingutan natukene üle selle asjaga. Et siis mulle jäävad need toetused ja asjad selliseks nagu, kõik jäävad nagu puhvriks. Et kui nüüd täiesti midagi halvasti läheb, siis ma saan kohe sealt kasutada seda abi või toetust. [E3M](#)

Teisalt on iseseisvumine ning üksinda hakkamasaamine keeruline ning noored tunnetavad vajadust toetuse järele:

Jah, ma üritan küll, tahan olla iseseisev, aga mitte nagu veel, mu on sellest nagu, et... Raske on nagu ise hakkama saada, et vaja kellegi tuge, et siis näiteks on olemas sõbranna, et tema tuge siis. Kui tema ka ei saa aidata, siis ma nagu jah, küsin [kasu]emalt siis. [E2N](#)

Nagu kirjanduse ülevaates viidatud, peitub siin võimalik ohukoht – noorte hoiakud on väga tugevalt iseseisvat hakkamasaamist toetavad ning abi küsimist peetakse sageli nõrkuse või hakkamasaamatuse märgiks. Teisalt on iseseisva elu alustamisel (aga ka muudel eluetappidel) kõrvaline toetus ja abi sageli hädavajalikud kõigile noortele, mitte pelgalt asendushoolduselt iseseisvuvatele. Olukorras, kus nõ loomulikku mentorlust ja tuge asendushoolduselt elluastuvatel noortel ei pruugi olla ning hoiakud pärsivad abi ja nõu küsimist, on kerge tekkima olukord, kus noored edukaks hakkamasaamiseks vajalikku nõu ja tuge ei saa. Siinkohal oleks abi kas tugevast tugiisiku süsteemist, kus noorel on püsiv ja usalduslik suhe koolitatud tugiisikuga või nn loomulikest mentoritest, kes vajadusel noore kõrval mitteametliku tugiisikuna seisavad, abi või nõuvajadust märkavad ja toetavad.

9.1.3. Probleemid iseseisva elu alustamisel

Elluastumisel tajusid intervjueeritud kõige teravamalt rahalisi raskuseid ja keerukust elukoha leidmisel. Kuigi kohalik omavalitsus toetab asendushoolduselt elluastuvaid noori elukoha leidmisel, ei ole kõigis

omavalitsustes sobivaid eluasemeid võimalik pakkuda või pole need piisavalt kiirelt kättesaadavad. Näiteks tõi üks intervjueritu välja, et kohalik omavalitsus pakkus talle ainsa sotsiaalkorterina elamispinda, kus olid surnud tema vanemad. Põhjuseks, miks omavalitsuse pakutud eluaset vastu võtmast tõrguti, toodi ka seda, et sageli ei ole koduvallas võimalik sobivat töökohta leida. Kuna asendushoolduselt elluastuvatel noortel pole üldjuhul võimalik rahaliselt kõrvalisele abile loota, on töökohta leidmise võimalus elukoha valimisel oluliseks kriteeriumiks.

Enese äraelatamine ongi üheks teravaks probleemiks, millega asendushoolduselt elluastuvad noored silmitsi seisavad. Kuigi iseseisva elu alguses on asendushooldusel olnud noortele esimeste suuremate väljaminekute katmiseks ette nähtud elluastumistoetus, sõltub selle saamine sissekirjutusega elukoha olemasolust. Sestap satuvad noored pahatihti nõiaringi – kui kohalikul omavalitsusel sobivat elupinda pakkuda ei ole võimalik või noorel ei ole võimalik selles piirkonnas äraelamiseks hädavajalikku töökohta leida, ei kvalifitseeru noor ka elluastumistoetusele. Elluastumistoetuse puudumine aga võib saada probleemiks üüritava elamispinna leidmisel, kuna sääste või rahalist toetust, mis üürimisega kaasnevad esmased kulud kataks, noortel sageli pole.

Rahaprobleemid raskendavad ka nende noorte elu, kes jätkavad peale asendushoolduselt lahkumist õpinguid. Eluasemekulud, kulutused toidule, esmatarbekaupadele ja rõivastele eeldavad noortelt kas väga kasinates tingimustest elamist või kooli kõrvalt töötamist.

Et raha väga palju käes ei olnud. Raha eriti juurde teenida ka ei saanud, kooli kõrvalt oli ikka päris... esimene aasta oli päris tihe, et olid ainult sellised põhiained ja sellised matemaatikad-füüsikad-asjad, et läbikukkumisprotsent oli 50, et pooled üldse ei jõudnudki järgmistele kursustele. Et mina suutsin seda olukorda niimoodi paindlikult hoida, et... Aga siis ma tegelesin sellise /.../ et teenisin natuke lisaraha, või mis lisaraha – üldse toimetulekuraha, et mingisugust toimetulekut eriti ei olnudki mingit raha. Riigi poolt vist tuli see mingi vajaduspõhine toetus, 135 € kuus. Kooli poolt sain stipendiumi 100 € ja oligi kõik põhimõtteliselt. Aga ikkagi, ühiselamu eest maksid mingi 175 € ja eks see oli selline kitsas periood. /.../ Kõige keerulisem oli elamiskulude peal n-ö, nende kuludega hakkamasaamine. No ei ole seda sissetulekut, ei ole seda võimalust, et käid tööl tegelikult. Paljud minu vanused, kes on juba keskkooli lõpetanud või lähevad kuskile kutsekooli, neil hakkab see nõ kutsepraktika või mingisugune asi, nad saavad vähemalt mingitki tööd teha või see kutsekool lihtsalt kestab nii palju vähem, et neil tegelikult see tööelu hakkab juba varem pihta. Et neil ei ole seda vastupidamist nii palju vaja teha. Et minul on tegelikult see vastupidamine nüüd siis kolm aastat põhimõtteliselt olnud pluss siis oli suviti on mul olnud praktika, mille eest ma ei saa mitte midagi. See on lihtsalt merepeal niimoodi. OK, 250 € kuus. See ei ole ka veel päris selline, et millega midagi üldse mõelda saaks. Et lähebki kõik elamise peale ära ja ongi puudus see, et kuskilt ei tule raha. E3M

Lisaks materiaalsetele muredele tõi üks intervjueritu välja ka selle, et iseseisvat elu alustades oli raske harjuda pideva üksiolemisega:

No kõige keerulisem oli alguses minu jaoks üksinda olemine selle pärast, et ju lastekodus on kogu aeg inimesed ümber ja siis üks hetk oled täiesti üksinda. Et minu jaoks oli see kõige keerulisem, sellega harjumine, üksinda olemine, üksinda olemisega ja niimoodi. E4N

9.2. Valmisolek iseseisvaks eluks

Enamus intervjuerituid olid elluastumist enne tegelikku iseseisvumist planeerinud, vaid üks respondent väitis, et enne iseseisvumist ta sellele ei mõelnud ja plaane ei teinud. Enamasti seostus

iseseisvumise planeerimine edasiste haridusvalikute tegemisega ning seetõttu hakati plaane tegema põhikooli lõpus või gümnaasiumis õppides. Need noored, kes iseseisvumise järel õpinguid jätkavad, planeerivad aktiivselt õpingute lõpetamisele järgnevat (töö)elu.

See, kas ettekujutused iseseisvast elust vastasid tegelikkusele, oli erinev. Mõned noored leidsid, et lõhed plaanide ja tegelikkuse vahel on suured, teised hindasid ettekujutusi ja reaalsust vastavateks. Erinevus näib olevat selles, kui sitke ja iseseisev noor on – need, kellel on väga tugev ise hoiak, et loota saab vaid iseendale, peavad plaane tegelikkusele sagedamini vastavaks. Sitkus (ik *resilience*) oli ka kirjanduse ülevaates eduka iseseisvumise tegurina välja toodud ning seda kinnitab ka käesolev uuring – noored, kelle hoiakud toetasid hakkamasaamist, raskuste seljatamist ja edasiminekut hindasid ka ise oma hakkamasaamist heaks hoolimata raskustest ning nägid elus eettulevaid raskuseid kui väljakutseid ja nende ületamist kui inimesena kasvamist ja kogemuste omandamist.

Valikute tegemisel ja iseseisva elu planeerimisel said noored peamiselt toetust oma hooldajatelt – nn usalduskasvatajalt või kasuvanemalt, aga välja toodi ka bioloogiliste õdede ja vendadega või sõpradega nõu pidamist. Üks noortest, kes enda sõnul tulevikuplaanide tegemisel asenduskodus väga abi ei saanud, leidis, et kindlasti peaks noori juba asenduskodus rohkem nõustama ja iseseisvaks eluks paremini ette valmistama:

Einoh see toetus tuli nagu rohkem mul endal õe poolt. Et asenduskodus küll siukest toetust ei olnud, et kuidas peaks edasi minema ja kuidas ja mis. (Intervjueerija: Aga kas te oleksite soovinud, et selline toetus seal oleks olnud?) Jah, kindlasti selles suhtes, et see aitaks nagu noori edasi selles suhtes, et valmistaks nagu ette, et see välismaailm ei ole niisugune nagu sa harjunud oled. [E1N](#)

Kahel intervjueeritud noorel oli asendushoolduselt elluastumisel tugiisik, kuid kogemused pakutud toe osas olid erinevad. Kui ühe noore elus tugiisik küll oli, kuid toetust noor ei tundnud (*[M]e suhtlesime väga harva, nii et meelde eriti ei jäänud et ta oli, mäletan küll et oli mingi tugiisik, aga...*), siis teine elluastunu oli tugiisikult ka vajalikku tuge ja nõu saanud:

Jah, kui ma alguses lastekodust ära läksin, siis oli (tugiisik)./.../ No kui mul olid mingid probleemid, siis ma sain tugiisikuga rääkida ja küsida ja ta toetas mind. /.../ Ei, ta käis mul ikka külas, kohtusime. Ja siiamani suhtleme. [E4N](#)

Ülejäänud intervjueeritud ei olnud tugiisikuga kokku puutunud või ei olnud päris kindlad selles, kas neile sellist teenust on pakutud.

Vot nüüd ma ei oskagi täpselt öelda. Mina olen... no jah, ma ei tea küll sellist inimest, kes mul oleks kuskil varjuna kõrval käinud ja kuidagi juhtinud õige tee peale. Ma arvan, et kas mul pole seda vaja läinud või mul on olnud, aga ma ei ole aru saanud sellest. Ma arvan, et ma oleksin aru saanud, kui mul on tugiisik, ma ei usu, et ma nii pime olen. Aga ju siis mul ei läinud seda nii palju vaja. [E3M](#)

Iseseisvunud noored küll teavad, et nende kohta on koostatud juhtumiplaan, kuid sellega tutvunud või selle kujundamise osas kaasa rääkimise kogemust neil pole. Olukord, kus noored pole kindlad, kas neile mingit teenust on osutatud või selle teenuse osutamine ei ole oma funktsiooni täitnud, viitab vajadusele tugiisiku teenuse täiustamise järele. Samuti on tugiisikuteenuse tõhustamiseks ilmselt vajalik noorte ootuste ja vajaduste täpsem kaardistamine.

9.3. Õppimine

Sellele, kas ja millist eriala valida, hakkasid asendushoolduselt elluastunud noored mõtlema põhikooli lõpus ning neil, kes omandasid ka gümnaasiumihariduse, täpsustusid otsused gümnaasiumiõpingute käigus. Erialavaliku tegemisel peeti nõu asenduskodu kasvatajate või kasuvanematega, aga ka õpetajate, sõprade ning õdede-vendadega, kuid lõpliku otsuse kooli ja eriala suhtes olid noored enda hinnangul teinud siiski ise.

Kuigi üks intervjueeritud asendushoolduselt elluastunud noortest valis eriala eelkõige enda huvide ja soovide järgi, on erialavalik sageli kantud juhistest või praktilistest kaalutlustest, nt varasematest kogemustest, võimalusest tulevikus erialal tööd saada ja oodatavast töötasust, soovist omandada teatud haridustase.

[Kooli ja eriala valik] tuli väga ootamatult. Ma ei olnud sellest mitte midagi varem kuulnud ja oli üks /.../ Me läksime üheksanda klassiga, me siis läksime, oli seal kuskil Pirital oli see, et kuhu edasi minna siis õppima /.../ Sinna me läksime siis ja ma olin nagu ise ka väga nagu ükskõikne muidu selle koha pealt, et ma arvasin, et lihtsalt kuidagi nagu õnnestub ja mul olid tegelikult muud plaanid juba, kuhu ma tahtsin minna. Ja siis ma nagu ei pabistanudki enam selle peale, mõtlesingi, et ma saan sinna kohta, kuhu ma tahan. Aga siis üks õpetaja ütles, et tule vaata midagi ja siis ma olin nagu et, ma natuke vaatan. Ja siis tehti mulle mingi test /.../ mul tuli kõik kuus ja sealt see alguse saigi. Et sealt ja ma läksin koju ja ma ise ka googledama. [E2N](#)

No mul oli põhiline nagu, et keskharidus kätte saada. See eriala mulle alguses huvi ei pakkunud, aga lõpus tundus küll päris hea ja huvitav. [E4N](#)

Valitud eriala omandamist noored ei kahetse ning ka need, kes esialgu õpitavast valdkonnast suurt ei huvitunud, on õpingute käigus valdkonna võlu avastanud ning erialaga rahul.

Õpingute käigus on noortele probleemiks olnud enese äraelatamine, st töö ja õpingute kombineerimine. Kuigi kutse- ja kõrgharidust pakutakse Eestis tasuta, peavad asendushoolduselt elluastuvad noored erinevalt paljudest tavaperedest pärit noortest ennast ise elatada suutma ning õpingute kõrvalt töötama. See aga valmistab noortele raskusi, sest täiskoormusel õppimisega sobituvat töökohta, mis ka piisavat sissetulekut tagaks, on keeruline leida, samuti on noorte koormus väga suur ja võib mõjuda tervist laastavalt.

No üks töökoht, mis mul päris pikalt kaasas käis oli {amet eemaldatu} /.../ hommikul kell 4 kuni kell 7. Ei sega kooli, ajalises mõttes. Segab ainult unerežiimi ja lihtsalt väsitab sind ära. Selle tööga tegelikult ma alustasin ka juba gümnaasiumis. No see oli üldse ekstreemne, sest kool on mul {asula nimi eemaldatud}, hommikul teen kähku töö ära. Mul oli veel see, et pereisaga sain {asulasse}, aga tema sõitis ka tööle, kus tal hakkas kell seitse juba töö. Mul hakkas kell 8 juba kool. {Elukohast} tuleb niimoodi pool tundi. Et ma pidin juba kell 6 paiku valmis olema oma {tööga}. [E3M](#)

Üks intervjueeritud noortest oli rahaliste raskuste ning töötamise ja õppimise ühitamisest tingitud terviseprobleemide tõttu pidanud õpingud südamelähedasel erialal katkestama.

Nojah, kaugõpet nad üldse ei pooldagi, et kui, siis täisõpe. Et see võiks ka tegelikult olla nagu variant noortele, et saavadki proovida siis kooliskäimist ja töökäimist. Et see kaugõppe variant peaks tegelikult olema ka kättesaadav lastekodu noortele. /.../ Aga kuna seda varianti lastekodudes üldse ei olegi, siis... No see sai ka minu puhul üheks määravaks faktoriks, et.. Kuna mul ka tervis oli kõvasti ära sellel ajal ja kui ma pidin jagama ennast kooli, arstide ja asenduskodu vahet, siis lõpuks see... Asenduskodus on muidugi see asi, et nemad ütlevad ainult, et õpi, õpi, õpi ja õpi aga kui sa pead olema realselt füüsiliselt kolmes kohas korraga, siis sa ühel hetkel lihtsalt ei jõua ja su närvikava ei pea vastu. [E1N](#)

Lisaks materiaalsetele probleemidele on iseseisvunud noored õpingute vältel rinda pistnud ka käitumisprobleemide ja distsipliini puudumisega, mis on iseloomulik küllaltki reglementeeritud ja juhitud keskkonnast iseseisvunud noortele.

On olnud, kõik asjad on väga halvemaks läinud. Olen hakanud rohkem suitsetama, alkoholi jooma. Käitumine on muutunud agressiivsemaks vahepeal võib-olla. Et jah. [E2N](#)

Popitasin muidugi, aga kes siis ei popitanud? /.../ [Tagantjärele vaadates] [o]leks kõike õigel ajal teinud. Oli kord probleem popitamise pärast, ei saanud õigel ajal arvestust, seda ma parandaksin. [E5M](#)

9.4. Töötamine

Pea kõigil intervjueritud asendushoolduselt elluastunud noortest oli olemas töökogemus. Vaid üks noortest oli seni töötanud vaid praktika raames, teiste töökogemus oli aga pikem ja sisaldas mitmeid erinevaid ameteid ja töökohti. Töökohtade valikul lähtusid noored peamiselt vajadusest – töökohta oli vaja asendushooldusel viibides lisaraha teenimiseks või hiljem iseseisvununa enda äraelatamiseks. Kuna töötamist tuleb sageli kombineerida ka õppimisega, olid töökohta valiku kriteeriumiteks peamiselt selle asukoht, kättesaadavus ning vähemal määral ka saadav töötasu.

No mu elukohas oli see põhimõtteliselt ainuke töökoht, kuhu ma läksin ja vaba töökoht oli ka seal veel. Põhimõtteliselt elukoha pärast valisin selle töö. [E4N](#)

No tegelikult on natukene ikka palk ka oluline, et esimest korda tahad ja eriti veel nagu, siis on veel võib-olla, ma ei tea.. Ma ise ei ole nagu tegelikult uurinud, ma tean lihtsalt, et nii palju kui sa {tükitööd teha jõuad} siis ise nagu kiirus loeb. Aga ma ise nagu ei viitsinud arvutada nii palju. [E2N](#)

Konkreetselt töökohta valik on iseseisvunud noortel olnud pigem juhuslik. Töökoht on otsitud vajaduse (lisaraha, enda äraelatamine) tekkimisel ning valikul pole lähtutud soovist teatud valdkonnas kogemusi omandada. Kuigi kahtlemata soovivad ka asendushoolduselt elluastunud noored omandada kogemusi õpitud või huvipakkuval erialal, pole neil sageli võimalik töökohta väga kitsaste kriteeriumite järgi valida ning vajadus ennast ära elatada seab olukorda, kus meelepärase võimaluse puudumisel tuleb vastu võtta iga sobilik tööots.

Leidsin juhuslikult Facebookist (töökohta kuulutuse), keegi mu kontaktidest oli like'unud seda /.../ Ja siis klikkisin sinna peale ja ma vaatasin kohe alguses, et see on minu kodu lähedal, mis väga meeldis tegelikult mulle. Ja siis ma klikkisin ja vaatasin ja ma olin kohe kindel, et jaa, see on minule. /.../ Kohe, jah, saatsingi meili. Ja siis nad ütlesid „jaa“ ja siis helistasid veel üle ja siis ma [kasu]emale saatsin ka sõnumi. Ema oli ka kohe, et „jah“. Ja see on jah, kodu lähedal /.../. [E2N](#)

Töö leidmine oli noorte hinnangul kerge. Selleks kasutati nii töötuskeskondade abi kui ka saadeti välja CV-sid. Kandideerimisel kasutasid mõned noored tuttavate ning hooldajate (kasvatajad,

kasuvanemad) nõu ja abi. Samuti viitasid mitmed noored, et karjääriplaneerimise ja töökoha leidmise alast infot jagati koolis või asenduskodus.

Oma senist töökogemust peavad intervjueeritud noored üksmeelselt positiivseks, hindavad töötades saadud kogemusi ning õppetunde.

Me leppisime küll kokku, et see tööaeg hakkab, aga me ei leppinud kokku, et mis kell lõppeb. Ja see oligi, mis nagu häiris mind. Et ma tahtsin oma tahtmisi saada, et nii nagu mina tahan. Tegin väga valesti seda, et järgmine kord ma tean, kuidas peab kohe leppima kokku. Ma isegi ei mõelnud selle peale alguses, et mis kell nagu, et küsida siis. Nagu küsimused on väga olulised asjad. [E2N](#)

Oma teadmisi töötaja õigustest ja kohustustest peavad noored üldiselt piisavateks ning leiavad, et vajadusel oskavad nad vajalikku infot otsida või teavad, kelle poole (nt kasuvanemad) abi ja nõu saamiseks pöörduda. Töötaja õiguste kohta on infot saadud nii töökogemuse käigust, asenduskodust kui ka koolist. Siiski peegeldub mitmete noorte jutus mõte, et kuigi infot on karjääriõppe ainetes ja päevade raames jagatud küllaldaselt, ei ole noored ise infole vastuvõtlikud enne teema aktualiseerumist ehk tegelikku tööleasumist.

Tegelikult nüüd seal koolis, ma mäletan, et oli päev, mil räägiti sellest kõigest. Väga ei kuulunud seda, aga samas ma midagi nagu tean, aga vaja oleks rohkem informatsiooni. [E2N](#)

Sellele, et teabe jagamine ja nõustamine on kõige tõhusam siis, kui vastav teema on noore elus aktualiseerunud, viidati kirjanduse ülevaates ning sama tendents tuli mitmetes kohtades välja ka käesolevas uuringus. See asjaolu viitab vajadusele nõustamist ja tuge ajatada ning pakkuda vastavaid teenuseid intensiivselt ka ajal, mil noortel on nt töökoha otsimine ja esimesed sammud töömaailmas käsil.

9.5. Teenused ja toetused elluastumisel, noored lapsevanemad, ajateenistus

Ellu astudes asusid kaks intervjueeritud elama kooli ühiselamusse, üks kohaliku omavalitsuse poolt pakutud sotsiaalkorterisse, üks üürikorterisse, üks partneri ja üks õe juurde. Enamik intervjueeritud asendushoolduselt elluastunud noortest olid kuulnud sellest, et kohalik omavalitsus pakub noortele abi eluaseme leidmise, kuid valla poolt pakutud sotsiaalkorteris oli kuuest intervjueeritust elanud vaid üks.

Tegin vallale avalduse, et soovin elamispinda ja siis nad vaatasid. Alguses nad andsid ühte kohta, aga see mulle ei sobinud ja siis nad andsid mulle korteri, kus oli nagu kõik olemas, pesemisvõimalused, ma sain valla kaudu selle korteri ja siis ma seal elasingi mõnda aega. [E4N](#)

Põhjused, miks kohaliku omavalitsuse abi elukoha leidmisel ei kasutada, on peamiselt seotud sellega, et noor ei soovi näiteks sobiva töökoha leidmise võimaluste puudumise tõttu elada vallas või linnas, kus tal oleks õigus elamispinda taotleda. Samuti on probleemiks see, et kohalike omavalitsuste poolt pakutavad elamispinnad ei ole sobivate tingimustega (nt pesemisvõimaluse puudumine vmt). Ühel noorel oli ka kogemus, kus valla poolt pakutud elamispind oli sama korter, kus surid tema vanemad.

Kui kohaliku omavalitsuse poolt pakutud eluaset vastu võtta ei saa ning noor ei õpi üldse või ei ole koolil pakkuda ühiselamu kohta, jääb üle vaid üüriturult endale sobiv eluase otsida. See aga takerdub sageli taskukohase üürikorteri puudumise taha, samuti toodi välja, et üürileandjad ei usalda alati asenduskodust pärit lastele oma eluaset üürida kartes makseraskuseid. Sellest tulenevalt peavad

noored lootma tuttavatele, sõpradele ja sugulastele selleks, et nende kaudu sobilik korter leida või üleminekuajaks nende juures elada.

Elluastumistoetusest, millele asendushoolduselt elluastuvatel noortel õigus on, olid enamus intervjuudel osalenud iseseisvunud noortest kuulnud. Vaid üks leidis, et ta ei ole sellisest toetusest teadlik. Kaks noort olid elluastumistoetust ka saanud ning kasutasid seda eelkõige iseseisvaks eluks vajalikele asjadele, nagu sisustus, kodumasinad, majapidamistarbed.

Ma otsin selle (elluastumistoetuse) eest omale, vist oli külmkapp või oli pesumasin. Siis ma otsin voodi omale. Sihukseid asju, mis läheb vaja, kui iseseisvasse ellu astud, just sihuksed asjad. [E4N](#)

Elluastumistoetus läks põhimõtteliselt, kuna see summa ei olnud eriti suur, siis see läks vajalike asjade soetamiseks eluasemesse või tähendab korterisse. (Küsitleja: Oli sellest elementaarseks, minimaalseks vajalikuks piisav või oli ta ikkagi liiga vähe ja oleks veel mingit toetust juurde?) Tegelikult on see summa natukene, ütleme niimoodi, et natukene liiga väike. Et see nagu ei aita nagu kuhugile poole ütleme nii. [E1N](#)

Lisaks teadmatusele elluastumistoetuse saamise võimaluste kohta on noortele teotuse saamisel takistuseks osutunud see, et toetuse taotlemisel peab noorel olema elukoht.

Minu teada, selle (elluastumistoetuse) saamiseks on vaja sissekirjutust, aga selleks on vaja elukohta, ja seda mul just polnudki, nii et ma pole seda saanud. [E5N](#)

Asenduskodud pakuvad küll seda nõ elluastumistoetust, aga elluastumistoetuse saad sa alles siis, kui sul on olemas oma elukoht. [E1N](#)

Samas on noorele, kes ei soovi või ei saa asuda elama sotsiaalelamispinnale kohalikus omavalitsuses, kust ta pärit on, elukoha leidmise raskendajaks korteri üürimiseks vajalike rahaliste vahendite puudumine. Seetõttu satuvad mitmed asendushoolduselt iseseisvunud noored lõksu, kus rahaliste vahendite puudumine raskendab vajaliku elamispinna leidmist ning elamispinna puudumine takistab olulise rahalise toetuse taotlemist.

Lisaks elluastumistoetusele on asendushoolduselt elluastuvatel noortel võimalik taotleda veel teisigi toetusi ja stipendiume (nt Archimedese asenduskodulaste kõrghariduse omandamist toetav stipendium jmt), kuid teadmised nende olemasolust, taotlemise võimalustest ja tingimustest on napid. Mitmed noored on saanud teisi sotsiaaltoetuseid, nt toitjakaotuspension, vajaduspõhine toimetulekutoetus. Intervjuudest jääb kõlama, et infot erinevate toetuste ja stipendiumite kohta on elluastujatel napilt.

Kusjuures ei teadnud (teiste toimetulekut hõlbustavate toetuste taotlemise võimalustest). See osa nagu jäeti ka rääkimata. Et jah, et ongi see elluastumistoetus, sellest osast ma nagu teadsin, aga nagu muid variante ei. Et need selgusid nagu ajapikku... [E1N](#)

See (info toetuste ja stipendiumite kohta) ei ole väga hästi kättesaadav. See oli noh... sa ei tea otsida seda, mida sa ei tea. Selle koha pealt tulebki see kõige raskem koht, et kui keegi ütleks, mida sa peaksid otsima, siis sa võiksid otsida. Lihtsalt suvaliselt klaviatuuri peale midagi kirjutada, et: "Tahan raha või toetust", paned Google'isse ja ei jõua väga kaugele. Et noh, eks teadjad inimesed suutsidki mind aidata, just pereema... [E3M](#)

Taas ilmneb juba eelnevalt viidatud info ajastamise olulisus – isegi, kui noortele on pakutud teavet erinevatest (sotsiaal)toetustest, on see info tulnud ajal, mil teema ei ole veel noore jaoks aktuaalne ja seetõttu pole sellele piisavalt tähelepanu pööratud.

Mulle vist räägiti küll sellest, aga ma vist väga ei süvenenud selsse. E4N

Ma ei ole sellest ausalt öeldes kunagi väga aru saanud, isegi kui mulle on sellest räägitud. Et tean midagi, et kuna mu ema on siis surnud, et ma saan seda teotust (toitjakaotuspensionit). /.../ Ja rohkem ma väga ei tea. E2N

Nii, nagu ka eelnevalt viidatud, on nõustamine ajatundlik ning kõige efektiivsem ajal, mil teema on iseseisvuvu noore jaoks aktualiseerunud. Asendushoolduselt elluastumise puhul tähendab see, et nõustamist või tugiisiku teenust on vaja pakkuda mitte pelgalt vahetult elluastumise eel, vaid ka iseseisva elu alguses.

Viis intervjueeritud noort olid kõrvalt näinud olukorda, kus asendushooldusel olev noor saab varakult lapsevanemaks. Kuigi üks intervjueeritud neiu kasvatab ka ise last, teeb tema seda koos partneriga ning sai lapse peale iseseisva elu alustamist. Intervjueeritud leidsid üksmeelselt, et asendushoolduse ajal lapsevanemaks saanud noori tuleb toetada pakkudes nendele nõustamist ja vanemaharidust, aga ka sobivaid elamistingimusi ja materiaalseid vahendeid (lapse kasvatamiseks vajalik mööbel jmt asjad). Kuigi kõrvalt oli nähtud nii positiivseid kui ka negatiivseid, lapse asendushooldusele võtmisega lõppenud kogemusi, ollakse üksmeelselt veendunud, et noored lapsevanemad vajavad sellises olukorras tuge ja nõustamist.

Kolmest intervjueeritud noormehest üks oli läbinud ajateenistuse ja teine mõne nädala pärast ajateenistust alustamas. Noormees, kes ajateenistuse läbinud oli, hindas seda kogemust väga kõrgelt.

Jah, ajateenistust siis ühesõnaga, et suurepärane kogemus nii meeskonnana näha kuidas inimesed toimivad, stressiolukordades jne /.../ Absoluutselt, ma arvan, et see peaks igale mehele mõjuma positiivselt /.../ [S]ee oli väga hea kogemus kaitseväes, vähemalt kus mina teenisin. Iseseisvust ikkagi rõhutati, et sa pidid iseseisvalt mõtlema /.../ Mina nagu arenesin inimesena edasi, mingite raskuste osas. /.../ Et selles mõttes on edasi arenenud, et mingid väiksed asjad, palju asju elus juhtub, sa pead ikka edasi minema, et vot. Tõsisemaks muutis, ma olen seda täheldanud ka seda oma sõprade seas, kes on kaitseväest tagasi tulnud, tõsisemaks on inimesed muutunud ja vaatavad asju teise pilguga, et ei ole enam need samad. Paljud, kes pidutsesid enne, enam ei pidutse. E6M

Kuigi ajateenistuse läbinud noormees hindab saadud kogemust väga kõrgelt, tõi ta välja ka asenduskodust pärit noormeestele problemaatilise aspekti ajateenistusse minekul – nimelt peab asendushoolduselt elluastunud noor üldjuhul ajateenistuse ajaks ära andma (üüritud) elukoha ning leidma oma isiklike asjade hoidmiseks sobiva koha. Samuti on ajateenistuselt naastes potentsiaalselt problemaatiline elukoha leidmine.

[A]senduskodu inimestel on probleem, et kui kaitsevärke lähed, siis sisuliselt kui ma ei oleks oma tüdrukuga elanud, oleks ma oma kodu ära kaotanud ja asjad. Ma ei oleks saanud mingit üüri ega midagi maksta, sest ma ei käi tööl ja kaitseväest saadava raha, ma ei mäleta mis see oli, mingi 70 eurot, see on nagu mitte midagi. Sa ei saa selle eest mitte midagi maksta ja see oli asenduskodude probleem, eriti kui sul ei ole vanemaid või asju, noh, kelle juurde sa oma asjad viid, näiteks kui sa üürid, et sa ei saa enam üürida, sul peab olema väga hea reserv kogutud, mul oli reserv aga noh sellest poleks ka piisanud selleks kaheksaks kuuks. /.../ [A]ga põhiprobleem on asenduskodu inimestel see, et

kui sul ei ole asju kellegi juurde jätta ja kui sa tuled välja (kaitseväest) siis sul pole nagu kodu otseselt. Sa ei ela nagu otseselt lastekodus /.../ Mis sa siis nagu teed, tõstad käed ülesse ja /.../ et see on probleem mis võib tekkida asenduskodu liikmetele, et lähed kaitsevärke ja kui sul ei ole tõesti peret /.../ lastekodusse sind tagasi ei võeta. [E6M](#)

Teine noormees, kes oli intervjuu järel peatset ajateenistust alustamas leidis, et tal ei ole põhimõtteliselt küll ajateenistuse vastu midagi, kuid enda seisukohast vaadatuna kaotab ta seeläbi pea aasta väärtuslikku aega, mille jooksul saaks lõpetada oma õpingud, koguda vajalikud praktikatunnid ning asuda tööle. Tööleasumine oleks noormehe hinnangul lisaks tema enda elatustaseme ja iseseisva hakkamasaamise aspektile kasulikum ka riigile.

See lööb mulle aastase pausi kogu mu... protsessi sisse tegelikult. Ja midagi muud seal ei olegi öelda. Oleks pidanud kuidagi mõtlema seda asja niimoodi, et ma ei oleks pidanud sinna minema /.../ Et mina näen ennast pigem, ma saaks riigile palju rohkem kasulikum olla kui ma saaks varem tööturule minna, hakata Eesti riigile rohkem makse maksma. [E3M](#)

9.6. Sotsiaalne võrgustik

Asendushoolduselt elluastumisel on oluliseks riskide maandamise ja iseseisva eluga kohanemise ressursiks sotsiaalne võrgustik, eriti just usalduslikud lähisuhted. Uuringute kohaselt (vt ka kirjanduse ülevaade) aitavad mitmekesised usalduslikud lähisuhted noortel iseseisvumisel esinevate probleemidega paremini hakkama saada. Seejuures on sotsiaalsest võrgustikust abi nii nõu saamiseks, olmeprobleemide lahendamisel kui ka keerulisemate juhtumite korral, nt ajutise kodutuse olukorras peavarju pakkumisel.

Intervjueeritud asendushoolduselt elluastunud noored sarnanevad selles, et kõigil on vaid üksikud lähedased inimesed, kellega on väga usalduslikud suhted ning kes on neid ka asendushoolduselt lahkumise järel toetanud. Nendeks inimesteks on bioloogilised õed ja vennad, kasupere vanem, mõni lapsepõlvesõber või usalduskasvataja asenduskodust. Inimesed, keda usaldatakse, on reeglina noorte kõrval olnud pikka aega. Intervjueeritud kinnitasid, et neil on säilinud ka sõprussuhteid lapsepõlvest. Siiski ei peeta sõprussuhteid sageli olulisteks. Erandina kinnitavad kaks intervjueeritud noormeest, kel bioloogilisi õdesid-vendi pole, et peavad sõprussuhteid väga olulisteks.

[Pean sõprussuhteid] väga oluliseks. Olulisemad kui raha või ükskõik mis asi. Raha ma saan küll teenida ja veel, aga selliseid sõprussuhteid sõlmida on vägagi... Eks need kursavennad ongi nüüd saanud selliseks. Väga head sõbrad on tegelikult päris paljud neist. Usaldan ka ikkagi 99% tegelikult. [E3M](#)

Üksmeelselt tuuakse välja, et inimeste usaldamine ja lähedaste suhete loomine on noortele keeruline. Väga tugevalt on juurdunud varasematest kogemustest kannustatud arusaam, et usaldada on võimalik vaid iseennast ja loota saab vaid endale. Ka selle uskumuse poolest ei erine Eesti asendushoolduselt elluastunud noored kahjuks kirjanduse ülevaates toodud mujal maailmas uuritud noortest.

Lastekodus elades sa õpid ära selle, et ega sul ei ole mõtet usaldada mitte kedagi enda ümber, see saab väga kiiresti selgeks. /.../ [K]ui sa räägid kasvatajale midagi ja kui sa pärast kuuled, kuidas kõik kasvatajad selles kuradi, seal kasvatajate toas räägivad ja siis pärast räägivad neid asju ka teiste lastega, siis sa saad väga kiiresti aru, et sinu probleemid on ainult sinu enda rida. /.../ See on ilmselt ka

asi, mida tuleb muuta, aga seda muuta on juba keerulisem. See oleneb sellest kollektiivist, kes seal töötab. Et kui sa lähed ikkagi arutama selle ühe lapse muresid teise lapsega, siis jah... [E1N](#)

[Minevik] on mõjutanud päris palju [suhteid teiste inimestega]. Et ei usalda nii palju inimesi. Võib näida, et usaldan, aga sisemine ütleb, et kohe taipan asju ära. Et võin rääkida küll, aga mitte nii sügavale, siis ei usalda ikkagi. /.../ Suhtlen, aga ei usalda. Lihtne. Võin rääkida küll mõningaid asju, aga mitte nii sügavale. Piirdub siis sellega, et näiteks, et endast nii palju ei taha rääkida ja minevikust tõmbun ka eemale ikkagi. Mõningaid asju olen rääkinud, võib-olla ühele sõbrannale, võib-olla mõnele teisele ka, aga mitte nii ikkagi. /.../ Seda, et kui sa leiad kellegi. Kui sa tunnetad ära, et see on see inimene, et siis tee kõike, et ta jääski sulle. Mul on olnud nii palju. Tegelikult ma tean, et mul on olnud selliseid inimesi, aga ma ise olen nagu ära lasknud või midagi. [E2N](#)

Mul on olnud selliseid suhteid ja asju... kus ma olen lihtsalt aru saanud, kuidas ma ei saa üldse inimesi usaldada. Saan usaldada ainult iseennast. Aga ainuke inimene keda ma usaldan on ikkagi see [kasupere ema]. Tema ka ei veaks mind mitte millegagi alt. Et kõik, mis ma sealt küsin, on tegelikult puhas kuld mis ma sealt vastu saan. Ja nii naljakas kui see ka pole... Aa, OK – mul üks lapsepõlvesõber on ka ja üks kursavend on ka, keda ma usaldan. Et noh 2 inimest + siis see [kasuema]. Et rohkem mul ei olegi kedagi, keda ma saaksin täielikult usaldada. Isegi oma tüdruksõpra ma ei usalda kahjuks. [E3M](#)

Raskused inimeste usaldamisel pärsivad ka vajaliku abi ja nõu saamist näiteks psühholoogilt või teistelt tugisikutelt. Nii kirjeldab üks noor psühholoogilise nõustamise kogemust, mille järele ta vajadust tundis kuid ei suutnud usaldamisraskuste tõttu piisavalt avaneda:

Noh mina ise ka käisin (psühholoogi juures), aga mulle üldse see ei aidanud /.../ Jah, ei usalda. Ja siis oligi see, et tahtsin rääkida kogu aeg, aga lihtsalt sisemine ikkagi ütles, et sa ei tee seda lihtsalt, sa ei saa seda teha. Raske oli. [E2N](#)

Kõik intervjueritud noored olid teadlikud, kes on kohaliku omavalitsuse poolt määratud nende eest vastutav sotsiaaltöötaja, kuid noorte kogemused selles, kas ja kui tihedat kontakti sotsiaaltöötajaga omati, varieeruvad. Osad noored olid küll teadlikud sotsiaaltöötaja olemasolust, kuid praktiliselt mingisugust suhtlust osapoolte vahel toimunud ei olnud.

Teadsin küll (kes vastutav lastekaitsetöötaja oli), aga ei (olnud pidevat kontakti). Niimoodi vist oli, et ühe korra isegi nende mitmete aastate jooksul saatis mulle isegi vist šokolaadi ja õnnesoovid sünnipäevaks, aga see oli ka kõik. [E1N](#)

Ma ei, me ei suhelnudki põhimõtteliselt, jah, kui siis, väga vähe. Minimaalselt suhtlesin. [E4N](#)

Ka siis, kui kontakt noore ja sotsiaaltöötaja vahel on olemas, on see pigem põgus ja harv ning usalduslikku või lähedast suhet sotsiaaltöötajaga kujunenud ei ole.

Jah, just täna saingi kokku temaga korraga. Et tõi vanad paberid ära ja siis. Aga väga ikka ei saa kokku, et mina olen seal ja... Ma ei tea, võib-olla aastas ühe korra kui sedagi. Et, noh see ei ole mulle nagu nii oluline ka. [E2N](#)

Üldiselt ei väljenda noored seda, et nende eest vastutav sotsiaaltöötaja oleks olnud neile suureks toeks või abiks. Vaid üks elluastunu toob välja, et on sotsiaaltöötajalt vajalikul hetkel abi ja tuge saanud.

Et see asenduskodu, ma arvan, et aitas minu jaoks kõik need vajadused ära, et ma vist nagu ei vajanudki midagi. Et see vald, n-ö sotsiaalinimene, tema vist ka nagu väga ei pidanud vajalikuks midagi seal eriti korrigeerida. Eks muidugi mul oli aegajalt tulid küsimused, kui (bioloogiline) ema oli jälle midagi teinud, siis ma helistasin ja küsisin, et kuidas mul oleks parem teha asju. Et sellist nagu nõu või abi ma ikka sain. Et mul oli selline inimene alati olemas, kellele ma saaksin helistada, kui mul mingi kriitiline moment on. [E3M](#)

Intervjueeritud leiavad, et nende tavapärasest erinev lapsepõlv on nende elu ja suhteid teiste inimestega mõjutanud. Välja tuuakse nii negatiivseid kui positiivseid kogemusi.

Eks lapsepõlv on ka päris palju mõjutanud [suhteid teiste inimestega], jah. Et kunagi oli põhikoolis ikka väga raske, algkoolis ja põhikoolis seal [bioloogiliste vanemate elukohas]. Et kuna ema oli selline äreva iseloomuga. /.../ Ma olin selline hästi sõltuv ja ebakindel. /.../ ma ei suhelnud eriti paljude inimestega ja ma olin selline üksik. Mind noriti hästi palju. /.../ [Peale kasuperesse minekut] kõik läks paremuse poole ikka /.../ Siis mul ei olnud seda asja (bioloogiline ema kui norimise allikas), mille pärast enam muretseda, et ma sain vabamalt suhelda. Ma sain lihtsalt ajaga kaasas käia rohkem ja enesekindlus kasvas ja ma nägin, et asi ei ole ikkagi minus. [E3M](#)

Ei no kindlasti, eks neid asju [kuidas lapsepõlv inimestega suhtlemist mõjutab] ole muidugi palju. Usalduse teema on muidugi see kõige suurem, aga muidugi on ka see, et sellise minevikuga paraku pead ka ruttu suureks kasvama. Et omavanustega nagu väga millestki rääkida ei ole. /.../ Erinev elukogemus ikka kõvasti mõjutab, jah. Et kui võtad perekonnas vati sees kasvanud lapse ja võtad lastekodust lapse, siis on ikka kaks erinevat asja täiesti. [E1N](#)

Kuigi mitmetel intervjueeritudel on lapsepõlvest ränki kogemusi ning nad leiavad, et tavapärasest erinev lapsepõlv on mõjutanud nende suhteid teiste inimestega, ollakse üksmeelsed selles osas, et asenduskodus või –peres kasvamine ei ole sotsiaalses suhtluses kaasa toonud negatiivseid reaktsioone ega halbu kogemusi. Pigem hinnatakse, et nii teiste inimeste suhtumist kui ka enda kogemustepagasit positiivseks.

Asenduskodust elluastunud noortel peale iseseisvumist kasvatajatega enam tihedat kontakti ei ole. Mõned elluastunud on igasuguse suhtluse asenduskoduga lõpetanud, teised hoiavad sidet, kuid see on pigem harv ja ebaregulaarne ning toetust iseseisva elu elamisel need kontaktid ei paku.

Kõik intervjuudel osalenud elluastunud noored leiavad, et neil on võrreldes teiste asendushoolduselt elluastunud noortega läinud pigem hästi – nad saavad iseseisva eluga enda hinnangul hästi hakkama ning teavad noori, kelle elu pole nii hästi läinud.

9.7. Ettepanekud

Kuigi uuringu raames intervjueeritud noored olid iseseisvumise protsessi erinevates faasides – ühed tegemas alles esimesi samme, teised juba pika iseseisva elu kogemusega – oli neil kõigil nii oma kui ka kaaslaste kogemuste baasil kujunenud arusaam sellest, mida ja kuidas saaks asendushoolduse ja asendushoolduselt elluastumise korralduses muuta, et noorte iseseisvumine oleks sujuvam ja valutum. Ettepanekud puudutasid nii eluks vajalike oskuste ja teadmiste andmist, asendushoolduse korraldust, asendushoolduselt ülemineku sujuvamaks muutmist, info kättesaadavuse suurendamist kui ka noorte suuremat toetamist nt eluaseme leidmisel ja rahaliste toetuste abil.

Kuigi paljud **eluks vajalikud oskused** olid noored enda hinnangul asenduskodust või kasuperest kaasa saanud, toodi ettepanekuid tehes mõned intervjueeritute hinnangul olulisemad või probleemsemad eraldi välja. Kuigi enamus intervjueerituist leidsid, et elementaarsed iseseisvaks hakkamasaamiseks vajalikud oskused olid neil elluastumise ajaks olemas või õpiti need vajadusest tingituna kiiresti ära, viitas kaks intervjueeritud noormeest söögitegemise oskusele kui ühele vajakajäämisele, millest asendushoolduselt lahkununa teravalt puudust tundis. Kolmas noor tõi välja laiema pildi, et sageli on asenduskodudes lapsed peres kasvanutest enam nõ vati sees hoitud ning puutuvad argielu korraldamise ja ettetulevate probleemidega harva kokku. Seetõttu pole asendushoolduselt elluastuvad noored alati piisavalt iseseisvaks eluks ning võimalikuks kaasnevaks elatusstandardi langemiseks hästi ete valmistatud.

[T]änapäeval vaadates siis noori ja vaadates asenduskodude lapsi, siis jah, ongi tekkinud selline tunne, et elekter tulebki niisama ja uued riided tulevadki puu otsast. Et sihukest nagu elukogemust ei ole nii-öelda. /.../ [I]kkagi kui astub üks laps praegusest lastekodust nagu oma ellu, siis see šokk nagu võib jah, võib nagu mõjuda, et ei osatagi nagu ümber käia igasuguste majanduskulude ja asjadega, et ei osata arvestada sellis asjaga, et soe vesi ei pruugi olla igal pool olemas ja... [E1N](#)

Iseseisvust anda noortele juba lastekodus, kaasata nad pereplaneerimisse, toidu... et kuidas süüa... koos süüa teha. Et mina mäletan, et need pereemad tahtsid kõik ise ära teha, et tegelikult peaks rohkem kaasama, julgemalt, julgemalt, julgemalt kaasama igale poole. Nad koristasid nagunii, aga söögitegemisse ja kõik muusse ja vastutuse andmine, et anda võimalikult palju vastutust inimestele, kui on vastutus, siis.. jah... sest elus tuleb seda aina rohkem, võib tulla, kui sa ei ole harjunud sellega, siis tekib probleem. [E6M](#)

Mitmed noored tõid välja, et asendushooldusel olevatele noortele oleks vajalik pakkuda **suhtlemisoskust arendavaid koolitusi**. Vajalik on see nii enda tunnete ja mõtete väljendamise kui ka konfliktide lahendamise ja läbirääkimisoskuste arendamiseks, mis iseseisvas elus ja tööturul kasuks tulevad. Samuti rõhutas üks intervjueeritud noormeestest, et suhtlemine nõ asenduskodu ringkonnast väljaspool olevate inimestega on oluline selleks, et noored ei kapselduks oma probleemistikku, näeksid elus teisi võimalusi ja saaksid positiivseid eeskujusid.

Mul on meeletult raske nagu väljendada nagu, mida ma tegelikult soovin, milline ma tegelikult olen. Selles mõttes ikkagi, ma ei oska seletadagi. (Intervjueerija: Et ühesõnaga sa tunned, et on vaja nagu seda abi, et kuidas pooled saaksid omavahel paremini suhelda?) Jah. [E2N](#)

Oluliseks peetakse ka **karjäärinõustamist**, kus lisaks sobiva eriala või valdkonna leidmisele antakse näpunäiteid ka töö otsimiseks ning tutvustatakse olulisemaid seadusest tulenevaid töötaja õiguseid ja kohustusi. Kuigi ka praegu puutuvad noored karjäärinõustamise ja –planeerimisega kokku, on asendushoolduselt elluastuvatele noortele, kel sageli iseseisvumise järel lähedaste tuge ei ole, oluline täpne nõustamise ajastus. Nii nagu teiste riikide kogemus näitab, selgus ka käesolevas uuringus, et noored on infole ja nõustamisele vastuvõtlikud eelkõige siis, kui valdkond on nende elus aktualiseerunud. Seetõttu on ka karjäärinõustamine ning töö leidmise ja tööl käimisega (nt tööõigusega) seotud nõustamine kõige tõhusam ajal, mil noored on aktiivselt karjääri planeerimas ning otsivad või on leidnud oma esimesed töökoha.

Kõik intervjueeritud elluastunud tõid välja, et asendushoolduselt iseseisvuvatele noortele peab senisest paremini andma teavet selle kohta, milliseid **toetuseid** ning abi neil on võimalik riigi,

omavalitsuse või kolmandate osapoolte käest saada ning millised on **toetuse taotlemise ja saamise tingimused**. Noorte teadmised olid lünklikud isegi peamise asendushoolduselt elluastuvatele noortele mõeldud toetuse – elluastumistoetuse – osas. Veelgi vähem teati teistest rahalise või mitterahalise abi saamise võimalustest.

Ei toetuste ja siukeste asjade koha pealt ei teadnud nagu suurt midagi. Et see osa nagu jäi väga poolikuks jah, et keegi seda ei öelnud, et sul on siit seda võimalik saada või siit seda võimalik saada. /.../ Et seda oleks nagu vaja selgitada kindlasti. [E1N](#)

Kuigi hakkajamad noored leiavad info pakutavate võimaluste kohta lõpuks üles, sõnastas üks intervjuueeritu probleemi tabavalt: „Sa ei tea otsida seda, mida sa ei tea!“

Selleks, et asenduskodust elluastunud noorte iseseisvumine oleks sujuvam ning iseseisvat elu oleks võimalik turvalises keskkonnas enne lõplikku elluastumist harjutada, tõid mitmed noored välja nn **noortekodud**. Kahel intervjuueeritul oli endal noortekodus elamise kogemus, mitmed teised olid sellest kuulnud. Noortekodu eelis on see, et peagi iseseisvuv noor saab harjutada argielu ja rahaga ümberkäimist maandatud riskidega keskkonnas, kus erinevalt päris iseseisvalt elamisest ei ole iga valearvestus või –otsus suure kaaluga. Positiivselt suhtusid noored ka pisut noortekodu ideestikuga sarnanevasse muudatusettepanekusse, kus õpingute ajal oleks asendushooldusel noortele võimaldatud eluase koos tugiisiku teenusega.

Kuigi kohalik omavalitsus peab abistama asendushoolduselt elluastuvaid noori **elukoha leidmisel**, ei ole kõigil omavalitsustel sobivat elupinda pakkuda või asub see kohas, kuhu noor erinevatel põhjustel (perekondlikud sidemed, töökoha leidmise võimalus vmt) ei soovi või saa elama asuda. Kuna asendushoolduselt elluastuvatel noortel ei ole alati võimalik toetuda perekonnale või sugulastele ning nende rahalised võimalused elamispinna leidmisel on sageli väga piiratud, oleks elluastujatele toeks abi elamispinna leidmisel. Abi oleks infost selle kohta, kas ja millised õppeasutused pakuvad ühiselamu võimalust või millised elamispinnad erinevates asulates leiduvad:

Ja tulekski leida selline mingi, noh, selle eelduseks on muidugi see, et sa käid kuskil koolis, mis pakub (kohta ühiselamus). Et kool on see, mis pakub sulle seda elamispinda. Kui sa kooli ei lähe, siis sa lähed lihtsalt tööle ja võtad üürikorteri. Et mingi selline võib-olla suunav asi peaks olema, et mis elamiskohad üldse {asulas} olemas on? Ise võib ka uurida, ise leiab ka kõik üles, aga võib-olla mingi selline list, et mis kool pakub missugust ühiselamut. [E3M](#)

Lisaks sellele, et iseseisvat elu alustav noor peab leidma elamiskoha, on vajalik lühikesel ajaperioodil soetada ka **tarbeesemed, mööbel, kodutehnika ja muu elamiseks vajalik**. Kuigi asenduskodust elluastuv noor saab elluastumistoetust, ei piisa sellest sageli kõige vajaliku soetamiseks või osutub takistuseks noore oskamatus suuremate rahasummade kulutamist planeerida. Seetõttu oleks üheks võimaluseks noori toetada pakkuda neile lisaks elluastumistoetusele või osaliselt selle asemel võimalust saada vajalikke tarbeesemeid, mööblit või kodutehnikat.

Mõistlikum ikkagi oleks muidugi varustadagi see noor ikkagi nende asjadega kui selle rahaga (elluastumistoetusega). Nagu teada, siis noored ei mõtle paljud niimoodi, et... Saavad selle ühe summa kätte ja siis paljudel tulebki see hullus peale, et nüüd mul on raha ja kogu lugu. Et parem oleks hea, kui toetatakse nagu asjade poole pealt või midagi siukest, mida nagu oleks vaja. [E1N](#)

Ettepanekuid tegid asendushoolduselt elluastunud noored ka lastega töötavate inimeste kohta. Soovitused võib kokku võtta märksõnadega kaasatus ja järjepidevus – lastega töötavad inimesed, nt vastutav lastekaitsetöötaja, asenduskodude kasvatajad jt peaksid olema laste eluga pidevalt kursis ja tihedalt seotud, samuti peab personali vahetuse korral püsima järjepidevus nõudmistes ja reeglites. Kaasatus ja järjepidevus tagavad turvatunde ja võimaldavad luua laste ja täiskasvanute vahel usalduslikud suhted.

Minul see kontakt (vastutava lastekaitsetöötajaga) puudus jah, minul oli ainult niimoodi, et mina teda ainult nii palju nägin, kui mul oli mingi alaealiste asjade komisjon või midagi ja oligi kogu lugu. Aga sellist tugiisikut temast põhimõtteliselt ei olnud, mis ta ju teoreetiliselt võiks olla, oma idee poolest. Ei. Et see nagu jah võiks kuidagi parem olla. Lastel on küll jah oma kasvatajad seal, kes on neile määratud n-ö oma kasvatajaks, kes n-ö peab tegelema selle lapsega, aga kui see kasvataja ikkagi ei tegele, siis... Ja samas muidugi ka see meeskonnatöö puudub kasvatajatel omavahel, et kui üks kasvataja ütleb, et sa teed nii ja siis tuleb järgmine kasvataja, kes ütleb, et sa tegelikult teed nii, siis ajab see lapse natukene segadusse, et kuidas ma siis tegema pean. [E1N](#)

Noored leidsid, et kindlasti oleks elluastujatel abi **koolitatud tugiisikust**, kes oleks noore kõrval kogu iseseisvumise protsessi vältel ja hiljemgi. Samuti vajavad asendushooldusel elavad ning sealt elluastunud noored võimalust saada **psühholoogilist nõustamist**.

Silma torkab ka see, et noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks sõltub palju sellest, kas noor on kasvanud asenduspäris või asenduskodus ning kogemused ja valmisolek varieeruvad ka asenduspäris ja –kodude lõikes. See viitab sellele, et ettevalmistus iseseisvaks eluks ei ole ilmselt süstemaatiline ja ühtlustatud ning noore võimalused ja valmisolek iseseisvumisel sõltuvad suuresti juhusest, millisesse asenduskodusse või –peresse ta on suunatud.

10. Arutelu ja ettepanekud

Uuringu arutelu ja sellest tulenevate ettepanekute peatükk on kirjutatud uuringu erinevate etappide tulemustele tuginedes ning on süntees registriandmete analüüsist, kirjanduse ülevaatest, asenduskodu noorte küsitluse analüüsist, asenduskodu noorte, perekonnas hooldamisel olevate noorte ja juba iseseisvunud noorte individuaalintervjuude analüüsist, ning kasuvanemate ja asenduskodu kasvatajate fookusgruppide intervjuude ülevaatest. Arutelus ei ole välja toodud perekonnas hooldamisel noorte küsitluse tulemusi kuna küsitlusele vastanute arv ei ole piisav tegemaks üldistusi kogu sihtrühmale ja küsitluse tulemused pole võrreldavad asenduskodu noorte hulgas läbi viidud küsitluse tulemustega. Uuringu arutelu peatükk keskendub uuringus seatud uurimisküsimustele ning vastab küsimustele: millised on peamised puudused ettevalmistuses iseseisvaks eluks asendushooldusteenustel viibivate või viibinud noorte puhul; millist tuge ja abi asendushooldusel viibivad noored vajavad; ning mida teha, et tagada asendushoolduse noorte hea toimetulek ühiskonnas.

10.1. Eluoskused

Nagu kirjandusülevaatest lugeda võis, võib asenduskodu noortel olla iseseisvasse ellu astudes probleeme oskustega, mis igapäeva elus vajalikud võivad olla. See võib olla tingitud sellest, et asenduskodudes kiputakse noorte eest igapäevaseid töid ära tegema ning nõuded asenduskoduteenuse pakkujatele on kindlalt paigas. Näiteks on sageli asenduskodu kasvandikel nii-öelda toit laual, kuna määruse „Tervisekaitseõuded asenduskoduteenusele“ järgi peavad toidukorrad olema kindlal kellaajal ja toidukordade vahe ei tohi ületada päeval 4 tundi ning tulenevalt samast määrusest ei ole alla 18-aastastel noortel lubatud näiteks lambipirni vahetada, aknaid pesta või tualettruumi puhastada (RTL 2007, 63, 1127). Noored töid ka intervjuudes välja, et asenduskodus võidi otsustada toidu tegemise üle üheskoos, kuid kasvataja või perevanem ostis siiski enamasti söögiks vajaliku ise poest. Selline tegutsemine ei õpeta noort toidukoguste- ja hindadega arvestama. Samuti nagu selgus fookusrühma intervjuudest, tunnevad asenduskodu töötajad vastutust noorte turvalisuse pärast, mistõttu mõningaid töid ka kardetakse noortele teha anda. Teisalt võib olla asendushoolduse noortel tegevusi, millega nad enne 18-eluaastat polegi saanud kokku puutuda. Sellisteks tegevusteks võib lugeda näiteks valimas käimist või sotsiaaltoetuste- või teenuste taotlemist.

On mõistetav, et asenduskodu laste elukvaliteedi ja turvalisuse tagamiseks on mõningad igapäevased toimingud reguleeritud seadusega. Kuigi seadus keelab noortel näiteks lambipirni vahetada või tualettruumi puhastada, on asenduskodu töötajatel võimalik neid toiminguid peatselt elluastuvatele noortele ette näidata või kaasata abistama. **Seega tuleks kõikide asenduskodude töökorralduses järgida, et peatselt elluastuvad noored on olnud kaasatud (kas pealtvaatajana või abistajana) ka sellistesse igapäevatoimingutesse, mille tegemine on seadusega piiratud.**

Uuringust selgus, et peatselt asendushoolduse teenuselt iseseisvuvad noored hindavad üldiselt oma teadmisi ja oskusi erinevate iseseisvumisega kaasnevate tegevuste osas piisavaks. Noored tunnevad end enesekindlalt näiteks majapidamistööde osas. Kuid peatselt iseseisvuvate noorte seas (nii asenduskodu kui ka kasupere noorte seas) on vähem neid, kes teavad kuidas kohalikel ja/või riigikogu valimistel häält anda või kust leida teavet sotsiaalteenuste ja –toetuste kohta.

Küsitluse tulemused asenduskodu noorte seas näitasid, et kõige sagedamini on noored argistest töödest kokku puutunud nõude pesemise, tubade koristamise ja prügi välja viimisega. Asendushoolduse neid on sagedamini kokku puutunud ka väiksemate laste hoidmisega kui

noormehed. Poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ostmisega, pesu triikimisega ja akende pesuga ollakse kokku puutunud pigem mõnikord. Kõige vähem ollakse kokku puutunud tapeedi seina panemise ja ummistuse likvideerimisega kraanikausist, vannist või WCst. Viimane on aga ka mõistetav, kuna seaduse järgi ei ole enne 18-eluaastat ka lubatud selliseid töid teha.

Kuigi küsitlustulemuste põhjal võib öelda, et noorte hinnang oma valmisolekule iseseisvalt hakkama saada on üpris hea, siis nagu selgus intervjuudest noorte ja ka asenduskodude töötajatega, ei osata sageli oma oskusi enne hinnata, kui ollakse realselt üksi elanud. Noorte oskused varieeruvad ka vastavalt sellele, millisest asenduskodust noor pärit on ning sellest kuivõrd nõudlikud on asenduskodu kasvatajad või perevanemad. Samuti mängib olulist rolli see, kui palju on kasvatajal või perevanemal lapsi, kelle eest vastutada. Mida väiksem kollektiiv, seda paremad on võimalused individuaalsemalt noorele läheneda ja näiteks söögitegemist õpetada.

Nii küsitlustulemustes, intervjuudes noortega kui ka kirjandusülevaates on välja toodud, et asendushoolduse noori iseloomustab arusaam, et loota saab vaid iseendale ning neil on tendents kõrvalise abita ise hakkama saada. Ühest küljest on see positiivne omadus, mis vähendab õpitud abitust, kuid teisalt võib näha seda murekohana, kui noored ei julge ega soovi abi või nõuandeid küsida olukorras, kus neil võiks seda väga vaja minna.

Lahendusena eelnevalt mainitud igapäeva oskuste ja iseseisvumisel vajalike teadmiste kogumiseks võib näha nii-öelda pool-iseseisva elamiskorraldust. Mitmel asenduskodul on olemas noortekodud. Samas, nagu selgus fookusrühma intervjuudest, on noortekodu tähendus väga erinev ja see ei tähenda alati seda, et noor saab mõnevõrra kokku puutuda juba iseseisva elu ja majandamisega. Praeguse noortekodude süsteemi väljakutseks on see, et mõningal juhul jätkub asenduskoduteenuse pakkumine samal kujul nagu nõ tavalises asenduskodus ning noortele ei võimaldata seal piisavalt iseseisvat elamist (eelarve planeerimist ning üksinda elamiseks vajalike oskuste praktiseerimist) ja seeläbi ei täida noortekodu kogu potentsiaali, mis tal peagi elluastuvate noorte eluks ettevalmistamisel võiks olla. Fookusrühma intervjuudes toodi aga välja, et pooliseseisva elamine noortele, kus nad ei ole veel täielikult iseseisvunud, kuid samas nad peavad toime tulema teatava summaga nädalas/kuus, nad peavad ise enda eest hoolitsema, on iseseisvumise vaheetapina väga hästi toimiv. **Seega tuleks ühtlustada ja üle-eestiliselt juurutada noortekodude süsteemi, et kõikide asenduskodude noortel oleks võimalik nii-öelda pool-iseseisvat elamist kogeda. Aeg, mil noor võiks siirduda noortekodusse, tuleks paika panna juhtumiplaani tegevuskava koostamisel koos asenduskodu perevanema, noore enda ja lastekaitsetöötajaga. Kuivõrd Eesti sotsiaalhoolekandes on läbiv juhtumipõhine lähenemine, tuleks ka noorte puhul hinnata vastavalt juhtumile noore valmisolekut liikuda nii-öelda pooliseseisvasse elamisse.** Noortekodu, kus noor puutuks kokku iseseisva eluga toime tulema, kuid tal oleks siiski olemas ka asenduskodu töötajate tugi, võimaldaks noorel toetavas keskkonnas arendada igapäevaeluks vajalikke oskusi ning ka ise-majandamist.

10.1.1. Juhtumiplaan

Võrreldes 2011. aastal läbi viidud asenduskodust peatselt elluastuvate noorte küsitlusega, näitavad seekordsed küsitluse tulemused, et noored on rohkem teadlikud ja kokku puutunud oma juhtumiplaaniga. Samas näitasid seekordsed küsitlustulemused, et peaaegu iga neljas pole saanud kaasa lüüa oma juhtumiplaani koostamises ja rohkem kui iga neljas ei oska öelda, kas neil on selline võimalus olnud. Juhtumiplaan, sisaldab kasvatajate, perevanemate ja noorte hinnangul pigem indiviidi juhtumi kirjeldust. Juhtumiplaani koostamine näib olevat peamiselt siiski vaid spetsialisti (antud juhul kas sotsiaaltöötaja või lastekaitse spetsialisti) formaalsus, kuhu on vaja noore allkirja.

Juhtumiplaani tegevuskava koostamises (ehk eesmärkide seadmises, takistuste hindamises) peaks SHS (§ 9 (2) p 1) kohaselt olema võimalus osaleda nii noorel kui ka teda ümbritsevatel spetsialistidel. Näiteks ka noore klassijuhatajal, asenduskodu töötajatel või kasuvanemal. Samas näitasid antud uuringu tulemused, et selline praktika ei ole levinud ja kuigi noor võib olla kokku puutunud oma juhtumiplaaniga, ei ole noored ega ka teised noorega lähedalt seotud isikud sageli tegevuskava koostamisse kaasatud. Noore kaasamine tema tuleviku planeerimisse ja riskide läbi arutamine aitaks aga noorel paremini mõtestada oma eesmärgid ja sammud, mis nende saavutamiseks tuleks läbi teha.

Kasuperede vanemad tõid välja, et lapsi tuleks hinnata ka enne kasuperre tulekut, et teada saada milliseid teenuseid ta vajab, mis on lapse arengutase, võimekus, psühholoogiline seisund jne. Samuti tuleks noort hinnata siis, kui ta jõuab nõ iseseisvumiseks, et näha kas ta on suuteline iseseisvuma või vajab lisa-aega ja hoolt ning võiks teenusel jätkata. Fookusrühma intervjuudes toodi esile, et sageli ei ole noored oma mineviku tõttu oma eakaaslastega samal arengutasemel, mistõttu nad vajavad lisa-aega iseseisvumiseks. Samas on ka noori, kes on valmis ja võimelised ellu astuma ning nende puhul ei ole ka alati kõik järelhooldusteenused vajalikud (näiteks tugiisik).

Ka Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus on ühe ettepanekuna välja toodud, et noore ellu astumise kavandamist peaks alustama juba noore 16-aastaseks saamisel. Sellega seoses tuleks luua tegevuskava, mis hindaks asendushoolduselt elluastuva noore olukorda ja vajadusi ning planeerida sellest lähtuvalt konkreetseid tegevusi koos vastutajate ja tähtaegadega ning ka kaardistada vajalikud tugimeetmed. Hindama peaks noore praktilisi igapäevaelu oskusi, sotsiaalseid oskusi, hariduse omandamise ja õpingute jätkamise plaane, tööle asumise plaane, eluaseme kindlustamise, majandusliku toimetuleku kindlustamise, tervisliku seisundi (sh vaimne tervis), sotsiaalse võrgustiku olemasolu ja tugimeetmete ja -teenuste vajaduse. Ka rohelises raamatus on leitud, et sellise tegevuskava vajaduste hindamine, tegevuste planeerimine ja nende elluviimise järelhindamine peaks toimuma koostöös asendushoolduse pakkuja, noore enda ning teiste võrgustikku kuuluvate spetsialistidega seotuna noore individuaalse juhtumiplaani ja selle juurde kuuluva tegevuskava perioodilise ülevaatamisega.

Seega peaks juhtumiplaan olema võimalikult individist lähtuv, koostatud koostöös erinevate noorele lähedal seisvate inimeste poolt sh võttes senisest enam arvesse noore enda arvamust ning sisaldama ka elluastumise planeerimist ehk detailset tegevusplaani iseseisvasse ellu astumiseks. Näiteks asenduskodude noorte puhul prognoositav vanus noortekodusse siirdumiseks, asendushoolduse noorte prognoositav vanus iseseisvumiseks, töö ja eluaseme leidmise võimalused, järelhooldusteenuste vajadus, noore raha-asjade planeerimine jne.

Kuigi seadus näeb ette nii noore kui ka teiste noorele lähedal seisvate isikute kaasamist juhtumiplaani tegevuskava koostamisel, ei täideta seda praktikas niivõrd süsteemselt. Sestap tuleks tõhustada järelvalvet, et tagada seaduse täitmine.

10.1.2. Rahaga ümber käimine

Erinev kirjandus näitab, et taskurahaga kokkupuude annab sageli noortele esimese kogemuse raha kasutamiseks. Ankeetküsitluse tulemused näitasid, et noored ei ole teadlikud, milline on keskmine netokuupalk Eestis. Samuti selgus, et asendushoolduse noorte seas on väga erinev praktika taskuraha jagamiseks – oli vastanuid, kes ei saanud üldse taskuraha või said seda ebaregulaarselt ning leidis ka noori, kelle puhul oli taskuraha saamine regulaarne ja kindlaks määratud. Fookusrühma intervjuudes kirjeldasid asenduskodu töötajad samuti seda, et mõningad noored saavad toitjakaotuspensioniga igakuiselt, mõnele antakse kogunenud summa 18-aastaselt üle. Kui kogunenud toitjakaotuspension

saadakse ühe korraga kätte, kasutavad sageli noored selle summa mõne kuuga ebavajalikele asjadele või toidule, mis ei hõlbusta sugugi nende iseseisvumist. Samamoodi tegutsevad noored sageli elluastumistoetusega. Seega on noortel puudu oskustest, kuidas rahaga ümber käia ja kuidas säästa.

Kuigi noored hindavad enne asenduskodust lahkumist oma oskusi rahaga ümber käia heaks, on selliseid isemajandamiseks vajalikke teadmisi keeruline anda vaid teoreetiliselt. **Et parandada noorte oskust rahaga ümber käia, on soovitatav, et asenduskodu töötajad käiksid koos noortega eluks vajalikke sisseoste tegemas süsteemselt nt korra või kaks nädalas ning ka arutaks noortega milliseid oste ja mis põhjusel teha (näiteks, et noored õpiksid vaatama kas allahinnatud juust on siiski odavam kui mõni teine, kui arvestada selle kaalu ja hinna suhet).**

Juhtumiplaani tegevuskavas arutatakse ja planeeritakse juba varakult, kuidas noor võiks oma raha kasutada, kui ta ellu astub. Näiteks juhul, kui noor saab päranduse või kogunenud toitjakaotuspensioni kätte 18-aastaselt, tuleks planeerida, kuidas oleks noore elluastumise huvides kõige parem seda kasutada.

Samuti aitaks rahaga ümber-käimist õppida nii-öelda noortekodude kui pool-iseseisva eluga harjutamist soodustav korraldus, millest räägiti ka eelnevas eluoskusi käsitlevad peatükis.

Rahaga ümberkäimine puudutab ka elluastumistoetust, mida on käsitletud eraldi peatükis Elluastumistoetus.

10.1.3. Noorte seksuaalkäitumine

Küsitlus näitas, et noorte HIVi ja seksuaalkäitumise alased teadmised pole alati piisavad. Asendushoolduse noored alustavad seksuaalelu keskmiselt veidi varem kui keskmine Eesti noor, rasestumisvastaseid vahendeid ei kasuta kunagi 13% ja kasutab vaid mõnikord 6%. Kuigi suurem osa noori kasutab rasestumisvastaseid vahendeid, on siiski tähelepanu nõudev asjaolu, et peaaegu iga viies noor kas ei kasuta või kasutab mõnikord rasestumisvastaseid vahendeid. Seetõttu on oluline koolitada asendushoolduse noori seksuaalkäitumise vallas, sealhulgas seksuaaltervise ja HIV teemadel. **Siinkohal tuleks ühtlustada asenduskodude töötajate hoiakuid, teadmisi ja praktikat, kuidas neist teemadest rääkida, millised sisekorra eeskirjad asenduskodudes seada (näiteks kuidas ja milliste kellaaegadega on reguleeritud noorte ärakäimised). Kaaluda tasub ka koostööd Eesti Seksuaaltervise Liiduga, samuti kindlustada, et noored oleksid teadlikud noorte nõustamiskeskustest.**

NOORED LAPSEVANEMAD

Fookusrühma intervjuudest ja ka intervjuudest noortega selgus, et asendushooldusel olevad neid saavad sageli varem emaks, kui nende eakaaslased. Noormeeste puhul sellisest tendentsist ei räägitud ning samuti ei ole ka kirjanduses noormehi selles osas esile toodud. Kuid tendentsi, et asendushooldusel olevad neid saavad keskmiselt varem emaks, on täheldatud kõikjal maailmas ning seletusi sellele võib olla mitu. Ühest küljest on asenduskodude noortel suur lähedusvajadus, mistõttu alustavad asenduskodude noored mõnevõrra varem ka seksuaaleluga, teisalt tunnetavad noored, et lapse saamisega loovad nad endale perekonna, mida neil pole olnud. Fookusrühma intervjuudest selgus, et mõningal juhul võib lapse saamine noorele neiuks just iseseisvumise perspektiivist mõjuda positiivsena, kuid sageli sõltub see sellest, kas jäädakse kokku lapse isaga ning kuivõrd mõistev ja vastutav on isa. Kui noor peab lapsega üksi hakkama saama, siis see raskendab tema võimalusi õppida

ja töötada, mistõttu on nende noorte naiste eduka ellu astumise perspektiiv palju väiksem, kui ilma lasteta asenduskodude noortel. Seetõttu vajab see teema ka kõrgendatud tähelepanu.

Kasuperede vanemad tõid fookusrühma intervjuudes välja ka teisi olulisi probleeme seoses asendushoolduse noorte emadega. Näiteks olukord, kus juba täisealine (ja seega asendushoolduselt iseseisvunud noor ema) ei ole olnud edukas elluastumisel ja vajab kasupere tuge, saab minna kasuperesse vaid juhul, kui kohtu otsusega suunatakse hooldusele tema laps. Juhtumikirjelduses on aga kirjas, et laps läheb perre koos emaga. Siin võib näha vastuolu seadusega, kuna seaduses (SHS) on kirjas, et pere koosseisu ei tohi kuuluda isik, kelle vanemlikud õigused on ära võetud või piiratud paragrahv 129 lõige 2. Selleks, et ema koos lapsega perre tuleks, peab tema vanemlikke õigusi aga piirama.

Asenduskodudest sirgunud noored emad, kelle iseseisvumine pole osutunud edukaks võivad ühest küljest sattuda ise nii-öelda allamineku keerisesse, kuid teisalt on sel juhul suur potentsiaal ka sel väiksel lapsel sattuda asendushooldusesse. Seega on noorte emade puhul järelhooldusteenuste rakendamine/võimaldamine mitte oluline vaid iseseisvuva noore ema seisukohast, vaid ennetamaks ka nende laste sattumist asendushooldusele. Ka Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus on alaealisi või iseseisvuvaid asendushoolduse noori, kes on lapseootel või lapse saanud, käsitletud kui eriolukorras noori, kellele tuleb pöörata erilist tähelepanu. Sarnaselt rohelise raamatu ettepanekule, **leiab ka antud uuringus kinnitust soovitus, et noortele lapsevanemate, kelle iseseisvumine pole olnud edukas ehk neil on probleeme lapse kasvatamisega, tuleks kindlasti tagada professionaalse tugiisiku teenus. Ja sellest tingitult tuleks ka professionaalsete tugiisikute väljaõppel pöörata erilist tähelepanu noorte lapsevanemate võimalikele probleemidele ja kindlustada, et noor lapsevanem teaks oma võimalusi saada lapsetoetust, vanemahüvitist, jne. Samuti tuleks pakkuda noorele lapsevanemale vanemahariduse koolitust.**

Abistamaks noori asendushoolduselt tulnud lapsevanemaid, kelle iseseisvumine pole osutunud edukaks ja andmaks nii neile kui ka nende lapsele võimaluse, tuleks seadusesse teha erand või rakendada nende noorte lapsevanemate puhul lisa järelhooldusteenuseid või -toetusi. **Samuti tuleks leida võimalusi, et kasupere, kes toetab asendushoolduse noort lapsevanemat koos lapsega saaks lisaks lapse ülalpidamise eest toetust ka noore lapsevanema ülalpidamiskulude katteks, kuna kulutused noorele lapsevanemale on samuti suured (näiteks, et noorel lapsevanemal oleks võimalus minna õppima või tööle, on vaja lapsele lapsehoidjat).**

10.1.4. Noorte vaimne tervis

Iga viies asenduskodu noor on seda meelt, et tema tervist ei mõjuta ta igapäevased otsused ning peaaegu sama palju (17%) ei tea, kas see on nii. Samuti vaevlevad asendushoolduse noored keskmiselt igakuiselt vaimse tervise murede ehk nukrameelsuse, ärritatud oleku, halva meeoleolu ja närvilisusega. Iga teine asenduskodust pärit neiu on kokku puutunud enese tahtliku vigastamise ehk lõikumisega. Noormeeste seas on enese tahtlik vigastamine vähem levinud – 80% pole kunagi seda teinud. Erinevad uuringud näitavad, et enese tahtlik vigastamine ja lõikumine ongi üldiselt rohkem levinud neidude seas (Oja 2015). Vabatahtlikku ja teadlikku oma keha vigastamist, mille eesmärgiks ei ole enesetapp, nimetatakse autoagressiooniks. Selline käitumine saab alguse üldjuhul teisme-eas ning seda tehakse eelkõige halva enesetunde leevendamiseks, ärevuse ning pinge maandamiseks, kontrolli- ja turvatunde lisamiseks ning ka iseenda reaalsena tajumiseks.

Seda, et noortel on nende minevikust tingitud psühholoogilisi probleeme ning sageli on sellest tingitult nende arengutase madalam, selgus nii asenduskodu kasvatajate kui ka kasupere vanematega intervjuudest. Mõlemad intervjuueeritud grupid tõid välja, et just hilisemas teisme-eas asenduskodusse või kasuperesse sattunud noori on neil väga raske aidata. Nii kasupere vanemad kui ka asenduskodude kasvatajad tõdesid, et Eestis puuduvad spetsialistid (psühholoogid/psühhiaatrid), kes tunnevad asendushoolduse noorte spetsiifikat ning sageli puuduvad neil teadmised või oskused noori just psühholoogiliste probleemide (sh hülgamise, ärakasutamise jm teemad) puhul aidata. Lisaks sellele toodi nii kasuperede kui ka asenduskodu töötajate poolt välja see, et mõningates piirkondades puuduvad täielikult igasugused võimalused selliste spetsialistide poole pöördumiseks. Asendushooldusel noortel on aga väga erinevad ja sageli mitmetahulised probleemid, millele pole võimalik luua kõigile noortele ühtemoodi sobivaid lahendusi, vaid mis vajavad noore mineviku spetsiifikast lähtuvat pikaajalist nõustamist. Kasuvanemate ja asenduskodu kasvatajate ettevalmistus ei vasta aga psühholoogi või psühhiaatri ettevalmistusele ning neil puuduvad vajalikud oskused ja teadmised noorte psühholoogiliseks nõustamiseks.

Kuivõrd antud juhul ei ole asenduskodutöötajalt või ka kasuvanematelt nõutud psühholoogi haridus, tuleks tõsta esmatasandi kompetentsi koolituste läbi. Nii asenduskodude töötajatele kui ka kasuperede vanematele tuleks regulaarselt korraldada koolitusi, mis annaks neile praktilisi näpunäiteid, kuidas tüüpilisemates olukordades tegutseda (nt hüsteerias lapse maha rahustamine, jmt). Pidevad koolitused aitaksid kaasa ka sellele, et asendushoolduse noortele oleks tagatud ühtlaselt professionaalne lähenemine (ehk siis vältida olukordi, kus teadmatusest mõni asenduskodu töötaja võib reageerida nii, et see töötab vastu probleemi lahendamisele).

Kuivõrd asendushoolduse noorte seas on ka noori, kellel on sügavamad hülgamistraumaga seotud probleemid, mille puhul on vaja professionaalset lähenemist ja abi, **tuleks Eestis koolitada ka vanemliku hooleta laste spetsiifikaga kursis olevaid psühholooge/psühhiaatreid, ja tagada selline teenus vanemliku hooleta laste ning noortega tegelevatele institutsioonidele ja peredele.** Samuti tuleb sellise teenuse pakkumise puhul silmas pidada, et sügavamate psühholoogiliste traumadega lapsed ja noored vajavad psühholoogi või psühhiaatri abi sageli pikema-ajaliselt ja ka süsteemselt. **Seega tuleks tagada teenuse kättesaadavus kõigile asenduskodudele ning vajadusel ka pikema perioodi vältel.**

10.2. Iseseisva elu alustamine

Teiste riikide kogemust käsitlevas kirjanduses tõdetakse, et ühiskonna muutumisega on noorte iseseisvumine muutunud (1) kauakestvamaks, sest haridustee on muutunud pikemaks, (2) mitmekesisemaks, sest iseseisvutakse erineval ajal ja erineval viisil, ning (3) mittelineaarseks, sest iseseisvumise järel võidakse ka tagasi pöörduda lähteperekonda. Siirdumisteede mitmekesisus ja tagasipöördumus iseloomustab olulisel määral asendushooldusel olnud noorte iseseisvumist. Kirjanduses tõdetakse, et asendushoolduse vorm võib mõjutada iseseisva elu alustamist, sest üldjuhul on tavaperes kasvanud noorel võimalus iseseisvuda järkjärgult ja võimalik perre naasta samas kui asendushoolduse puhul võib iseseisvumine olla järsem, võib-puududa järkjärgulise siirdumise ja hooldusele tagasipöördumise võimalus.

Küsitluse järgi on 60% (52%-67%) asenduskodu noortest seda meelt, et kui nad peaksid praegu iseseisvat elu alustama, tuleksid nad pigem hästi toime iseseisva elu alustamisega. 22% (17%-29%) tunnevad, et tuleksid väga hästi toime. Samas ligi viiendik asenduskodude noortest ei hinda oma valimisolekut iseseisva eluga toimetulekuks veel piisavaks. Kui nad peaksid iseseisvuma kohe, leidis

enamus asenduskodunoori, et nende teadmised elus vaja minevate erinevate tegevuste osas iseseisvas elus hakkama saada on piisavad. Noored nimetavad iseseisvumisel kõige sagedamini väljakutseteks eluaseme leidmist ja rahaliste vahendite nappust ära elamiseks.

Samas on kirjanduse järgi asendushoolduse noortel sagedamini kokkupuuteid kriminaalse maailmaga ning nad võivad tihemini sattuda kriminaalsele teele kuna nende oskused ja materiaalsed võimalused ei pruugi tagada edukat elluastumist. Registriandmete analüüsi alusel ei ole statistilisi erinevusi asendushooldusel olevate noorte ja tavanoorde karistustes ja vangistustes, küll aga eksisteerib statistiline erinevus asendushooldusel ja perekonnas hooldamisel olevate noorte vahel. Asenduskodu noortele on määratud vähem trahve, aga samas rohkem areste ja vangistusi kui perekonnas hooldamisel olevatele noortele.

10.2.1. Eluase iseseisvumisel

Nagu eelnevalt mitu korda on mainitud, on noorte jaoks kõige olulisem, et neil oleks ellu astudes olemas eluase. Eluaseme leidmisel toetab asendushoolduselt elluastuvaid noori kohalik omavalitsus (KOV). Siiski selgus küsitlusest, et noored soovivad sageli iseseisvumisel asuda elama mitte päritolu-omavalitsusse vaid mõnda teise omavalitsusse, sealhulgas omavalitsusse, kus ta oli asendushooldusel ja kus tal on välja kujunenud toetav tugivõrgustik. Seonduvalt tõdeti, et asendushooldusel olnud noortele ei pakuta alati sobivate elutingimustega eluaset KOVi, kus tal oleks võimalik tööle asuda või õppimist jätkata. Küsitlusest selgus, et iga neljas asenduskodust peagi iseseisvuv noor oli seda meelt, et nad saaksid eluaseme KOVi kaudu ning vaid 8% noortest sooviks minna elama kohaliku omavalitsusse, kust nad pärit on. Uuringu järgi nii kasupere noorte kui ka asenduskodu noorte jaoks on elukoha valikul eelkõige oluline võimalus leida tööd, mistõttu päritolu kohalikus omavalitsuses pakutav eluase võib-olla mitte sobiv.

Uuringust johtub, et kuigi seadus kohustab eestkostjaks määratud KOVi pakkuma noorele eluaset, siis noorel võib olla iseseisvumiseks vaja liikuda või soov liikuda teise KOVi. Uuringus leidis taaskinnitamist probleem, et kuigi rahvastikuregistri järgsel KOVil on kohustus tagada noorele eluase, seovad KOVid seda jäigalt registrijärgse elukohaga. Kuigi antud juhul on seaduse alusel noorel võimalus ka kohtu kaudu vahetada enne iseseisvasse ellu astumist eestkoste KOVi, kasutatakse sellist võimalust äärmiselt harva. Seega, kuigi praegu on seadusest tulenev võimalus leida läbi KOV-ide omavahelise koostöö iseseisvuvale noorele elukoht seal omavalitsuses, kus ta soovib iseseisvat elu alustada, ei ole see siiani toimunud ning kannatajaks on seeläbi jäänud asendushoolduse noor. **Seetõttu tuleks leida uusi võimalusi, kuidas anda noorele vabadus ja õigus otsustada, kus ta oma elu sisse seada soovib ja lahendada olukord, kus noore eluaseme-, õppimise ning töö leidmise võimalused sõltuks tema päritolu KOV-i võimekusest talle eluaset pakkuda.** Kuivõrd kohalike omavalitsuste võimalused on erinevad, siis võrdse kohtlemise eesmärgil võiks kaaluda järelhooldusteenuste pakkumise koordineerimist riiklikul tasandil (näiteks Sotsiaalkindlustusameti poolt). **Kaaluda võiks varianti siduda elluastumistoetus eluaseme üürimisega (ühe võimalusena, loe rohkem Elluastumistoetus ptk alt).** **Seeläbi kaoks KOV-il nõue pakkuda noorele eluaset ja noorel tekiks võimalus oma elu sisse seada seal, kus ta seda soovib.**

10.2.2. Elluastumistoetus

Asendushooldusel olnud noortele pakutakse elluastumistoetust iseseisvumisega kaasnevate kulude tegemiseks. See on ühekordne toetus noorele, kui ta asub uude elukohta iseseisvalt elama hiljemalt kahe aasta möödumisel hoolekandeametuse või erivajadustega õpilaste kooli nimekirjast kustutamise või eestkoste või perekonnas hooldamise lepingu lõppemisest. Siinne uuring osutab, et

asenduskodu noortest 76% on kuulnud elluastumistoetusest, kuid vaid veerand on teadlik selle toetuse saamise tingimustest. Samuti argumenteeriti intervjuudes, et toetuse suurus on väheldane ja ei toeta olulisel määral iseseisvumisega seotud kulude kandmist. Uuringus leidis taaskord kinnitust, et selle toetuse reeglid ei arvesta noorte eripäradega. Kasuperes kasvavad noored ei kvalifitseeru toetusele, kuna toetuse saamiseks peab noor asuma uude elukohta, mitte ei toetata levinud praktikat, mil noor jätkab elamist kasupere juures. Samuti on kasupered kogenud, et kui asendushooldust vajav noor on peres käsunduslepingu, eestkoste vmt. kokkuleppe alusel, siis ta samuti ei kvalifitseeru toetusele. Samuti kui noorel ei ole võimalik leida sobivat elukohta, sealhulgas kui kohalikul omavalitsusel ei ole sobivat eluaset noorele võimalik pakkuda, ei kvalifitseeru noor ka elluastumistoetusele, sest selle reeglid eeldavad uude elukohta elama asumist. Samas võib elluastumistoetuse puudumine saada takistuseks ka iseseisva eluaseme leidmisel, kuna noorel sageli puudub vajalik rahaline toetus ja säästud.

Elluastumistoetusele tuleks leida täpsem, noorte elluastumise vajadustest lähtuv eesmärk ja määratleda ära selle maksmise tingimused (millised noored vajavad toetust, milliste elluastumisega seotud kulutuste tegemiseks ning mis perioodile toetus on mõeldud). Toetus peaks arvestama iga konkreetse noore vajadusi, sh on noori, kellel puudub iseseisvudes igasugune materiaalne tagala, kuid on ka neid, kellel on olemas ressursid (nt pärandus, maatükk või kinnisvara) edukaks elluastumiseks.

Samuti tasuks kaaluda, et kui elluastumistoetuse eesmärk on toetada ka eluaseme üürimisega seotud kulusid, siis tuleks toetuse reeglid kujundada selliselt, et seda saaks kasutada uue elukoha esmase üürimisega seotud kulutuste kandmiseks. Selleks oleks vaja kaotada nõue, et toetuse saamiseks peab noorel olemas olema eluase ja sissekirjutus. Usutavasti toetuse eesmärgi ja toetuse saamise reeglite, sealhulgas toetuse suuruse täpsustamine ja selgitamine aitab parendada ka noorte õigusteadlikkust toetusest ja toetuse taotlemist.

10.2.3. Erinevad võimalused iseseisvumiseks

Teiste riikide kogemus näitab, et asendushoolduse korraldus peab toetama erinevaid iseseisvumise teid, sealhulgas erineval ajal iseseisvumist, osalist iseseisvumist ja naasmist asendushooldusele. Siinses uuringus kirjeldati juhtumeid, kus perekonnas hooldamisel olevad noored jäävadki mitmeteks aastateks iseseisva elu ja kasupere vahele pendeldama. Asendushoolduse korra järgi eeldatakse, et noor peaks iseseisvuma teatud vanuses või tasemeõppe lõpetamisel. Sellise korralduse jäikust iseloomustab uuringus näiteks olukord, kus kaitsevähke läinud noorel puudub võimalus naasta asendushooldusele kuigi ta ei ole veel valmis täielikult iseseisvuma. Sarnaselt võib asenduskodus noor olla hooldusel kuni nominaalse õppeaja lõpuni (kui ta asus õppima 12 kuu jooksul eelmise haridustaseme omandamisest), kuid kui noor ei lähe edasi õppima, soovib eriala vahetada või nn vaheaastat võtta, langeb koolist välja või läheb haridustaseme omandamiseks rohkem aega, siis puudub õigus naasta asenduskodusse.

Seega uuringu järgi ei arvesta asendushoolduselt siirdumise kord parimal võimalikul viisil noorte elusündmustega. Sama probleem on välja toodud ka Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus, mis seega osutab vajadusele muuta nii asenduskoduhoolduse kord kui ka perekonnas hooldamise kord sujuvamaks. **Perekonnas hooldamisel noorte asendushooldusel olemise maksimaalne pikkus tuleks võrdsustada asenduskodunoorte hooldusel olemise tingimustega (ehk kõrghariduse omandamise lõpuni). Samas võiks asendushoolduse noored suunata iseseisvasse ellu individuaalse hindamise järgi ehk osad noored oleksid valmis iseseisvalt elama ja hakkama saama juba 18-aastaselt samas, kui osad vajaksid abi ja toetust kuni 24.**

eluaastani. Noore hakkamasaamise hindamine peaks kujunema juhtumiplaanis kajastatud info pinnalt. Samuti võib osade noorte puhul vajalikuks osutuda võimalus peale iseseisva elu praktiseerimist teatud perioodiks hoolduspere juurde hooldusele naasta, näiteks haridustee katkemisel, noores eas lapse saamisel, töösuhte katkemisel või muul ootamatul hetkel, mil noor vajaks pere hoolitsust ja tuge toimetulekul. Samuti aitaks noorte sujuvamale elluastumisele kaasa niiöelda pool-iseseisva elamise metoodika kasutamine, mida kirjeldati ka eelnevalt alapeatükis Eluoskused.

10.3. Õppimine

Teistes riikides tehtud uuringud (vt kirjandusülevaadet ptk 3) viitavad, et asendushooldusel viibinud lapsi iseloomustab sageli madalam haridustase, kehvemad õppetulemused ja õpingute katkestamine. Asendushoolduse noorte madalamat haridustaset kinnitab ka käesolevas uuringus leitud tulemus, et asendushoolduse noored jõuavad harvem kõrghariduse tasemeni võrreldes tavanootega. Seda kinnitavad nii hetkel õppivate noorte registriandmete analüüs (tavanoores omandavad keskmiselt 11% võrra rohkem kõrgharidust kui asendushooldusel olevad noored) kui ka juba omandatud haridustaseme analüüs (kõrgharidusega tavanootede osakaal on 7% võrra suurem perekonnas hooldamisel olevatest noortest). Hetkel õppivate noorte analüüs viitas, et kõrghariduse tasemel õppimise poolest ei erine perekonnas hooldamisel olevad noored asenduskodu noortest. Juba omandatud hariduse järgi ei ole võrdlus võimalik kuivõrd asenduskodu noorte vanus on madal, mistõttu ei ole kogutud registriandmetes nende hulgas ka lõpetatud kõrgharidusega noori.

Kuigi asendushooldusel olnute madalamal haridustasemel võib olla mitmeid põhjusi, sh erinevate riskitegurite üheaegne mõju ja keerulised taustaolud (vt kirjandusülevaade ptk 3), on käesolevas uuringus kogutud andmete põhjal esile kerkinud neli madalamat haridustaset tingivat tegurit: keskmisest madalamad hariduslikud ambitsioonid, õpingute katkestamine, sh raskused töö ja õppimise ühitamisega ning lüngad varasemas haridustees, mis teeb õpingute jätkamise raskeks ja pigem madal teadlikkus toetusvõimalustest.

Uuringus läbi viidud küsitlus näitas, et noorte endi ambitsioonid piirduvad pigem keskhariduse tasemega ning kõrghariduseni ulatuvaid eesmärke on vähestel. Asenduskodu noortest piirduks põhi- või keskharidusega 28%, kutsekeskharidusega 36% ning teine sama palju rakendusliku või akadeemilise kõrgharidusega.

Ka suurem õpingute katkestamine asendushoolduse noorte seas on üks madalama haridustaseme põhjus, kusjuures väljalangemist on registriandmete analüüsi järgi rohkem just asenduskodu noorte seas samas kui perekonnas hooldamisel olevad noored ei erine statistiliselt oluliselt tavalistest noortest. Koolist väljalangemine toimub suuresti juba põhihariduse tasemel. Uuringus läbi viidud intervjuudest kerkivad esile noorte raskused töö ja õppimise ühitamisega, mis võib olla üheks väljalangevuse põhjuseks. Juba elluastunud noored toovad välja, et õpingute käigus on probleemiks enese äraelatamine: asendushoolduselt elluastuvad noored peavad ennast ise elatada suutma ning õpingute kõrvalt töötama. See aga valmistab noortele raskusi, sest täiskoormusel õppimisega sobituvat töökohta, mis ka piisavat sissetulekut tagaks, on keeruline leida, samuti on noorte koormus väga suur ja võib mõjuda tervist laastavalt. See viib omakorda õpingute katkestamiseni kuivõrd kooli ja töö vahel valiku tegemisel langeb valik tööle seoses vajadusega sissetulekut teenida.

Fookusrühma intervjuud asenduskodu töötajatega viitavad, et tihti ei jõua noored oma haridusteel kaugele ka seetõttu, et asenduskodusse jõudmise ajaks on eelnevas hariduses juba suured lüngad ning teadmised ei võimalda järgneval haridustasemel edasi õppida.

Noorte teadlikkus toetusvõimalustest, mis aitavad neil haridust omandada, on madal. Näiteks pakub SA Archimedes stipendiumi asendushooldusel viibivatele või viibinud üliõpilastele kõrghariduse omandamiseks. Küsitluse tulemused viitasid, et peaaegu pooled (48%) asenduskodu noored ei ole teadlikud sellisest stipendiumist ning vaid kolmandik (27%) vastanutest on sellest teadlik ja 17% sellest natuke kuulnud. Ka intervjuudest jääb kõlama, et infot erinevate toetuste ja stipendiumite kohta on elluastujatel napilt. Ka kasupere vanemate intervjuud tõid välja, et infot erinevate toetuste, stipendiumite ja teenuste kohta peavad nad ise leidma ning seetõttu võib kättesaadav info jääda lünklikuks.

Teiste riikide kogemuse põhjal on leitud, et asendushooldusel olnud noored suunatakse valima pigem kutseharidust, vähem valitakse akadeemilist suunda (vt kirjandusülevaade ptk 3). Kirjanduses on selle põhjuseks toodud iseseisva majandusliku toimetuleku kaalutlus, mida peetakse kutsehariduses tugevamaks kui akadeemilises hariduses. Kutsehariduse eelistamist kinnitasid ka siinse uuringu registriandmete tulemused: ka sarnaste taustatunnustega noorte seas on asendushooldusel noorte seas kutsehariduses õppivaid noori 19% võrra enam kui tavanoorde seas (sh perekonnas hooldamisel ja asenduskodu noored ei erine teineteisest statistiliselt oluliselt). Ka noorte küsitlus näitas, et iga teine noor õppis küsitluse hetkel kutsekoolis. Intervjuudest selgus, et noorte tulevikuplaanid olid enamasti seotud kutseharidusega. Kuigi paljudel juhtudel on kutseharidusse suunamine noore võimekust, eeldusi ja huvisid arvestades õigustatud, toodi intervjuudes välja, et pahatihti suunatakse kutseharidusse noori mitte võimete ja eelduste, vaid muudel kaalutlustel. Näiteks pakuvad kutsekoolid noortele kättesaadavamaid ühiselamu tingimusi, stipendiume ning sealne õpe on võimalik läbida ja tööleasumist võimaldav amet omandada kiiremini, kui kõrgkoolides. Samas on asendushooldusel ka palju puuetega noori, kelle haridusvalikud võivad puude tõttu olla piiratud.

Noorte hariduslike ambitsioonide toetamiseks ja julgustamiseks ning võimetele ja huvidele vastavate haridusvalikute tegemiseks on oluline pakkuda noortele juurdepääsu kvaliteetsele karjäärinõustamisteenusele. Ka praegu on osad noored intervjuude käigus maininud Rajaleidja keskuste karjäärinõustamises osalemist. **Kuigi karjäärinõustamine on kättesaadav kõigile noortele, on asendushooldusel olevad noored võrreldes tavanoordega iseseisvumisel haavatavamad. Seetõttu on oluline jälgida, et juurdepääs karjäärinõustamisele, mis aitaks noorel teha huvidele ja võimetele vastava haridusvaliku, oleks tagatud kõigile asendushoolduse noortele. Samuti on tähtis, et info Rajaleidja keskuste ja nende pakutavate võimaluste kohta oleks kättesaadav nii noortel endil, kasuvanematel kui ka lastekaitsetöötajatel, kelle võimuses on noori nõustamisele suunata.** Intervjuud toovad välja, et olulised nõustajad tulevikuplaanide tegemisel on asenduskodu kasvatajad ja perekonnas hooldamisel noortele nende kasuvanemad. Seetõttu on oluline, et ka nemad suunaksid noorte haridusvalikuid teadlikult ning oleksid informeeritud noorte erinevatest valikuvõimalustest (sh toetusvõimalused, stipendiumid, majutus erinevate õppetasemete juures). **Sellest tulenevalt võiks kaaluda karjäärinõustamise infopäeva/ lühikest koolitust asenduskodu kasvatajatele ja kasuvanematele kui noorte peamistele toetajatele ja suunajatele.**

Lisaks karjäärinõustamise kättesaadavusele on käesoleva uuringu põhjal oluline ka karjäärinõustamise ja –info (sh erinevate toetuste ja stipendiumite olemasolu ja kasutusvõimalused) õige ajastamine. Ka kirjanduses on välja toodud, et teismelised ei oska asendushoolduse jooksul pakutud teoreetilisi teadmisi ja oskusi enne praktilise vajaduse tekkimist piisaval määral vastu võtta ning vajaksid seetõttu juba iseseisvununa rohkem toetust ja juhendamist (vt kirjanduse ülevaade ptk 3). Sama seostub ka karjääriinfo ning erinevate hariduslike toetuste ja stipendiumitega – kui noortele on pakutud teavet erinevatest (sotsiaal)toetustest ajal, mil teema ei

ole veel noore jaoks aktuaalne, ei pöörata sellele tähelepanu ning tegelike valikute tegemise hetkeks on tunne, et infot ei ole piisavalt.

Intervjuud näitasid, et noorte haridusvalikuid suunavad suuresti majanduslikud kaalutlused (stipendiumi, ühiselamu jms olemasolu ning kättesaadavus). Teiselt poolt elatise teenimise vajadus üks õpperaskuste ning osaliselt ka õppest väljalangemise põhjus. Põhjalikumat analüüsi vajab erinevate asendushooldusel olevatele noortele pakutavate sekkumiste efektiivsus koolist väljalangemise ennetamisel ning haridustee jätkamisel ka kõrghariduse tasemeni.

Intervjuud viitavad, et osaliselt on noorte haridusteel takistuseks varasemad lünklikud teadmised ning „liiga hilja“ asendushooldusele jõudnud noorte haridustee toetamiseks nähakse vähe võimalusi. Seetõttu piirduvad paljud noored ka pigem madalama haridustasemega kuivõrd edasistel tasemetel jätkamiseks on teadmiste lüngad liiga suured ning noored ei täida sisseastumiseks seatud nõudeid. **Seetõttu on oluline, et noortele oleks vajadusel kättesaadavad nn tasandusmoodulid, mis aitavad vajalikke lünki teadmistes täita, et oleks võimalik järgmisel õppetasel õpinguid jätkata. Nooremate laste puhul oleks vaja analüüsida tasandusõppe vajadust ning pakkuda lähtuvalt vajadusest individuaalset õpet.**

Juba vanemate laste puhul, kes on jõudnud iseseisvumise eelsesse ikka (17-18) või kes jõuavadki asendushooldusele alles selles eas, kuid ei ole omandanud põhiharidust või keskharidust (sh ilma keskhariduseta kutse omandanud noored), võiks kaaluda võimalust jätkata õpinguid täiskasvanute gümnaasiumis. **Kuigi täiskasvanute gümnaasium on kättesaadav kõigile, kes soovivad oma keskhariduse teed jätkata, on teadlikkuse tõstmine sellest võimalusest asendushooldusel noorte hulgas oluline, sest nende hulgas on rohkem noori, kelle haridustee keerulise elutee tõttu põhikoolis pooleli jääb.** Täiskasvanute gümnaasiumid pakuvad paindlikku õpet, mis võimaldab ühitada ka töötamise kõrvalt keskhariduse omandamist ning annab võimalused haridustee jätkamiseks järgnevatel astmetel. Samuti pakuvad täiskasvanute gümnaasiumid teatud juhtudel tasandusmooduleid, individuaalset nõustamist ja õpet, mis võimaldab eelnevaid lünki õpingutes täita. **Sellesse sihtrühma kuuluvad noored peaksid olema teadlikud täiskasvanute gümnaasiumist kui ühest paindlikust võimalusest oma haridusteed jätkata. Sealhulgas tuleks tagada, et informeeritud oleksid ka asenduskodu töötajad, kasuvanemad ja ka lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, kes noore karjäärivalikuid suunata saavad. Sealhulgas võiks kaaluda iseseisvumisega seonduva info (eelkõige õppimisvõimaluste, stipendiumite, toetuste ja teenuste, töötamisega seotud õiguste) koondamist ühele asendushoolduse noortele mõeldud veebilehele.**

10.4. Töötamine

Kirjanduse järgi on asendushooldusel olnud noortel hilisemas elus kehvem tööturupositsioon, nad on sagedamini töötud ja nende tööepisoodid on lühemad võrreldes tavanooortega (vt kirjanduse ülevaade ptk 3). Mõned autorid toovad välja, et asendushoolduselt iseseisvunud noored sisenevad õpinguid katkestades tööturule sageli liiga vara vajadusest elatist teenida, mistõttu jõutaksegi ilma oskusteta madalalpalgaliste ja väheste arenemisvõimalustega töökohtadele.

Registriandmete järgi ei erine asendushooldusel noored tavanooortest 2014. aastal töötamise osakaalu ning keskmise palga poolest. Samas sarnaneb töötuse perioodide järgi perekonnas hooldamisel olev noor pigem tavanooortega ja asenduskodu noor erineb neist töötuse kordade arvu poolest, aga mitte töötuse perioodide pikkuste poolest. Samas on uuringu sihtrühm valdavalt noored vanuses 16-24, mistõttu võib uuringus osalenute puhul rääkida üsna esialgselt töötamise kogemusest. Noorte küsitluse järgi on asenduskodu noortel kõige enam olnud koolivaheaegade juhutöid, igal viiendal ka

täistööajaga töö- või praktikakoht, 20% on teinud juhutöid kooli kõrvalt või töötanud õpingute käigus. Noortega läbi viidud intervjuud kinnitavad kirjanduses leitud – noored suunduvad tööturule üsna kiiresti, ning valikud lähtuvad vajadusest iseseisvununa enda äraelatamiseks. See võib viia aga madalalpalgaliste vähete arenemisvõimalustega töökohtade lõksu. **Seetõttu on oluline leida selged sekkumismehhanismid, mis aitavad koolist väljalangevust ennetada ning haridusteed ka kuni kõrghariduse tasemeni jätkata** (vt soovituselised õppimise peatüki all).

Nii noorte endi küsitlus kui ka intervjuud asenduskodu töötajatega viitavad, et oluline esmase töökogemuse allikas on suvisel koolivaheajal töötamine. Sealjuures on töövõimaluste otsimise ja töötamisele motiveerimise algatajad suuresti asenduskodu kasvatajad. Just asenduskodu noorte puhul on aga probleemiks asjaajamise keerukus: alaealise tööle võtmisel on vajalik hooldaja, asendushooldusel viibivate laste puhul seega kohaliku omavalitsuse, luba. Seetõttu võib osutada töökogemuse saamise takistuseks mitte raskused töökoha leidmisega vaid kokkuleppe mitte saavutamine KOV ametnikuga, see aga demotiveerib asenduskodu kasvatajate sõnul noori tööd otsima ja tööle käima. Seetõttu on oluline hinnata seaduse vastavaid sätteid ning leida võimalused noorte sujuvaks töökogemuse omandamiseks ilma ebavajaliku administratiivse koormuseta.

Uuringus tõstatati küsimus ka asendushooldusel olnud noorte õigusteadlikkusest, sh nende teadmised töötamisega seotud õigustest. Uuringus leitakse, et noorte õigusteadlikkus on pigem madal. Praxisel varasemad uuringud on näidanud, et ka täisealiste töötajate ja töötute seas hinnatakse teadlikkust tööõigusest pigem madalaks (Masso et al. 2013), ning üliõpilaste seas on osutunud teadlikkus võrdsest kohtlemisest tööturul madalaks (Anniste et al. 2016). Seega on teadlikkus tööõigustest ka laiemalt madal. Kuigi intervjuudes peavad asendushooldusel noored oma teadlikkust töötamisega seotud õigustest pigem heaks, peegeldub ka seal mõte, et noored ise ei ole infole vastuvõtlikud enne teema aktualiseerumist ehk tegelikku tööle asumist. Samas peavad noored karjäärinõustamist oluliseks tööturule sisenemisel, kus lisaks sobiva eriala või valdkonna leidmisele antakse näpunäiteid ka töö otsimiseks ning tutvustatakse olulisemaid seadusest tulenevaid töötaja õiguseid ja kohustusi.

Need tulemused viitavad veel korra, et kuigi noored saavad ka praegu karjääriründide käigus infot tööturul olevate õiguste kohta, on vajalik noortele pakutavat karjääri ja töötamise alast nõustamist ja tuge vaja ajatada selliselt, et vastavad teenused oleksid kättesaadavad intensiivselt ka ajal, mil noortel on töökoha otsimine ja esimesed sammud töömaailmas käsil.

Eelnevad tulemused viitavad, et asenduskodu kasvatajatel on äärmiselt oluline roll noorte haridusvalikute ja esmase töökogemuse suunamisel, sh neid karjäärinõustamisele suunamisel, töökoha leidmisel, nõustamisvõimaluste tutvustamisel jne. Samas ei ole vastavad tegevused ühtlustatud ning seetõttu sõltub asenduskodu kasvatajate aktiivsusest ja teadlikkusest erinevatele teenustele suunamisel ja selle ajastamisel. **Selleks, et tagada kõigile asenduskodu kasvandikele ühetaolised teenused ja nendele ligipääs, on oluline, et asenduskodul oleks kokkulepitud roll noore suunamisel karjäärinõustamisele, Töötukassa nõustamisele jm vajalikele nõustamisteenustele, talle töötamisvõimaluste leidmisel jne. Näiteks võiks koostöö Töötukassaga, karjäärinõustamiseks Rajaleidja keskustega jne olla üks juhtumiplaani osa, et vastavatele teenustele suunamisel oleks vastutaja ning osapooled oma rollist selles teadlikud.** (vt ka [Juhtumiplaan](#)).

10.5. Sotsiaalsed võrgustikud

Teiste riikide kogemus (vaata kirjandusülevaadet peatükist 3) näitab, et asendushoolduselt elluastuvate noorte sotsiaalsed võrgustikud võivad olla nõrgemad, mis võib mõjutada noorte iseseisvumist. Väheldasemad või pealiskaudsemad sotsiaalsed sidemed bioloogiliste vanemate,

sõpradega, tuttavatega, sugulastega, hooldajatega võivad tekitada isolatsiooni, üksindustunnet, mõjutada identiteeti, juurdepääsu sotsiaalsetele ja majanduslikele ressurssidele. Siinjuures on uuringud ka näidanud, et kasuperes kasvanud noortel on võrreldes asenduskodus võrsunud noortega sotsiaalsed võrgustikud tugevamad, mis võib toetada ka tulemuslikumat siirdumist iseseisvasse ellu.

Teiste riikide poliitikanalüüside põhjal ei saa ülehinnata hooldajate, tugisikute rolli. Ühest küljest annavad nad noortele sotsiaalseid oskusi sotsiaalsete suhete loomiseks ja teisest küljest aitavad ka otseselt usalduslike ja toimivate sotsiaalsete suhete loomisel. Siinjuures on analüüsid ka näidanud, et heade teadmiste ja oskustega töötajad suudavad luua usalduslikuma suhte, mis aitab ennetada võimalikke käitumuslikke probleeme. Samuti usalduslikud suhtel põhineva asendushoolduse stabiilsus pakub tõsikindlamalt tuge tulemuslikuks elluastumiseks.

Siinse küsitlusuuringu järgi 13% asenduskodudes elavatest lastest hindab oma suhteid perevanematega, kasvatajatega, sotsiaaltöötajatega või lastekaitsetöötajatega halvaks või puudevaks. 24% asenduskodus elavatest noortest hindab, et neil pigem ei ole asenduskodus lähedast täiskasvanud inimest, kellega saab jagada oma rõõme ja muresid ning 43% hindab, et nad pigem ei saa oma muredes kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga rääkida. Kasuperede noortel on kõige lähedasemad suhted oma sõprade ja ka kasuemaga. Esimene inimene, kelle poole nad oma murega pöördusid oleks enamasti sõber või kasuema. Mitmete spetsialistide sõnul on head suhted lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga ka emotsionaalselt rasked tekkima, kuna nende noorte jaoks on lastekaitse- või sotsiaaltöötaja olnud see inimene, kes nad päris kodust asenduskodusse suunas.

10.5.1. Professionaalne tugisik

Alates 2015. aastast on ESFi vahendite toel hakatud pakkuma professionaalset tugisikuteenust. Siiani projektipõhiselt kehtinud süsteem, kus tugisiku rolli täitis noore kasvataja, perevanem või hooldaja ei toiminud hästi kuna need isikud ei omanud piisavalt teadmisi professionaalse teenuse pakkumiseks ning ka ajaressursside puudumise tõttu aga ka asendushoolduselt lahkunud riskinoorte vähese huvi tõttu tugisiku teenuse vastu. Seetõttu on hiljuti Sotsiaalkindlustusameti poolt hakatud pakkuma professionaalse tugisiku teenust, mis oleks noortele piirkonniti ühtviisi kättesaadav ja mis arvestaks rohkem ka sihtrühma kuuluvate noorte võimalike erivajadustega.

Siinse uuringu intervjuudes aga osutati võimalikule riskile, et noored ei usalda võõraid usaldusisikud isegi kui nad oleksid koolitatud ja seeläbi on raske tekkima selline suhe, mis abistaks noort kasvamisel ja iseseisvumisel. Ka intervjuueeritud noored ise osutasid, et usaldavad pigem inimesi, keda tunnevad pikemat aega ja kes on neid juba probleemide korral abistanud. **Tugisiku teenuse edukaks toimimiseks on seega lisaks professionaalsetele oskustele vajalik noore ja tugisiku omavaheline sobivus ja usaldus.** Siinkohal tasuks kaaluda ka varianti, et tugisikuks värvataks juba edukalt asenduskodust iseseisvunud noori. Küsitlusest selgus, et enamuse (82%) asenduskodu noortest suhtleb mõne noorega, kes on asenduskodust nüüdseks juba iseseisvunud. Ühest küljest aitaks juba edukalt iseseisvunud noore värbamine lahendada usaldusväärsuse probleemi, kuna asenduskodu noored samastuvad paremini samasuguse minevikuga noortega. Teisalt annaks see juba iseseisvunud noorele juurde enesekindlust ja võimaldaks neil ka veidi lisateenistust saada. **Samuti võiks kasuperede vanematel ja asenduskodu kasvatajatel olla võimalus olla oma kasulapse tugisik ning läbida selleks vastav koolitus juhul kui noor koos lastekaitsetöötajaga leiab, et see oleks tema jaoks parim variant. Professionaalse tugisikuga vastastikuse usalduse loomiseks on oluline, et tugisik oleks noore ellu kaasatud juba enne noore iseseisvumist, elluastumise ettevalmistamise protsessis.**

10.5.2. Suhted bioloogiliste vanematega

Oluline teema asenduskodu noorte sotsiaalsete võrgustike puhul on ka suhtlemine oma bioloogiliste vanematega. Vinterhedi (1985) leiab, et asendushoolduse lapsed on sageli lojaalsed oma bioloogilistele vanematele ja ka otsivad nendega kontakti. Lapse eraldamisel oma bioloogilistest vanematest kaotab ta mingil määral ka ühenduse iseendaga. See on aga üks põhjus asenduskodude laste ja noorte ebakindlusele ja probleemidele nende isiku kujunemisel. Seetõttu on maailmas üha enam vanemliku hooleta laste puhul pööratud tähelepanu bioloogiliste vanematega suhete hoidmiseks. Enamus riikides ja ka Eestis, nähakse lapsevanematelt vanemlike õiguste äravõtmist viimase lahendusena ning eelkõige on eesmärk seda ennetada läbi bioloogilistele vanematele tugiteenuste pakkumisega, et nad saaksid olla paremad lapsevanemad. Paljud uuringud (Siplane 1997, Fanshel 1990; Inglehart, 1994; Charles *et al.* 2000) on viidanud sellele, et sidemete katkestamine bioloogiliste vanematega põhjustab lapsele sügavaid identiteedi probleeme, mistõttu asendushoolduse noored, kes on kontaktis oma bioloogiliste vanematega, saavad paremini tulevikus hakkama kui noored, kellel puudub selline kontakt. Sellise suhte hoidmine on oluline ka pärast asenduskodust lahkumist. Lähedased, usaldusele tuginevad suhted, mis on loodud asenduskodus olemise perioodil (sugulaste, tugipere või kasvatajatega) omavad suurt mõju noorte inimeste võimele sujuvamalt üle minna iseseisvasse ellu. Suhtumine ja oletus, et asenduskodu kasvandikud peaksid oma eluga edasi minema ja emotsionaalselt „lahti laskma“ oma bioloogilisest perekonnast ei pruugi seega olla õigustatud. (Charles *et al.* 2000)

Küsitlusest asenduskodu noorte seas selgus, et rohkem kui poolel (57%) asenduskodu noortel puuduvad suhted oma bioloogilise isaga ja enam kui kolmandikul noortel (37%) puuduvad ka suhted oma emaga. Suhete puudumine võib olla mõningal juhul tingitud ka sellest, et nende noorte vanemad on juba surnud. Ka fookusrühma intervjuudes leidsid kasuvanemad ja ka asenduskodu töötajad, et suhted bioloogiliste vanematega on olulised noore identiteedi kujunemisel. Sageli aitavad need suhted ka oma vanematele andestada ja noorel tunda seda, et ta ei ole ise süüdi oma raskes lapsepõlves. Fookusrühma intervjuudest selgus aga, et asenduskoduti on suhtumine noore ja bioloogilise vanemaga suhtlusesse erinev. Oli asenduskodude töötajaid, kes nägid seda positiivsena ja toetasid noori sellises suhtluses, samas oli ka asenduskodude töötajaid, kelle kogemusel ei teinud sellised suhtlemised noortele head ning seetõttu pigem ei julgustatud noori selliseks suhtlemiseks. Ka kasuvanemate seas oli suhtumine erinev. Oli kasuvanemaid, kes hoidsid bioloogilisi vanemaid pidevalt kursis noore tegemistest ja ka aegajalt kohtusid, kuid oli ka neid, kes pidasid seda noore enda otsuseks.

Seega on soovitatav, et kuna suhted bioloogiliste vanemate jt sugulastega on noore identiteedi kujunemisel oluline teema, integreeritaks seda puudutav osa ka noore juhtumiplaani (sh võimaldab noore suhet vanemaga paremini jälgida ning anda näpunäiteid, kuidas suhtlust keerulises olukorras säilitada või suhtluse katkemisel olukorraga toime tulla).

10.6. Kordusuuringu läbiviimine

Sotsiaalministeeriumi poolt tellitud sinne uuring „Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring“ on esmakordne niivõrd laiapõhjaline uuring, mis käsitleb asendushoolduse noorte toimetulekut iseseisvas elus. 2011. aastal tellis SOS Lasteküla Eesti Ühing (kooskõlastatult Sotsiaalministeeriumiga) uuringu „Asenduskodu noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ (Turk 2011), mis käsitles peamiselt vaid asenduskodudest peatselt elluastuvaid noori.

Selleks, et süsteemselt seirata ja hinnata asendushooldusteenuse kvaliteeti, tugimeetmeid ja asenduskodudest pärit noorte toimetulekut; kujundada ja välja töötada uusi vajalikke meetmeid asendushoolduse noorte parema toimetuleku tagamiseks, on oluline tagada andmete kättesaadavus. Praegune uuring tõi välja suured puudujäägid erinevate registrite andmetes, mis ei võimalda detailselt analüüsida asendushoolduselt juba elluastunud noorte hakkamasaamist. **Seetõttu tuleks kaardistada erinevate registrite puudujäägid ning tegeleda nende kõrvaldamisega.**

Sarnase uuringu kordusuuringu puhul tuleks kaaluda pigem asendushoolduskorralduse poliitikameetmete keskset analüüsi koos registriandmete analüüsiga. Selline lähenemine võimaldaks rohkem analüüsida tugi- ja järelhooldusteenuste efektiivsust.

Kordusuuringut oleks soovitatav läbi viia minimaalselt iga 5 aasta tagant, kuna see oleks optimaalne aeg hindamiseks seniste poliitikameetmete mõju ja efektiivsust. Samuti annaks see võimaluse planeerida erinevaid sekkumisi ja teenuseid asenduskodu noortele.

Sarnase ülesehitusega kordusuuringu läbiviimisel tuleks arvestada, et uuringu ettevalmistamiseks, korraldamiseks ja analüüsimiseks on soovitatav varuda oluliselt pikem aeg, et oleks võimalik igas etapis põhjalikumalt kvaliteedikontrolli ja testimist läbi viia ning samuti teha sügavamalt seoste analüüsi. Samuti oleks pikem ajaperiood oluline seetõttu, et noorte sihtrühmade kättesaadavus on üha keerulisem, kuna meediumid, mida suhtlemiseks kasutatakse, on sageli privaatseid ja näiteks e-maili teel noorte tabamine, on tänapäeval keerukas.

Asenduskodude kvantitatiivuuringu puhul tuleks ka sihtrühm paremini defineerida, kuna see hõlbustaks ka andmete täpsemat kaalumist. Nii näiteks olid antud uuringu puhul üheks uuritavaks sihtrühmaks asenduskodude noored, kes on võimelised tulevikus iseseisvalt elama. Otsuse, millised noored sellisesse sihtrühma kuulusid, tegid üldjuhul asenduskodude töötajad. Lõppvalimis olid seetõttu keskmise, kuid mõningal juhul ka raske puudega noored. Sügava puudega noored olid valimist välistatud. Asjaolu, et raske puudega noorte puhul mõningal juhul nad liigitusid ja mõningal juhul mitte iseseisvalt elluastuvate noorte hulka, muutis andmete kaalumise keeruliseks. Seetõttu tuleks tuleviku kordusuuringutes sihtrühm paremini defineerida ja otsustada, millise puude-astmega noored liigituvad iseseisvasse ellu astuvateks noorteks.

Juhul, kui kasupere noorte osakaal ei suurene oluliselt, ei ole tulevikus soovitatav uurida perekonnas hooldamisel olevaid peatselt ellu astuvaid noori kvantitatiivse, kõikse uuringuga, kuna üldpopulatsioon on liialt väike. Seekordses uuringus osutus äärmiselt keerukaks see, kuidas jõuda kasupere noorteni (kuna lastekaitse töötajad pidid vahendama Praxise ja noorte vahel kontakte). Samuti kuna küsitlusele vastamine oli vabatahtlik, ei soovinud paljud noored ka vastata. Sellest tingitult oleks tulevikus soovitatav läheneda kasupere noortele, kes peatselt iseseisuvad pigem vaid kvalitatiivse uuringuga.

11. Kasutatud kirjandus

- Aldgate, J. (1994). Graduating from care – a missed opportunity for encouraging successful citizenship. *Children and Youth Services Review*, 16: 255-272.
- Allen, M. (2005). *Teens Aging Out of Foster Care in Oregon: A Guide to Transition Planning for Caseworkers, Judges and Advocates*. Juvenile Rights Project, Inc.
- Anniste, Kristi, Valentina Batueva, Helen Biin, Eve Mägi, Liina Osila, and Pirjo Turk. 2016. "Eesti Üliõpilaste Soolise Võrdõiguslikkuse Alane Teadlikkus, Hoiakud Ja Kogemused." Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2016/04/uliopilased_sooline_vordoiguslikkus.pdf.
- Antonucci, T., Fiori, K., Birditt, K. ja Jackey, L. (2010). Convoys of social relations: Integrating life-span and life-course perspectives. Teoses R.M. Lerner, W.F. Overton, M.E. Lamb ja A.M. Freund (toim.) *The handbooks of life-span development* (lk 434-473). Hoboken: Wiley.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Axford, N. (2008). Are looked after children socially excluded? *Adoption and Fostering*, 32 (4): 5-12.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. ja Wade, J. (1995). *Moving On: Young People and Leaving Care Schemes*. HMSO: London.
- Casey Family Programs (2001). *Ready, Set, Fly! A Parent's Guide to Teaching Life Skills*. Casey Family Programs: Seattle.
- Charles, K. ja Nelson, J. (2000). *Permanency Planning: Creating Life Long Connections. What Does It Mean for Adolescents?* The University of Oklahoma, National Resource Center for Youth Development.
- Cook, R. (1988). *Trends and Needs in Programming for Independent Living*. Rockville: Westat.
- Courtney, M. (2005). Youth Aging Out of Foster Care. Network on Transitions to Adulthood. *Policy Brief*. April 2005, Issue 19. <http://www.transad.pop.upenn.edu/downloads/courtney--foster%20care.pdf>
- Daly, F. (2012). *'My voice has to be heard': Research on outcomes for young people leaving care in North Dublin*. Dublin: EPIC.
- Darker, I., Ward, H. ja Caulfield, L. (2008). An analysis of offending by young people looked after by local authorities. *Youth Justice*, 8: 134-148.
- Dixon, J. ja Stein, M. (2005). *Leaving Care: Throughcare and Aftercare in Scotland*. Jessica Kingsley: London.
- Eurochild (2010). *The transition to independent living executive summary - Children in alternative care*. National Surveys-2nd Edition January 2010
- EV Sotsiaalministeerium (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamat. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf
- Everson-Hock, E.S., Jones, R., Guillaume, L., Clapton, J., Duenas, A., Goyder, E., Chilcott, J., Cooke, J., Payne, N., Sheppard, L.M. ja Swann, C. (2011). Supporting the transition of looked-after young people to independent living: a systematic review of interventions and adult outcomes. *Child: care, health and development*, 37 (6): 767-779.
- Fanshel, D., Finch, S.J. ja Grundy, J.F. (1990). *Foster children in life-course perspective*. New York: Columbia University Press.

- Foreman, D.M., Foreman, D. ja Minty, E.B. (2005). The association between hyperkinesis and breakdown of parenting in clinic populations. *Archives of Disease in Childhood*, 90: 245-248.
- Georgiades, S. (2005). A multi-outcome evaluation of an independent living program. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 22 (5): 417-439.
- Gordon, A. (2011). *Assessing social support in children: Development and initial validation of the social support questionnaire for children*. Louisiana State University and Agriculture and Mechanical College.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J. ja Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 35: 2059-2017.
- House, J.S. ja Kahn, R.L. (1985). Measures and concepts of social support. Teoses S. Cohen ja S.L. Syme (toim.) *Social Support and Health* (lk 83-108). San Francisco: Academic Press.
- Inglehart, A.P. (1994). Adolescents in foster care: Predicting readiness for independent living. Teoses E.V. Mech (toim.) *Independent-living services for at-risk adolescents* (lk 33-50). Washington DC: Child Welfare League of America.
- Inskeep, S. (2004). *Efforts to Help Young Adults Who Feel Disconnected from Society*, National Public Radio (June 10, 2004).
- Jones, L. (2011). The first three years after foster care: A longitudinal look at the adaptation of 16 youth to emerging adulthood. *Children and Youth Services Review*, 33: 1919-1929.
- Jones, R., Everson-Hock, E.S., Papaioannou, D., Guillaume, L., Goyder, E., Chilcott, J., Cooke, J., Payne, N., Duenas, A., Sheppard, L.M. ja Swann, C. (2011). Factors associated with outcomes for looked-after children and young people: a correlates review of the literature. *Child: care, health and development*, 37 (5): 613-622.
- Lark, H.B. ja Davis, M. (toim.) (2005). *Transition to adulthood: A resource for assisting young people with emotional and behavioural difficulties*. Baltimore: Paul H. Brooks.
- Lapse Õiguste Konventsioon, vastu võetud 26.09.1991 <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseadus. Vastu võetud 19.11.2014 a seadusega (RT I, 06.12.2014, 1), jõustunud 1.05.2004. a. Viimane redaktsioon: 26.04.2013 (RT I, 26.04.2013, 9)
- Mallon, G.P. (1998) After care, then where? Outcomes of an independent living program. *Child Welfare*, 77 (1): 339-359.
- Masso, Märt, Janno Järve, Kirsti Nurmela, Sten Anspal, Mari Liis Räis, Katrin Uudeküll, and Liina Osila. 2013. "Töölepingu Seaduse Uuring." PRAXIS Centre for Policy Studies. http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/TLS_uuring_raport.pdf.
- Mech, E.V., Dobson, C.L. ja Hulseman, F.S. (1994). Life-skills knowledge: A survey of foster adolescents in three placement settings. *Children and Youth Services Review*, 16 (3/4): 181-200.
- Meltzer, H., Corbin, T., Gatward, R., Goodman, R. ja Ford, T. (2003). *The Mental Health of Young People Looked after by Local Authorities in England*. London: Office of National Statistics.
- Mouw, T. (2004). The effect of timing and choice on the future of young adulthood. *Policy Brief*, 8: 1-3.
- Naccarato, T. ja DeLorenzo, E. (2008). Transitional Youth Services: Practice Implications from a Systematic Review. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 25: 287-308.

Parker, E. (2010). *The meaning and significance of sibling and peer relationships for young people looked after on behalf of local authorities*. University of Warwick.

Perehvitiste seadus. Vastu võetud 15.06.2016, RT I, 08.07.2016, 1, jõustub 01.01.2017

Perekonnaseadus. Vastu võetud 18.11.2009. (RT I 2009, 60, 395), jõustunud 01.07.2010

Perry, B.L. (2006). Understanding social network disruption: The case of youth in foster care. *Social Problems*, 53 (3): 371-391.

Prout, A., James, A. (2005) A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems, teoses Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*. Abingdon: Routledge.

Riiklike peretoetuste seadus. Vastu võetud 14.11.2001, RT I 2001, 95, 587, jõustunud 01.01.2002.

Scannapieco, M., Connell-Carrick, K. ja Painter, K. (2007). In Their Own Words: Challenges Facing Youth Aging Out of Foster Care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24: 423-435.

Schatz, M.S., ja Sinden, A.R. (1991). *A child Development Perspective of Adolescence (12-19 Years). Fostering Families*. Boulder: Colorado State Department Of Social Services.

Schofield, G., Thoburn, J., Howell, D. Ja Dickens, J. (2007). The search for stability and permanence: modelling pathways of long-stay looked after children. *British Journal of Social Work*, 37: 619-246.

Smith, Wendy B. (2011). *Youth Leaving Foster Care. A Developmental, Relationship-Based Approach to Practice*. Oxford University Press: NY

SOS Children's Villages Internationa (2012). *When Care Ends: Lessons from Peer Research*. Toimetatud Mike Stein ja Raluca Verweijen-Slammescu poolt. Published in Austria by the SOS Children's Villages International

SOS Lasteküla Eesti Ühing (2013). ÜRO Laste Asendushoolduse Juhiste Rakendamine Eestis. http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/03/--RO-Laste-asendushoolduse-juhiste-rakendamine-Eestis_2013.pdf

Sotsiaalhoolekande seadus. Vastu võetud 09.12.2015 (RT I, 30.12.2015, 5), jõustumine 01.01.2016, 18.01.2016, 01.07.2016, 01.01.2018, 01.07.2018 ja 01.01.2020

Stein, M. (2004). *What Works for Young People Leaving Care?* Barnardos: Barkingside.

Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11 (3): 273-279.

Stein, M. (2008). Resilience and Young People Leaving Care. *Child Care in Practice*, 14 (1): 35-44.

Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele. Vastu võetud 20.07.2007 nr 59, määrus kehtestatakse „Rahvatervise seaduse“ § 8 lõike 2 punkti 81 alusel ja kooskõlas „Sotsiaalhoolekande seadusega“ Oja 2015

Thompson, A.E., Geerson, J.K.P ja Brunsink, A.M. (2016). Natural mentoring among older youth and aging out of foster car: A systematic review. *Children and Youth Services Review*, 61: 40-50.

Turk, P. (2011). *Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks. Uuringuraport*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Vernon, J. (2000). *Audit and Assessment of Leaving Care Services in London*. National Children's Bureau, London.

Viner, R.M. ja Taylor, B. (2005). Adult health and social outcomes of children who have been in public care: population-based study. *Pediatrics*, 115: 894-899.

Vinterhed (1985). De andra föräldrarna. Stockholm: Skeab

Wade, J. ja Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11: 199-208.

Williams, C. (2005). The independent living program: Today's challenge. Teoses K.A. Nolan ja A.C. Downs (toim.) *Preparing for long-term success* (lk 1-14). Washington.

12. LISAD

12.1. Lisa: Registriandmete analüüsi sobitamise tulemused

Uuritav grupp	Uuritava grupi suurus	Võrdlus-grupp	Võrdlus-grupi suurus	Koefit-sient	Standard-viga	Z-skoo-r	Olulisu-s	Alumine 95% usalduspii-r	Ülemine 95% usalduspiir	Sobitamise karakte-ristikud
Esimese lapse sündimise vanus										
HL	10	TN	147	-1,246	0,675	-1,85	0,065	-2,569	0,076	Vanus, sugu
Keskmine registreeritud elamine										
HL	31	TN	812	-26,77	10,87	-2,46	0,014	-48,06	-5,47	Vanus, sugu
AK	114	TN	812	-9,69	6,06	1,6	0,110	-21,57	2,19	Vanus, sugu
Puude aste										
HL	39	TN	1392	0,025	0,036	0,70	0,483	-0,045	0,095	Vanus, sugu
AK	142	TN	1392	0,315	0,041	7,72	0,000	0,235	0,395	Vanus, sugu
HL+AK	181	TN	1392	0,253	0,034	7,37	0,000	0,186	0,320	Vanus, sugu
AK	142	HL	39	0,275	0,107	2,57	0,010	0,065	0,484	Vanus, sugu
Edasiõppimine (jah, ei)										
HL	39	TN	1376	-0,078	0,068	-1,16	0,247	-0,211	0,054	Vanus, sugu
AK	142	TN	1376	0,053	0,452	1,18	0,238	-0,035	0,142	Vanus, sugu
AK	142	HL	39	-0,082	0,139	-0,59	0,554	-0,354	0,190	Vanus, sugu
Edasiõppimise kutsehariduse tasemel										
HL	14	TN	536	0,329	0,124	2,65	0,008	0,085	0,572	Vanus, sugu
AK	98	TN	536	0,167	0,059	2,81	0,005	0,050	0,283	Vanus, sugu
HL+AK	112	TN	536	0,187	0,056	3,36	0,001	0,078	0,296	Vanus, sugu
AK	98	HL	14	-0,020	0,202	-0,10	0,920	-0,417	0,376	Vanus, sugu
Edasiõppimine kõrghariduse tasemel										
HL	14	TN	536	-0,308	0,108	-2,84	0,004	-0,521	-0,096	Vanus, sugu
AK	98	TN	536	-0,077	0,022	-3,48	0,000	-0,121	-0,034	Vanus, sugu
HL+AK	112	TN	536	-0,106	0,026	-4,14	0,000	-0,156	-0,056	Vanus, sugu
AK	98	HL	14	-0,041	0,145	-0,28	0,779	-0,326	0,244	Vanus, sugu
Kõrgeim omandatud haridus – põhi- ja keskharidus										
HL	39	TN	1376	-0,062	0,073	-0,84	0,398	-0,205	0,082	Vanus, sugu
AK	98	TN	1376	-0,169	0,040	-4,27	0,000	-0,246	-0,091	Vanus, sugu
HL+AK	181	TN	1376	-0,146	0,035	-4,11	0,000	-0,215	-0,076	Vanus, sugu

AK	142	HL	39	-0,156	0,119	-1,32	0,188	-0,389	0,076	Vanus, sugu
Kõrgeim omandatud haridus – kutseharidus										
HL	39	TN	1376	0,086	0,068	1,26	0,207	-0,048	0,219	Vanus, sugu
AK	98	TN	1376	0,037	0,021	1,79	0,073	-0,004	0,077	Vanus, sugu
HL+AK	181	TN	1376	0,048	0,022	2,14	0,032	0,004	0,091	Vanus, sugu
AK	142	HL	39	0,047	0,025	1,88	0,060	-0,002	0,096	Vanus, sugu
Kõrgeim omandatud haridus – kõrgharidus										
HL	39	TN	1376	-0,071	0,031	-2,30	0,021	-0,131	-0,011	Vanus, sugu
AK	98	TN	1376	-0,002	0,002	-1,25	0,211	-0,005	0,001	Vanus, sugu
HL+AK	181	TN	1376	-0,017	0,007	-2,37	0,018	-0,031	-0,002	Vanus, sugu
Väljalangemiste kordi										
HL	33	TN	827	0,167	0,194	0,86	0,389	-0,213	0,547	Vanus, sugu
AK	128	TN	827	1,429	0,170	8,41	0,000	1,096	1,762	Vanus, sugu
HL+AK	161	TN	827	1,179	0,149	7,86	0,000	0,879	1,462	Vanus, sugu
AK	128	HL	33	1,771	0,227	7,79	0,000	1,325	2,217	Vanus, sugu
Töötuks registreeritute proportsioon										
HL	39	TN	1392	0,135	0,073	1,85	0,064	-0,008	0,278	Vanus, sugu
AK	142	TN	1392	0,067	0,028	2,42	0,015	0,013	0,122	Vanus, sugu
HL+AK	181	TN	1392	0,082	0,027	3,00	0,003	0,028	0,135	Vanus, sugu
AK	142	HL	39	0,075	0,045	1,66	0,097	-0,014	0,163	Vanus, sugu
Töötuse perioodide pikkus (päevades)										
HL	24	TN	649	-7,739	22,489	-0,34	0,731	-51,816	36,337	Vanus, sugu
AK	22	TN	649	-17,992	22,718	-0,79	0,428	-62,518	26,534	Vanus, sugu
HL+AK	46	TN	649	-12,643	16,130	-0,78	0,433	-44,257	18,971	Vanus, sugu
AK	22	HL	24	-41,546	71,879	-0,58	0,563	-182,425	99,334	Vanus, sugu
Töötamine 2014. aastal (1 – jah, 0 – ei)										
HL	39	TN	1392	-0,011	0,081	-0,13	0,894	-0,169	0,148	Vanus, sugu
AK	142	TN	1392	0,005	0,041	0,12	0,903	-0,075	0,085	Vanus, sugu
HL+AK	181	TN	1392	0,002	0,037	0,04	0,966	-0,071	0,075	Vanus, sugu
AK	142	HL	39	-0,027	0,173	-0,16	0,875	-0,366	0,311	Vanus, sugu
Töötatud kuude keskmine palk inimese kohta 2014. aastal (eurot)										
HL	23	TN	830	6,434	102,884	0,06	0,950	-195,215	208,082	Vanus, sugu
AK	45	TN	830	-38,890	36,757	-1,06	0,290	-110,931	33,152	Vanus, sugu
HL+AK	68	TN	830	-23,560	43,119	-0,55	0,585	-108,071	60,952	Vanus, sugu

AK	45	HL	23	-145,333	99,063	-1,47	0,142	-339,492	48,826	Vanus, sugu
AK (mees)	23	AK (naine)	22	-107,276	50,916	-2,11	0,035	-207,069	-7,483	Vanus
Rahatrahvid (1 – jah; 0 – ei)										
HL	124	TN	2791	-0,048	0,028	-1,70	0,089	-0,104	0,007	Vanus, sugu
AK	391	TN	2791	-0,028	0,020	-1,42	0,155	-0,066	0,011	Vanus, sugu
HL+AK	515	TN	2791	-0,033	0,016	-1,96	0,050	-0,066	0,000	Vanus, sugu
AK	391	HL	124	-0,074	0,015	-4,89	0,000	-0,103	-0,044	Vanus, sugu
HL (mees)	99	HL (naine)	25	-0,024	0,108	-0,22	0,825	-0,236	1,88	Vanus
AK (mees)	298	AK (naine)	93	-0,111	0,018	-6,09	0,000	-0,146	-0,075	Vanus
AK (naine)	93	TN (naine)	755	0,005	0,003	1,92	0,054	-0,000	0,011	Vanus

12.2. Lisa: Perekonnas hooldamisel olevate noorte küsitluse kirjeldav analüüs

Kasupere noortest vastas küsitlusele 18 noort – 12 tütarlast ja 6 noormeest. Kuigi üldiselt on Eestis 15-19-aastaseid kasuperes olevaid noori ligikaudu 50 ja vastanute määr on seega peaaegu kolmandik, ei saa valimit siiski lugeda esinduslikuks, mistõttu on järgnevad küsitluse tulemused pigem kirjeldavad ning ei võimalda detailset analüüsi.

Vastanute keskmine vanus oli 16,5 (vt ka Tabel 18) ning enamus vastajaid (ehk 13) oli eestlasi ja ülejäänud 5 noort märkisid oma rahvuseks vene. Keskmiselt olid noored olnud 7 aastat kasuperes, kus nad küsitlusele vastamise hetkel elasid. 11 noort olid enne oma kasuperes elamist elanud ka mõnes asenduskodus ning 5 noort olid elanud ka mõnes asenduskodus.

TABEL 18. VASTANUTE VANUSELINE JAOTUS

Vanus	Vastanute arv
15	6
16	4
17	4
18	1
19	3

12.2.1. Valmisolek iseseisvaks eluks

Nii nagu ka asenduskodu noorte jaoks, on ka kasupere noorte jaoks väga oluline, et perekonnast lahkumise ajaks oleks neil olemas eluase ja töökoht. Kõige vähem tähtsamaks peavad ka kasuperest pärit noored elukaaslase olemasolu. (vt ka Tabel 19)

TABEL 19. KUI OLULINE ON SINU JAKS SEE, ET PEREKONNAST LAHKUMISE AJAKS ON SUL OLEMAS...

Kui oluline on sinu jaoks see, et perekonnast lahkumise ajaks on sul olemas... Keskmine hinne

Eluase	3,83
Töökoht	3,78
Elukaaslane	2,28
Kõrgeim soovitud haridustase	3,33
Säästud	3,17

Noorte jaoks on nende tulevase elukoha valikul oluline see, et linn või vald, kuhu nad koliksid, omaks töötamise võimalusi.

Iga teine (50%) kasuperest pärit noor leiab, et kui nad peaksid praegu iseseisvat elu alustama, tuleksid nad pigem hästi sellega toime.

Võrreldes asenduskodu noortega, ei pea kasuperedest pärit noored oma teadmisi erinevate iseseisvumisega kaasnevate tegevuste osas nii heaks. See on ilmselt tingitud ühelt poolt sellest, et küsitlusele vastanute profiil on ealiselt erinev ning asenduskodu küsitlusele vastas ka vanemaid noori, kes on mõnes mõttes juba pooliseseisvunud. Kõige paremaks hindavad kasupere noored oma teadmisi majapidamistöde (keskmine hinne 3.5), turvaseksi (keskmine hinne 3.5) ning selles osas, kuidas leida infot õppimisvõimaluste ja koolide kohta (3.5). Kõige madalamaks peavad noored oma teadmisi eluaseme osas – näiteks eluaseme kulude arvestamise ja nende eest tasumise osas (keskmine hinne 2,44), kui ka sobiva eluaseme leidmise osas (keskmine hinne 2,5).

TABEL 20. PALUN KUJUTA ETTE, ET SA PEAKSID PRAEGU ALUSTAMA ISESEISVAT ELU. MIS SA ARVAD, KAS SU TEADMISED JA OSKUSED ON OMAL KÄEL HAKKAMA SAAMISEKS PIISAVAD? PALUN MÄRGI IGA VALDKONNA KOHTA, KUI PIISAVAD ON SU TEADMISED JA OSKUSED.

	Keskmine hinne
Töö otsimine (nt. töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine)	2,83
Kust leida infot selle kohta, milliseid sotsiaalteenuseid (nt nõustamine, eluasemeteenus jne) ja sotsiaaltoetusi on võimalik vajadusel taotleda	2,56
Rahaga ümberkäimine, nt kulutuste planeerimine, säästude kogumine	2,89
Kuidas toimida õnnetusjuhtumi korral (nt tulekahju, sissetungi või tervisehäda korral)	3,00
Majapidamistööd (nt. koristamine, pesu pesemine)	3,50
Eluaseme leidmine	2,50
Eluaseme kulude arvestamine ja nende eest tasumine (nt. elektri või veemõõtja näitude edastamine ja arvete maksmine)	2,44
Turvaseks (kuidas vältida haiguseid ja soovimatut rasedust)	3,50
Kuidas saad kohalikel ja riigikogu valimistel oma hääle anda	2,61
Info leidmine õppimisvõimaluste ja koolide kohta	3,50

Järgmisena esitati noortele nimekiri kodustest töödest ning paluti hinnata, kui sageli nad on selliste argiste töödega kokku puutunud. Sagedus-skaala oli 4-palline, kus hinnang number 4 tähistas vastusvarianti sageli, 3 mõnikord, 2 harva ning 1 mitte kunagi. Üldiselt võib öelda, et noored puutuvad kõige sagedamini kokku tubade koristamise, nõude pesemise, sooja söögi valmistamise ja prügi välja viimisega. See on ka mõneti loogiline, kuna sellised tegevused on antud loetelust ka kõige argisemad. Väiksemate laste hoidmisega ollakse kokku puutunud pigem mõnikord. Kõige vähem ollakse kokku puutunud tapeedi seina panemise ja ummistuse likvideerimisega kraanikausist, vannist või WCst.

TABEL 21. KAS JA KUI SAGELI SA OLED TEINUD JÄRGMISEID KODUSEID TÖID? KESKMINE HINNE

Teinud sooja sööki	3,28
Pesnud nõusid (käsitsi või masinaga)	3,61
Pesnud pesu (käsitsi või masinaga)	2,67
Triikinud pesu	2,33
Koristanud tube	3,78
Hoidnud väiksemaid lapsi	3,00
Ostnud majapidamistarbeid	2,61
Ostnud poest söögi tegemiseks vajalikke toiduaineid	2,94
Otsustanud, mida Sina ja teised lapsed õhtuks või lõunaks sööte	2,61
Pesnud aknaid	2,72
Vaadanud vee-, gaasi- või elektrimõõtjast näitu	2,50
Õmmelnud riidele nõöpe või teinud teisi lihtsamaid parandusi	2,61
Vahetanud elektrikirni	2,61
Viinud prügi välja	3,17
Kütnud ahju või kaminat	2,94
Värvinud seinu, aknaid, uksi või muud	2,56
Pannud tapeeti seina	1,78
Likvideerinud ummistust kraanikaasis, vannis või wc potis	1,94
Kinnitanud seina riulit, nagi, peeglit vms.	2,18
Pannud mööblit kokku	2,28
Lõhkunud puid	2,12

Madalaim palk, mille eest kasupere noored oleksid keskmiselt valmis töötama, jääb vahemikku 600-1000 eurot. Nagu ka asenduskodu noored, alahindavad ka kasupere noored Eesti keskmist netokuupalka.

Enamus kasupere noortel on olemas oma pangakonto ja nagu ka asenduskodu noored, teeksid nad internetipangas ülekande, kui neil oleks vaja kellegi arvele raha maksta või mõni arve maksta.

Kõigil kasupere noortel on võimalik igapäevaselt arvutit kasutada ja seda ka vabal ajal kodus. Enamus noori kasutab igapäevaselt arvutit koolitundidest väljaspool. Internetis käimiseks kasutatakse samuti peamiselt telefoni või arvutit.

ELLUASTUMISTOETUS

Neid, kes teavad, mis on elluastumistoetus, on veidi alla poole. Kasupere noorte arvamus sellest, kuidas nad elluastumistoetust kasutaksid, erineb mõnevõrra asenduskodu noorte omast. Kasupere noored arvavad, et paneksid elluastumistoetusest saadava rahasumma säästudesse, samas kui asenduskodu noored arvasid, et kasutaksid seda eluaseme üürimiseks. Ilmselt on see tingitud sellest, et kasupere noored tunnevad rohkem kasuperede tuge ja arvavad alguses ka ilma selle summata hakkama saavat.

12.2.2. Noori ümbritsevad inimesed ja suhted

Nii nagu asenduskodu noored, peavad ka kasupere noored kõige paremaks oma suhteid sõpradega. Samuti peetakse oma suhteid heaks klassijuhataja ning oma kasuemaga. Oma suhteid bioloogiliste vanematega hindavad kasupere noored halvemaks kui asenduskodu noored. Kui bioloogilise emaga hindavad kasupere noored oma suhteid keskmise hindegaga 1.89, siis asenduskodu noored hindavad (samal hindedkaalal) suhteid hindegaga 2.83. Bioloogilise isaga on suhted veelgi kehvemad – kasupere noored hindavad suhteid keskmise hindegaga 1.44, asenduskodu noored aga hindegaga 2.18. Ilmselt on see selgitatav ka sellega, et kasupere noortel täidavad vanemate rolli just kasuvanemad ja nagu küsitlustulemused näitavad, on nende suhted kasuvanematega üpris lähedased. Samuti on asenduskodu noortel palju lähedasemad suhted perevanemate ja kasvatajatega, kui nende bioloogiliste vanematega. (vt ka Tabel 22)

TABEL 22. MILLISED ON SU SUHTED JÄRGNEVATE INIMESTEGA? KESKMINE HINNE 5-PALLI SKAALAL (KUS 5 – VÄGA HEAD; 4 – ÜSNA HEAD; 3 – EI OLE HEAD EGA HALVAD; 2 – HALVAD; 1 – PUUDUVAD)

Lähedased suhted	Keskmine hinne
Isa minu praeguses perekonnas	3,72
Ema minu praeguses perekonnas	4,06
Sõbrad	4,53
Õde/õed perekonnas, kus ma praegu elan	3,83
Vend/vennad perekonnas, kus ma praegu elan	3,69
Koolikaaslased	3,94
Sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja	3,89
Klassijuhataja või kursuse juhendaja või õppejõud	4,11
Bioloogiline (päris) ema	1,89
Bioloogiline (päris) isa	1,44
Õed-vennad (bioloogilisest perest)	3,00
Teised sugulased	2,78
Sõbra/sõprade vanemad	3,89
Mõne huviringi juhendaja või treener	3,22

Enamus kasupere noori kohtub tema eest vastutava lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga vähemalt korra aastas.

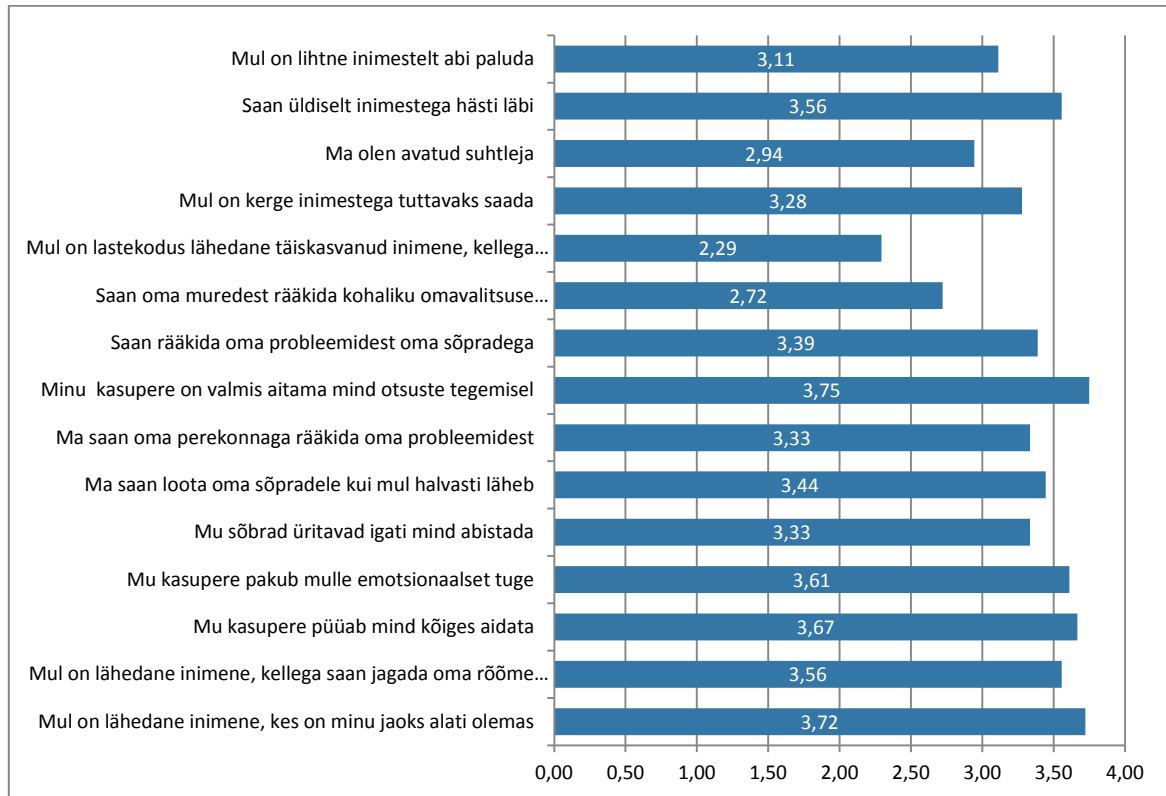
Nagu eelmisest tabelist ja lõigust lugeda võis, on noorte suhted kõige lähedasemad just nende sõpradega. Enamus noori tõdeb ka, et neil on lähedasi sõpru. Kuna lähedased sõbrad kujundavad oluliselt noorte väärtushinnanguid ja eeskujusid, ning mõjutavad seega ka noore tulevikku, on oluline teada, mis iseloomustab kasunoorte sõpru. Üldiselt hindavad noored, et nende sõbrad saavad koolis hästi hakkama (keskmine hinne 3,5), käivad huvialaringides (2,94) ja saavad oma vanematega hästi läbi (2,94). (vt ka Tabel 23)

TABEL 23. MÖTLE OMA SÕBRALE VÕI SÕPRADELE, KELLEGA VEEDAD ÜHESKOOS ENAMIKU VABA AEGA. MILLISED NIMETATUD VÄIDETEST SINU SÕBRA VÕI SÕPRADE PUHUL KÕIGE ENAM KEHTIVAD? KESKMINE HINNE (SAGEDUSSKAALA: 4 – SAGELI; 3 – MÕNIKORD; 2 – MITTE KUNAGI VÕI HARVA; 1 – MA EI TEA)

	Keskmine hinne
Saab koolis hästi hakkama	3,50
Suitsetab	2,39
Joob alkoholi	2,44
Kasutab narkootikume	1,72
Kannab kaasas relva (näiteks nuga)	1,72
Osaleb spordiüritustel (nt võistlused)	2,89
Käib huviringides või trennis	2,94
Saab oma vanematega hästi läbi	2,94
Aitab abivajajaid, on abivalmis	2,82

Enamus noori on täiesti nõus väitega, et nende kasupere on valmis neid aitama otsuste tegemisel ning noored tunnevad, et kasupere püüab neid kõiges aidata. Samuti on kasupere noortel olemas lähedane inimene, kes on nende jaoks alati olemas ning kellega saab jagada oma rõõme ja muresid. Noored hindavad ka oma läbisaamist teiste inimestega heaks. Kõige vähem nõustutakse väitega „Saan oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga“. (vt ka Joonis 20)

JONIS 20. JÄRGNEVALT LOE PALUN LÄBI VÄITED NING KIRJELDA, KUIVÕRD NEED SINU KOHTA KEHTIVAD. KESKMINE HINNE 4-PALLISEL SKAALAL, KUS: 4 – TÄIESTI NÕUS; 3 – PIGEM NÕUS; 2 – PIGEM EI OLE NÕUS; 1 – EI OLE ÜLDSE NÕUS

Nagu eelnevast lugeda võis, on kasupere noortel kõige lähedasemad suhted oma sõprade ja ka kasuemaga. Noortelt küsiti, kes oleks esimene inimene, kelle poole nad oma murega pöörduksid ning enamasti oleks selleks inimeseks sõber või kasuema.

Enamus kasupere noortel on olnud võimalus käia huvialaringides või trennis, kus nad on soovinud käia.

12.2.3. Noorte nägemus oma tulevikust

HARIDUSVALIKUD

Küsitlusele vastanud kasupere noortest suur osa käis vastamishetkel koolis ja üldjuhul oli tegu üldhariduskooli või kutsekeskkooliga. Vastanud noorte ambitsioon kõrgeima haridustaseme omandamisel piirdus pigem keskkooli tasemel.

Suurel osal kasupere noortest on olemas ka mõningane töökogemus.

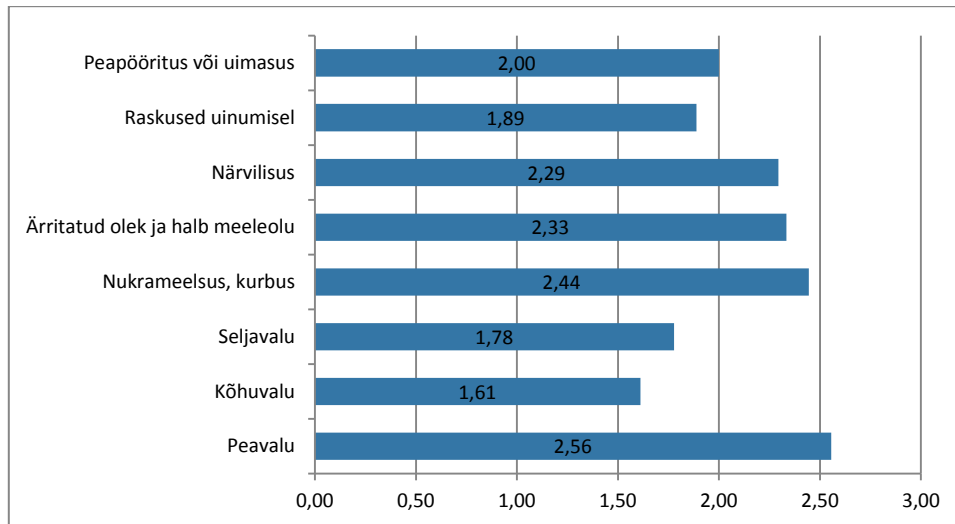
12.2.4. Noorte teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest

Kasupere noored iseloomustavad oma tervislikku seisundit üldiselt heaks. Vastanud noortest peaaegu kellelgi ei olnud määratud ka puuet.

Noortel paluti ka detailsemalt skaalal, kus 5 tähistas iga päev, 4 - üle ühe korra nädalas, 3 - iga nädal, 2 - iga kuu, 1 - harva või mitte kunagi hinnata kui sageli ja milliseid kaebusi neil esineb. Kõige sagedamini esineb noortel peavalu. Keskmiselt esineb seda noortel peaaegu ühe korra

nädalas. Samuti esineb noortel keskmiselt igakuiselt ka vaimse tervise muresid ehk nukrameelsust, ärritatud olekut ja halba meeleolu ja närvilisust. (vt ka Joonis 21)

JOONIS 21. KUI SAGELI ON SUL VIIMASE KUUE KUU JOOKSUL ESINENUD ALLJÄRGNEVAID KAEBUSI? KESKMINE HINNE SKAALAL: 5 - IGA PÄEV, 4 - ÜLE ÜHE KORRA NÄDALAS, 3 - IGA NÄDAL, 2 – IGA KUU, 1 – HARVA VÕI MITTE KUNAGI

Kõik vastanud noored on käinud ka perearsti juures. Kasuperedes vastanud noortest ligikaudu pooled olid olnud seksuaalvahekorras ning ka nende puhul oli keskmine vanus esimeseks seksuaalvahekorras 15. Ka kasupere noored nimetasid põhiliste rasestumisvastase vahenditena kondoomi ja beebipille. Noortele esitati ka erinevaid HIVi ja seksuaalkäitumise kohta käivaid väiteid ja paluti hinnata, kas need on tõesed või väärad. Kõige paremini on noored teadlikud sellest, et HIVi võib nakatuda seksuaalvahekorra kaudu ja ka sellest, et HIV levib ühist süstalt kasutades.

Enamus kasupere noori on proovinud suitsu teha ja samuti proovinud alkoholi. Narkootikumidega pole noored üldiselt kokku puutunud, samuti näib enese teadliku vigastamisega vähem noori olevat kokku puutunud kui asenduskodu noored olid.

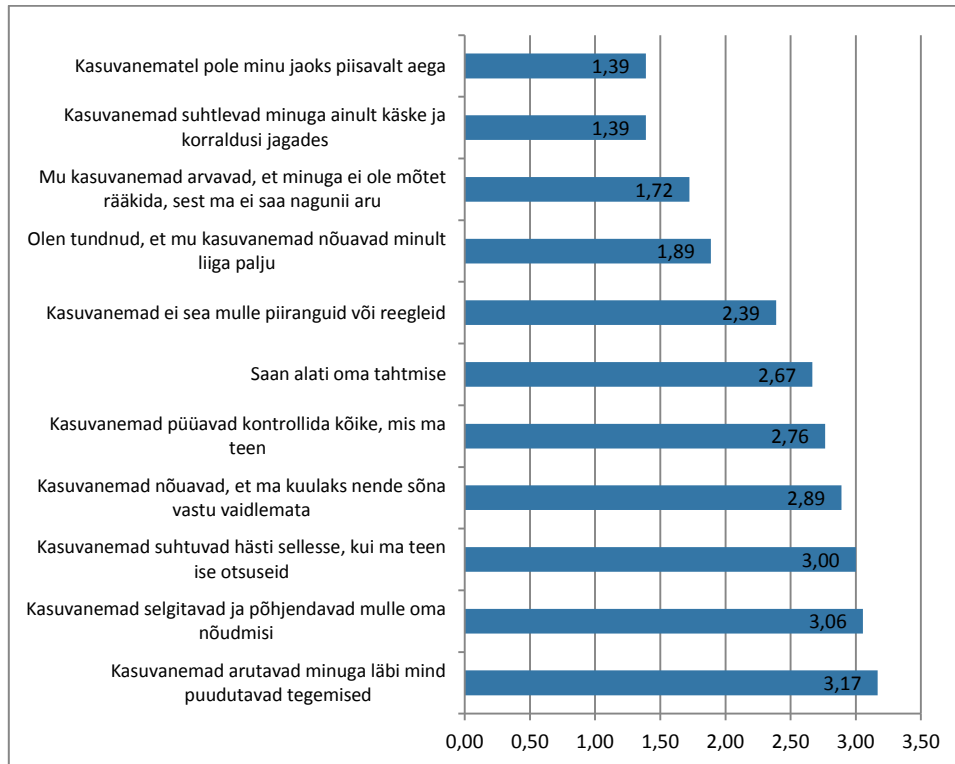
12.2.5. Noorte osalemine otsuste tegemisel

Selleks, et noortel oleks piisav sotsiaalne võrgustik ja et nad oskaksid iseseisvas elus enda eest seista, peavad nad juba lapsest saati olema piisavalt kaasatud nii pere- kui ka kooliellu. ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele. Seetõttu küsiti antud küsimusteplokis kuivõrd kaasatud on noored erinevatesse asenduskodu või kasupere puudutavatesse otsustesse ning kas neid on kaasatud nende juhtumiplaani koostamise protsessi.

Noortele esitati erinevaid väiteid, mis puudutasid nende kaasamist pere-ellu ja paluti hinnata 4-pallisel skaalal, kus 4 tähistas täielikku nõustumist ja 1 mittenõustumist. Üldiselt võib öelda, et noorte osalusega seotud õigused ja ka positiivse vanemluse põhimõtted on üldjuhul kasutusel

kasuperedes. Nõustatakse väidetega: kasuvanemad arutavad minuga läbi mind puudutavad tegemised (keskmine hinne 3,17); kasuvanemad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi (3,06); kasuvanemad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid (keskmine hinne 3). Noored ei kipu nõustuma väitega „kasuvanemad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi jagades“ (1,39) ning „kasuvanematel pole minu jaoks piisavalt aega“ (1,39). (vt ka Joonis 22)

JOONIS 22. LOE LÄBI VÄIDET JA MÄRGI KUIVÕRD NÕUSTUD IGA VÄITEGA. KESKMINE HINNE, 4-PALLINE SKAALA, KUS 4 - TÄIESTI NÕUS, 3 - PIGEM NÕUS, 2- PIGEM EI OLE NÕUS, 1- ÜLDSE EI OLE NÕUS.

Juhtumiplaan on dokument, mille on kokku pannud elukohajärgne sotsiaaltöötaja ning mis kirjeldab, millist abi ja tuge noor vajab ning kuidas noort aidata. Asenduskodu noortelt uuriti, kas nad on tutvunud nende kohta koostatud juhtumiplaaniga. Kasupere noored ei ole pigem oma juhtumiplaaniga tutvunud ja samuti pole paljudel olnud võimalust kaasa rääkida oma juhtumiplaani tegevuskava koostamises.

12.2.6. Noorte õigusteadlikkus

Järgnevas küsimusteplokis uuriti noorte teadlikkust erinevatest töötamisega seotud õigustest ja ka lapseõigustest. Samuti käsitles antud plokk küsimusi, mille eesmärk oli teada saada, kas noored on kokku puutunud olukordadega, kus nende õigusi on rikutud.

Üldiselt tuleb tõdeda, et noorte õigusteadlikkusel on arenguruumi. Esitatud väidete valguses võib öelda, et kõige rohkem teadmatust on noortel soolise võrdõiguslikkuse seaduse ja ka töölepinguseaduse sätetega. Näiteks Soolise Võrdõiguslikkuse seadusest tulenev väär väide, mille kohaselt töandja võib töökuulutuses märkida, millisest soost töötajat ta otsib pidas suurem osa noori tõeseks. Samuti arvasid pooled noored, et töövestlusel võib küsida kandidaadilt tema eraelu, näiteks abielustaatus ja lastesaamisplaanide kohta. Noored olid paremini teadlikud

lasteõigustest ja ka otsesemalt neid puudutavatest seadussätetest. Kõige paremini/üksmeelsemalt olid noored teadlikud, et 16-aastane noor ei või suitsetada ega tarvitada muid tubakatooteid. Samuti teadsid noored üldjuhul, et last ei tohi füüsiliselt karistada.

Noortelt uuriti ka 4-palli skaalal (kus 4 tähistas usaldan täielikult ja 1 ei usalda üldse) milliseid instantsi nad kõige enam usaldavad. Kõige rohkem usaldavad noored oma kasuvanemaid ja kõige vähem võõraid inimesi. Nagu ka asenduskodu noortel, on noortel vähe usaldust poliitikute ja ajakirjanduse suhtes. (vt ka Tabel 24)

TABEL 24. KUIVÕRD SA USALDAD JÄRGNEVAID INSTITUTSIOONE JA ISIKUID? KESKMINE HINNE (SKAALAL, KUS 4 - USALDAN TÄIELIKULT, 3 - PIGEM USALDAN, 2- PIGEM EI USALDA, 1 - EI USALDA ÜLDSE)

Kasuvanemaid	3,61
Eesti Politseid	3,11
Sotsiaaltöötajaid	3,11
Õpetajaid	3,00
Kohaliku omavalitsuse ametnikke	2,83
Klassikaaslast	2,78
Eesti poliitikuid	2,39
Ajakirjandust	2,06
Võõraid inimesi	1,83

Iseseisva elu alustamiseks peaks noorel olema olemas isikuttõendavad dokumendid, kuna vastasel juhul on võimatu neil erinevaid toetusi taotleda, tööle asuda või kasvõi reisida. Kõigil küsimusele vastanud noortel oli olemas ID kaart, mis on tänapäeval ka üks olulisemaid dokumente vältimaks digitaalselt lõhestumist ja sellest tingitud sotsiaalset tõrjutust.

Saamaks teada, kas kasupere noored on kokku puutunud ebavõrdse või ebaseadusliku kohtlemisega koolis või kasuperes, esitati noortele erinevaid situatsioone ja küsiti, kas ja kui sageli nad on selliste olukordadega viimase 12 kuu jooksul kokku puutunud. Noortel paluti hinnata olukordade sagedust 4-pallise skaalal, kus 4 – pidevalt juhtub, 3 – mõned korrad, 2 – ühe korra ja 1 – ei ole juhtunud.

Küsitluse tulemuste põhjal võib järeldada, et noored üldiselt pidevalt ebaseaduslike ja ebaseaduslike olukordadega kokku ei puutu. Võrreldes koduse keskkonnaga, on selliseid olukordi pigem ette tulnud koolis. Nii näiteks on noored aegajalt tundnud koolis, et õpetajad käituvad nendega ebaseaduslikult (nt ei kohtle teiste lastega võrreldes õiglaselt, on pannud hindideid ebaseaduslikult) (keskmine hinne 1,83). Samuti on noored keskmiselt mõned korrad kogunud koolikiusamist (olukord, kus neid on narritud, alandatud, alavääristatud või kaaslaste poolt ignoreeritud) (keskmine hinne 1,56).

12.3. Lisa: Fookusrühma intervjuu kokkuvõte: asenduskodude töötajad

Fookusrühma intervjuul osales kaheksa asenduskodu töötajat, nii kasvatajate ja juhtkonna esindajad. Esindatud olid erinevate Eesti piirkondade asenduskodud, sh SOS lastekülade, noortekodude kui ka tavapäraste asenduskodude esindajad. Fookusrühma intervjuul osalenute staaž erines ulatuses mõnest kuust 15 asenduskodus töötatud aastani. Fookusrühmas osalesid nii mees- kui naissoost asenduskodude töötajad.

Probleemid seoses asenduskodulastega ja nende iseseisvaks eluks ettevalmistamisel

Eluoskused

Fookusrühma intervjuul osalenud asenduskodude esindajate hinnangul on asenduskodus kasvanud noorte igapäevatoimetustega – nt pesu pesemine, söögitegemine jmt - hakkamasaamise oskus väga heal tasemel ja nad saavad nendega vajadusel hakkama. Probleem on aga selles, et asenduskodudes on kõik eeltingimused nende toimetuste tegemiseks loodud, nt külmkapis on toit, pesupesemisvahendid on olemas ning iseseisvudes võib vajaka jääda oskusest neid tegevusi planeerida ja vajalikke eeltingimusi luua. Samuti vajavad nad sageli tõuget, st keegi peab neile ütleva, et on vajalik teha seda toimetust või valmistada mingit konkreetset sööki. Omapäi jäetuna puudub võime võtta vastu argitoimetusi puudutavaid otsuseid. Osaliselt tuleneb see intervjuueeritute hinnangul sellest, et asenduskodus võetakse lastelt suur osa vastutusest käest ning neil ei ole võimalik planeerimise ja vastutusega harjuda. Iseseisvudes aga antakse noorele täisvastutus kogu oma elu organiseerimise eest ning selleks ei ole nad piisavalt ette valmistatud.

Üheks probleemiks, miks asenduskodude noored ei ole agarad ise tegevusi planeerima ja vastutust võtma on intervjuueeritute hinnangul asenduskodude töötajate teadmiste ja oskuste puudumine raskesti motiveeritavate laste kaasamisel. Pahatihti leiab kasvataja, et kergem on asi ise ära teha kui tõrksat noort kaasata. Klassikalises asenduskodus on probleemiks ka lastega tegelevate kasvatajate rohkus ning see, et erinevate kasvatajate nõudmised ja taluvuslavi on erinevad. Kui noortel puudub stabiilsus nõudmistes ja režiimis, on neil raske ka argitoimetuste tegemist ja planeerimist õppida. Probleemiks on ka see, et asenduskodude töötajate töö tulemust hinnatakse selle järgi, kas kõik vajaminev on tehtud. Seetõttu on tõrksate noorte kaasamine ja motiveerimine sageli töötaja jaoks „kulukas“ – kui noor jätab palutud tööd tegemata, on see märk sellest, et töötaja pole olnud tasemel ning enda tööülesandeid (tegemist vajavate asjade ärategemine) mittetäitmine.

Rahaga ümberkäimine

Eduka iseseisva toimetuleku üheks võtmeoskuseks on rahaga ümberkäimise oskus, milles asenduskodude töötajate hinnangul on asenduskodust elluastujatel vajakajäämisi. Asenduskodus elamise ajal saavad noored taskuraha ligikaudu 15 eurot kuus (erinevates asenduskodudes summa erineb) ning see on asenduskodu töötajate hinnangul väljaminekute planeerimise ja rahaga ümberkäimise oskuse harjutamiseks liiga pisike. Mõnes asenduskodus on praktikaid, kus noored saavad ise planeerida väljaminekuid (nt riiete ja jalanõude ostmine) teatud määratud summa ulatuses, kuid see on pigem erand kui reegel. Asenduskodude töötajate hinnangul tuleb leida võimalusi, kuidas saab noori asenduskodus elades turvalises ja maandatud riskidega keskkonnas kaasata igapäevaste väljaminekute (nt toit, riided, kommunaalteenuste kulud jmt) planeerimisse. Intervjuueeritute hinnangul õpivad noored kõige paremini läbi oma kogemuse, nt need noored, kes on töötades ise raha teeninud, on sellega ümberkäimisel säästvamad ja mõistlikumad.

Teravalt torkab võimetus rahaga ümber käia, säästa ja väljaminekuid planeerida silma nende laste puhul, kes saavad 18 aastaseks saades kätte aastate jooksul kogunenud toitjakaotuspensioni või päranduse. Kuigi saadud suur rahasumma kulub noortele marjaks ära elluastumisel, ei oska nad seda säästa. Üheks lahenduseks, mis võiks aidata vältida noore arvele kogunenud raha kulutamist enne iseseisva elu alustamist, oleks asenduskodude töötajate hinnangul siduda raha kättesaamine noore tegeliku elluastumisega. Teisalt ei ole ka selline lahendus ilmselt probleemivaba - kui asenduskodus on veel personalil võimalik säästmise ja planeerimise oskuse ta noort rahakasutuses suunata, siis iseseisvudes see tugi kõrvalt kaob, kuid oskust säästa ja planeerida tingimata omandatud ei ole. Teravalt tuntakse puudust nn järelhooldusest või tugisikust, kes elluastunud noort nõustab ja juhendab.

Töötamine

Nagu eelnevalt viidatud, aitab noori kõige paremini rahaga ümberkäimist omandada töökogemus ehk ise teenitud rahaga majandamise võimalus. Lisaks sellele, et töötamine toetab finantsteadlikkuse tõusu, on see vajalik ka asenduskodust peagi elluastuvatele noortele kogemuse pakkumiseks, distsipliini, vastutustunde ja sotsiaalse suhtlemise oskuse harjutamiseks. Samuti pakub töötamine võimalust välja murda oma kitsast keskkonnast ning tutvuda erinevate elualadega.

Fookusrühma intervjuul osalenud asenduskodude töötajate sõnul soositakse ja soodustatakse noorte töötamist suvevaheajal asenduskodudes väga. Sageli ei ole asenduskodudes töödistsipliini ja – kultuuri õpetamiseks võimalik endal piisavalt tööd pakkuda ning õpilasmalevatesse ei pääse kõik asenduskodude noored, sestap on suvised töötamise võimalused asenduskodu lastele intervjuul osalenute hinnangul väga olulised. Kui kiire majanduskasvu aastatel oli noortel suveks tööd kerge leida, siis viimasel ajal on see asenduskodu töötajate hinnangul keerulisemaks osutunud. Samuti on täheldatud, et sageli ei soovita asenduskodudest pärit noori tööle võtta, kuna nende võimekus võib olla madalam ja vajadus juhendamise järele suurem. Siiski leidub töödandjaid, kes ise asenduskodudega ühendust võtavad ja noortele suveks töövõimalusi pakuvad ning ükski soovija töötamise võimaluseta ei jää.

Probleemiks asenduskodu laste suvisel töötamisel ja töö leidmisel on intervjueritute hinnangul õpitud abitus – noored ootavad, et töövõimaluse otsiks neile kasvataja ning kui seda pakutakse, siis on nad nõus töötama. Seega peab noori töö otsimiseks ja suvel tööle minekuks tugevalt motiveerima. Töötamise takistuseks võib saada ka see, et alaealise tööle võtmisel on vajalik hooldaja, asendushooldusel viibivate laste puhul seega kohaliku omavalitsuse, luba. Paljudel juhtudel ei soovi noor tööle minna asenduskodu taustaga või otsustab KOV-i sotsiaaltöötaja, et töökoht ei ole noorele sobiv (liiga pikad tööpäevad vmt põhjusel). Kohaliku omavalitsuse tõrksus noorte töölelubamisel on tõrge, millega asenduskodude töötajad on väga palju kokku puutunud ning mis demotiveerib noori suveks tööd otsima ja tööle käima. Asenduskodude töötajad leidsid intervjuul, et seaduse vastavad sätted vajavad ülevaatamist ning vajadusel kaasajastamist, et noorte töötamist soodustada. Murekohaks on ka see, et noori soovitakse sageli tööle võtta mitteametlikult ning olenevalt asenduskodu asukohast võib „mustalt“ töötamine olla ainuke võimalus noorele töökogemuse saamiseks, teisalt ei ole see seadusega kooskõlas. Ka mitteametlikult töötamist soodustab eelnimetatud KOV-ide tõrksus noorte töölelubamisel.

Asenduskodus kasvavate noorte teadmised oma õigustest ja kohustustest töötajana on intervjuul osalenute hinnangul üsna väikesed. Samuti on osadel noortel madal vastutustunne ning selles tulenevalt raskuseid töödistsipliini hoidmisega. Tavapärane on see, et noored tööõigusega seotud

teemadel nõu küsida ei oska ning seetõttu sõltub nende teadlikkus väga suures ulatuses sellest, mida ja kui palju jõuavad kasvatajad jm personal neile rääkida ning kui palju nad on võimelised seda informatsiooni vastu võtma. Elementaarsed teadmised selle kohta, et nt haigestudes peab tööandjat sellest teavitama jmt antakse kaasa kõigile asenduskodus kasvanud lastele.

Õppimine

Asenduskodus kasvavad noored on erinevad oma võimetelt, taustalt ja huvidelt ning sellest tulenevalt on erinev ka see, millal, kelle initsiatiivil ja kuidas arutatakse noorte edasiõppimise ja karjääriplane. On neid noori, kes näitavad ise üles initsiatiivi tulevikuplaane arutada, teistele peab sisendi ja tõe andma kasvataja. Intervjuul osalenud asenduskodutöötajate hinnangul peaks tulevikuplaane hakkama paika seadma umbes sel ajal, kui laps õpib 7. klassis, kuid meeles tuleb pidada, et osad lapsed jõuavad seitsmendasse klassi õiges vanuses, teised aga alles kahekümnendate eluaastate eel. Intervjueeritute hinnangul on asenduskodudes ka neid noori, kelle õppimise- ja karjäärivalikuid kasvatajad jm personal enam väga suunata ei saa, kuna nad on jõudnud asendushooldusele liiga hilja ning varasemad lüngad hariduses ja juhendamises ei ole enam täielikult lapitavad ning puudub ka õpiharjumus. Seega on oluliseks teguriks noorte edasiste plaanide ja võimaluste määramisel see, kui vanalt ja millisest keskkonnast nad on asenduskodusse tulnud.

Valdav osa asenduskodudes kasvavatest lastest omandab põhihariduse ning läheb edasi õppima kutseõppesse. Põhjuseid, miks vähesed omandavad gümnaasiumi- ja kõrghariduse, on mitmeid. Näiteks töid intervjuul osalenud välja selle, et väga suur osa asenduskodu lastest õpib lihtsustatud õppekaval ning nende võimalused põhikooli lõpetamisel edasi õppida piirduvadki vaid loetud arvu kutseõppeerialadega. Samuti viidati sellele, et kui laps on asenduskodusse jõudnud alg- või põhikoolis, ei ole tal sageli varem olnud kooliskäimise harjumust, teadmistesse on jäänud suured lüngad ning põhikooli lõppedes ei vasta omandatud teadmised tegelikult nõutud tasemele ning ei võimalda õpingute jätkamist gümnaasiumis. Veneeelsetel lastel on väga vähe võimalusi omandada kesk- või kõrgharidus, kuna see on suuremalt jaolt või täielikult eestikeelne ning nende keeleoskus ei võimalda eestikeelses õppes hakkama saada. Takistusena gümnaasiumi- ja kõrghariduse omandamisel toodi välja ka noorte madal enesehinnang – sageli ei usu võimekas noor, et ta saab gümnaasiumis hakkama ning on võimeline omandama kõrghariduse. Hirm asenduskodust kaugemale minna, olgu eemal kas paremaid võimalusi pakkuv kutsekool või kõrgkool, on samuti haridusvalikute piirajaks ning siinkohal on neil noortel, kes elavad suuremates keskustes ja/või tugevate kutse- ja kõrgkoolide lähedal, eelis. Ka sõprade eeskujul on haridus- ja karjäärivalikute juures oluline.

Kuigi valdav osa asenduskodu kasvandikest siirdub kutsekooli, leidub ka neid, kes omandavad gümnaasiumi- ja kõrghariduse. Sageli eeldab see asenduskodude töötajatelt võimekate noorte tugevat suunamist, veenmist ja motiveerimist.

Kooli valikul põhikooli järel on olulisteks teguriteks nii pakutavad erialad, kooli asukoht kui ka ühiselamu, toitlustamise ja stipendiumi võimalused. Samas on asenduskodus olevate noorte valikud vabamad ja vähem kooli poolt pakutavatest materiaalistest hüvedest mõjutatud, kui asenduspere kasvavatel noortel, kuna nad saavad õppides jätkata asendushoolduse teenusel. Intervjuul osalejate hinnangul on noorte jaoks erialavalik sageli keerulisem, kui see, kas jätkata õpinguid kutsekoolis või gümnaasiumis. Erialavalikul lähtutakse nii võimalustest ja võimekusest – nt põhikoolis lihtsustatud õppekava alusel õppinud noorel on piiratamad valikud kui võimekamal tavaõppekava läbinul – kui ka sõprade eeskujust. Kuna sõprade mõju haridus- ja karjäärivalikute tegemisel on suur, on

asenduskodus kasvavate noorte jaoks kasulik võimalikult laialt ja nõ oma ringkonnast avaramast sotsiaalsest võrgustikust (nt kooli- ja huvialakaaslased), kelle valikud pakuvad avaramat eeskuju. Loodud sotsiaalsed suhted ja avaram maailmapilt on intervjueeritute hinnangul edasises elus kasulikud isegi katkestatud kõrgkooliõpingute korral.

Asenduskodude töötajate hinnangul ei ole asenduskodus kasvamine akadeemiliselt võimekatele noortele takistuseks kõrgema hariduse omandamisel, kuna nad saavad asenduskodu teenusel olla kuni 24. eluaastani ja nende õpingute toetamiseks on ka erinevad asenduskodulastele suunatud teenused ja stipendiumid (nt Archimedese stipendium asendushooldusel olevatele noortele kõrghariduse omandamiseks). Intervjuul osalenute hinnangul saavad noored info vajalike toetuste ja stipendiumite kohta koolist, mistõttu on haridusasutuste informeeritus sellistest võimalustest oluline. Infot annavad ka asenduskodude töötajad ise, kuid nad leiavad, et nemad ei peaks ega tohiks noortele kogu informatsiooni „kandikul kätte tuua“, sest niiviisi toetatakse õpitud abitust.

Tervis ja tervisekäitumine

Sageli tuuakse välja, et erilist tähelepanu vajab asenduskodus kasvavate noorte psüühiline ja seksuaaltervis. Asenduskodus kasvanud noored saavad sageli varem lapsevanemateks ning intervjuul osalenud asenduskodude töötajate hinnangul on noorte seksuaalharidus kehv. Leitakse, et seksuaalharidust tuleb anda loomulikul viisil samamoodi, nagu noori tuleb õpetada pesu pesema ja süüa valmistama.

Põhjusena, miks asenduskodudes kasvavad noored on alid füüsilistele suhetele, toodi välja lähedusvajadus, mida sedalaadi suhted paljude noorte jaoks pakuvad. Samuti nähakse soovit vara lapsi planeerida püüet perekonna ja lähedussuhete poole, millest lapsepõlves on jäänud vajaka. Intervjueeritutel on olnud töö käigus kogemusi nii selliste noortega, kes on lapse kasvatamisega hästi toime tulnud kui ka nendega, kelle lapsed on omakorda võetud asendushooldusele. Üksmeelselt leiti, et kuigi kindlasti tuleb lapse saanud noori toetada ja nõustada, ei saa luua nende jaoks erimeetmeid ja tingimusi asenduskodudes.

Probleemiks, millega kõik intervjueeritud kokku olid puutunud, on ka noorte tahtlik enesevigastamine. Osad lapsed tegelevad enesevigastamisega intervjueeritute hinnangul kas psüühilise valu maandamise või tähelepanuvajadusest. Teiste puhul on tegu aga nõ sotsiaalse survega, enesevigastamisega eksperimenteeritakse kambakesi ja teiste eeskujul.

Elluastumine, tugiisikud ja sotsiaalne võrgustik

Asenduskodude töötajate esindajate sõnul võib elluastuvad noored jagada tinglikult kolme rühma. Esimesse kuuluvad need noored, kes ei vaja peale iseseisvumist järelhooldust – nad omandavad hariduse, leiavad töökohad ning elavad tavapäraselt täiskasvanud inimese elu ilma suuremate probleemideta. Teise gruppi kuuluvad noored, kes vajavad jalgade alla saamiseks ajutist järelhooldust, näiteks teatud olukordades või asjaajamistel juhendamist ja abi, kuid see vajadus ei ole pidev. Kolmandasse gruppi kuuluvad noored, kes vajavad täielikku järelhooldust ega pole päris iseseisvaks eluks võimelised ning kes tavaliselt siirduvad hoolekandeesutustesse.

Fookusrühma intervjuul osalenud asenduskodude töötajad leidsid üksmeelselt, et elluastumisel oleks noortele vaja pakkuda senisest rohkem nn pehmet või sujuvat üleminekut pakkuvat noortekodu või toetatud elamise teenusele sarnanevat võimalust nagu seda pakuvad SOS lastekülad. Esiteks pakub

selline noortele suunatud teenus võimalust noortel eralduda asenduskodus olevatest noorematest lastest, kellega nende režiimid ei ühtlustu ja veeta rohkem aega omavanustega. Teiseks ja olulisemaks põhjuseks on see, et noortekodu või toetatud elamise teenus pakub noortele maandatud riskidega keskkonnas võimalust iseseisvat hakkamasaamist harjutada ja iseseisvaks eluks vajalikke oskuseid omandada. Intervjueeritute hinnangul soovivad noored ka ise väga iseseisvumise lähenedes noortekodusse elama suunduda. Praeguse noortekodude süsteemi juures on miinuseks see, et sisuliselt jätkub asenduskoduteenus pakkumine ning noortele ei võimaldata seal piisavalt iseseisvat elamist ja seeläbi ei täida noortekodu kogu potentsiaali, mis tal peagi elluastuvate noorte eluks ettevalmistamisel võiks olla. Sestap soovitatakse üle vaadata vastavad regulatsioonid, et asenduskodudel oleks võimalik noortekodudes elanikele suuremat vastutust ja iseseisvust võimaldavaid pehmemaid reegleid rakendada.

Asenduskodude töötajad kinnitavad üksmeelselt, et elluastumise algus on raske kõigile asenduskodus sirgunud noortele, ka neile, kes on väga hästi toimetulevad. Põhjuseks nii kõrvalise toe (nii materiaalse kui sotsiaalse) vähesus kui ka see, et kuni iseseisvumiseni on neil olnud väga vähe võimalust võtta enda elu ja toimetamise eest vastutust ning iseseisvudes antakse kogu vastutus korruga nende endi kätte. Intervjueeritute hinnangul on toimetuleva täiskasvanu kasvatamiseks oluline hakata vastutust noortele andma juba varem.

Selleks, et noorte üleminek täiskasvanuella oleks valutum, nähakse palju abi usalduslikust tugiisikust, kes on noore kõrval olnud juba varem. Asenduskodust elluastunutel säilib üldjuhul suhe nn usalduskasvatajaga, kuid probleemsemate noorte puhul on kindlasti vaja kõrvale ka professionaalset tugiisikut. Väga suur osa asenduskodudes kasvanud noortest on kasvatajate hinnangu erivajadustega (psüühikaprobleemid, kerge vaimne alaareng vmt) ning vajavad iseseisvununa ka erihoolekande teenuseid. Professionaalne tugiisik peab iseseisvuna noore kõrvale tulema sujuvalt, mitte 20. eluaastate alguses iseseisvumisel püüdma juba väljakujunenud noorega usalduslikku suhet luua. Professionaalsel tugiisikul peaks asenduskodude töötajate sõnul olema konkreetne individualiseeritud tegevusplaan elluastuva noore toetamiseks.

Üksmeelselt leitakse, et need noored, kellel on tugev sotsiaalne võrgustik väljaspool asenduskodu, saavad iseseisvas elus paremini hakkama ning seetõttu on oluline toetada noorte huvitegevust ja suhteid asenduskoduväliste sõpradega. See, millised on huvitegevuse võimalused ja tingimused asenduskodust väljaspool eakaaslastega suhtlemiseks, oleneb väga palju asenduskodu asukohast. Suuremates keskustes ja linnades on need võimalused suuremad.

Eluase leidmine

Iseseisvumisel on üheks teravaimaks probleemiks see, et kuigi lapsed on asenduskodusse kokku tulnud üle Eesti, peavad nad iseseisvudes elama asuma sellesse kohalikku omavalitsusse, kust nad algselt pärit on. Sageli on lapsed päritoluomavalitsusest lahkunud väga noorena ega oma elluastumise ajal sellega enam mingit sidet. Sõbrad, usaldusisikud jm tugivõrgustik on enamasti kujunenud asenduskodu piirkonnas. Seetõttu ei soovi noored iseseisvudes sageli siirduda tagasi sellesse omavalitsusse, kust nad on pärit ning eelistavad jääda elama ja töötama asenduskodu lähedale või asuda mõnda muusse piirkonda. Kuna asenduskodust elluastuvatel noortel ei ole iseseisvumisel väga hea stardipositsioon ning päritoluomavalitsuse poolt pakutav eluase on sageli kriitilise tähtsusega, pole noortel väga võimalust elukohta vabalt valida. Arvestades seda, et asenduskodust elluastuvad noored vajavad iseseisvumise ajal ja selle järel tuge ning nõustamist ning seda pakkuv tugivõrgustik on kujunenud asenduskodu, mitte päritolu omavalitsuses, nõrgendatakse neid iseseisvumisel

päritoluomavalitsusse elama ja töötama suunates niigi keerulises olukorras olevate noorte hakkamasaamise võimalusi veelgi. Lisariskiks on ka see, et sageli elavad päritoluomavalitsuses noore bioloogilised vanemad, kes võivad olla ise madala toimetulekuvõimekusega ning ohustada ka noore toimetulekut. Praegu on kujunenud olukord, kus noortel on iseseisva elu alustamiseks võimalik saada taskukohast (sotsiaal) elamispinda vaid päritoluomavalitsusest, kuhu noor sotsiaalse võrgustiku, hariduse omandamise või töötamise võimaluste puudumise tõttu ei soovi elama asuda. Fookusrühma intervjuul osalenud asenduskodude töötajad leiavad, et mõistlikum oleks pakkuda elluastuvatele noortele võimalust elamispinna taotlemiseks selles omavalitsuses, kuhu ta soovib elama asuda.

Väga teravaks probleemiks on kohaliku omavalitsuse poolt pakutavate elamispindade elamistingimuste ja keskkonna kvaliteet. Pakutavad elamispindade tingimused on sageli väga kehvad ning korterid võivad vajad kapitaalremonti. Selline olukord, kus asenduskodust lahkuv noor peab esimese sammuna iseseisvas elus asuma remontima võimaldatud elamispinda, ei ole intervjuueeritute hinnangul aktsepteeritav. Kuigi asenduskodude töötajate hinnangul on asenduskodude olme väga tasemel ning on selge, et iseseisvasse ellu astudes see tase langeb, ei tohi pakutav elamispind olla elamiskõlbmatu. Ka see, et pakutavad elamispinnad asuvad valdavalt sotsiaalmajades, kuhu on koondunud sotsiaalprobleemidega ning kehva toimetulekuvõimega inimesed, on intervjuueeritute hinnangul suureks probleemiks. Noorte sotsiaalne võrgustik kujuneb kohas, kus nad iseseisvalt elama asuvad. Eesmärk peaks olema asendushooldusel noored välja saada keskkonnast, kust nad tulevad, kuid praegu suunatakse nad sinna tagasi ning see mõjutab nende edukat toimetulekut täisväärtusliku kodanikuna.

Abi ja toetus probleemide korral

Juhul, kui asendushooldusel viibivate noortega seoses tekib probleeme, millega asenduskodu personal ise toime ei tule, oleneb võimalus abi saada väga palju sellest, kus asenduskodu paikneb. Suuremates keskustes ja linnades on tugiteenused lähemal ja paremini kättesaadavad kui väikestes kohtades. Teisalt töid intervjuueeritud välja, et isegi kui piirkonnas on olemas nõustamiskeskused, napib Eestis asenduskodude laste probleemide spetsiifikaga kursis olevaid spetsialiste, nt laste psühholooge ja psühhiaatreid. Kui spetsialistid on olemas, ei ole nende juurde võimalik operatiivselt pääseda ning probleem võib enne spetsialisti juurde jõudmist teravneda.

Seonduvaks probleemiks on ka see, et noored ei soostu sageli psühholoogi või psühhiaatri vastuvõtule minema, kuna nad leiavad, et see stigmatiseerib neid. Kui noor on saanud nõusse spetsialisti vastuvõtule minekuks ning selgub, et spetsialist on ebapädev ega oska noore probleemidega tegeleda, siis teist korda noort vastuvõtule minema motiveerida on pea võimatu. Asenduskodude töötajate esindajate hinnangul on oluline koolitada traumeeritud laste spetsiifikaga kursis olevaid spetsialiste ning parandada teenuse kättesaadavust.

Suhted laste bioloogiliste vanematega

Fookusrühma intervjuul osalenud asenduskodude töötajate hinnangul on suhted asendushooldusel viibivate laste ja noorte bioloogiliste vanematega keeruline ning õrn teema. Ühelt poolt ollakse üksmeelel, et üldjuhul ei toeta bioloogiline pere laste arengut ja asenduskodus tehtud töö ja seatud eesmärkide saavutamist. Teisalt ollakse ka nõus, et suhete säilimine bioloogilise perekonnaga on oluline noore identiteedi ja enesega toimetuleku seisukohalt. Seni, kuni noorel teadmised või kontakt oma päritoluperega puudub, on ta asenduskodude töötajate hinnangul „enesega pahuksis“. Seetõttu

on kontakti säilitamine ja soodustamine asendushooldusel viibivate laste ja nende bioloogilise perekonna vahel oluline.

Asenduskodude esindajate hinnangul ei ole mõistlik isegi juhul, kui kontakt bioloogilise perekonnaga lapsele negatiivselt mõjub, suhtlust takistada kuna lapsed ja vanemad leiavad võimaluse kontaktiks ka sellises olukorras. Mõistlikumaks peetakse suhete toimumist kontrollitud olukorras – asenduskodude töötajad ja sotsiaaltöötajad on teadlikud perekonnast ja selle olukorrast, lapsed suhtlevad vanematega asenduskodutöötajate teadmisel, lapse asenduskodusse naastes vesteldakse lapsega ja analüüsitakse toimunut. Kui väiksemad lapsed ei ole veel ise võimelised valima, kas ja kui sageli nad kontakti oma päritoluperega soovivad, siis teismelised teevad neid otsuseid juba teadlikult ning valivad vahel ka võimaluse perekonda mitte külastada või nendega mitte suhelda. Tavapraktika on see, et lapse perekond on kohal lapse elu verstepostide tähistamisele, nt kooli lõpetamine jmt.

Intervjueeritute hinnangul on nii asenduskodude töötajate kui asendushooldusel viibivate lastega tegelevate sotsiaaltöötajate, kohaliku omavalitsuse töötajate jm personali jaoks oluline arengukoht teadvustada laste ja bioloogiliste vanemate suhete tähtsust. Kuna praegu ei osata probleemsete perekondadega suhteid hoida, probleeme ennetada ja last suhtlusel bioloogiliste vanematega piisavalt toetada, on kergem sellele teemale tähelepanu mitte pöörata ning suhtlust mitte soodustada. Kuna kontakt oma päritoluperega on laste arengu ja psühholoogilise heaolu seisukohalt oluline, on vaja õppida neid suhteid soodustama ja kontakti toetama. Samuti näevad asenduskodude töötajad, et rõhuasetus tuleks viia sellele, et asendushooldusele sattunud laps tuleks võimalusel aidata oma bioloogilise pere juurde tagasi, st kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad jt peavad töötama selle nimel, et perekond taas järjele ja laps koju aidata.

Ettepanekud

Asenduskodude töötajad tegid noorte iseseisvumise toetamiseks järgnevad ettepanekud:

- Muuta regulatsiooni, kus noortel on õigus kohalikult omavalitsuselt saada eluase vaid nende päritoluomavalitsuses.
- Tagada, et noortele pakutav eluase ei asuks keskkonnas, kuhu on koondunud sotsiaalprobleemidega inimesed.
- Elluastumistoetuse saamisel tuleks kaotada nõue, et selle saamiseks peab noorel olema olemas eluase ja sissekirjutus. Elluastumistoetus võiks olla sihtotstarbeline seotud eluaseme hankimisega ning mõeldud nt korteri üüri sissemaksiks või eluks vajalike tarvete ostmiseks. Samuti peaks elluastumistoetus olema senisest suurem.
- Noortele peab pakkuma professionaalse tugiisiku teenust, kuid üleminek nn usalduskasvatajalt tugiisikule toetumisel peab olema sujuv, st tugiisik peab olema noore kõrval juba enne iseseisvumist, et saavutada usalduslik suhe.
- Luua riiklikult toetatud noortekodude süsteem, kus oleks peagi elluastuvatel noortel võimalik maandatud riskide tingimustes omandada ja harjutada iseseisvaks eluks vajalikke oskusi. Sh tuleb muuta noortekodusid puuduvat regulatsiooni, et noortele oleks võimalik pakkuda nn pehmemaid reegleid, kui asenduskodudes.
- Tagada traumeeritud laste spetsiifika kursis olevate lastepsühholoogide- ja psühhiaatrite koolitamine ning vastava teenuse mõistlik kättesaadavus.

- Asenduskodude töötajate koolitamine laste paremaks toetamiseks.
- Asenduskodude töötajate palgatase on liiga madal selleks, et motiveerida pädevaid ja häid töötajaid asenduskodudesse tulema. Seetõttu tuleb ka palga kaudu väärtustada asenduskodutöötajate tööd.
- Luua tingimused, mis motiveeriksid mehi senisest enam asenduskodudes töötama.

12.4. Lisa: Fookusrühma intervjuu kokkuvõte: hoolduspered

Fookusrühma intervjuul osalesid nelja kasupere vanemad. Kõik osalejad olid naised. Kasupereks olemise kogemus oli kõigil osalenutel pikk – kümme ja enam aastat. Ühel rühmavestlusel osalenul oli olnud üks kasulaps, teistel aga rohkem. Kokku on osalenutel olnud 15 kasulast, lisaks veel mitteametlikult perekonnas teatud perioodil elanud või lühiajalisel paigutusel olnud last. Kõigil intervjuul osalenutel on olemas ka kogemus asendushooldusel olevate laste elluastumise ja edasise hakkamasaamisega.

Perekonnas hooldamisel olevate lastega seotud probleemid

Kasuvanemate hinnangul võib probleemid, millega perekonnas hooldamisel olevate lastega seoses kokku puututakse, jagada kaheks – materiaalseks/praktiliseks ja emotsionaalseks/psühholoogiliseks. Seejuures emotsionaalsed/psühholoogilised probleemid erinevad tavaperes sirgivate laste probleemidest väga tugevalt, samuti on asendushooldusel olevatel lastel väga suured erinevused tulenevalt nende taustast, läbi elatud traumadest ja kogemustest.

Lapsed tulevad peredesse väga erineva taustaga ning eri vanuses. Kasuperedel ei ole tavaliselt eelteavet selle kohta, millise taustaga ja võimalike probleemidega lapsega tegu on. Ka juhtumiplaan, mis võib küll olla väga erinevas formaadis ja informatiivsuse astmega, kuid kätkeb endas siiski enamasti pelgalt juhtumi kirjeldust, jõuab perekonda peale lapse saabumist. Hindamist selle kohta, milline on lapse arengutase, võimalikud probleemid ja väljakutsed, enne lapse asendusperesse paigutamist või selle järel praegu ei tehta. Seega hüppavad kasupered iga uue lapse peresse tulekul piltlikult öeldes tundmatus kohas vette ning peavad oma teadmiste ja kogemuste baasil leidma lapsele sobiliku toetamise viisi.

Sõltuvalt lapsest on probleemid ja väljakutsed erinevad. Kuna laste taust ja varasemad kogemused on väga erinevad, on ka eluks vajalikud oskused ja laste nn psüühiline vanus väga varieeruvad. Kasuvanemate kogemuse kohaselt ei saa ega tohi eeldada, et perekonda hooldamisele tulev laps on oma arengult ja oskustelt võrdne keskmise sama vana lapsega. Kasupered aitavad vajadusel lapsed väikeste sammude kaupa eakaaslastele järele, õpetades neile elus toimetulemiseks vajalikke oskusi. Kui aga laps jõuab perekonda vaid mõned aastad enne iseseisvasse ellu astumist (mis toimub hiljemalt 19 aastana ning vajakajäämised oskustes ja hakkamasaamises on suured, ei pruugi perekonnas veedetud ajast vajaliku toimetuleku taseme saavutamiseks piisata.

Õppimine

Kasuperedel on suur roll ja vastutus noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel, sh nii argitoimetuste kui nt rahaga ümberkäimise õpetamisel, ning nende haridus- ja karjäärivalikute suunamisel. Kõik fookusrühma intervjuul osalenud kasuperede esindajad suunavad noorte haridus- ja karjäärivalikuid teadlikult, võttes arvesse nii noorte võimeid, huvisid kui ka lapse ja perekonna materiaalseid võimalusi hariduse omandamise toetamiseks. Sageli ei ole asendushooldusel olevatel lastel võimekust või huvi gümnaasiumi- või kõrghariduse omandamiseks või nad ei ole 18-aastaseks saades jõudnud veel oma maksimaalse võimekuse tasemele, mis kõrgemat haridust püüda võimaldaks. Kutseharidusse suunamist toetab ka see, et kasupered peavad peres kasvava hoolduslapse aitama nõ jalule, et ta suudaks lisaks praktiliste igapäevaste tegevustega toime tulemisele teenida ka piisavalt enda elatamiseks. Kuna perekonnas hooldamisel olevad noored peavad küllaltki vara iseseisvuma, annab praktilise suunitlusega ning sageli lühemat õpet eeldav kutseharidus selleks paremad võimalused.

Oluliseks teguriks kutsehariduse valimisel on ka paljude kutseõppeasutuste poolt pakutavad ühiselamud, toitlustamine ning stipendiumid.

Kui perekonnas hooldamisel oleval noorel on võimekust ja huvi kõrghariduse omandamiseks, sõltub palju perekonna võimalustest noort materiaalselt toetada või noore võimest kõrgkooliõpingute kõrvalt töötada ja enda äraelatamiseks vajalikku sissetulekut teenida. Kui perekonnal noore toetamiseks õpingute ajal võimalust ei ole või noor ei saa õpingute kõrvalt piisavas mahus töötada, jääb kõrghariduse omandamine perekonnas hooldamisel olevatele lastele, kellele pakutav asendushoolduse teenus lõppeb hiljemalt 19 aastasena ehk enne kõrgkooliõpingute algust, kättesaamatuks. Siin on ebavõrdsus võrreldes asenduskodudes kasvavate noortega, kellel on riikliku teenuse toel paremad võimalused kõrghariduse omandamiseks.

Oluliseks teguriks nii üld-, kutse- kui kõrghariduse omandamisel on kasuperede hinnangul väline motiveerimine. Fookusrühmas osalenud kasuperede vanemate hinnangul esineb kõigil perekonnas hooldamisel olevatel lastel perioode, mil hariduse omandamine on raske ning noorel kaob motivatsioon. Sellistes olukordades peavad kasuvanemad oluliseks noorte sundimist ja tagantüsitamist ning hindavad, et ilma kõrvalise toe ja „surumiseta“ jääks neil noortel madala stressitaluvuse ja motivatsioonikao tõttu tõenäoliselt haridustee pooleli. Noore võimekuse ja potentsiaali hindamine ning haridusvalikute suunamine on täielikult kasupere vanemate õul.

Rahaga ümberkäimine

Iseseisvas elus ja ka hooldusperest kaugemal õppides hakkamasaamiseks on noortel oluline omandada rahaga ümberkäimise oskus. Kasuperede esindajate hinnangul on rahaga ümberkäimise õppimisel perekonnas hooldamisel olevatel lastel eelis asenduskodudes kasvavate laste ees, kuna lisaks enda taskurahaga majandamisele näevad nad igapäevaselt kõrvalt ka tavapärase perekonna rahaplaneerimist ning võimalikke probleeme. See, kas ja millistel alustel kasuperes kasvavad noored taskuraha saavad, sõltub konkreetsest noorest, tema võimekusest, enesedistsipliinist ja vajadustest. Noored, kes ise kooli kõrvalt töötavad või kes saavad toitjakaotuspensioni, üldiselt regulaarselt taskuraha lisaks ei saa (erandiks erakorralised väljaminekud jmt). See, kas ja kui palju kasuvanem noore rahakasutusse sekkub ja seda kontrollib, sõltub samuti konkreetsest noorest ja tema käitumisest. Kasuvanemate eesmärgiks on õpetada noortele mõistlikku rahakasutust ja väljaminekute planeerimist, sh ka pikaajalist ettevaatavat planeerimist ja raha säästmist suuremateks väljaminekuteks. Noored erinevad oskuses rahaga mõistlikult ümber käia ning kasuvanemate hinnangul on noorte parimaks õpetajaks isiklik kogemus, seetõttu peetakse oluliseks ka kindlate piiride seadmist (nt kui palju toetab perekond, millistel tingimustel, milliseid väljaminekuid).

Asjaajamine

Selleks, et iseseisvana edukalt toime tulla, peavad peagi elluastuvad noored hakkama saama ka asjaajamisega erinevates ametiasutustes ning mõistma, kas ja millistele teenustele või toetustele neil on õigus ning kuidas neid taotleda. Hooldusperede hinnangul pole noored sageli 18-19 aastasena veel valmis sedalaadi infot vastu võtma ning iseseisvalt toimetama ega pruugi mõista vastava teabe ja oskuse olulisust. Samuti on ette tulnud olukordi, kus noor küll soovib ja saab vajalikku infot, kuid ei suuda mõista (teenuse, toetuse vmt) süsteemi toimimist ja ise vajalikke samme toetuse või teenuse saamiseks astuda. Fookusrühma intervjuudel osalenud hooldusperede esindajate hinnangul on seetõttu oluline vastava toe pakkumine perekonnas hooldamisel olnud elluastunud noortele ka peale nende formaalset iseseisvumist.

Psühholoogiline tugi

Lisaks praktilistele oskustele on noore inimese iseseisvumisvalmiduse seisukohalt oluline ka tema psüühiline küpsus. Kasuvanemate hinnangul võivad noored praktilised toimetulekuoskused, nagu rahaga ümberkäimine, söögivalmistamine jmt igapäeva eluks vajalikud vilumused, omandada, kuid lapseõlvetraumade tõttu on psüühiline valmisolek iseseisvumiseks ja stressitaluvus pahatihti madalad. Ka noor, kes stabiilses olukorras endaga kenasti toime tuleb, võib stressisituatsioonis selle võime kaotada. Samuti jääb asendushooldusel olnud noortel sageli puudu sotsiaalse suhtluse pädevusest. Kuigi kasuvanemad otsivad võimaluste piires professionaalset abi ja nõustavad üksteist, jääb täna puudu kompetentsest nõustamisest kasuvanematele laste psühholoogilise toetamise osas. Eestis praktiliselt puuduvad asendushooldusel olevate laste spetsiifikaga kursis olevad psühholoogid ja psühhiaatrid ning väheste olemasolevate juurde on raske ligi pääseda. Seetõttu tunnevad kasuvanemad, et nad on ise sageli traumeeritud laste abistamise osas professionaalsetest nõustajatest kompetentsemad, kuid tunnevad siiski ka ise vajadust toe ja nõu järele.

Elluastumistoetus

Elluastumisel on probleemiks, et asendusesperes kasvavad noored ei kvalifitseeru sageli elluastumistoetusele. Põhjuseks elluastumistoetusele kvalifitseerimise tingimused, mis nõuavad, et noor asuks elluastumise vanuse saabudes elama uude elukohta, mitte ei toeta levinud praktikat, mil noor jätkab elamist alaliselt või osaliselt (nt õpingute ajal) kasupere juures. Samuti on kasupered kogenud probleeme tulenevalt sellest, et lapsed on peres kas käsunduslepingu, eestkoste vmt kokkuleppe alusel ning juriidilistest nüanssidest tulenevalt ei kvalifitseeru nad elluastumistoetusele, kuigi sisuliselt on tegu samaväärse perekonnas hooldamisel oleva lapsega, nagu perekonnas hooldamise lepingu alusel kasuperes kasvavad lapsed. Hetkel püüavad kasupered korraldada asjad nii, et noor saab sissekirjutuse teisele (kasuperale või tuttavatele kuuluvale) elamispinnale ning saab elu alustamiseks vajaliku elluastumistoetuse siiski kätte ilma, et peaks tegelikult katkestama või nõrgendama sidemeid kasuperega.

Eluase

Seotud probleemiks on ka kohaliku omavalitsuse poolt pakutavate elamispindade kvaliteet. Isegi, kui noor on nõus päritoluomavalitsusse elama asuma, on pakutavate elamispindade tingimused sageli mitteamestavad – fookusrühmas osalejad tõid näiteid nii puuduvate akendega, auklike põrandatega kui ka mitu tänavat eemal asuva veevõtukohaga korteritest. Intervjuul osalenute kogemuse kohaselt hooldusperedes kasvavad noored lõpuks selliseid kortereid üldjuhul vastu ei võta ning koos perega püütakse leida (nii geograafiliselt kui tingimustelt) sobilikum koht elamiseks. Isegi, kui noor võtab põhjalikku remonti vajava korteri vastu, peab ta hiljem sellesse elamisväärsete tingimuste loomiseks investeerima ning selliseid ressursse ega oskuseid asendushoolduselt elluastuvatel noortel üldjuhul ei ole. Seega nähakse KOV-ide poolt asendushoolduselt elluastuvatele noortele pakutavaid eluasemeid pigem väljavaadeteta löksuna, millesse elama asumist püütakse vältida.

Suhted bioloogiliste vanematega

See, kas ja millised suhted on hooldusesperes kasvaval noorel ja perekonnal noore bioloogiliste vanematega, sõltub väga palju konkreetsest juhtumist, kuna noorte taust ja põhjused, miks nad on oma bioloogilisest perekonnast eraldatud, varieeruvad. Kui noore bioloogilised vanemad on elus, on noorel üldjuhul ka säilinud teatud emotsionaalne side oma vanemate ja perekonnaga, kuid see, kas ja kui sageli bioloogilise perekonnaga suheldakse või selle järgi vajadust tuntakse, on individuaalne.

Fookusrühmas osalenud hooldusperede esindajate sõnul on teadmised oma juurtest noorele olulised ning osa nende identiteedist. Seetõttu peavad hooldusvanemad ka oluliseks lastele seda infot pakkuda. Hooldusvanemad on täheldanud, et juba iseseisvumas noorte jaoks on olulisem leida kontakt oma bioloogiliste õdede või vendadega, vanemate vastu sageli väga suurt huvi või kontakti otsimise soovi ei tunta. Intervjueeritud leidsid, et on oluline säilitada lapse bioloogiliste vanemate suhtes neutraalne või positiivne hoiak, sest vastasel juhul kannab laps kasuvanemate hoiaku oma bioloogiliste vanemate suhtes üle endale – kui nendesse suhtutakse üleolevalt või negatiivselt, siis järeldatakse, et ka lapsesse suhtutakse negatiivselt.

Kas ja kui sageli annavad hooldusvanemad infot lapse edusammudest ja tegemistest bioloogilistele vanematele on samuti väga individuaalne ja sõltub nii hooldusperest, bioloogilistest vanematest kui ka lapsest endast. Intervjuul osalenutel oli kogemusi nii üsna tiheda kui täiesti puuduva kontaktiga hooldusel olevate laste bioloogilise perekonnaga. Üksmeelselt leiti aga, et kohe lapse tulemisel hooldusperekonda, tuleb paika panna jõujooned ja suhtlemise viis lapse bioloogilise perekonnaga, et vältida hilisemaid probleeme ja tõrgete tekkimist lapse elu puudutavate otsuste tegemisel.

Hooldusperede teadlikkus pakutavatest toetustest ja teenustest

Fookusrühma intervjuul osalenud hooldusperede esindajad on kriitilised neile kättesaadava ja asjakohase teabe, nõustamise ja toetuse osas. Intervjueeritute hinnangul on hoolduspered olukorras, kus kogu vajaliku teabe nii perekonnas hooldamisel olevate laste nõustamiseks ja toetamiseks kui ka neile võimaldatavate toetuste, stipendiumite ja teenuste osas, peavad nad ise leidma. See paneb hoolduspere vanematele, kes lisaks perekonnas hooldatavatele lastele kasvatavad sageli ka bioloogilisi lapsi ning käivad samal ajal palgatööl, lisakoorma ning vajaliku info puudumisel võivad perekonnas hooldamisel olevad lapsed jääda ilma neile ette nähtud võimalustest ja toetustest.

Lisaks infole tunnevad hoolduspered puudust ka toetusest ja nõustamisest, mis aitaks neil perekonnas hooldamisel olevaid lapsi paremini toetada nii psühholoogiliselt kui materiaalselt. Välja toodi näiteks seda, et lapse perekonnas hooldamisele võtmisel ei ole kohalike omavalitsuste ja teiste asjaomaste asutuste poolt tagatud piisavalt nõustamist selles osas, milline hooldusvorm (perekonnas hooldamine, eestkoste vm) on lapse jaoks kõige soodsam, millised toetused või nendele mittekvalifitseerumine erinevate hooldusvormidega kaasneb jne. Teadmine, millised punktid on hoolduslepingus olulised ära kajastada ning millised valikud on noorele iseseisvumisel kõige enam võimalusi pakkuvad, tuleb praegu kogemuse käigus. Katse-eksituse meetodil on aga just asendushoolduse teenust saavad lapsed need, kes kannatavad.

Hooldusperedele pakuvad tuge erinevad projektipõhised ettevõtmised, kus pakutakse nõustamist jmt teenuseid. Projektipõhise lähenemise puhul on aga probleemiks nende ajutine iseloom, kuna sageli vajavad hoolduspered või perekonnas hooldamisel olevad lapsed teenust või nõustamist pikema perioodi vältel. Samuti on mure info kättesaadavusega erinevate projektide toimumisest ja nende kaudu abi saamise võimalustest ning projektide tegevuste toimumine vaid suuremates keskustes, mis tekitab olukorra, kus teenused ei jõua inimesteni, kes neid vajavad.

Suurt muret valmistab hooldusperede esindajatele ka see, et Eestis on väga vähe spetsialiste (psühhiaatrid, psühholoogid jt), kes oleksid pädevad asendushooldusel olevate laste nõustamisel ning olemasolevate juurde pääsemine on keerukas ja aeganõudev ettevõtmine. Nõustamist vajavad nii asendusperes kasvavad lapsed kui ka asenduspere vanemad, st nõudlus vastava teenuse järele on suur. Fookusrühma intervjuul osalenud kurtsid, et erinevate asendusperedele suunatud projektide

raames pakuvad nõustamisteenust pahatihti inimesed, kellel puuduvad vajalikud teadmised traumeeritud laste nõustamiseks ja neid kasvatavate täiskasvanute toetamiseks.

Ellu astunud hoolduspere noorte toetamine

Tulenevalt perekonnas hooldamisel olevate laste psüühilistest ja arengulistest eripäradest, ei tohiks kasuvanemate hinnangul noori ilma individuaalse hindamiseta teatud vanuse saabudes iseseisvuma suunata. Sageli ei ole noored selleks 18-19 aastaselt, mil kool ning perekonnas hooldamise leping lõppeb, valmis ning vajavad hoolduse pikendamist või sujuvat üleminekut nn pooliseseisva elamise etapi abil. Samuti võib osade noorte puhul vajalikuks osutuda võimalus peale iseseisva elu praktiseerimist teatud perioodiks hoolduspere juurde naasta. Kuigi pehme ülemineku ja naasmise võimalust ei ole ka kõigil asenduskodus kasvavatel lastel, on neil võimalik õppimise korral asenduskoduteenusel kauem viibida, kui perekonnas hooldamisel olevatel lastel.

Kuigi kasuvanem ei tohi praeguse regulatsiooni kohaselt olla enda juures kasvanud elluastunud noore ametlikuks tugiisikuks, jätkavad nad sisuliselt noorte tugiisikuna ka peale seda, kui noor on ametlikult ellu astunud ning teenus lõppenud. Samuti elavad noored sageli peale teenuse ametlikku lõppu edasi kasupere juures ning kasupere jätkab tema toetamist heategevusena kulude katmiseks toetust või tasu saamata. Ka tavaperest pärit noored ei ole üldjuhul valmis 18-19 aastasena ilma perekonna toeta iseseisvat elu alustama, mistõttu kehvema hakkamasaamisvõimekusega asendushooldusel olnud noorte järsk ellusuunamine selles vanuses ei ole mõistlik ega iseseisvalt hakkamasaava kodaniku kasvatamist silmas pidades ka teostatav. Kasuperede hinnangul on vajalik, et noorte iseseisvumine ei oleks seotud sünnikuupäevaga, vaid iga noore võimekust ja valmisolekut elluastumiseks hindaks spetsialistidest koosnev komisjon, kelle otsusel on võimalik perekonnas hooldamise teenuse pakkumise aega pikendada.

Intervjuul toodi välja ka see, et mõned perekonnas hooldamisel olevad noored jäävadki mitmeteks aastateks iseseisva elu ja hoolduspere vahel pendeldama ega ole tegelikult võimelised täiesti iseseisvalt elama ega töötama. Need noored vajaksid toetatud elamise ja toetatud töötamise teenuseid, mille võimaluste kohta hooldusperedel on väga vähe informatsiooni. Ka see, kui juba iseseisvunud noored korduvalt hoolduspere juurde tagasi pöörduvad viitab vajadusele muuta perekonnas hooldamisel olevate noorte elluastumine sujuvamaks ja lisada võimalus vastavalt noore võimetele ja vajadustele iseseisvumise aega edasi lükata.

Probleemid – lahendamine, abi ja nõustamine

Kõik hooldusperede vanemad peavad selleks, et hoolduspereks saada, läbima PRIDE koolituse. Intervjuul osalenud hooldusperede esindajate kogemused koolitusest olid erinevad ning sõltusid nii koolituse läbiviijast kui ajast, mil see läbiti. Üldiselt oldi üksmeelel, et kuigi koolitus võis olla huvitav, ei ole sellest hoolduspere argipäeval esilekerkivate probleemide lahendamiseks väga abi.

Nii, nagu nõustamise ja teenustega üldisemalt, tunnevad hoolduspered ka probleemide korral, et nad on üksinda ning saavad toetuda vaid iseenda tarkusele või teiste hooldusperede kogemustele. Lastekaitse- või sotsiaaltöötajad, kes hooldusperesid nõustama ja järelevalvet teostama peavad, hoolduspere vanemate hinnangul suurt abi pakkuda ei suuda. Eestis ei sisaldu sotsiaaltöötaja ettevalmistuses teraapia- ja nõustamise komponenti, mistõttu heal juhul on sotsiaaltöötajast abi praktiliste küsimuste (toetused, teenused, paberimajandus) lahendamisel ning ka see sõltub väga tugevalt kohalikust omavalitsusest ja sotsiaaltöötajast. Nõu ja abi psühholoogiliste probleemide puhul sotsiaaltöötajad pakkuda ei saa.

Eelnevast tulenevalt on hooldusperede kontaktid sotsiaaltöötajatega pigem harvad ja formaalsed ning osad intervjuul osalenutest polegi määratud lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga kohtunud. Probleemide korral lahendavad hoolduspered need pigem ise ära ning juhul, kui kontakt sotsiaaltöötajaga on olemas, teavitavad teda tekkinud probleemist ja leitud lahendusest hiljem. Välja toodi ka see, et sama lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, kes on olnud lapse perekonnast eraldamise protsessi juures ei saa hiljem seda sama last hooldusperes toetada, kuna laps ei usalda seda inimest kartes varasema kogemuse kordumist (perekonnast eraldamist).

Hooldusperede esindajad tõid korduvalt välja hooldusperede spetsiifikaga kursis olevate tugiteenuste puudumist, nt oleks nende hinnangul vaja sotsiaalhoolekande seaduses väga hästi orienteeruvat juristi ning traumeeritud laste eripäradele spetsialiseerunud psühholooge ja psühhiaatreid, kes saaksid nõustada nii hoolduspere vanemaid kui perekonnas hooldamisel olevaid noori. Kuigi erinevate projektide raames pakutakse nii juriidilist kui psühholoogilist ja/või psühhiaatrilist tuge, ei ole projektidesse kaasatud spetsialistid pahatihti väga hästi kursis sihtgrupi eripäradega. Samuti on projektide raames pakutav teenus ajaliselt piiratud ega kata tegelikku toetusvajadust.

Probleemide korral peavad hoolduspered vajalikud nõustamis- ja tugiteenused ise leidma ning nende eest ka ise tasuma. Hooldusperedele suunatud teenuste pakkumine ja doteerimine toimub vaid projektipõhiselt.

Asendusperede ettepanekud

Fookusrühma intervjuu käigus tõid asendusperede esindajad välja mitmeid ettepanekuid, mis nende hinnangul aitaks asendusperedel perekonnas hooldamisel olevaid lapsi paremini toetada ning tagaks noorte parema hakkamasaamise iseseisvumisel.

- Viia sisse asendushooldusel olevate laste arengu ja vajaduste hindamine. Lapse vajadusi ja arengut peab hindama spetsialistidest (psühholoogid, sotsiaaltöötajad, pedagoogid, meditsiinitöötajad jne) koosnev komisjon ning hindamine peab toimuma kindla perioodilisusega. Lapse arengut ja vajadusi tuleb kindlasti hinnata nii lapse hooldusele suunamisel enne talle parima ja sobivaima hooldusvormi valimist. Samuti tuleb hindamine läbi viia enne noore elluastumist ning vajadusel pikendada hooldusel viibimise aega kuni noor on valmis iseseisvuma.
- Luua piirkondlikud ressursikeskused, mis jagavad asendusperedele teavet ning pakuvad erinevaid teenuseid. Ressursikeskuses töötavad asendushoolduse spetsiifikaga kursis olevad spetsialistid, sinna on koondatud kogu asendusperedele vajaminev info võimalike teenuste, toetuste jmt kohta ning seal pakutakse nii nõustamisteenust, laste ööpäevahoiu teenust (võimaldamaks asendusperedele lühikest puhkust) kui ka grupiteraapiaid, vestlusringe jmt. Sellised ressursikeskused, mis koondavad vajaliku info ja teenused ühte kohta, vabastavad asenduspered vajadusest kogu teave ise leida, tagavad võrdsemad võimalused perekonnas hooldamisel olevatele lastele ning aitavad teenustel sihtgrupini jõuda.
- Tagada hoolduspere vanematele võimalus peale lapse iseseisvumist jätkata talle teenuse pakkumist ametliku tugiisikuna.
- Vajalik on koolitada asendushoolduse spetsiifikaga kursis olevaid spetsialiste, nt sotsiaalhoolekande seadusele spetsialiseerunud juristid, traumeeritud lastele

spetsialiseerunud psühholoogid ja psühhiaatrid, ning tagada nende teenuste kättesaadavus sihtrühmale.

- Analüüsida erinevat tüüpi asendushoolduse teenusel olnud noorte elluastumistoetuse saamist ning toetuse saamist takistavaid tegureid ning teha vajalikud parandused regulatsioonidesse, mis tagaks ellu astuvatele noortele võimaluse elluastumistoetust saada.
- Analüüsida erinevat tüüpi asendushoolduse teenuste (asenduskodu, perekonnas hooldamine, eestkoste) võimalusi ja kohustusi ning kaotada sisuliselt sama teenust pakkumise vahel erisused (iseseisvumise aeg, hooldaja või eestkostja ülalpidamiskohustused jne), et pakkuda noortele võrdsemaid ja paremaid võimalusi.
- Ülikoolides tuleb sotsiaaltöö erialal programmi lülitada lisaks administratiivseid oskuseid ja teadmisi pakkuvale õppele ka teraapiline ehk klientide nõustamist käsitlev komponent või selle osakaalu suurendada.

12.5. Lisa: Eestikeelne küsitlus asenduskodu noortele

Lugupeetud vastaja,

Palume Sul osaleda uuringus, mille eesmärk on saada ülevaade 16-24 aastaste lastekodus (asenduskodus) elavate noorte elust erinevatest kogemustest, õpingutest ja töökogemusest ning iseseisvumisplaanidest. Selleks, et saada ülevaadet lastekodulaste olukorrast, vajame Sinu abi ning me palume Sul täita allolev ankeet ehk küsimustik.

Uuring on anonüümne ja Sinu antud vastuseid ei ole võimalik kokku viia Sinu nimega. Täidetud ankeedi palume pärast täitmist panna ümbrikku ja see sulgeda. Suletud ümbrikud edastatakse otse uuringu läbiviijatele, kes ankeedid pärast analüüsimist hävitavad. Seega ei saa ükski kõrvaline isik teada, kuidas keegi vastas. Uuringu tulemuste põhjal valmivad soovitud asenduskodule ja riigile (sotsiaalministeeriumile), kuidas asendushoolduse noorte ellu astumist paremaks ja sujuvamaks muuta.

Küsimuste selgitamiseks on ankeedi täitmise kohta lisatud näpunäited. Enamike küsimuste puhul on olemas vastusevariandid ning Sul tuleb sobiva variandi ees olevale numbrile ring ümber tõmmata. Kui ükski pakutud variantidest ei sobi, palume õige vastus vabas vormis juurde kirjutada. Kui midagi jääb arusaamatuks, palun pöördu ankeedi kohale toimetanud uuringu assistendi poole, kes on valmis selgitama küsimuste sisu, et saaksid seejärel valida endale sobiva vastusevariandi. Ankeedi täitmiseks kulub 20-25 minutit.

Uuringu viib läbi Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, selle on tellinud Sotsiaalministeerium. Kui Sul on rohkem küsimusi uuringu kohta, oleme valmis Sinu küsimustele vastama.

Täname väga Sinu panuse eest ning soovime kõike head!

Liina Osila, projektijuht

Tel: 640 8005

e-mail: liina.osila@praxis.ee

Poliitikauuringute keskus Praxis

Tornimäe 5, Tallinn

Tausta küsimused

1. **Kas sa oled meessoost või naissoost?** Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.
 - 1 naissoost
 - 2 meessoost

2. **Kui vana sa oled?** Kirjuta numbriga joonele enda vanus aastates.
_____ aastat

3. **Rahvus**
 - 1 eestlane
 - 2 venelane
 - 3 muu _____ (palun täpsusta)

4. **Mis keeles sa kõige rohkem igapäevaselt suhtled?**
 - 1 eesti keel
 - 2 vene keel
 - 3 muu _____ (palun täpsusta)

5. **Kui kaua Sa ligikaudu oled praeguses lastekodus (asenduskodus) elanud?**
_____ aastat
0 Alla aasta
99 Ei oska öelda

6. **Mitmes lastekodus (asenduskodus) ja/või kasuperes oled elanud?**

7. **Palun märgi, mitu aastat oma elust oled sa elanud:**
 - 1 Bioloogiliste (ehk päris) vanemate juures _____ aastat
 - 2 Sugulaste juures _____ aastat
 - 3 Lastekodus (asenduskodus) _____ aastat
 - 4 Kasuperes _____ aastat
 - 5 Mujal _____ (palun täpsusta)

8. **Kas sa elad praegu või oled elanud varem noortekodus?**
(Noortekodu all on peetud silmas noortele mõeldud elamut, mis on kasutusele võetud hõlbustamiseks noore üleminekut iseseisvasse ellu)
 - 1 jah, elan praegu
 - 2 jah, elasin varem
 - 3 ei ole elanud

9. **Mitu last või noort elab Sinuga koos ühes majas?**
_____ last (kirjuta palun, mitu last lisaks Sinule)

Valmisolek iseseisvaks eluks

10. **Kui oluline on Sinu jaoks see, et lastekodust lahkumise ajaks on Sul olemas ...**

Palun märgi igale reale üks vastus

	Väga oluline	Pigem oluline	Pigem ei ole oluline	Ei ole oluline
1 Eluase	4	3	2	1

2	Töökoht	4	3	2	1
3	Elukaaslane	4	3	2	1
4	Kõrgeim soovitud haridustase	4	3	2	1
5	Säästud	4	3	2	1

11. Kui iseseisvad ja asud omaette elama, siis kuhu Sa sooviksid elama minna?

Palun vali üks vastusvariant.

- 1 Samasse linna või valda, kus ma lastekodus (asenduskodus) olen
- 2 Sellesse linna või valda, kus elasin enne bioloogiliste (päris) vanemate juurest lahkumist
- 3 Linna või valda, kus on võimalused tööd leida
- 4 Linna või valda, kus mu tüdruk- või poisssõber elab
- 5 Tahaksin üldse Eestist ära minna
- 6 Ei oska veel öelda
- 7 Mõni muu variant, palun täpsusta:

12. Kui Sa peaksid praegu iseseisvat elu alustama, mis Sa arvad, kui hästi Sa iseseisva elu alustamisega toime tuleksid?

- 1 Väga hästi
- 2 Pigem hästi
- 3 Pigem halvasti
- 4 Väga halvasti

13. Palun kujuta ette, et Sa peaksid praegu alustama iseseisvat elu. Mis Sa arvad, kas Su teadmised ja oskused on omal käel hakkama saamiseks piisavad?

Palun märgi iga valdkonna kohta, kui piisavad on Su teadmised ja oskused.

	Täiesti piisavad	Pigem piisavad	Pigem ei ole piisavad	Ei ole üldse piisavad
1 Töö otsimine (nt. töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine)	4	3	2	1
2 Kust leida infot selle kohta, milliseid sotsiaalteenuseid (nt nõustamine, eluasemeteenus jne) ja sotsiaaltoetusi on võimalik vajadusel taotleda	4	3	2	1
3 Rahaga ümberkäimine, nt kulutuste planeerimine, säästude kogumine	4	3	2	1
4 Kuidas toimida õnnetusjuhtumi korral (nt tulekahju, sissetungi või tervisehäda korral)	4	3	2	1
5 Majapidamistööd (nt. koristamine)	4	3	2	1
	Täiesti piisavad	Pigem piisavad	Pigem ei ole piisavad	Ei ole üldse piisavad
6 Eluaseme leidmine	4	3	2	1
7 Turvaseks (kuidas vältida haiguseid ja soovimatut rasedust)	4	3	2	1
8 Kuidas saad kohalikel ja riigikogu valimistel oma hääle anda	4	3	2	1
9 Info leidmine õppimisvõimaluste ja koolide kohta	4	3	2	1

14. Kas ja kui sageli Sa oled teinud järgmisi koduseid töid?

Palun märgi igale reale üks vastusvariant

	Sageli	Mõnikord	Väga harva	Mitte kunagi
1. Teinud sooja sööki	4	3	2	1
2. Pesnud nõusid (käsitsi või masinaga)	4	3	2	1
3. Pesnud pesu (käsitsi või masinaga)	4	3	2	1
4. Triikinud pesu	4	3	2	1
5. Koristanud tube	4	3	2	1
6. Hoidnud väiksemaid lapsi	4	3	2	1
7. Ostnud majapidamistarbeid (wc paberit, pesupulbrit või muid puhastusvahendeid)	4	3	2	1
8. Ostnud poest söögi tegemiseks vajalikke toiduaineid	4	3	2	1
9. Otsustanud, mida Sina ja teised lapsed õhtuks või lõunaks sööte	4	3	2	1
10. Pesnud aknaid	4	3	2	1
11. Vaadanud vee-, gaasi- või elektrimõõtjast näitu	4	3	2	1
12. Õmmelnud riieale nõöpe või teinud teisi lihtsamaid parandusi	4	3	2	1
13. Vahetanud elektrikirni	4	3	2	1
14. Viinud prügi välja	4	3	2	1
15. Kütnud ahju või kaminat	4	3	2	1
16. Värvinud seinu, aknaid, uksi või muud	4	3	2	1
17. Pannud tapeeti seinale	4	3	2	1
18. Likvideerinud ummistust kraanikausis, vannis või wc potis	4	3	2	1
19. Kinnitanud seinale riulit, nagi, peeglit vms.	4	3	2	1
20. Pannud mööblit kokku	4	3	2	1
21. Lõhkunud puid	4	3	2	1

15. Mis Sa arvad, kui Sa praegu iseseisvat elu alustaksid, kust Sa saaksid oma eluaseme?

- 1 Saaksin eluaseme kohaliku omavalitsuse kaudu
- 2 Üürisin eluaseme üksinda
- 3 Üürisin eluaseme kellegagi koos
- 4 Ostaksin eluaseme
- 5 Läheksin sõprade või tuttavate juurde elama
- 6 Läheksin sugulaste juurde elama
- 7 Saaksin eluaseme oma vanemate või sugulaste kaudu
- 8 Ei oska öelda
- 9 Muu (palun täpsustada):

16. Kui Sa alustaksid iseseisvat elu, milline oleks madalaim netopalk, mille eest oleksid valmis tööle asuma? Netopalk on palk, millest on maksud maha arvestatud ehk rahasumma, mille saad pärast maksude tasumist enda kätte. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

- 1 200-400 eurot
- 2 400-600 eurot
- 3 600-800 eurot
- 4 800-1000 eurot
- 5 1000-1200 eurot
- 6 1200-1500 eurot
- 7 1500- 1800 eurot
- 8 1800-2000 eurot
- 9 2000 ja enam eurot

17. Kui suur on Sinu meelest ligikaudselt praegu Eesti keskmine netokuupalk? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

- 1 200-400 eurot
- 2 400-600 eurot
- 3 600-800 eurot
- 4 800-1000 eurot
- 5 1000-1200 eurot
- 6 1200-1500 eurot
- 7 1500- 1800 eurot
- 8 1800-2000 eurot
- 9 2000 ja enam eurot

18. Kui tihti Sa saad lastekodult (asenduskodult) taskuraha?

- 1 Kord nädalas
 - 2 Kord kuus
 - 3 Taskuraha saamine pole regulaarne
 - 4 Saan taskuraha vaid hea käitumise ja/või heade õpitulemuste puhul
 - 5 Ei saa taskuraha (kui ei saa taskuraha, vasta järgmisena küsimusele nr **20**)
 - 6 Ei saa taskuraha, saan toitjakaotuspensioni või muud toetust, mida kasutan taskurahana (vasta järgmisena küsimusele nr **20**)
 - 7 Mõni muu variant (palun täpsusta):
-

19. Kui palju taskuraha sa tavaliselt ühes kuus saad?

Keskmiselt _____ eurot

20. Kas Sul on oma pangakonto?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei tea

21. Kui Sul oleks vaja kellegi arvele raha maksta või mõni arve maksta, kuidas tegutseksid?

- 1 Teeksin internetipangas ülekande
- 2 Läheksin pangakontoris ja teeksin ülekande

- 3 Makseautomaadis
- 4 Ei oska öelda
- 5 Ei tea, kuidas peaksin tegutsema
- 6 Muu _____ (täpsusta)

22. Kas sul on igapäevaselt võimalik arvutit kasutada?

- 1 Jah, sealhulgas ka vabal ajal lastekodus (asenduskodus) või mujal
- 2 Jah, aga ainult koolis
- 3 Ei, mul pole võimalik igapäevaselt arvutit kasutada

23. Kui tihti sa tavaliselt arvutit kasutad koolitundidest väljaspool?

- 1 Iga päev, keskmiselt ... tundi päevas
- 2 Mõni päev nädalas, keskmiselt ... tundi korraga
- 3 Harvem kui kord nädalas
- 4 Ma ei kasuta peaaegu üldse arvutit koolitundide väliselt
- 5 Ma ei kasuta arvutit peaaegu üldse ei koolis ega vabal ajal

24. Kas lastekodus/noortekodus on Sul interneti kasutamise võimalus?

- 1 Jah, kasutan internetti peamiselt oma telefoni kaudu
- 2 Jah, kasutan internetti peamiselt arvuti kaudu
- 3 Ei, mul puudub interneti kasutamise võimalus

25. Kas oled teadlik või oled kuulnud elluastumistoetusest?

1. Jah
2. Ei (kui valisid selle vastusvariandi, vasta järgmisena küsimusele nr 27)

26. Oled sa teadlik, millised tingimused peavad olema täidetud, et taotleda elluastumistoetust?

1. Jah
2. Päris kindel ei ole
3. Ei

27. Kuidas kasutaksid iseseisvasse ellu astudes ühekordset elluastumistoetust (383,6 eurot 2016 aastal)? Soovi korral võid valida üks kuni kolm vastusvarianti

1. Üüriksin endale eluaseme selle eest
2. Ostaksin endale riideid
3. Hangiksin mööblit enda uude koju
4. Ostaksin peamiselt süüa
5. Paneksin säästudesse
6. Ostaksin mõne kodumasina või teleri oma kodusse (milles alustan iseseisvat elu)
7. Ei oska veel öelda
8. Mõni muu vastusvariant, palun täpsusta:

Sind ümbritsevad inimesed ja suhted

28. Kas Sa suhtled mõne noorega, kellega Sa asenduskodus koos elasid, kuid kes on praeguseks lahkunud ning alustanud iseseisvat elu?

- 1 Jah, sageli
- 2 Jah, kuid harva
- 3 Ei

29. Millised on Su suhted järgnevate inimestega? Palun märgi vastus igale reale.

	Väga	Üsna	Ei ole	Halvad	Puuduvad
--	------	------	--------	--------	----------

	head	head	head ega halvad		(vali see vastusvariant juhul, kui sa ei suhtle nende inimestega või nad on surnud)
1. Bioloogiline (päris) ema	5	4	3	2	1
2. Bioloogiline (päris) isa	5	4	3	2	1
3. Perevanem(ad)/Kasvatajad	5	4	3	2	1
4. Sõbrad	5	4	3	2	1
5. Lastekodu kaaslased	5	4	3	2	1
6. Koolikaaslased	5	4	3	2	1
7. Sotsiaaltöötaja/ lastekaitsetöötaja	5	4	3	2	1
8. Klassijuhataja või kursuse juhendaja või õppejõud	5	4	3	2	1
9. Õed-vennad	5	4	3	2	1
10. Teised sugulased	5	4	3	2	1
11. Sõbra/sõprade vanemad	5	4	3	2	1
12. Mõne huviringi juhendaja või treener	5	4	3	2	1

30. Kui sageli kohtud Sinu eest seisva lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga?

- 1 Rohkem kui 2 korda aastas
- 2 Keskmiselt 2 korda aastas
- 3 Kord aastas
- 4 Vähem kui kord aastas
- 5 Ei ole kohtunudki

31. Mõttele oma sõbrale või sõpradele, kellega veedad üheskoos enamiku vaba aega. Millised nimetatud väidetest Sinu sõbra või sõprade puhul kõige enam kehtivad?

	Sageli	Mõnikord	Mitte kunagi või harva	Ma ei tea
1 Saab koolis hästi hakkama	4	3	2	1
2 Suitsetab	4	3	2	1
3 Joob alkoholi	4	3	2	1
4 Kasutab narkootikume	4	3	2	1
5 Kannab kaasas relva (näiteks nuga)	4	3	2	1
6 Osaleb spordiüritustel (nt võistlused)	4	3	2	1
7 Käib huviringides või trennis	4	3	2	1
	Sageli	Mõnikord	Mitte kunagi või harva	Ma ei tea
8 Saab oma vanematega hästi läbi	4	3	2	1
9 Aitab abivajajaid, on abivalmis	4	3	2	1

32. Kas Sul on lähedasi sõpru?

- 1 Jah
- 2 Ei

33. Järgnevalt loe palun läbi väited ning kirjelda, kuivõrd need Sinu kohta kehtivad.

Märgi palun iga väite kohta, kuivõrd Sa sellega nõustud. Perekonna all palun mõttele oma bioloogiliste vanemate, õdede-vendade ning teiste sugulaste peale.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse

				nõus
1. Mul on lähedane inimene, kes on minu jaoks alati olemas	4	3	2	1
2. Mul on lähedane inimene, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	4	3	2	1
3. Mu perekond püüab mind kõiges aidata	4	3	2	1
4. Ma saan perekonnalt emotsionaalset tuge	4	3	2	1
5. Mu sõbrad üritavad igati mind abistada	4	3	2	1
6. Ma saan loota oma sõpradele kui mul halvasti läheb	4	3	2	1
7. Ma saan oma perekonnaga rääkida oma probleemidest	4	3	2	1
8. Minu perekond on valmis aitama mind otsuste tegemisel	4	3	2	1
9. Saan rääkida oma probleemidest oma sõpradega	4	3	2	1
10. Saan oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga	4	3	2	1
11. Mul on lastekodus lähedane täiskasvanud inimene, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	4	3	2	1
12. Mul on kerge inimestega tuttavaks saada	4	3	2	1
13. Ma olen avatud suhtleja	4	3	2	1
14. Saan üldiselt inimestega hästi läbi	4	3	2	1
15. Mul on lihtne inimestelt abi paluda	4	3	2	1

34. Kui Sul on mure, kes on esimene, kelle poole Sa oma murega pöördud? Soovi korral vali kuni kaks sobivat vastusvarianti (küsimus jätkub järgmisel lehel)

1. Isa/Ema
2. Võõrasisa /ema elukaaslane
3. Võõrasema / isa elukaaslane
4. Vanaema ja/või vanaisa
5. Õde/Vend
6. Sõber
7. Lastekodu kasvataja/ perevanem
8. Õpetaja
9. Sõbra ema ja/või sõbra isa
10. Treener või huviringi/hobi juhendaja
11. Mul ei ole sellist inimest
12. Otsin abi internetist
13. Mõni muu variant: _____

35. Kas Sul on olnud võimalik käia enamus huvialaringides või trennis, kus oled soovinud käia?

- 1 Jah, mul on olnud võimalus käia kõigis ringides ja trennides (kui valisid selle vastusvariandi, liigu küsimus 37 juurde)
- 2 Ei ole soovinud käia huvialaringides või trennis (kui valisid selle vastusvariandi, liigu küsimus 37 juurde)
- 3 Jah, olen saanud käia osades ringides ja trennides, milles olen tahtnud käia
- 4 Ei ole saanud käia üheski ringis ja trennis
- 5 Mõni muu põhjus, palun täpsusta:

36. Miks Sa ei ole saanud käia kõikides või ei ole saanud käia üheski ringis või trennis, kus oled soovinud käia? Võimalus valida mitu sobivat vastusvarianti

- 1 Neid trenne või huvialaringe, mis mind huvitavad, ei pakuta
 - 2 Rahalistel põhjustel pole saanud neis käia
 - 3 Logistilistel põhjustel (näiteks seetõttu, et ühistranspordi sõidugraafikud ei klapi trenni/ringi aegadega)
 - 4 Aja puudumise põhjustel
 - 5 Mõni muu põhjus, palun täpsusta:
-

Sinu nägemus oma tulevikust

37. Kas Sa käid praegu koolis?

- 1 Jah
- 2 Ei (*kui ei käi, jäta järgmine küsimus vahele ja vasta järgmisena küsimusele nr 39*)

38. Täpsusta palun, millises koolis käid? Palun märgi ka klass või eriala.

- 1 Üldhariduskoolis (ehk põhi- või keskkoolis või gümnaasiumis), _____ klassis
- 2 Kutsekeskkoolis, _____ erialal
- 3 Rakenduskõrgkoolis, _____ erialal
- 4 Kõrgkoolis, _____ erialal (*valisid selle vastusvariandi, vasta järgmisena küsimusele nr 41*)

39. Milline on kõrgeim haridustase, mille soovid omandada? Palun vali sobivaim variant.

- 1 Põhiharidus (9 klassi) (*kui valisid selle variandi, liigu küsimus 43 juurde*)
- 2 Keskkooli haridus (12 klassi) (*kui valisid selle variandi, liigu küsimus 43 juurde*)
- 3 Kutsekeskharidus
- 4 Rakenduskõrgharidus
- 5 Kõrgharidus

40. Kui Sa pole veel omandanud kõrgeimat soovitud haridustaset ja soovid edasi õppima minna, siis kas oled mõelnud ka edasise eriala ja kooli valikule?

- 1 Jah
- 2 Ei, peale selle haridustaseme lõpetamist ei soovi ma enam edasi õppima minna
- 3 Soovin edasi õppima minna, kuid pole veel mõelnud edasise eriala ja kooli valikule (*kui valisid selle vastusvariandi, jäta järgmine küsimus vahele ja vasta järgmisena küsimusele nr 42*)

41. Millised järgnevatest teguritest on Sinu jaoks olulised edasise eriala ja kooli valikul?

Märgi palun igale reale üks vastus. Kui Sa oled juba eriala valinud, siis palun märgi, mis oli valiku tegemisel oluline.

	Eelkõige see	Ka see	See mitte
a) Huvitav eriala	3	2	1
b) Kooli maine	3	2	1
c) Kooli asukoht	3	2	1
d) Tõenäosus tööd leida	3	2	1
e) Kooli kõrvalt tööl käimise võimalus	3	2	1
f) Tulevane palk	3	2	1
g) Tasuta õppimise võimalus	3	2	1
h) Hea sissesaamise tõenäosus	3	2	1
i) Akrediteeritud (ehk kvaliteedi osas hinnatud ja vastavuses Eesti Vabariigi seadustega) õppekava/koolitusloa olemasolu	3	2	1

j) Sobiva õppekeeleaeriala	3	2	1
k) Tugiteenuste olemasolu (nõustamine, erivajadustega õppijate tugiteenused)	3	2	1
l) Stipendiumi taotlemise võimalus	3	2	1
m) Ühiselamukoha saamise võimalus	3	2	1
n) Praktikavõimalused, mis tagaks hiljem sujuvama töölesaamise	3	2	1

42. Kas Sa oled teadlik SA Archimedese poolt pakutavast stipendiumist lastekodust (asenduskoduteenusel) või perekonnas hooldamisel (kasuperes) viibinud üliõpilastele kõrghariduse omandamiseks?

- 1 Jah, olen sellest stipendiumist ja selle taotlemise võimalustest teadlik
- 2 Olen teadlik, et selline võimalus on, kuid pole selle taotlemise võimalustega kursis
- 3 Olen sellest natukene kuulnud
- 4 Ei ole teadlik

43. Kas ja millised töö- või praktikakohad Sul on olnud? Kui Sul on olnud mitu erinevat töö või praktika kogemust, märgi palun kõik sobivad variandid

- 1 Mul ei ole töö- või praktikakohtasid olnud
- 2 Regulaarne täistööajaga töö- või praktikakoht (40 tundi nädalas)
- 3 Regulaarne osalise tööajaga töö- või praktikakoht (alla 40 tunni nädalas)
- 4 Olen teinud juhutöid koolivaheaegadel
- 5 Olen teinud juhutöid kooli kõrvalt
- 6 Olen töötanud õpingute käigus (nt praktika)
- 7 Mõni muu variant, palun täpsusta:

44. Kui Sa ei ole kunagi varem töötanud, kas Sa oled kunagi püüdnud tööd leida? (Kui Sa oled varem töötanud, jäta see küsimus vahele.)

- 1 Jah
- 2 Ei

45. Mõeldes viimasele 12 kuule, siis kas Sa oled vabatahtlikus tegevuses osalenud? Vabatahtliku tegevuse all mõeldakse oma aja, energia või oskuste pakkumist vabast tahtest ja rahalist tasu saamata peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks (kusjuures oma pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks).

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

Sinu teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest

46. Kuidas Sa üldiselt iseloomustad oma tervist? Su tervis on...

- 1 Väga hea
- 2 Hea
- 3 Rahuldav
- 4 Väga halb

47. Kas sulle on määratud puue?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

48. Kui sageli on Sul viimase kuue kuu jooksul esinenud alljärgnevaid kaebusi?

Palun kirjuta vastus igale reale

	Iga päev	Üle ühe korra nädalas	Iga nädal	Iga kuu	Harva või mitte kunagi
a. Peavalu	5	4	3	2	1
b. Kõhuvalu	5	4	3	2	1
c. Seljavalu	5	4	3	2	1
d. Nukrameelsus, kurbus	5	4	3	2	1
e. Ärritatud olek ja halb meeleolu	5	4	3	2	1
f. Närvilisus	5	4	3	2	1
g. Raskused uinumisel	5	4	3	2	1
h. Peapööritus või uimasus	5	4	3	2	1

49. Loe läbi allolevad väited ja märgi, kas need on sinu meelest tõesed või väärad?

	Tõene	Väär	Ei oska öelda
1. Minu vanuses ei pea tervisele tähelepanu pöörama	1	2	3
2. Minu tervist ei mõjuta mu igapäevased otsused	1	2	3
3. Kui teha midagi riskantset ja miskiit halba sellest ei juhtu, on järgmisel korral seda vähem riskantne teha	1	2	3

50. Kas Sa oled käinud perearsti juures?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

51. Kas Sa oled kunagi olnud seksuaalvahekorras ?

- 1 Jah
- 2 Ei ole (vasta järgmisena nr 54)

52. Palun märgi vanus, kui vana Sa olid esimese seksuaalvahekorra ajal?

_____ aastane

53. Kas Sina või Su partner kasutate vahekorras olles rasestumisvastaseid vahendeid?

- 1 Jah, alati
- 2 Jah, enamasti
- 3 Mõnikord
- 4 Ei kasuta

54. Milliseid rasestumisvastased vahendeid sa oskad nimetada?

55. Palun loe läbi allolevad väited ja märgi, kas need on sinu meelest tõesed või väärad?

	Tõene	Väär	Ei oska öelda
1 HIV ja AIDS on peamiselt vaid narkomaanide ja seksuaalvähemuste (geide ja lesbide) haigus	2	1	0
2 HIVi/AIDSi vältimiseks tuleb kasutada kondoomi	2	1	0
3 Igasugused rasestumisvastased vahendid (tabletid, plaastrid) aitavad vältida HIVi/AIDSi	2	1	0
4 HIVi võib nakatuda seksuaalvahekorra kaudu	2	1	0
5 HIV levib emalt lapsele raseduse, sünnituse ja rinnapiima kaudu	2	1	0
6 HIV levib ühist süstalt kasutades	2	1	0
7 HIV-nakkuse võib saada ühist tualetti kasutades või saunas käies	2	1	0
8 Menstruatsiooni ajal ei ole võimalik rasestuda	2	1	0
9 Esimeses vahekorras ei ole võimalik rasedaks jääda	2	1	0
10 HIV-i võib saada verdimevatelt putukatelt	2	1	0
11 Vahekorra katkestamise puhul (enne seemnepurset) HIV ei nakku	2	1	0

56. Kas ja kui sagedasti oled sa teinud järgmisi tegevusi?

	Iganädalasel t	Paar korda kuus	Olen proovinud	Kunagi, aga enam mitte	Mitte kunagi
1. Tarvitanud alkoholi	4	3	2	1	0
2. Teinud suitsu	4	3	2	1	0
3. Kasutanud narkootikume	4	3	2	1	0
4. Ennast vigastanud (nt löikunud)	4	3	2	1	0

Sinu osalemine otsuste tegemisel

57. Loe läbi väited ja märgi kuivõrd nõustud iga väitega. Tõmba sobiva vastuse numbrile ringi ümber.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Saan alati oma tahtmise	4	3	2	1
2. Perevanemad / kasvatajad ei sea mulle piiranguid või reegleid	4	3	2	1
3. Perevanemad / kasvatajad nõuavad, et ma kuulaks nende sõna vastu vaidlemata	4	3	2	1
4. Perevanemad / kasvatajad püüavad kontrollida kõike, mis ma teen	4	3	2	1
5. Perevanemad / kasvatajad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi	4	3	2	1
6. Perevanemad / kasvatajad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid	4	3	2	1
7. Mu perevanemad / kasvatajad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru	4	3	2	1
8. Olen tundnud, et mu perevanemad / kasvatajad nõuavad minult liiga palju	4	3	2	1
9. Perevanemad / kasvatajad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi jagades	4	3	2	1
10. Perevanemad / kasvatajad arutavad minuga läbi mind puudutavad tegemised	4	3	2	1
11. Perevanematel / kasvatajatel pole minu jaoks piisavalt aega	4	3	2	1

58. Kas oled tutvunud Sinu kohta koostatud juhtumiplaaniga? Juhtumiplaan on dokument, mille on kokku pannud elukohajärgne sotsiaaltöötaja ning mis kirjeldab, millist abi ja tuge noor vajab ning kuidas noort aidata.

- 1 Jah, olen selle täielikult läbi lugenud
- 2 Jah, olen selle osaliselt läbi lugenud
- 3 Jah, olen seda näinud, aga lugenud ei ole
- 4 Ei ole sellega tutvunud
- 5 Ma ei tea, mis see on

59. Kas Sul on olnud võimalus kaasa rääkida oma juhtumiplaani tegevuskava koostamises?

- 1 Jah, alati
- 2 Mõnikord
- 3 Ei
- 4 Ei oska öelda

Õigusteadlikkus

60. Kuidas Sulle tundub, kas järgnevad väited on Eesti seadustega kooskõlas ja tõesed või mitte?

	Tõene	Väär	Ei oska

			öölda
a. Töötutel ja kodututel inimestel on õigus tasuta esmaabile	1	2	3
b. Tööandja võib jätta inimese tööle võtmata, kui selgub et ta on lastekodust pärit	1	2	3
c. Arst võib patsiendile määratud diagnoosi avaldada patsiendi tööandjale	1	2	3
d. Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud	1	2	3
e. Riigiasutusel ja kohalikul omavalitsusel on kohustus vastata inimeste küsimustele	1	2	3
f. Eestis on olemas seadus, mis keelustab soo alusel ebavõrdse kohtlemise (diskrimineerimise)	1	2	3
g. Tööandja võib töökuulutuses märkida, millisest soost töötajat ta otsib.	1	2	3
h. Töövestlusel võib küsida kandidaadilt tema eraelu, näiteks abielustaatus ja lastesaamisplaanide kohta.	1	2	3
i. Tööandja tohib eelistada ilma lasteta töötajat, kui tema hinnangul saavad tööülesanded sel viisil paremini täidetud.	1	2	3
j. 16-aastane noor võib suitsetada või muid tubakatooteid tarvitada	1	2	3
k. Last on lubatud füüsiliselt karistada (vitsa anda, tutistada)	1	2	3
l. Tööandja võib palka maksta ka maksusid maksmata	1	2	3
m. Kui inimene on piisavalt kaua töötanud, on tal õigus saada koondamise korral rahalist hüvitist (töötuskindlustushüvitist), mis on 50% tema varasemast palgast	1	2	3

61. Kuivõrd Sa usaldad järgnevaid institutsioone ja isikuid?

	Usaldan täielikult	Pigem usaldan	Pigem usalda ei	Ei usalda üldse
a. Eesti Politseid	4	3	2	1
b. Eesti poliitikuid	4	3	2	1
c. Kohaliku omavalitsuse ametnikke	4	3	2	1
d. Ajakirjandust	4	3	2	1
e. Sotsiaaltöötajaid	4	3	2	1
f. Klassikaaslasi	4	3	2	1
g. Õpetajaid	4	3	2	1
h. Võõraid inimesi	4	3	2	1
i. Kasvatajaid/perevanemaid	4	3	2	1

62. Kas Sul on olemas järgnevad dokumendid? Palun märgi igale reale üks vastus

	Jah	Ei	Taotlemisel	Ei tea
1. ID kaart	1	2	3	4
2. Pass	1	2	3	4
3. Juhiload	1	2	3	4
4. Sünnitunnistus	1	2	3	4

63. Kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? Ära kirjuta asju, mis on juhtunud sinuga ammu. Mõtle viimase aasta peale (2015. aasta aprillist kuni praeguseni). Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pidevalt juhtub	Mõned korrad	Ühe korra	Ei ole juhtunud
1. Sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideid, telefoni)?	4	3	2	1
2. Sinult on viimase aasta jooksul midagi varastatud (nt raha, telefon, spordivarustus, jalgratas)	4	3	2	1
3. Keegi on sind nii kõvasti löönud või vigastanud nii, et sa vajasid arstiabi?	4	3	2	1
4. Sind on koolis kiusatud (narritud, alandatud, alavääristatud või kaaslaste poolt ignoreeritud)?	4	3	2	1
5. Sind on koolis kaaslaste poolt löödud?	4	3	2	1
6. Oled tundnud koolis, et õpetajad käituvad sinuga ebaõiglaselt (nt ei kohtle teiste lastega võrreldes õiglaselt, on pannud hindeid ebaõiglaselt)?	4	3	2	1
7. Sa oled puudunud koolist, sest kartsid teiste laste kiusamist?	4	3	2	1
8. Sa oled koolist puudunud, sest ei olnud soovi/motivatsiooni kooli minna?	4	3	2	1
9. Oled asenduskodus kaaslaste poolt kogunud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist?	4	3	2	1
10. Asenduskodu töötajad on kohelnud Sind ebavõrdselt või ebameeldivalt?	4	3	2	1
11. Sind on asenduskodus füüsiliselt karistatud	4	3	2	1
12. Oled asenduskodus kogunud füüsilist vägivalda?	4	3	2	1
13. Oled asenduskodus kogunud vaimset vägivalda?	4	3	2	1

64. Suur tänu, et vastasid eelnevatele küsimustele! Sinu arvamus on meile väga oluline!

Kas Sul on veel soovitusi või ettepanekuid, kuidas Sinu ellu astumist hõlpsamaks ja sujuvamaks muuta?

SUUR AITÄH!

12.6. Lisa: Venekeelne küsitlus asenduskodu noortele

Уважаемый респондент

Просим Тебя принять участие в исследовании, целью которого является получение общей информации о воспитанниках детских домов в возрасте от 16 до 24 лет, их жизненном опыте, учебе, трудовом опыте и планах на самостоятельную жизнь. Для получения адекватной картины о положении воспитанников детских домов нам нужна Твоя помощь. Поэтому мы просим Тебя заполнить представленную ниже анкету и ответить на вопросы.

Исследование является анонимным, и данные Тобой ответы невозможно связать с Твоим именем. Заполненную анкету просим вложить в конверт и запечатать его. Запечатанные конверты будут переданы непосредственно организаторам исследования, которые уничтожат анкеты после проведения соответствующего анализа. Поэтому ни одно постороннее лицо не сможет узнать ответы, данные респондентом. На основании результатов исследования будут составлены рекомендации для детских домов и государственных органов (министерства социальных дел) по упрощению и улучшению перехода молодежи, находящейся на внедомашней опеке, в самостоятельную жизнь.

В анкете имеются указания по ее заполнению и разъяснение вопросов. Для большинства вопросов даны варианты ответов. Тебе нужно просто обвести кружком цифру, расположенную перед соответствующим Твоему мнению вариантом ответа. Если ни один из предложенных вариантов Тебе не подходит, то просим написать правильный ответ в свободной форме. Если что-либо при заполнении анкеты окажется непонятным, просим обращаться к ассистенту исследования, который принес анкету. Он готов разъяснить Тебе суть анкетных вопросов для того, чтобы Ты смог затем выбрать подходящий для себя вариант ответа. Заполнение анкеты займет примерно 20-25 минут.

Исследование проводится Центром политических исследований PRAXIS по заказу Министерства социальных дел. Мы готовы ответить на появившиеся у Тебя вопросы, касающиеся исследования.

Благодарим Тебя за вклад, внесенный в наше исследование, и желаем всего самого наилучшего!

Лийна Осила, руководитель проекта
Тел: 640 8005
адрес электронной почты: liina.osila@praxis.ee
Центр политических исследований Praxis
Tornimäe 5, Tallinn

Общие вопросы

1. **Являешься ли ты представителем мужского или женского пола?** Обведи кружком цифру подходящего ответа.
 - 1 женского
 - 2 мужского

2. **Сколько тебе лет?** Укажи на линии свой возраст в годах цифрами.
_____ лет

3. **Национальность**
 - 1 эстонец
 - 2 русский
 - 3 другая _____ (пожалуйста, уточни какая)

4. **На каком языке ты обычно общаешься?**
 - 1 на эстонском
 - 2 на русском
 - 3 на другом _____ (пожалуйста, уточни на каком)

5. **Как долго ты находишься в нынешнем детском доме?**
_____ года/лет
 - 0 Меньше года
 - 99 Затрудняюсь ответить

6. **В скольких детских домах и/или приемных семьях ты успел(-а) побывать?**

7. **Пожалуйста, укажи, сколько лет своей жизни ты провел(-а):**
 - 1 У своих биологических (т.е. настоящих) родителей _____ лет
 - 2 У своих родственников _____ лет
 - 3 В детском доме _____ лет
 - 4 В приемной семье _____ лет
 - 5 В другом месте _____ (пожалуйста, уточни в каком)

8. **Проживаешь ли ты сейчас или проживал(-а) ли раньше в молодежном доме?**
(Под молодежным домом имеется в виду дом, предусмотренный для проживания молодежи, задачей которого является способствовать переходу молодежи к самостоятельной жизни.)
 - 1 да, проживаю сейчас
 - 2 да, проживал(-а) раньше
 - 3 не проживал(-а)

9. **Сколько детей или подростков живет с тобой в одном доме?**
_____ детей (укажи, пожалуйста, количество детей, не считая себя)

Готовность к самостоятельной жизни

10. Насколько важным ты считаешь условие, чтобы к моменту ухода из детского дома у тебя были ...

Отметь, пожалуйста, один вариант ответа в каждой строке

	Очень важно	Скорее важно	Скорее неважно	Неважно
6 Жилье	4	3	2	1
7 Работа	4	3	2	1
8 Спутник жизни	4	3	2	1
9 Максимально высокий уровень образования	4	3	2	1
10 Сбережения	4	3	2	1

11. Где ты хотел(-а) бы жить после вступления в самостоятельную жизнь?

Выбери, пожалуйста, один вариант ответа.

- 4 В том же городе или волости, в котором(-ой) находится детский дом
- 5 В том же городе или волости, в котором(-ой) я жил(-а) до ухода от биологических (настоящих) родителей
- 6 В городе или волости, в котором(-ой) можно найти работу
- 4 В городе или волости, в котором(-ой) живет мой любимый человек
- 5 Я хотел(-а) бы уехать из Эстонии
- 6 Пока затрудняюсь ответить
- 7 Другой вариант, пожалуйста, уточни какой:

12. Как ты считаешь, если бы тебе пришлось начать самостоятельную жизнь прямо сейчас, насколько хорошо ты справился(-ась) бы с вступлением в самостоятельную жизнь?

- 1 Очень хорошо
- 2 Скорее хорошо
- 3 Скорее плохо
- 4 Очень плохо

13. Представь, что ты должен(-на) начать жить самостоятельно прямо сейчас. Как ты считаешь, твоих знаний и опыта на данный момент достаточно для самостоятельной жизни?

Отметь, пожалуйста, один вариант, характеризующий уровень твоих знаний и опыта в каждой области.

	Вполне достаточно	Скорее достаточно	Скорее недостаточно	Совсем недостаточно
10 Поиск работы (например, поиск объявлений о работе, составление CV, прохождение собеседований при устройстве на работу).	4	3	2	1
11 Где найти информацию о том, о получении каких социальных услуг (например, консультации, жилищные услуги и пр.) и пособий ты можешь при необходимости ходатайствовать.	4	3	2	1
12 Обращение с деньгами, например, планирование расходов, накопление сбережений	4	3	2	1
	Вполне достаточно	Скорее достаточно	Скорее недостаточно	Совсем недостаточно
13 Как действовать при несчастном случае (например, при пожаре, вторжении в	4	3	2	1

твое жилье или болезни)				
14 Работы по дому (например, уборка)	4	3	2	1
15 Поиск жилья	4	3	2	1
16 Безопасный секс (как избежать заболеваний и нежелательной беременности)	4	3	2	1
17 Как можно отдать свой голос на местных выборах и выборах в парламент	4	3	2	1
18 Поиск информации о возможностях обучения и школах	4	3	2	1

14. Выполнял(-а) ли ты следующие работы по дому и как часто?

Отметь, пожалуйста, один вариант ответа в каждом ряду

	Часто	Иногда	Очень редко	Никогда
22. Готовил(-а) еду	4	3	2	1
23. Мыл(-а) посуду (вручную или в посудомоечной машине)	4	3	2	1
24. Стирал(-а) белье (вручную или в стиральной машине)	4	3	2	1
25. Гладил(-а) белье	4	3	2	1
26. Делал(-а) уборку	4	3	2	1
27. Присматривал(-а) за маленькими детьми	4	3	2	1
28. Покупал(-а) предметы домашнего обихода (туалетную бумагу, стиральный порошок или другие чистящие средства)	4	3	2	1
29. Покупал(-а) в магазине продукты, необходимые для приготовления еды	4	3	2	1
30. Принимал(-а) решения о том, что я сам(-а) и другие дети будем есть на ужин или обед	4	3	2	1
31. Мыл(-а) окна	4	3	2	1
32. Снимал(-а) показания счетчиков воды, газа или электричества	4	3	2	1
33. Пришивал(-а) пуговицы или выполнял(-а) другие простые работы по ремонту одежды	4	3	2	1
34. Менял(-а) электрические лампочки	4	3	2	1
35. Выносил(-а) мусор	4	3	2	1
36. Топил(-а) печь	4	3	2	1
37. Красил(-а) стены, окна, двери или пр.	4	3	2	1
38. Оклеивал(-а) стены обоями	4	3	2	1
39. Ликвидировал(-а) засоры в раковине, ванне или унитазе	4	3	2	1
40. Прибивал(-а) к стене полки, вешалки, зеркало и пр.	4	3	2	1
41. Собирал(-а) мебель	4	3	2	1
42. Колол(-а) дрова	4	3	2	1

15. Как ты считаешь, если бы тебе пришлось начать самостоятельную жизнь прямо сейчас, где бы ты смог(-ла) получить жилье?

- 1 Я бы получил(-а) жилье через местное самоуправление
- 2 Я бы снял(-а) жилье один(одна)
- 3 Я бы снял(-а) жилье с кем-нибудь вместе
- 4 Я бы купил(-а) жилье
- 5 Я бы устроился(-ась) жить у друзей или знакомых
- 6 Я бы устроился(-ась) жить у родственников
- 7 Я бы получил(-а) жилье через своих родителей или родственников

- 8 Затрудняюсь ответить
9 Другой вариант (пожалуйста, уточни какой):

16. Если бы ты вступил(-а) в самостоятельную жизнь, какой была бы минимальная нетто-зарплата, за которую ты согласился(-ась) работать? Нетто-зарплата – это зарплата, с которой вычтены налоги, т.е. сумма, которую ты получишь на руки после уплаты налогов. Обведи кружком цифру подходящего ответа.

- 10 200-400 евро
11 400-600 евро
12 600-800 евро
13 800-1000 евро
14 1000-1200 евро
15 1200-1500 евро
16 1500-1800 евро
17 1800-2000 евро
18 2000 и больше евро

17. Какая, по твоему мнению, сейчас приблизительная средняя месячная нетто-зарплата в Эстонии? Обведи кружком цифру подходящего ответа.

- 10 200-400 евро
11 400-600 евро
12 600-800 евро
13 800-1000 евро
14 1000-1200 евро
15 1200-1500 евро
16 1500-1800 евро
17 1800-2000 евро
18 2000 и больше евро

18. Как часто ты получаешь от детского дома деньги на карманные расходы?

- 5 Раз в неделю
6 Раз в месяц
7 Получаю деньги на карманные расходы нерегулярно
8 Получаю деньги на карманные расходы только за хорошее поведение и/или за успехи в учебе
5 Не получаю денег на карманные расходы (если ты не получаешь денег на карманные расходы, то ответь далее на вопрос № 20)
6 Я не получаю денег на карманные расходы, я получаю пенсию по случаю потери кормильца или иное пособие, которое использую на карманные расходы (ответь далее на вопрос № 20)
7 Другой вариант (пожалуйста, уточни какой):

19. Сколько денег ты, как правило, получаешь на карманные расходы в месяц?

В среднем _____ евро

20. Есть ли у тебя свой банковский счет?

- 1 Есть

- 2 Нет
- 3 Не знаю

21. Если тебе пришлось бы оплатить деньги на чей-то банковский счет или оплатить какой-то счет, то как бы ты поступил(-а)?

- 1 Я бы сделал(-а) перечисление в интернет-банке
- 2 Я бы отправился(-ась) в банковскую контору и сделал(-а) перечисление там
- 3 Оплатил(-а) бы счет в банкомате
- 4 Затрудняюсь ответить
- 5 Я не знаю, как следует поступать
- 6 Другой вариант _____ (уточни, какой)

22. Есть ли у тебя возможность пользоваться интернетом ежедневно?

- 4 Да, в том числе в свободное время в детском доме или в другом месте
- 5 Да, но только в школе
- 6 Нет, у меня нет возможности пользоваться интернетом ежедневно

23. Как часто ты обычно пользуешься компьютером, за исключением занятий в школе?

- 6 Каждый день, в среднем ... часов в день
- 7 Несколько дней в неделю, в среднем ... часов за раз
- 8 Реже одного раза в неделю
- 9 Я почти не пользуюсь компьютером вне школы
- 10 Я почти не пользуюсь компьютером ни в школе, ни в свободное время

24. Есть ли у тебя возможность пользоваться интернетом в детском доме / молодежном доме?

- 3 Да, я пользуюсь интернетом в основном через свой телефон
- 4 Да, я пользуюсь интернетом в основном через компьютер
- 3 Нет, у меня отсутствует возможность пользоваться интернетом

25. Знаешь или слышали(-а) ли ты что-либо о стартовом пособии для вступления в самостоятельную жизнь?

- 3. Да
- 4. Нет (если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то ответь далее на вопрос № 27)

26. Знаешь ли ты, какие условия должны быть выполнены для получения стартового пособия для вступления в самостоятельную жизнь?

- 4. Да
- 5. Не совсем уверен(-а)
- 6. Нет

27. Как бы ты использовал(-а) при вступлении в самостоятельную жизнь одноразовое стартовое пособие для вступления в самостоятельную жизнь (в 2016 году 383,6 евро)?

При желании можешь выбрать от **одного до трех** вариантов ответа

- 9. Арендовал(-а) бы себе жилье
- 10. Купил(-а) бы себе одежду
- 11. Приобрел(-а) бы мебель в свою новую квартиру
- 12. Потратил(-а) бы в основном на еду
- 13. Вложил(-а) бы в сбережения
- 14. Купил(-а) бы бытовую технику или телевизор в свое жилье (в котором начну самостоятельную жизнь)
- 15. Пока затрудняюсь ответить
- 16. Другой вариант ответа, пожалуйста, уточни какой:

Окружающие тебя люди и отношения

28. Общаешься ли ты с кем-либо из молодых людей, с которыми ты жил(-а) вместе в детском доме, и которые к настоящему моменту ушли из детского дома и вступили в самостоятельную жизнь?

- 1 Да, часто
- 2 Да, но редко
- 3 Нет

29. Какие у тебя отношения с указанными ниже людьми? Отметь, пожалуйста ответ в каждой строке.

	Очень хорошие	Довольно хорошие	Не хорошие и не плохие	Плохие	Отсутствуют (выбери этот вариант ответа, если ты не общаешься с этими людьми или они умерли)
13. Биологическая (настоящая) мать	5	4	3	2	1
14. Биологический (настоящий) отец	5	4	3	2	1
15. Родитель-воспитатель(-и)	5	4	3	2	1
16. Друзья	5	4	3	2	1
17. Товарищи по детскому дому	5	4	3	2	1
18. Одноклассники	5	4	3	2	1
19. Социальный работник / работник службы защиты ребенка	5	4	3	2	1
20. Классный руководитель или руководитель курса или преподаватель	5	4	3	2	1
21. Братья-сестры	5	4	3	2	1
22. Другие родственники	5	4	3	2	1
23. Родители друга(подруги) / друзей	5	4	3	2	1
24. Руководитель кружка по интересам или тренер	5	4	3	2	1

30. Как часто ты встречаешься с работником службы защиты ребенка или социальным работником, защищающим твои интересы?

- 1 Чаще 2 раз в год
- 2 В среднем 2 раза в год
- 3 Раз в год
- 4 Реже, чем 2 раза в год
- 5 Не встречался(-ась) ни разу

31. Подумай о своем друге или своих друзьях, с которым(-ми) ты проводишь большую часть своего свободного времени. Какие из указанных ниже утверждений характеризуют лучше всего твоего друга или твоих друзей?

	Часто	Иногда	Никогда или редко	Не знаю
10 Хорошо учится в школе	4	3	2	1
11 Курит	4	3	2	1

12 Употребляет алкоголь	4	3	2	1
13 Употребляет наркотики	4	3	2	1
14 Носит с собой оружие (например, нож)	4	3	2	1
15 Участвует в спортивных мероприятиях (например, в соревнованиях)	4	3	2	1
16 Посещает кружки по интересам или тренировки	4	3	2	1
17 Имеет хорошие отношения со своими родителями	4	3	2	1
18 Помогает людям, нуждающимся в помощи, предупредительный	4	3	2	1

32. Есть ли у тебя близкие друзья?

- 1 Есть
2 Нет

33. Прочитай следующие утверждения и опиши, насколько они относятся к тебе.

Отметь, пожалуйста, насколько ты согласен(-а) с каждым из утверждений. Под семьей подразумеваются твои биологические родители, братья и сестры, и другие родственники.

	Полностью согласен (-а)	Скорее согласен (-а)	Скорее не согласен (-а)	Совсем не согласен (-а)
16. У меня есть близкий человек, который при необходимости всегда будет рядом со мной	4	3	2	1
17. У меня есть близкий человек, с которым я могу поделиться и радостью, и горем	4	3	2	1
18. Моя семья старается помочь мне во всем	4	3	2	1
19. Я получаю от своей семьи эмоциональную поддержку	4	3	2	1
20. Мои друзья всегда стараются мне помочь	4	3	2	1
21. Я могу положиться на своих друзей, если у меня возникнут какие-то проблемы	4	3	2	1
22. Я могу рассказать своей семье о своих проблемах	4	3	2	1
23. Моя семья готова мне помочь при принятии решений	4	3	2	1
24. Я могу обсудить свои проблемы со своими друзьями	4	3	2	1
25. Я могу обсудить свои проблемы с работником службы защиты ребенка или социальным работником из местного самоуправления	4	3	2	1
26. У меня в детском доме есть близкий взрослый человек, с которым я могу поделиться своей радостью или рассказать о своих проблемах	4	3	2	1
27. Я легко знакоюсь с людьми	4	3	2	1
28. Я открытый и общительный человек	4	3	2	1
29. В общем, у меня хорошие отношения с людьми	4	3	2	1
30. Мне легко попросить людей о помощи	4	3	2	1

34. К кому ты в первую очередь обращаешься, когда у тебя возникают проблемы? При

желании выбери **не более двух** подходящих вариантов ответа

14. Отец / мать
15. Отчим / спутник жизни матери

16. Мачеха / спутница жизни отца
17. Бабушка и/или дедушка
18. Сестра / брат
19. Друг(подруга)
20. Воспитатель / родитель детского дома
21. Учитель
22. Мать друга(подруги) и/или отец друга(подруги)
23. Тренер или руководитель кружка по интересам / увлечениям
24. У меня нет такого человека
25. Ищу помощи в интернете
26. Другой вариант: _____

35. Была ли у тебя возможность посещать большинство кружков по интересам или тренировок, которые ты сам(-а) хотел(-а) посещать?

- 6 Да, у меня была возможность посещать все кружки и тренировки (если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то переходи к вопросу № 37)
- 7 Я не хотел(-а) посещать кружки по интересам или тренировки (если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то переходи к вопросу № 37)
- 8 Да, я мог(-ла) посещать некоторые кружки и тренировки, которые я сам(-а) хотел(-а) посещать
- 9 Я не мог(-ла) посещать ни одного кружка и ни одной тренировки
- 10 Какая-то другая причина, пожалуйста, уточни какая:

36. Почему ты не мог(-ла) посещать ни одного кружка или ни одной тренировки, которые ты сам(-а) хотел(-ла) посещать? Возможность выбрать **несколько подходящих вариантов** ответа

- 1 Тех тренировок или кружков по интересам, которые интересовали меня, не предлагалось
- 2 Я не мог(-ла) посещать их из-за проблем с деньгами
- 3 По логистическим причинам (например, потому, что графики общественного транспорта не совпадали со временем тренировки / работы кружка по интересам)
- 4 Из-за отсутствия времени
- 5 Какая-то другая причина, пожалуйста, уточни какая:

Твое видение о собственном будущем

37. Учишься ли ты сейчас в школе?

- 3 Да
- 4 Нет (если ты не учишься в школе, то пропусти следующий вопрос и ответь далее на вопрос № 39)

38. Пожалуйста, уточни, в какой школе ты учишься? Пожалуйста, отметь также класс или специальность.

- 5 В общеобразовательной школе (т.е. в основной или средней школе или гимназии), в _____ классе
- 6 В профессиональном среднем учебном заведении по специальности

- 7 В прикладном высшем учебном заведении по специальности
- 8 В высшем учебном заведении по специальности
_____ (если ты выбрал(-а)
этот вариант ответа, то ответь далее на вопрос № 41)

39. Какой максимальный уровень образования ты хочешь получить? Пожалуйста, выбери подходящий вариант.

- 5 Основное образование (9 классов) (если ты выбрал(-а) этот вариант, то переходи к вопросу № 43)
- 6 Среднее образование (12 классов) (если ты выбрал(-а) этот вариант, то переходи к вопросу № 43)
- 7 Среднее специальное образование
- 8 Прикладное высшее образование
- 5 Высшее образование

40. Если ты еще не получил(-а) максимального уровня желаемого образования и хочешь продолжать учебу, то думал(-а) ли ты о выборе дальнейшей специальности или учебного заведения?

- 4 Да
- 5 Нет, после завершения этого уровня образования я не хочу продолжать учебу.
- 6 Я хочу продолжить учебу, но я еще не думал(-а) о выборе будущей специальности или учебного заведения (если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то пропусти следующий вопрос и ответь далее на вопрос № 42)

41. Какие из следующих факторов важны для тебя при выборе специальности и учебного заведения?

Отметь, пожалуйста, один вариант ответа в каждой строке. Если ты уже выбрал(-а) специальность, то отметь, пожалуйста, что было важно для тебя при осуществлении выбора.

	Имело перво- очередное значение	Тоже имело значение	Это не имело значения
o) Интересная специальность	3	2	1
p) Репутация учебного заведения	3	2	1
q) Место расположения учебного заведения	3	2	1
r) Возможности найти работу	3	2	1
s) Возможность работать параллельно с обучением	3	2	1
t) Будущая заработная плата	3	2	1
u) Возможность бесплатного обучения	3	2	1
v) Высокая вероятность поступить	3	2	1
w) Наличие аккредитованной (т.е. признанной с точки зрения качества и соответствия законам Эстонской Республики) учебной программы/лицензии на обучение	3	2	1
x) Язык обучения на специальности	3	2	1
y) Наличие вспомогательных услуг (консультирование, вспомогательные услуги для учащихся с особыми потребностями)	3	2	1
z) Возможность получения стипендии	3	2	1
aa) Возможность получения места в общежитии	3	2	1
bb) Возможность прохождения практики, что способствовало бы получению рабочего места в	3	2	1

будущем			
---------	--	--	--

42. Знаешь ли ты о предлагаемой фондом Archimedes стипендии для студентов-воспитанников детских домов или приемных семей, обучающихся в высших учебных заведениях?

- 5 Да, я знаю об этой стипендии и порядке ее ходатайствования.
- 6 Я знаю, что есть такая стипендия, но я не в курсе возможностей ее ходатайствования.
- 7 Я что-то слышал(-а) об этом
- 8 Не знаю

43. Ходил(-а) ли ты когда-нибудь на работу или трудовую практику? Если у тебя есть опыт работы или трудовой практики, полученный в **нескольких местах**, то отметь, пожалуйста, **все подходящие варианты**.

- 1 У меня не было опыта работы или трудовой практики
- 2 Регулярное место работы или трудовой практики с полным рабочим временем (40 часов в неделю)
- 3 Регулярное место работы или трудовой практики с неполным рабочим временем (меньше 40 часов в неделю)
- 4 Я выполнял(-а) случайные работы во время школьных каникул
- 5 Я выполнял(-а) случайные работы параллельно с учебой в школе
- 6 Я работал(-а) во время учебы (например, практика)
- 7 Другой вариант, пожалуйста, уточни какой:

44. Работал(-а) ли ты когда-нибудь? Пытался(-ась) ли ты когда-нибудь найти работу? (Если ты раньше работал(-а), то пропусти этот вопрос)

- 1 Да
- 2 Нет

45. Участвовал(-а) ли ты в течение последних 12 месяцев в волонтерской деятельности? Под волонтерской деятельностью понимается предложение своего времени, энергии, или навыков добровольно на благо широкой общественности без расчета на денежное вознаграждение (при чем оказание помощи членам своей семьи не считается волонтерской деятельностью).

- 4 Да
- 5 Нет
- 6 Затрудняюсь ответить

Твои знания о поведении в вопросах здоровья или о сексуальном поведении

46. Как ты в целом можешь охарактеризовать состояние своего здоровья? Твое здоровье ...

- 5 Очень хорошее
- 6 Хорошее
- 7 Удовлетворительное
- 8 Очень плохое

47. У тебя есть инвалидность?

- 4 Да
- 5 Нет
- 6 Затрудняюсь ответить

48. Как часто за последние шесть месяцев у тебя наблюдались следующие жалобы?

Отметь, пожалуйста ответ в каждой строке.

	Каждый день	Больше одного раза в неделю	Каждую неделю	Каждый месяц	Редко или никогда
i. Головная боль	5	4	3	2	1
j. Боль в животе	5	4	3	2	1
k. Боль в спине	5	4	3	2	1
l. Уныние, печаль	5	4	3	2	1
m. Раздражительность, плохое настроение	5	4	3	2	1
n. Нервозность	5	4	3	2	1
o. Проблемы с засыпанием	5	4	3	2	1
p. Головокружение или сонливость	5	4	3	2	1

49. Прочитай представленные ниже утверждения и отметь, являются ли они, по-твоему, верными или неверными?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
1. В моем возрасте не нужно обращать внимание на здоровье	1	2	3
2. Мои повседневные решения не оказывают влияния на мое здоровье	1	2	3
3. Если делать что-нибудь рискованное, и ничего плохого не случается, то следующий раз, делая это же, риск будет меньше	1	2	3

50. Обращался(-ась) ли ты к семейному врачу?

- 4 Да
- 5 Нет
- 6 Затрудняюсь ответить

51. Были ли у тебя половые контакты?

- 1 Да
- 2 Нет (ответь далее на вопрос № 54)

52. Отметь, пожалуйста, в каком возрасте ты впервые вступил(-а) в половой контакт?

в возрасте _____ лет

53. Используешь ли ты или твой партнер во время полового акта противозачаточные средства?

- 5 Да, всегда
- 6 Да, в большинстве случаев
- 7 Иногда
- 8 Нет, не использую

54. Укажи, какие противозачаточные средства ты знаешь

55. Прочитай представленные ниже утверждения и отметь, являются ли они, по-твоему, верными или неверными?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
12 ВИЧ и СПИД – это заболевания, которыми в основном страдают наркоманы и представители сексуальных меньшинств (мужчины, имеющие секс с мужчинами, и женщины, имеющие секс с женщинами)	2	1	0
13 Для предотвращения ВИЧ/СПИД нужно пользоваться презервативами	2	1	0
14 Любые противозачаточные средства (таблетки, пластыри) помогут предотвратить ВИЧ/СПИД	2	1	0
15 ВИЧ-инфекцией можно заразиться через половой контакт	2	1	0
16 ВИЧ-инфекция передается от матери ребенку во время беременности, родов и кормления грудью	2	1	0
17 ВИЧ-инфекция передается при использовании общих шприцев	2	1	0
18 ВИЧ-инфекцию можно получить при использовании общего туалета или бани	2	1	0
19 Во время менструации невозможно забеременеть	2	1	0
20 Во время первого полового акта невозможно забеременеть	2	1	0
21 ВИЧ-инфекция распространяется через укусы насекомых	2	1	0
22 ВИЧ-инфекция не передается в случае прерывания полового акта (до эякуляции)	2	1	0

56. Занимался(-ась) ли ты следующим и как часто?

	Каждую неделю	Пару раз в месяц	Пробовал (-а)	Когда-то раньше, но не сейчас	Никогда
5. Употреблял(-а) алкоголь	4	3	2	1	0
6. Курил(-а)	4	3	2	1	0
7. Употреблял(-а) наркотики	4	3	2	1	0
8. Наносил(-а) себе телесные повреждения (например, порезы)	4	3	2	1	0

Твое участие в принятии решений

57. Прочитай утверждения и отметь, насколько ты согласен(-а) с ними. Обведи кружком цифру подходящего ответа.

	Полностью согласен (-а)	Скорее согласен (-а)	Скорее не согласен (-а)	Совсем не согласен (-а)
12. Я всегда добиваюсь того, чего хочу	4	3	2	1
13. Родители детского дома / воспитатели не устанавливают для меня ограничений или правил	4	3	2	1
14. Родители детского дома / воспитатели требуют, чтобы я слушался(-ась) их беспрекословно	4	3	2	1
15. Родители детского дома / воспитатели стараются проверять все, что я делаю	4	3	2	1
16. Родители детского дома / воспитатели разъясняют мне свои требования и обосновывают их	4	3	2	1
17. Родители детского дома / воспитатели хорошо относятся к принятию мною самостоятельных решений	4	3	2	1
18. Родители детского дома / воспитатели считают, что со мной нет смысла разговаривать потому, что я все равно ничего не понимаю	4	3	2	1
19. Я чувствовал(-а), что родители детского дома / воспитатели требуют от меня слишком много	4	3	2	1
20. Родители детского дома / воспитатели общаются со мной только в форме приказов и распоряжений	4	3	2	1
21. Родители детского дома / воспитатели обсуждают со мной темы, которые касаются меня	4	3	2	1
22. У родителей детского дома / воспитателей не хватает на меня времени	4	3	2	1

58. Ознакомился(-ась) ли ты со своим ситуационным планом? *Ситуационный план – это документ, составленный социальным работником местного самоуправления, описывающий в какой помощи и поддержке молодой человек нуждается, и как ему помочь.*

- 1 Да, я с ним ознакомился(-ась) полностью
- 2 Да, я с ним ознакомился(-ась) частично
- 3 Да, я его видел(-а), но не читал(-а)
- 4 Я не ознакомился(-ась) с ним
- 5 Я не знаю, что это такое

59. Была ли у тебя возможность участвовать в составлении плана действий своего ситуационного плана?

- 1 Да, всегда
- 2 Иногда
- 3 Нет
- 4 Затрудняюсь ответить

Правовая осведомленность

60. Как тебе кажется, соответствуют ли следующие утверждения законам Эстонии и являются ли они верными или неверными?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
n. У безработных и бездомных есть право на бесплатную первую медицинскую помощь	1	2	3
o. Работодатель может не принять человека на работу, если выяснится, что он воспитанник детского дома	1	2	3
p. Врач может огласить поставленный пациенту диагноз работодателю пациента	1	2	3
q. В Эстонии в суд могут обращаться только граждане Эстонии	1	2	3
r. Государственные учреждения и органы местного самоуправления обязаны отвечать на вопросы и запросы людей	1	2	3
s. В Эстонии есть закон, запрещающий неравное обращение по гендерному признаку (дискриминация)	1	2	3
t. Работодатель вправе указать в объявлении о трудоустройстве, какого пола работника он ищет	1	2	3
u. На собеседовании при трудоустройстве соискателю работы можно задавать вопросы о его личной жизни, например, о семейном положении и планах рождения детей	1	2	3
v. Работодатель вправе отдать предпочтение бездетному работнику, если в таком случае, согласно его оценке, трудовые задания будут выполнены лучше	1	2	3
w. 16-летний подросток может курить или употреблять иные табачные изделия	1	2	3
x. Ребенка разрешается физически наказывать (пороть, таскать за волосы)	1	2	3
y. Работодатель может платить зарплату и не платить налоги	1	2	3
z. Если человек проработал достаточно долго, у него есть право получить в случае сокращения компенсацию (страхование от безработицы) в размере 50% от его последней зарплаты	1	2	3

61. Насколько ты доверяешь следующим организациям и лицам?

	Полностью доверяю	Скорее доверяю	Скорее не доверяю	Совсем не доверяю
j. Эстонская полиция	4	3	2	1

k. Эстонские политики	4	3	2	1
l. Чиновники местных органов самоуправления	4	3	2	1
m. Средства массовой информации	4	3	2	1
n. Социальные работники	4	3	2	1
o. Одноклассники	4	3	2	1
p. Учителя	4	3	2	1
q. Посторонние люди	4	3	2	1
r. Воспитатели / родители детского дома	4	3	2	1

62. Имеются ли у тебя следующие документы? Отметь, пожалуйста, один вариант ответа в каждой строке

	Да	Нет	В процессе ходатайства	Не знаю
5. ID-карта	1	2	3	4
6. Паспорт	1	2	3	4
7. Водительские права	1	2	3	4
8. Свидетельство о рождении	1	2	3	4

63. Случались ли с тобой в течение последнего года (12 месяцев) перечисленные ниже события? Не указывай событий, которые произошли с тобой давно. Подумай о последнем годе (с апреля 2015 года до настоящего момента). Обведи кружком цифру подходящего ответа.

	Постоянно случается	Несколько раз	Один раз	Не случалось
14. У тебя требовали под угрозой применения насилия деньги или другие вещи (например, часы, одежду, телефон)	4	3	2	1
15. У тебя в течение последнего года что-нибудь украли (например, деньги, телефон, спортивный инвентарь, велосипед)	4	3	2	1
16. Кто-то сильно избил тебя или нанес такие повреждения, что тебе потребовалась медицинская помощь	4	3	2	1
17. Тебя подвергали в школе травле (дразнили, оскорбляли, принижали или игнорировали)	4	3	2	1
18. Твои школьные товарищи били тебя	4	3	2	1
19. Ты чувствовал(-а) в школе, что учителя несправедливы по отношению к тебе (например, не относятся к тебе так, как к другим ученикам, занижают оценки)	4	3	2	1
20. Ты пропускал(-а) школьные занятия потому, что боялся(-ась) травли со стороны других детей	4	3	2	1
21. Ты пропускал(-а) школьные занятия потому, что у тебя не было желания/мотивации посещать школу	4	3	2	1
22. Ты чувствовал(-а) в детском доме неравное или неприятное отношение к себе со стороны своих товарищей	4	3	2	1
23. Работники детского дома подвергали тебя неравному или неприятному обращению	4	3	2	1
24. Ты подвергался(-ась) в детском доме физическим наказаниям	4	3	2	1
25. Ты чувствовал(-ла) в детском доме физическое насилие	4	3	2	1
26. Ты чувствовал(-ла) в детском доме психологическое насилие	4	3	2	1

64. Огромное спасибо за ответы на вопросы! Твое мнение является для нас очень важным!

Есть ли у тебя еще какие-нибудь пожелания или предложения относительно того, как можно облегчить и упростить твое вступление в самостоятельную жизнь?

ОГРОМНОЕ СПАСИБО!

12.7. Lisa: Eestikeelne küsitlus perekonnas hooldamisel olevatele noortele

Lugupeetud vastaja,

Palume Sul osaleda uuringus, mille eesmärk on saada ülevaade kasuperes kasvanud noorte erinevatest kogemustest, õpingutest ja töökogemusest ning iseseisvumisplaanidest. Selleks, et saada ülevaadet kasuperes kasvanud noorte olukorrast, vajame Sinu abi ning palume Sul täita allolev ankeet ehk küsimustik.

Uuring on anonüümne ja Sinu antud vastuseid ei ole võimalik kokku viia Sinu nimega. Kui Sa mingil põhjusel ei jõua koheselt kogu küsitlusele vastata, võid küsitluse ka pooleli jätta ning vastata hiljem edasi. Uuringu tulemuste põhjal valmivad soovitusel riigile (sotsiaalministeeriumile), kuidas kasuperes kasvanud noorte ellu astumist paremaks ja sujuvamaks muuta.

Enamus küsimuse järel on näpunäited, mis selgitavad, kuidas küsimusele vastata. Enamike küsimuste puhul on olemas vastusevariandid ning Sul tuleb leida endale nende seast sobiv vastusvariant. Kui ükski pakutud variantidest ei sobi, palume õige vastus vabas vormis juurde kirjutada. Kui midagi jääb segaseks, võid kirjutada e-maili aadressile pirjo.turk@praxis.ee või liina.osila@praxis.ee ning küsida nõu. Ankeedi täitmiseks kulub 25-30 minutit.

Uuringu viib läbi Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, selle on tellinud Sotsiaalministeerium. Kui Sul on rohkem küsimusi uuringu kohta, oleme valmis Sinu küsimustele vastama.

Täname väga Sinu panuse eest ning soovime kõike head!

Liina Osila, projektijuht

Tel: 640 8005

e-mail: liina.osila@praxis.ee

Poliitikauuringute keskus Praxis

Tornimäe 5, Tallinn

Tausta küsimused

1. **Kas sa oled meessoost või naissoost?** Vali rippmenüüst sobiv vastus.
 - 1 naissoost
 - 2 meessoost

2. **Kui vana sa oled?** Kirjuta numbriga joonele enda vanus aastates.
 _____ aastat

3. **Rahvus**
 - 1 eestlane
 - 2 venelane
 - 3 muu _____ (palun täpsusta)

4. **Mis keeles sa kõige rohkem igapäevaselt suhtled?**
 - 1 eesti keel
 - 2 vene keel
 - 3 muu _____ (palun täpsusta)

5. **Kui kaua Sa ligikaudu oled elanud perekonnas, kus sa praegu elad?**
 - 0 Alla aasta
 - 99 Ei oska öelda
 Palun märgi järgmisele reale kui mitu aastat

6. **Mitmes lastekodus (asenduskodus) ja/või kasuperes oled elanud? Palun märgi vastus numbrina ja kui sa pole elanud lastekodus või see on esimene kasupere, kus sa elad, palun märgi vastuseks 0.**
 - Olen enne elanud nii mitmes lastekodus:
 - Olen enne elanud nii mitmes kasuperes:

7. **Palun märgi, mitu aastat oma elust oled sa elanud järgmistes kohtades. Märgi igale reale vastus aastates ja kui sa pole näiteks lastekodus (või mõnes muus nimetatud kohas) elanud, palun märgi 0.**
 - 1 Bioloogiliste (ehk päris) vanemate juures
 - 2 Sugulaste juures
 - 3 Lastekodus (asenduskodus)
 - 4 Kasuperes
 - 5 Mujal _____ (palun täpsusta)

Valmisolek iseseisvaks eluks

8. **Kui oluline on Sinu jaoks see, et perekonnast lahkumise ajaks on Sul olemas...**

	Väga oluline	Pigem oluline	Pigem ei ole oluline	Ei ole oluline
a. Eluase	4	3	2	1
b. Töökoht	4	3	2	1
c. Elukaaslane	4	3	2	1
d. Kõrgeim soovitud haridustase	4	3	2	1
e. Säästud	4	3	2	1

9. **Kui iseseisvud ja asud omaette elama, siis kuhu Sa sooviksid elama minna?**

Palun vali üks vastusvariant.

- 7 Samasse linna või valda, kus mu kasupere elab
- 8 Sellesse linna või valda, kus elasin enne bioloogiliste vanemate juurest lahkumist
- 9 Linna või valda, kus on võimalused tööd leida
- 10 Linna või valda, kus saan soovitud haridust omandada
- 5 Linna või valda, kus mu tüdruk- või poissõber elab
- 6 Tahaksin üldse Eestist ära minna
- 7 Ei oska veel öelda
- 8 Mõni muu variant, palun täpsusta:

10. Kui Sa peaksid praegu iseseisvat elu alustama, mis Sa arvad, kui hästi Sa iseseisva elu alustamisega toime tuleksid?

- 1 Väga hästi
- 2 Pigem hästi
- 3 Pigem halvasti
- 4 Väga halvasti

11. Palun kujuta ette, et Sa peaksid praegu alustama iseseisvat elu. Mis Sa arvad, kas Su teadmised ja oskused on omal käel hakkama saamiseks piisavad?

Palun märgi iga valdkonna kohta, kui piisavad on Su teadmised ja oskused.

	Täiesti piisavad	Pigem piisavad	Pigem ei ole piisavad	Ei ole üldse piisavad
1. Töö otsimine (nt. töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine)	4	3	2	1
2. Kust leida infot selle kohta, milliseid sotsiaalteenuseid (nt nõustamine, eluasemeteenus jne) ja sotsiaaltoetusi on võimalik vajadusel taotleda	4	3	2	1
3. Rahaga ümberkäimine, nt kulutuste planeerimine, säästude kogumine	4	3	2	1
4. Kuidas toimida õnnetusjuhtumi korral (nt tulekahju, sissetungi või tervisehäda korral)	4	3	2	1
5. Majapidamistööd (nt. koristamine, pesu pesemine)	4	3	2	1
6. Eluaseme leidmine	4	3	2	1
7. Eluaseme kulude arvestamine ja nende eest tasumine (nt. elektri või veemõõtja näitude edastamine ja arvete maksmine)	4	3	2	1
8. Turvaseks (kuidas vältida haiguseid ja soovimatut rasedust)	4	3	2	1
9. Kuidas saad kohalikel ja riigikogu valimistel oma hääle anda	4	3	2	1
10. Info leidmine õppimisvõimaluste ja koolide kohta	4	3	2	1

12. Mis Sa arvad, kui Sa praegu iseseisvat elu alustaksid, kust Sa saaksid omale eluaseme? Vali sobivaim variant

- 1 Saaksin eluaseme kohaliku omavalitsuse kaudu
 - 2 Üüraksin eluaseme üksinda
 - 3 Üüraksin eluaseme kellegagi koos
 - 4 Ostaksin eluaseme
 - 5 Läheksin sõprade või tuttavate juurde elama
 - 6 Läheksin sugulaste juurde elama
 - 7 Saaksin eluaseme oma päritolu vanemate või sugulaste kaudu
 - 8 Saaksin eluaseme oma kasupere kaudu
 - 9 Ei tea
 - 10 Muu (palun täpsusta):
-
-

13. Kas ja kui sageli Sa oled teinud järgmiseid koduseid töid?

Palun märgi igale reale üks vastusvariant

	Sageli	Mõnikord	Väga harva	Mitte kunagi
1. Teinud sooja sööki	4	3	2	1
2. Pesnud nõusid (käsitsi või masinaga)	4	3	2	1
3. Pesnud pesu (käsitsi või masinaga)	4	3	2	1
4. Triikinud pesu	4	3	2	1
5. Koristanud tube	4	3	2	1
6. Hoidnud väiksemaid lapsi	4	3	2	1
7. Ostnud majapidamistarbeid (wc paberit, pesupulbrit või muid puhastusvahendeid)	4	3	2	1
8. Ostnud poest söögi tegemiseks vajalikke toiduaineid	4	3	2	1
9. Otsustanud, mida Sina ja teised lapsed õhtuks või lõunaks sööte	4	3	2	1
10. Pesnud aknaid	4	3	2	1
11. Vaadanud vee-, gaasi- või elektrimõõtjast näitu	4	3	2	1
12. Õmmelnud riistele nõõpe või teinud teisi lihtsamaid parandusi	4	3	2	1
13. Vahetanud elektripirni	4	3	2	1
14. Viinud prügi välja	4	3	2	1
15. Kütanud ahju või kaminat	4	3	2	1
16. Värvinud seinu, aknaid, uksi või muud	4	3	2	1
17. Pannud tapeeti seina	4	3	2	1
18. Likvideerinud ummistust kraanikaasis, vannis või wc potis	4	3	2	1
19. Kinnitanud seina riulit, nagit, peeglit vms.	4	3	2	1
20. Pannud mööblit kokku	4	3	2	1
21. Lõhkunud puid	4	3	2	1

14. Kui Sa alustaksid iseseisvat elu, milline oleks madalaim netopalk, mille eest oleksid valmis tööle asuma? Netopalk on palk, millest on maksud maha arvestatud ehk rahasumma, mille saad enda kätte. Vali rippmenüüst sobiv vastusvariant.

- 1 200-400 eurot
- 2 400-600 eurot
- 3 600-800 eurot
- 4 800-1000 eurot

- 5 1000-1200 eurot
- 6 1200-1500 eurot
- 7 1500- 1800 eurot
- 8 1800-2000 eurot
- 9 2000 ja enam eurot

15. Kui suur on Sinu meelest ligikaudselt praegu Eesti keskmine netokuupalk? Vali rippmenüüst sobiv vastusvariant.

- 1 200-400 eurot
- 2 400-600 eurot
- 3 600-800 eurot
- 4 800-1000 eurot
- 5 1000-1200 eurot
- 6 1200-1500 eurot
- 7 1500- 1800 eurot
- 8 1800-2000 eurot
- 9 2000 ja enam eurot

16. Kui tihti Sa saad taskuraha?

- 1 Kord nädalas
 - 2 Kord kuus
 - 3 Taskuraha saamine pole regulaarne
 - 4 Saan taskuraha vaid hea käitumise ja/või heade õpitulemuste puhul
 - 5 Ei saa taskuraha (*vasta järgmisena küsimusele nr 18*)
 - 6 Ei saa taskuraha, saan toitjakaotuspensioni või muud toetust, mida kasutan taskurahana (*vasta järgmisena küsimusele nr 18*)
 - 7 Mõni muu variant (palun täpsusta):
-

17. Kui palju taskuraha Sa tavaliselt ühes kuus saad? Kirjuta järgmisele väljale, kui mitu eurot sa keskmiselt kuus taskuraha saad.

18. Kas Sul on oma pangakonto?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei tea

19. Kui Sul oleks vaja kellegi arvele raha maksta või mõni arve maksta, kuidas tegutseksid?

- 1 Teeksin internetipangas ülekande
- 2 Läheksin pangakontorisse ja teeksin ülekande
- 3 Makseautomaadis
- 4 Ei oska öelda
- 5 Ei tea, kuidas peaksin tegutsema
- 6 Muu _____ (palun täpsusta)

20. Kas sul on igapäevaselt võimalik arvutit kasutada?

- 1 Jah, sealhulgas ka vabal ajal kodus või mujal
- 2 Jah, aga ainult koolis (*kui valisid selle vastusvariandi, vasta järgmisena küsimusele 22*)
- 3 Ei, mul pole võimalik igapäevaselt arvutit kasutada

21. Kui tihti sa tavaliselt arvutit kasutad koolitundidest väljaspool?

- 1 Iga päev, keskmiselt
- 2 Mõni päev nädalas, keskmiselt

- 3 Harvem kui kord nädalas
- 4 Ma ei kasuta peaaegu üldse arvutit koolitundide väliselt
- 5 Ma ei kasuta arvutit peaaegu üldse ei koolis ega vabal ajal

22. Kas kodus, kus sa praegu elad, on Sul interneti kasutamise võimalus?

- 1 Jah, kasutan internetti peamiselt oma telefoni kaudu
- 2 Jah, kasutan internetti peamiselt arvuti kaudu
- 3 Ei, mul puudub interneti kasutamise võimalus

23. Kas oled teadlik või oled kuulnud, mis on elluastumistoetus?

- 1 Jah
- 2 Ei (*kui valisid selle vastusvariandi, jäta järgmine küsimus vahele ja liigu küsimuseni nr 25*)

24. Oled sa teadlik, millised tingimused peavad olema täidetud, et taotleda elluastumistoetust?

- 1 Jah
- 2 Päris kindel ei ole
- 3 Ei

25. Kuidas kasutaksid iseseisvasse ellu astudes ühekordset elluastumistoetust (383,6 eurot 2016 aastal)? Soovi korral võid valida kuni kolm vastusvarianti

- 1 Üüriksin endale eluaseme selle eest
- 2 Ostaksin endale riideid
- 3 Hangiksin mööblit enda uude koju
- 4 Ostaksin peamiselt süüa
- 5 Paneksin säästudesse
- 6 Ostaksin mõne kodumasina või teleri oma kodusse (milles alustan iseseisvat elu)
- 7 Ei oska veel öelda
- 8 Mõni muu vastusvariant, palun täpsusta:

Sind ümbritsevad inimesed ja suhted

26. Millised on Su suhted järgnevate inimestega?

Palun märgi vastus igale reale.

	Väga head	Üsna head	Ei ole head ega halvad	Halvad	Puuduvad (vali see vastusvariant juhul, kui sa ei suhtle nende inimestega või nad on surnud)
1. Isa minu praeguses perekonnas	5	4	3	2	1
2. Ema minu praeguses perekonnas	5	4	3	2	1
3. Sõbrad	5	4	3	2	1
4. Õde/õed perekonnas, kus ma praegu elan	5	4	3	2	1
5. Vend/vennad perekonnas, kus ma praegu elan	5	4	3	2	1
6. Koolikaaslased	5	4	3	2	1
7. Sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja	5	4	3	2	1

8. Klassijuhataja või kursuse juhendaja või õppejõud	5	4	3	2	1
9. Bioloogiline (päris) ema	5	4	3	2	1
10. Bioloogiline (päris) isa	5	4	3	2	1
11. Õed-vennad (bioloogilisest perest)	5	4	3	2	1
12. Teised sugulased	5	4	3	2	1
13. Sõbra/sõprade vanemad	5	4	3	2	1
14. Mõne huviringi juhendaja või treener	5	4	3	2	1

27. Kui sageli kohtud Sinu eest seisva lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga?

- 1 Rohkem kui 2 korda aastas
- 2 Keskmiselt 2 korda aastas
- 3 Kord aastas
- 4 Vähem kui kord aastas
- 5 Ei ole kohtunudki

28. Mõttele oma sõbrale või sõpradele, kellega veedad üheskoos enamiku vaba aega. Millised nimetatud väidetest Sinu sõbra või sõprade puhul kõige enam kehtivad?

	Sageli	Mõnikord	Mitte kunagi või harva	Ma ei tea
1. Saab koolis hästi hakkama	4	3	2	1
2. Suitsetab	4	3	2	1
3. Joob alkoholi	4	3	2	1
4. Kasutab narkootikume	4	3	2	1
5. Kannab kaasas relva (näiteks nuga)	4	3	2	1
6. Osaleb spordiüritustel (nt võistlused)	4	3	2	1
7. Käib huviringides või trennis	4	3	2	1
8. Saab oma vanematega hästi läbi	4	3	2	1
9. Aitab abivajajaid, on abivalmis	4	3	2	1

29. Kas Sul on lähedasi sõpru?

- 1 Jah
- 2 Ei

30. Järgnevalt loe palun läbi väited ning kirjelda, kuivõrd need Sinu kohta kehtivad.

Märgi palun iga väite kohta, kuivõrd Sa sellega nõustud.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
1. Mul on lähedane inimene, kes on minu jaoks alati olemas	4	3	2	1
2. Mul on lähedane inimene, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	4	3	2	1
3. Mu kasupere püüab mind kõiges aidata	4	3	2	1
4. Mu kasupere pakub mulle emotsionaalset tuge	4	3	2	1
5. Mu sõbrad üritavad igati mind abistada	4	3	2	1
6. Ma saan loota oma sõpradele kui mul halvasti läheb	4	3	2	1
7. Ma saan oma perekonnaga rääkida oma probleemidest	4	3	2	1
8. Minu kasupere on valmis aitama mind otsuste tegemisel	4	3	2	1
9. Saan rääkida oma probleemidest oma sõpradega	4	3	2	1

10. Saan oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga	4	3	2	1
11. Mul on lastekodus lähedane täiskasvanud inimene, kellega saan jagada oma rööme ja muresid	4	3	2	1
12. Mul on kerge inimestega tuttavaks saada	4	3	2	1
13. Ma olen avatud suhtleja	4	3	2	1
14. Saan üldiselt inimestega hästi läbi	4	3	2	1
15. Mul on lihtne inimestelt abi paluda	4	3	2	1

31. Kui Sul on mure, kes on esimene, kelle poole Sa oma murega pöördud? Soovi korral vali **kuni kaks** sobivat vastusvarianti

- 1 Kasuisa
- 2 Kasuema
- 3 Õde/Vend kellega koos elan
- 4 Bioloogiline (päris) isa
- 5 Bioloogiline (päris) ema
- 6 Bioloogiline õde või vend
- 7 Bioloogiline vanaema ja/või vanaisa
- 8 Sõber
- 9 Õpetaja
- 10 Sõbra ema ja/või sõbra isa
- 11 Treener või huviringi/hobi juhendaja
- 12 Mul ei ole sellist inimest
- 13 Otsin abi internetist
- 14 Mõni muu variant: _____

32. Kas Sul on olnud võimalik käia enamus huvialaringides või trennis, kus oled soovinud käia?

- 1 Jah, mul on olnud võimalus käia kõigis ringides ja trennides (*kui valisid selle vastusvariandi, liigu küsimus nr 34*)
- 2 Ei ole soovinud käia huvialaringides või trennis (*kui valisid selle vastusvariandi, liigu küsimus nr 34*)
- 3 Jah, olen saanud käia osades ringides ja trennides, milles olen tahtnud käia
- 4 Ei ole saanud käia üheski ringis ja trennis
- 5 Mõni muu põhjus, palun täpsusta:

33. Miks Sa ei ole saanud käia kõikides või ei ole saanud käia üheski ringis või trennis, kus oled soovinud käia? Võimalus valida mitu vastusvarianti

- 1 Neid trenne või huvialaringe, mis mind huvitavad, ei pakuta
- 2 Rahalistel põhjustel pole saanud neis käia
- 3 Logistilistel põhjustel (näiteks seetõttu, et ühistranspordi sõidugraafikud ei klapi trenni/ringi aegadega)
- 4 Aja puudumise põhjustel
- 5 Mõni muu põhjus, palun täpsusta:

Sinu nägemus oma tulevikust

34. Kas Sa käid praegu koolis? Palun vali rippmenüüst sobiv variant.

- 1 Jah
- 2 Ei (*kui ei käi, jäta järgmine küsimus vahele ja liigu küsimuseni nr 36*)

35. Täpsusta palun, millises koolis käid? Palun vali sobiv variant ning märgi sellele reale klass või eriala.

- 1 Üldhariduskoolis (ehk põhi- või keskkoolis või gümnaasiumis) ja klassis number:
- 2 Kutsekeskkoolis ja eriala, mida õpin on:
- 3 Rakenduskõrgkoolis ja eriala, mida õpin on:
- 4 Kõrgkoolis ja eriala, mida õpin on:

36. Milline on kõrgeim haridustase, mille soovid omandada? Palun vali sobivaim variant.

- 1 Põhiharidus (9 klassi) (*kui valisid selle variandi, liigu küsimus nr 40 juurde*)
- 2 Keskkooli haridus (12 klassi) (*kui valisid selle variandi, liigu küsimus nr 40 juurde*)
- 3 Kutsekeskharidus
- 4 Rakenduskõrgharidus
- 5 Kõrgharidus

37. Kui Sa pole veel omandanud kõrgeimat soovitud haridustaset ja soovid edasi õppima minna, siis kas oled mõelnud ka edasise eriala ja kooli valikule?

- 1 Jah
- 2 Ei, peale selle haridustaseme lõpetamist ei soovi ma enam edasi õppima minna
- 3 Soovin edasi õppima minna, kuid pole veel mõelnud edasise eriala ja kooli valikule (*kui valisid selle vastusvariandi, jäta järgmine küsimus vahele ja vasta järgmisena küsimusele nr 39*)

38. Millised järgnevatest teguritest on Sinu jaoks olulised edasise eriala ja kooli valikul?

Märgi palun igale reale üks vastus. Kui Sa oled juba eriala valinud, siis palun märgi, mis oli valiku tegemisel oluline.

	Eelkõige see	Ka see	See mitte
a) Huvitav eriala	3	2	1
b) Kooli maine	3	2	1
c) Kooli asukoht	3	2	1
d) Tõenäosus tööd leida	3	2	1
e) Kooli kõrvalt tööl käimise võimalus	3	2	1
f) Tulevane palk	3	2	1
g) Tasuta õppimise võimalus	3	2	1
h) Hea sissesäämise tõenäosus	3	2	1
i) Akrediteeritud (ehk kvaliteedi osas hinnatud ja vastavuses Eesti Vabariigi seadustega) õppekava/koolitusloa olemasolu	3	2	1
j) Sobiva õppekeele eriala	3	2	1
k) Tugiteenuste olemasolu (nõustamine, erivajadustega õppijate tugiteenused)	3	2	1
l) Stipendiumi taotlemise võimalus	3	2	1
m) Ühiselamukoha saamise võimalus	3	2	1
n) Praktikavõimalused, mis tagaks hiljem sujuvama töölesaamise	3	2	1

39. Kas Sa oled teadlik SA Archimedes poolt pakutavast stipendiumist asenduskoduteenusel või perekonnas hooldamisel viibinud üliõpilastele kõrghariduse omandamiseks?

- 1 Jah, olen sellest stipendiumist ja selle taotlemise võimalustest teadlik
- 2 Olen teadlik, et selline võimalus on, kuid pole selle taotlemise võimalustega kursis
- 3 Olen kuulnud sellest natuke

4 Ei ole teadlik

40. Kas ja millised töö- või praktikakohad Sul on olnud? Kui Sul on olnud **mitu erinevat** töö või praktika kogemust, märgi palun **kõik sobivad variandid**

- 1 Mul ei ole töö- või praktikakohtasid olnud
- 2 Regulaarne täistööajaga töö- või praktikakoht (40 tundi nädalas)
- 3 Regulaarne osalise tööajaga töö- või praktikakoht (alla 40 tunni nädalas)
- 4 Olen teinud juhutöid koolivaheaegadel
- 5 Olen teinud juhutöid kooli kõrvalt
- 6 Olen töötanud õpingute käigus (nt praktika)
- 7 Mõni muu variant, palun täpsusta:

41. Kui Sa ei ole kunagi varem töötanud, kas Sa oled kunagi püüdnud tööd leida?

Kui Sa oled varem töötanud, jäta see küsimus vahele ja liigu küsimuseni nr 42

- 1 Jah
- 2 Ei

42. Mõeldes viimasele 12 kuule, siis kas Sa oled vabatahtlikus tegevuses osalenud? Vabatahtliku tegevuse all mõeldakse oma aja, energia või oskuste pakkumist vabast tahtest ja rahalist tasu saamata peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks (kusjuures oma pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks).

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

Sinu teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest

43. Kuidas Sa üldiselt iseloomustad oma tervist? Su tervis on...

- 1 Väga hea
- 2 Hea
- 3 Rahuldav
- 4 Väga halb

44. Kas sulle on määratud puue?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

45. Kui sageli on Sul viimase kuue kuu jooksul esinenud alljärgnevaid kaebusi? Palun märgi vastus igale reale

	Iga päev	Üle ühe korra nädalas	Iga nädal	Iga kuu	Harva või mitte kunagi
a. Peavalu	5	4	3	2	1
b. Kõhuvalu	5	4	3	2	1
c. Seljavalu	5	4	3	2	1
d. Nukrameelsus, kurbus	5	4	3	2	1
e. Ärritatud olek ja halb meeleolu	5	4	3	2	1
f. Närvilisus	5	4	3	2	1
g. Raskused uinumisel	5	4	3	2	1
h. Peapööritus või uimasus	5	4	3	2	1

46. Loe läbi allolevad väited ja märgi, kas need on sinu meelest tõesed või väärad?

	Tõene	Väär	Ei oska öelda
1. Minu vanuses ei pea tervisele tähelepanu pöörama	1	2	3
2. Minu tervist ei mõjuta mu igapäevased otsused	1	2	3
3. Kui teha midagi riskantset ja miskit halba sellest ei juhtu, on järgmisel korral seda vähem riskantne teha	1	2	3

47. Kas Sa oled käinud perearsti juures?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

48. Kas Sa oled kunagi olnud seksuaalvahekorras ?

- 1 Jah
- 2 Ei ole (*vasta järgmisena nr 51*)

49. Palun märgi vanus, kui vana Sa olid esimese seksuaalvahekorra ajal?

_____ aastane

50. Kas Sina või Su partner kasutate vahekorras olles rasestumisvastaseid vahendeid?

- 1 Jah, alati
- 2 Jah, enamasti
- 3 Mõnikord
- 4 Ei kasuta

51. Milliseid rasestumisvastaseid vahendeid sa oskad nimetada?

52. Palun loe läbi allolevad väited ja märgi, kas need on sinu meelest tõesed või väärad?

	Tõene	Väär	Ei oska öelda
1. HIV ja AIDS on peamiselt vaid narkomaanide ja seksuaalvähemuste (geide ja lesbide) haigus	2	1	0
2. HIVi/AIDSi vältimiseks tuleb kasutada kondoomi	2	1	0
3. Igasugused rasestumisvastased vahendid (tabletid, plaastrid) aitavad vältida HIVi/AIDSi	2	1	0
4. HIVi võib nakatuda seksuaalvahekorra kaudu	2	1	0
5. HIV levib emalt lapsele raseduse, sünnituse ja rinnapiima kaudu	2	1	0
6. HIV levib ühist süstalt kasutades	2	1	0
7. HIV-nakkuse võib saada ühist tualetti kasutades või saunas käies	2	1	0
8. Menstruatsiooni ajal ei ole võimalik rasestuda	2	1	0
9. Esimeses vahekorras ei ole võimalik rasedaks jääda	2	1	0
10. HIV-i võib saada verdimevatelt putukatelt	2	1	0
11. Vahekorra katkestamise puhul (enne seemnepurset) HIV ei naku	2	1	0

53. Kas ja kui sagedasti oled sa teinud järgmisi tegevusi?

	Iganädalaselt	Paar korda kuus	Olen proovinud	Kunagi, aga enam mitte	Mitte kunagi
1. Tarvitanud alkoholi	4	3	2	1	0
2. Teinud suitsu	4	3	2	1	0
3. Kasutanud narkootikume	4	3	2	1	0
4. Ennast vigastanud (nt löikunud)	4	3	2	1	0

Sinu osalemine otsuste tegemisel

54. Loe läbi väited ja märgi kuivõrd nõustud iga väitega .

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Saan alati oma tahtmise	4	3	2	1
2. Kasuvanemad ei sea mulle piiranguid või reegleid	4	3	2	1
3. Kasuvanemad nõuavad, et ma kuulaks nende sõna vastu vaidlemata	4	3	2	1

4. Kasuvanemad püüavad kontrollida kõike, mis ma teen	4	3	2	1
5. Kasuvanemad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi	4	3	2	1
6. Kasuvanemad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid	4	3	2	1
7. Mu kasuvanemad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru	4	3	2	1
8. Olen tundnud, et mu kasuvanemad nõuavad minult liiga palju	4	3	2	1
9. Kasuvanemad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi jagades	4	3	2	1
10. Kasuvanemad arutavad minuga läbi mind puudutavad tegemised	4	3	2	1
11. Kasuvanematel pole minu jaoks piisavalt aega	4	3	2	1

55. Kas oled tutvunud Sinu kohta koostatud juhtumiplaaniga? Juhtumiplaan on dokument, mille on kokku pannud elukohajärgne sotsiaaltöötaja ning mis kirjeldab, millist abi ja tuge noor vajab ning kuidas noort aidata.

- 1 Jah, olen sellega täielikult tutvunud
- 2 Jah, olen sellega osaliselt tutvunud
- 3 Jah, olen seda näinud, aga lugenud ei ole
- 4 Ei ole sellega tutvunud
- 5 Ma ei tea, mis see on

56. Kas Sul on olnud võimalus kaasa rääkida oma juhtumiplaani tegevuskava koostamises?

- 1 Jah, alati
- 2 Mõnikord
- 3 Ei
- 4 Ei oska öelda

Õigusteadlikkus

57. Kuidas Sulle tundub, kas järgnevad väited on Eesti seadustega kooskõlas ja tõesed või mitte?

	Tõene	Väär	Ei oska öelda
a. Töötutel ja kodututel inimestel on õigus tasuta esmaabile	1	2	3
b. Tööandja võib jätta inimese tööle võtmata, kui selgub et ta on lastekodust pärit	1	2	3
c. Arst võib patsiendile määratud diagnoosi avaldada patsiendi tööandjale	1	2	3
d. Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud	1	2	3
e. Riigiasutusel ja kohalikul omavalitsusel on kohustus vastata inimeste küsimustele	1	2	3
f. Eestis on olemas seadus, mis keelustab soo alusel ebavõrdse kohtlemise (diskrimineerimise)	1	2	3
g. Tööandja võib töökuulutuses märkida, millisest soost töötajat	1	2	3

ta otsib.			
h. Töövestlusel võib küsida kandidaadilt tema eraelu, näiteks abielustaatus ja lastesaamisplaanide kohta.	1	2	3
i. Tööandja tohib eelistada ilma lasteta töötajat, kui tema hinnangul saavad tööülesanded sel viisil paremini täidetud.	1	2	3
j. 16-aastane noor võib suitsetada või muid tubakatooteid tarvitada	1	2	3
k. Last on lubatud füüsiliselt karistada (vitsa anda, tutistada)	1	2	3
l. Tööandja võib palka maksta ka maksusid maksmata	1	2	3
m. Kui inimene on piisavalt kaua töötanud, on tal õigus saada koondamise korral rahalist hüvitist (töötuskindlustushüvitist), mis on 50% tema varasemast palgast	1	2	3

58. Kuivõrd Sa usaldad järgnevaid institutsioone ja isikuid?

	Usaldan täielikult	Pigem usaldan	Pigem ei usalda	Ei usalda üldse
a. Eesti Politseid	4	3	2	1
b. Eesti poliitikuid	4	3	2	1
c. Kohaliku omavalitsuse ametnikke	4	3	2	1
d. Ajakirjandust	4	3	2	1
e. Sotsiaaltöötajaid	4	3	2	1
f. Klassikaaslasi	4	3	2	1
g. Õpetajaid	4	3	2	1
h. Võõraid inimesi	4	3	2	1
i. Kasuvanemaid	4	3	2	1

59. Kas Sul on olemas järgnevad dokumendid? Palun märgi igale reale üks vastus

	Jah	Ei	Taotlemisel	Ei tea
1. ID kaart	1	2	3	4
2. Pass	1	2	3	4
3. Juhiloa	1	2	3	4
4. Sünnitunnistus	1	2		4

60. Kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? Ära kirjuta asju, mis on juhtunud sinuga ammu. Mõtle viimase aasta peale (2015. aasta aprillist kuni praeguseni). Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pidevalt juhtub	Mõned korrad	Ühe korra	Ei ole juhtunud
1. Sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideid, telefoni)?	4	3	2	1
2. Sinult on viimase aasta jooksul midagi varastatud (nt raha, telefon, spordivarustus, jalgratas)	4	3	2	1
3. Keegi on Sind nii kõvasti löönud või vigastanud nii, et sa vajasisid arstiabi?	4	3	2	1
4. Sind on koolis kiusatud (narritud, alandatud, alavääristatud või kaaslaste poolt ignoreeritud)?	4	3	2	1
5. Sind on koolis kaaslaste poolt löödud?	4	3	2	1
6. Oled tundnud koolis, et õpetajad käituvad sinuga ebaõiglaselt (nt ei kohtle teiste lastega võrreldes õiglaselt, on pannud hindesid ebaõiglaselt)?	4	3	2	1
7. Sa oled puudunud koolist, sest kartsid teiste laste kiusamist?	4	3	2	1
8. Sa oled koolist puudunud, sest ei olnud soovi/motivatsiooni kooli minna?	4	3	2	1
9. Oled kasuperes pereliikmete poolt kogunud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist?	4	3	2	1
10. Sind on kasuperes füüsiliselt karistatud?	4	3	2	1
11. Oled kasuperes kogunud füüsilist vägivalda?	4	3	2	1
12. Oled kasuperes kogunud vaimset vägivalda?	4	3	2	1

61. Suur tänu, et vastasid eelnevatele küsimustele! Sinu arvamus on meile väga oluline!

Kas Sul on veel soovitusi või ettepanekuid, kuidas Sinu ellu astumist hõlpsamaks ja sujuvamaks muuta?

SUUR AITÄH!

12.8. Lisa: Venekeelne küsitlus perekonnas hooldamisel olevatele noortele

Уважаемы респондент

Просим Тебя принять участие в исследовании, целью которого является получение общей информации о воспитанниках приемных семей, их жизненном опыте, учебе, трудовом опыте и планах на самостоятельную жизнь. Для получения адекватной картины о положении воспитанников приемных семей нам нужна Твоя помощь. Поэтому мы просим Тебя заполнить представленную ниже анкету и ответить на вопросы.

Исследование является анонимным, и данные Тобой ответы невозможно связать с Твоим именем. Если Ты по какой-либо причине не успеешь ответить сразу на все вопросы, то можешь в любой момент остановить / продолжить заполнение анкеты. На основании результатов исследования будут составлены рекомендации для государственных органов (министерства социальных дел) по упрощению и улучшению перехода молодежи, воспитывавшейся в приемных семьях, в самостоятельную жизнь.

Большинство вопросов сопровождается пояснениями, которые помогут Тебе ответить на вопросы. Для многих вопросов даны варианты ответов. Тебе нужно просто выбрать наиболее подходящий вариант ответа. Если ни один из предложенных вариантов Тебе не подходит, то просим написать правильный ответ в свободной форме. Если что-либо при заполнении анкеты окажется непонятным, просим отправить письмо по адресу pirjo.turk@praxis.ee или liina.osila@praxis.ee и попросить совета. Заполнение анкеты займет примерно 25-30 минут.

Исследование проводится Центром политических исследований PRAXIS по заказу Министерства социальных дел. Мы готовы ответить на появившиеся у Тебя вопросы, касающиеся исследования.

Благодарим Тебя за вклад, внесенный в наше исследование, и желаем всего самого наилучшего!

Лийна Осила, руководитель проекта
Тел: 640 8005
адрес электронной почты: liina.osila@praxis.ee
Центр политических исследований Praxis
Tornimäe 5, Tallinn

Общие вопросы

1. **Являешься ли ты представителем мужского или женского пола?** Выбери в раскрывающемся меню подходящий вариант ответа.
 - 1 женского
 - 2 мужского

2. **Сколько тебе лет?** Укажи на линии свой возраст в годах цифрами.
_____ лет

3. **Национальность**
 - 1 эстонец
 - 2 русский
 - 3 другой вариант _____ (пожалуйста, уточни какой)

4. **На каком языке ты обычно общаешься?**
 - 1 на эстонском
 - 2 на русском
 - 3 на другом _____ (пожалуйста, уточни на каком)

5. **Как долго ты находишься в приемной семье, в которой ты сейчас живешь?**

 - 0 Меньше года
 - 99 Затрудняюсь ответить
 Пожалуйста, укажи в следующей строке количество лет.

6. **В скольких детских домах и/или приемных семьях ты успел(-а) побывать? Пожалуйста, укажи ответ цифрой. Если ты не проживал(-а) в детском доме или это первая приемная семья, в которой ты проживаешь, то укажи в ответе «0».**

Я проживал(-а) раньше в стольких-то детских домах:
Я проживал(-а) раньше в стольких-то приемных семьях:

7. **Пожалуйста, укажи, сколько лет своей жизни ты провел(-а) в следующих местах. Пожалуйста, укажи в каждом ряду количество лет. Если ты, например, не проживал(-а) в детском доме (или в другом указанном месте), то укажи в ответе «0».**
 - 1 У своих биологических (т.е. настоящих) родителей _____
 - 2 У своих родственников _____
 - 3 В детском доме _____
 - 4 В приемной семье _____
 - 5 В другом месте _____ (пожалуйста, уточни в каком)

Готовность к самостоятельной жизни

8. **Насколько важным ты считаешь условие, чтобы к моменту ухода из приемной семьи у тебя были ...**

	Очень важно	Скорее важно	Скорее неважно	Неважно
a. Жилье	4	3	2	1
b. Работа	4	3	2	1
c. Спутник жизни	4	3	2	1
d. Основное образование	4	3	2	1

e. Максимально высокий уровень образования	4	3	2	1
f. Сбережения	4	3	2	1

9. Где ты хотел(-а) бы жить после вступления в самостоятельную жизнь?

Выбери, пожалуйста, один вариант ответа.

- 1 В том же городе или волости, в котором(-ой) живет приемная семья
 - 2 В том же городе или волости, в котором(-ой) я жил(-а) до ухода от биологических родителей
 - 3 В городе или волости, в котором(-ой) можно найти работу
 - 4 В городе или волости, в котором(-ой) я смогу получить интересное меня образование
 - 5 В городе или волости, в котором(-ой) живет мой любимый человек
 - 6 Я хотел(-а) бы уехать из Эстонии
 - 7 Пока затрудняюсь ответить
 - 8 Другой вариант, пожалуйста, уточни какой:
-
-

10. Как ты считаешь, если бы тебе пришлось начать самостоятельную жизнь прямо сейчас, насколько хорошо ты справился(-ась) бы с вступлением в самостоятельную жизнь?

- 1 Очень хорошо
- 2 Скорее хорошо
- 3 Скорее плохо
- 4 Очень плохо

11. Представь, что ты должен(-на) начать жить самостоятельно прямо сейчас. Как ты считаешь, твоих знаний и опыта на данный момент достаточно для самостоятельной жизни?

Пожалуйста, отметь один вариант, характеризующий уровень твоих знаний и опыта в каждой области.

	Вполне достаточно	Скорее достаточно	Скорее недостаточно	Совсем недостаточно
1. Поиск работы (например, поиск объявлений о работе, составление CV, прохождение собеседований при устройстве на работу).	4	3	2	1
2. Где найти информацию о том, о получении каких социальных услуг (например, консультации, жилищные услуги и пр.) и пособий ты можешь при необходимости ходатайствовать.	4	3	2	1
3. Обращение с деньгами, например, планирование расходов, накопление сбережений	4	3	2	1
4. Как действовать при	4	3	2	1

несчастном случае (например, при пожаре, вторжении в твое жилье или болезни)				
5. Работы по дому (например, уборка, стирка)	4	3	2	1
6. Поиск жилья	4	3	2	1
7. Расчет расходов на жилье и их оплата (например, передача показаний счетчиков воды и оплата счетов)	4	3	2	1
8. Безопасный секс (как избежать заболеваний и нежелательной беременности)	4	3	2	1
9. Как можно отдать свой голос на местных выборах и выборах в парламент	4	3	2	1
10. Поиск информации о возможностях обучения и школах	4	3	2	1

12. Как ты считаешь, если бы тебе пришлось начать самостоятельную жизнь прямо сейчас, где бы ты смог(-ла) получить жилье? Выбери самый подходящий вариант

- 1 Я бы получил(-а) жилье через местное самоуправление
- 2 Я бы снял(-а) жилье один(одна)
- 3 Я бы снял(-а) жилье с кем-нибудь вместе
- 4 Я бы купил(-а) жилье
- 5 Я бы устроился(-ась) жить у друзей или знакомых
- 6 Я бы устроился(-ась) жить у родственников
- 7 Я бы получил(-а) жилье через своих биологических родителей или родственников
- 8 Я бы получил(-а) жилье через приемную семью
- 9 Не знаю
- 10 Другой вариант (пожалуйста, уточни какой):

13. Выполнял(-а) ли ты следующие работы по дому и как часто?

Пожалуйста, отметь один вариант ответа в каждом ряду

	Часто	Иногда	Очень редко	Никогда
1. Готовил(-а) еду	4	3	2	1
2. Мыл(-а) посуду (вручную или в посудомоечной машине)	4	3	2	1
3. Стирал(-а) белье (вручную или в стиральной машине)	4	3	2	1
4. Гладил(-а) белье	4	3	2	1
5. Делал(-а) уборку	4	3	2	1
6. Присматривал(-а) за маленькими детьми	4	3	2	1
7. Покупал(-а) предметы домашнего обихода	4	3	2	1

(туалетную бумагу, стиральный порошок или другие чистящие средства)				
8. Покупал(-а) в магазине продукты, необходимые для приготовления еды	4	3	2	1
9. Принимал(-а) решения о том, что я сам(-а) и другие дети будем есть на ужин или обед	4	3	2	1
10. Мыл(-а) окна	4	3	2	1
11. Снимал(-а) показания счетчиков воды, газа или электричества	4	3	2	1
12. Пришивал(-а) пуговицы или выполнял(-а) другие простые работы по ремонту одежды	4	3	2	1
13. Менял(-а) электрические лампочки	4	3	2	1
14. Выносил(-а) мусор	4	3	2	1
15. Топил(-а) печь	4	3	2	1
16. Красил(-а) стены, окна, двери или пр.	4	3	2	1
17. Оклеивал(-а) стены обоями	4	3	2	1
18. Ликвидировал(-а) засоры в раковине, ванне или унитазе	4	3	2	1
19. Прибивал(-а) к стене полки, вешалки, зеркало и пр.	4	3	2	1
20. Сбирал(-а) мебель	4	3	2	1
21. Колол(-а) дрова	4	3	2	1

14. Если бы ты вступил(-а) в самостоятельную жизнь, какой была бы минимальная нетто-зарплата, за которую ты согласился(-ась) бы работать? Нетто-зарплата – это зарплата, с которой вычтены налоги, т.е. сумма, которую ты получишь на руки. Выбери в раскрывающемся меню подходящий вариант ответа.

- 1 200-400 евро
- 2 400-600 евро
- 3 600-800 евро
- 4 800-1000 евро
- 5 1000-1200 евро
- 6 1200-1500 евро
- 7 1500-1800 евро
- 8 1800-2000 евро
- 9 2000 и больше евро

15. Какая, по твоему мнению, сейчас приблизительная средняя месячная нетто-зарплата в Эстонии? Выбери в раскрывающемся меню подходящий вариант ответа.

- 1 200-400 евро
- 2 400-600 евро
- 3 600-800 евро
- 4 800-1000 евро
- 5 1000-1200 евро
- 6 1200-1500 евро
- 7 1500-1800 евро
- 8 1800-2000 евро
- 9 2000 и больше евро

16. Как часто ты получаешь деньги на карманные расходы?

- 1 Раз в неделю
- 2 Раз в месяц

- 3 Получаю деньги на карманные расходы нерегулярно
 - 4 Получаю деньги на карманные расходы только за хорошее поведение и/или за успехи в учебе
 - 5 Не получаю денег на карманные расходы (*ответь далее на вопрос № 18*)
 - 6 Я не получаю денег на карманные расходы, я получаю пенсию по случаю потери кормильца или иное пособие, которое использую на карманные расходы (*ответь далее на вопрос № 18*)
 - 7 Другой вариант (пожалуйста, уточни какой):
-

17. Сколько денег ты, как правило, получаешь на карманные расходы в месяц? Укажи в следующем поле, сколько евро ты в среднем получаешь на карманные расходы в месяц.

18. Есть ли у тебя свой банковский счет?

- 1 Есть
- 2 Нет
- 3 Не знаю

19. Если тебе пришлось бы оплатить деньги на чей-то банковский счет или оплатить какой-то счет, то как ты поступил(-а) бы?

- 1 Я бы сделал(-а) перечисление в интернет-банке
- 2 Я бы отправился(-ась) в банковскую контору и сделал(-а) перечисление там
- 3 Оплатил(-а) бы счет в банкомате
- 4 Затрудняюсь ответить
- 5 Я не знаю, как следует поступать
- 6 Другой вариант _____ (пожалуйста, уточни какой)

20. Есть ли у тебя возможность пользоваться интернетом ежедневно?

- 1 Да, в том числе в свободное время дома или в другом месте
- 2 Да, но только в школе (*если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то ответь далее на вопрос № 22*)
- 3 Нет, у меня нет возможности пользоваться интернетом ежедневно

21. Как часто ты обычно пользуешься компьютером, за исключением занятий в школе?

- 1 Каждый день, в среднем
- 2 Несколько дней в неделю, в среднем
- 3 Реже одного раза в неделю
- 4 Я почти не пользуюсь компьютером вне школы
- 5 Я почти не пользуюсь компьютером ни в школе, ни в свободное время

22. Если ли у тебя возможность пользоваться интернетом в семье, в которой ты сейчас живешь?

- 1 Да, я пользуюсь интернетом в основном через свой телефон
- 2 Да, я пользуюсь интернетом в основном через компьютер
- 3 Нет, у меня отсутствует возможность пользоваться интернетом

23. Знаешь или слышал(-а) ли ты что-либо о стартовом пособии для вступления в самостоятельную жизнь?

- 1 Да
- 2 Нет (*если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то пропусти следующий вопрос и ответь далее на вопрос № 25*)

24. Знаешь ли ты, какие условия должны быть выполнены для получения стартового пособия для вступления в самостоятельную жизнь?

- 1 Да
- 2 Не совсем уверен(-а)
- 3 Нет

25. Как бы ты использовал(-а) при вступлении в самостоятельную жизнь одноразовое стартовое пособие для вступления в самостоятельную жизнь (в 2016 году 383,6 евро)? При желании можешь выбрать **до трех** вариантов ответа

- 1 Арендовал(-а) бы себе жилье
 - 2 Купил(-а) бы себе одежду
 - 3 Приобрел(-а) бы мебель в свою новую квартиру
 - 4 Потратил(-а) бы в основном на еду
 - 5 Вложил(-а) бы в сбережения
 - 6 Купил(-а) бы бытовую технику или телевизор в свое жилье (в котором начну самостоятельную жизнь)
 - 7 Пока затрудняюсь ответить
 - 8 Другой вариант ответа, пожалуйста, уточни какой:
-
-

Окружающие тебя люди и отношения

26. Какие у тебя отношения с указанными ниже людьми?

Пожалуйста, отметь ответ в каждой строке.

	Очень хорошие	Довольно хорошие	Не хорошие и не плохие	Плохие	Отсутствуют (выбери этот вариант ответа, если ты не общаешься с этими людьми или они умерли)
1. Отец моей теперешней семьи	5	4	3	2	1
2. Мать моей теперешней семьи	5	4	3	2	1
3. Друзья	5	4	3	2	1
4. Сестра/сестры моей теперешней семьи	5	4	3	2	1
5. Брат/братья моей теперешней семьи	5	4	3	2	1
6. Одноклассники	5	4	3	2	1
7. Социальный работник / работник службы защиты ребенка	5	4	3	2	1
8. Классный руководитель или руководитель курса или преподаватель	5	4	3	2	1
9. Биологическая (настоящая) мать	5	4	3	2	1
10. Биологический (настоящий)	5	4	3	2	1

отец					
11. Братья-сестры (биологической семьи)	5	4	3	2	1
12. Другие родственники	5	4	3	2	1
13. Родители друга(подруги) / друзей	5	4	3	2	1
14. Руководитель кружка по интересам или тренер	5	4	3	2	1

27. Как часто ты встречаешься с работником службы защиты ребенка или социальным работником, защищающим твои интересы?

- 1 Чаще 2 раз в год
- 2 В среднем 2 раза в год
- 3 Раз в год
- 4 Реже, чем 2 раза в год
- 5 Не встречался(-ась) ни разу

28. Подумай о своем друге или своих друзьях, с которым(-ми) ты проводишь большую часть своего свободного времени. Какие из указанных ниже утверждений характеризуют лучше всего твоего друга или твоих друзей?

	Часто	Иногда	Никогда или редко	Не знаю
1. Хорошо учится в школе	4	3	2	1
2. Курит	4	3	2	1
3. Употребляет алкоголь	4	3	2	1
4. Употребляет наркотики	4	3	2	1
5. Носит с собой оружие (например, нож)	4	3	2	1
6. Участвует в спортивных мероприятиях (например, в соревнованиях)	4	3	2	1
7. Посещает кружки по интересам или тренировки	4	3	2	1
8. Имеет хорошие отношения со своими родителями	4	3	2	1
9. Помогает людям, нуждающимся в помощи, предупредительный	4	3	2	1

29. Есть ли у тебя близкие друзья?

- 1 Да
- 2 Нет

30. Прочитай следующие утверждения и опиши, насколько они относятся к тебе.

Пожалуйста, отметь насколько ты согласен(-а) с каждым из утверждений.

	Полностью согласен(-а)	Скорее согласен(-а)	Скорее не согласен(-а)	Совсем не согласен(-а)
1. У меня есть близкий человек, который при необходимости всегда будет рядом со мной	4	3	2	1
2. У меня есть близкий человек, с которым я могу поделиться и радостью, и горем	4	3	2	1
3. Моя приемная семья старается помочь мне во всем	4	3	2	1

4. Моя приемная семья предлагает мне поддержку	4	3	2	1
5. Мои друзья всегда стараются мне помочь	4	3	2	1
6. Я могу положиться на своих друзей, если у меня возникнут какие-то проблемы	4	3	2	1
7. Я могу рассказать своей семье о своих проблемах	4	3	2	1
8. Моя приемная семья готова мне помочь при принятии решений	4	3	2	1
9. Я могу обсудить свои проблемы со своими друзьями	4	3	2	1
10. Я могу обсудить свои проблемы с работником службы защиты ребенка или социальным работником из местного самоуправления	4	3	2	1
11. У меня в детском доме есть близкий взрослый человек, с которым я могу поделиться своей радостью или рассказать о своих проблемах	4	3	2	1
12. Я легко знакомлюсь с людьми	4	3	2	1
13. Я открытый и общительный человек	4	3	2	1
14. В общем, у меня хорошие отношения с людьми	4	3	2	1
15. Мне легко попросить людей о помощи	4	3	2	1

31. К кому ты в первую очередь обращаешься, когда у тебя возникают проблемы? Выбери при желании не более двух подходящих вариантов ответа

- 1 Отчим
- 2 Мачеха
- 3 Сестра/брат с которой(-ым) я живу
- 4 Биологический (настоящий) отец
- 5 Биологическая (настоящая) мать
- 6 Биологическая сестра или биологический брат
- 7 Биологическая бабушка и/или биологический дедушка
- 8 Друг(подруга)
- 9 Учитель
- 10 Мать друга(подруги) и/или отец друга(подруги)
- 11 Тренер или руководитель кружка по интересам / увлечениям
- 12 У меня нет такого человека
- 13 Ищу помощи в интернете
- 14 Другой вариант: _____

32. Была ли у тебя возможность посещать большинство кружков по интересам или тренировок, которые ты сам(-а) хотел(-а) посещать?

- 1 Да, у меня была возможность посещать все кружки и тренировки (если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то переходи к вопросу № 34)
- 2 Я не хотел(-а) посещать кружки по интересам или тренировки (если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то переходи к вопросу № 34)
- 3 Да, я мог(-ла) посещать некоторые кружки и тренировки, которые я сам(-а) хотел(-а) посещать
- 4 Я не мог(-ла) посещать ни одного кружка и ни одной тренировки
- 5 Какая-нибудь другая причина, пожалуйста, уточни какая:

33. Почему ты не мог(-ла) посещать ни одного кружка или ни одной тренировки, которые ты сам(-а) хотел(-ла) посещать? Возможность выбрать несколько вариантов ответа

- 1 Тех тренировок или кружков по интересам, которые интересовали меня, не предлагалось
- 2 Я не мог(-ла) посещать их из-за проблем с деньгами
- 3 По логистическим причинам (например, потому, что графики общественного транспорта не совпадали со временем тренировки / работы кружка по интересам)
- 4 Из-за отсутствия времени
- 5 Какая-то другая причина, пожалуйста, уточни какая:

Твое видение о собственном будущем

34. Учишься ли ты сейчас в школе? Пожалуйста, выбери в раскрывающемся меню подходящий вариант ответа.

- 1 Да
- 2 Нет (*если ты не учишься в школе, то пропусти следующий вопрос и переходи к вопросу № 36*)

35. Пожалуйста, уточни, в какой школе ты учишься? Пожалуйста, выбери подходящий вариант и укажи в выбранной строке класс или специальность.

- 1 В общеобразовательной школе (т.е. в основной или средней школе или же в гимназии), в классе номер:
- 2 В профессиональном среднем учебном заведении, изучаемая специальность:
- 3 В прикладном высшем учебном заведении, изучаемая специальность:
- 4 В высшем учебном заведении, изучаемая специальность:

36. Какой максимальный уровень образования ты хочешь получить? Пожалуйста, выбери подходящий вариант.

- 1 Основное образование (9 классов) (*если ты выбрал(-а) этот вариант, то переходи к вопросу № 40*)
- 2 Среднее образование (12 классов) (*если ты выбрал(-а) этот вариант, то переходи к вопросу № 40*)
- 3 Среднее специальное образование
- 4 Прикладное высшее образование
- 5 Высшее образование

37. Если ты еще не получил(-а) максимального уровня желаемого образования и хочешь продолжать учебу, то думал(-а) ли ты о выборе дальнейшей специальности или учебного заведения?

- 1 Да
- 2 Нет, после завершения этого уровня образования я не хочу продолжать учебу.
- 3 Я хочу продолжить учебу, но я еще не думал(-а) о выборе будущей специальности или учебного заведения (*если ты выбрал(-а) этот вариант ответа, то пропусти следующий вопрос и ответь далее на вопрос № 39*)

38. Какие из следующих факторов важны для тебя при выборе специальности и учебного заведения?

Пожалуйста, отметь один вариант ответа в каждой строке. Если ты уже выбрал(-а) специальность, то отметь, пожалуйста, что было важно для тебя при осуществлении выбора.

	Имело	Тоже	Это не

	перво- очередное значение	имело значение	имело значения
a) Интересная специальность	3	2	1
b) Репутация учебного заведения	3	2	1
c) Место расположения учебного заведения	3	2	1
d) Возможности найти работу	3	2	1
e) Возможность работать параллельно с обучением	3	2	1
f) Будущая заработная плата	3	2	1
g) Возможность бесплатного обучения	3	2	1
h) Высокая вероятность поступить	3	2	1
i) Наличие аккредитованной (т.е. признанной с точки зрения качества и соответствия законам Эстонской Республики) учебной программы/лицензии на обучение	3	2	1
j) Язык обучения на специальности	3	2	1
k) Наличие вспомогательных услуг (консультирование, вспомогательные услуги для учащихся с особыми потребностями)	3	2	1
l) Возможность получения стипендии	3	2	1
m) Возможность получения места в общежитии	3	2	1
n) Возможность прохождения практики, что способствовало бы получению рабочего места в будущем	3	2	1

39. Знаешь ли ты о предлагаемой фондом Archimedes стипендии для студентов-воспитанников детских домов или приемных семей, обучающихся в высших учебных заведениях?

- 1 Да, я знаю об этой стипендии и порядке ее ходатайствования
- 2 Я знаю, что есть такая стипендия, но я не в курсе возможностей ее ходатайствования
- 3 Я что-то слышал(-а) об этом
- 4 Не знаю

40. Ходил(-а) ли ты когда-нибудь на работу или трудовую практику? Если у тебя есть опыт работы или трудовой практики, полученный в нескольких местах, то отметь, пожалуйста, все подходящие варианты.

- 1 У меня не было опыта работы или трудовой практики
- 2 Регулярное место работы или трудовой практики с полным рабочим временем (40 часов в неделю)
- 3 Регулярное место работы или трудовой практики с неполным рабочим временем (меньше 40 часов в неделю)
- 4 Я выполнял(-а) случайные работы во время школьных каникул
- 5 Я выполнял(-а) случайные работы параллельно с учебой в школе
- 6 Я работал(-а) во время учебы (например, практика)
- 7 Другой вариант, пожалуйста, уточни какой:

41. Работал(-а) ли ты когда-нибудь? Попытался(-ась) ли ты когда-нибудь найти работу?

Если ты раньше работал(-а), то пропусти этот вопрос и переходи к вопросу № 42

- 1 Да
- 2 Нет

42. Участвовал(-а) ли ты в течение последних 12 месяцев в волонтерской деятельности? Под волонтерской деятельностью понимается предложение своего времени, энергии, или навыков добровольно на благо широкой общественности без расчета на денежное вознаграждение (при чем оказание помощи членам своей семьи не считается волонтерской деятельностью).

- 1 Да
- 2 Нет
- 3 Затрудняюсь ответить

Твои знания о поведении в вопросах здоровья или о сексуальном поведении

43. Как ты в целом можешь охарактеризовать состояние своего здоровья? Твое здоровье ...

- 1 Очень хорошее
- 2 Хорошее
- 3 Удовлетворительное
- 4 Очень плохое

44. У тебя есть инвалидность?

- 1 Да
- 2 Нет
- 3 Затрудняюсь ответить

45. Как часто за последние шесть месяцев у тебя наблюдались следующие жалобы? Пожалуйста, отметь ответ в каждой строке.

	Каждый день	Больше одного раза в неделю	Каждую неделю	Каждый месяц	Редко или никогда
a. Головная боль	5	4	3	2	1
b. Боль в животе	5	4	3	2	1
c. Боль в спине	5	4	3	2	1
d. Уныние, печаль	5	4	3	2	1
e. Раздражительность, плохое настроение	5	4	3	2	1
f. Нервозность	5	4	3	2	1
g. Проблемы с засыпанием	5	4	3	2	1
h. Головокружение или сонливость	5	4	3	2	1

46. Прочитай представленные ниже утверждения и отметь, являются ли они, по-твоему, верными или неверными?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
1. В моем возрасте не нужно обращать внимания на здоровье	1	2	3
2. Мои повседневные решения не оказывают влияния на мое здоровье	1	2	3
3. Если делать что-нибудь рискованное, и ничего плохого не случается, то следующий раз, делая это же, риск будет меньше	1	2	3

47. Обращался(-ась) ли ты к семейному врачу?

- 1 Да

- 2 Нет
- 3 Затрудняюсь ответить

48. Были ли у тебя половые контакты?

- 1 Да
- 3 Нет (*ответь далее на вопрос № 51*)

49. Отметь, пожалуйста, в каком возрасте ты впервые вступил(-а) в половой контакт?
в возрасте _____ лет

50. Используешь ли ты или твой партнер во время полового акта противозачаточные средства?

- 1 Да, всегда
- 2 Да, в большинстве случаев
- 3 Иногда
- 4 Нет, не использую

51. Укажи, какие противозачаточные средства ты знаешь

52. Прочитай представленные ниже утверждения и отметь, являются ли они, по-твоему, верными или неверными?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
1. ВИЧ и СПИД – это заболевания, которыми в основном страдают наркоманы и представители сексуальных меньшинств (мужчины, имеющие секс с мужчинами, и женщины, имеющие секс с женщинами)	2	1	0
2. Для предотвращения ВИЧ/СПИД нужно пользоваться презервативами	2	1	0
3. Любые противозачаточные средства (таблетки, пластыри) помогут предотвратить ВИЧ/СПИД	2	1	0
4. ВИЧ-инфекцией можно заразиться через половой контакт	2	1	0
5. ВИЧ-инфекция передается от матери ребенку во время беременности, родов и кормления грудью	2	1	0
6. ВИЧ-инфекция передается при использовании общих шприцев	2	1	0
7. ВИЧ-инфекцию можно получить при использовании общего туалета или бани	2	1	0
8. Во время менструации невозможно забеременеть	2	1	0
9. Во время первого полового акта невозможно забеременеть	2	1	0
10. ВИЧ-инфекция распространяется через укусы насекомых	2	1	0
11. ВИЧ-инфекция не передается в случае прерывания полового акта (до эякуляции)	2	1	0

53. Занимался(-ась) ли ты следующим и как часто?

	Каждую неделю	Пару раз в месяц	Пробовал (-а)	Когда-то раньше, но не сейчас	Никогда
1. Употреблял(-а) алкоголь	4	3	2	1	0
2. Курил(-а)	4	3	2	1	0
3. Употреблял(-а) наркотики	4	3	2	1	0
4. Наносил(-а) себе телесные повреждения (например, порезы)	4	3	2	1	0

Твое участие в принятии решений

54. Прочитай утверждения и отметь, насколько ты согласен(-а) с ними.

	Полностью согласен (-а)	Скорее согласен (-а)	Скорее не согласен (-а)	Совсем не согласен (-а)
1. Я всегда добиваюсь того, чего хочу	4	3	2	1
2. Приемные родители не устанавливают для меня ограничений или правил	4	3	2	1
3. Приемные родители требуют, чтобы я слушался(-ась) их беспрекословно	4	3	2	1
4. Приемные родители стараются проверять все, что я делаю	4	3	2	1
5. Приемные родители разъясняют мне свои требования и обосновывают их	4	3	2	1
6. Приемные родители хорошо относятся к принятию мною самостоятельных решений	4	3	2	1
7. Мои приемные родители считают, что со мной нет смысла разговаривать потому, что я все равно ничего не понимаю	4	3	2	1
8. Я чувствовал(-а), что мои приемные родители требуют от меня слишком много	4	3	2	1
9. Приемные родители общаются со мной только в форме приказов и распоряжений	4	3	2	1
10. Приемные родители обсуждают со мной темы, которые касаются меня	4	3	2	1
11. У приемных родителей не хватает на меня времени	4	3	2	1

55. Ознакомился(-ась) ли ты со своим ситуационным планом? *Ситуационный план – это документ, составленный социальным работником местного самоуправления, описывающий, в какой помощи и поддержке молодой человек нуждается, и как ему помочь.*

- 1 Да, я с ним ознакомился(-ась) полностью
- 2 Да, я с ним ознакомился(-ась) частично
- 3 Да, я его видел(-а), но не читал(-а)
- 4 Я не ознакомился(-ась) с ним
- 5 Я не знаю, что это такое

56. Была ли у тебя возможность участвовать в составлении плана действий своего ситуационного плана?

- 1 Да, всегда
- 2 Иногда
- 3 Нет
- 4 Затрудняюсь ответить

Правовая осведомленность

57. Как тебе кажется, соответствуют ли следующие утверждения законам Эстонии и являются ли они верными или неверными?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
a. У безработных и бездомных есть право на бесплатную первую медицинскую помощь	1	2	3
b. Работодатель может не принять человека на работу, если выяснится, что он воспитанник детского дома	1	2	3
c. Врач может огласить поставленный пациенту диагноз работодателю пациента	1	2	3
d. В Эстонии в суд могут обращаться только граждане Эстонии	1	2	3
e. Государственные учреждения и органы местного самоуправления обязаны отвечать на вопросы и запросы людей	1	2	3
f. В Эстонии есть закон, запрещающий неравное обращение по гендерному признаку (дискриминация)	1	2	3
g. Работодатель вправе указать в объявлении о трудоустройстве, какого пола работника он ищет	1	2	3
h. На собеседовании при трудоустройстве соискателю работы можно задавать вопросы о его личной жизни, например, о семейном положении и планах рождения детей	1	2	3
i. Работодатель вправе отдать предпочтение бездетному работнику, если в таком случае, согласно его оценке, трудовые задания будут выполнены лучше	1	2	3
j. 16-летний подросток может курить или употреблять иные табачные изделия	1	2	3
k. Ребенка разрешается физически наказывать (пороть, таскать за волосы)	1	2	3
l. Работодатель может платить зарплату и не платить налоги	1	2	3
m. Если человек проработал достаточно долго, у него есть право получить в случае сокращения компенсацию (страхование от безработицы) в размере 50% от его последней зарплаты	1	2	3

58. Насколько ты доверяешь следующим организациям и лицам?

	Полностью доверяю	Скорее доверяю	Скорее не доверяю	Совсем не доверяю
a. Эстонская полиция	4	3	2	1
b. Эстонские политики	4	3	2	1
c. Чиновники местных органов самоуправления	4	3	2	1
d. Средства массовой информации	4	3	2	1
e. Социальные работники	4	3	2	1

f. Одноклассники	4	3	2	1
g. Учителя	4	3	2	1
h. Посторонние люди	4	3	2	1
i. Приемные родители	4	3	2	1

59. Имеются ли у тебя следующие документы? Пожалуйста, укажи один вариант ответа в каждой строке

	Да	Нет	В процессе ходатайства	Не знаю
1. ID-карта	1	2	3	4
2. Паспорт	1	2	3	4
3. Водительские права	1	2	3	4
4. Свидетельство о рождении	1	2		4

60. Случались ли с тобой в течение последнего года (12 месяцев) перечисленные ниже события? Не указывай событий, которые произошли с тобой давно. Подумай о последнем году (с апреля 2015 года до настоящего момента).

	Постоянно случается	Несколько раз	Один раз	Не случалось
1. У тебя требовали под угрозой применения насилия деньги или другие вещи (например, часы, одежду, телефон)	4	3	2	1
2. У тебя в течение последнего года что-нибудь похитили (например, деньги, телефон, спортивные принадлежности, велосипед)	4	3	2	1
3. Кто-то сильно избил тебя или нанес такие повреждения, что тебе потребовалась медицинская помощь	4	3	2	1
4. Тебя подвергали в школе травле (дразнили, оскорбляли, принижали или игнорировали)	4	3	2	1
5. Твои школьные товарищи били тебя	4	3	2	1
6. Ты чувствовал(-а) в школе, что учителя несправедливы по отношению к тебе (например, не относятся к тебе так, как к другим ученикам, занижают оценки)	4	3	2	1
7. Ты пропускал(-а) школьные занятия потому, что боялся(-ась) травли со стороны других детей	4	3	2	1
8. Ты пропускал(-а) школьные занятия потому, что у тебя не было желания/мотивации посещать школу	4	3	2	1
9. Ты чувствовал(-а) в приемной семье неравное или неприятное отношение к себе со стороны членов семьи	4	3	2	1
10. Ты подвергался(-ась) в приемной семье физическим наказаниям	4	3	2	1
11. Ты чувствовал(-ла) в приемной семье физическое насилие	4	3	2	1
12. Ты чувствовал(-ла) в приемной семье психологическое насилие	4	3	2	1

61. Огромное спасибо за ответы на вопросы! Твое мнение является для нас очень важным!

Есть ли у тебя еще какие-нибудь пожелания или предложения относительно того, как можно облегчить и упростить твое вступление в самостоятельную жизнь?

ОГРОМНОЕ СПАСИБО!

12.9. Lisa: Küsituleja juhend

Lugupeetud küsituleja!

Käesolev juhend on koostatud Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu läbiviimiseks 2016. aastal. Juhend sisaldab väikest ülevaadet uuringu taustast, eesmärkidest ning metoodikast, samuti on kirjeldatud reegleid, mida küsitulejad peaks järgima ning olulistest aspektidest, mida küsitluse puhul silmas pidada. Eraldi osana on välja toodud küsimused, mis vajavad eraldi tähelepanu.

Loodetavasti on juhend informatiivne ja leiate sealt vajalikke näpunäiteid. Kui olete tutvunud nii küsitlusankeetide, kui ka juhisega, kuid mõningad teemad on jäänud veel ebaselgeks, ärge häbenege küsimast. Järgnevalt on toodud uuringu Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu projektijuhi ning analüütiku kontaktandmed, kelle poole võib küsimuste korral pöörduda:

Liina Osila

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu projektijuht

Poliitikauuringute Keskus Praxis

Tornimäe 5

Tel: 640 8005;

E-post: liina.osila@praxis.ee

Pirjo Turk

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu analüütik

Poliitikauuringute Keskus Praxis

E-post: mailto:pirjo.turk@praxis.ee

Täname Teid juba ette koostöö eest!

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring on Sotsiaalministeeriumi poolt tellitud. Uuring on ainulaadne seetõttu, et nii laiaulatuslikku asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringut pole Eestis enne läbi viidud. 2010. aastal viidi Praxise poolt läbi ka uuring „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“, kuid selle uuringu puhul keskenduti peamiselt asenduskodudes viibivate noorte elluastumise oskuste ja –teadmiste kaardistamisele. Antud uuringu raames on kavas küsitleda ka perekonnas hooldamisel olevaid peatselt elluastuvaid noori ning intervjuuerida ka juba elluastunud asendushoolduse noori.

Käesoleva uuringu eesmärk on välja selgitada milline on asenduskodudes elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asendushooldusteenustelt ellu astunud noored, ning eelnevast tulenevalt, kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas. Tuginedes kogutud andmetele on võimalik planeerida edasisi samme asendushoolduselt elluastuvate noorte iseseisvumise hõlbustamiseks. Seega on antud uuring ka vahend asendushoolduse noori puudutava poliitika kujundamiseks.

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring viiakse läbi intervjuu meetodil standardiseeritud ankeedi alusel. Noorte seast kuuluvad valimisse asenduskodude noored, kes on 16-aastased või vanemad ning kes on võimelised ankeetküsitlust täitma (seetõttu jäävad sügava või raske puudega noored valimist välja). Ankeetküsitlus viiakse läbi ka vene keelt emakeelena kõnelevate noorte seas.

Uuringu läbiviimist korraldab poliitikauuringute keskus Praxis. Küsitlus viiakse läbi ajavahemikul 12. aprill – 30. aprill, 2016.

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu ankeetküsitluse läbi viimise juhend

Vastavalt eelnevalt e-maili teel saadetud juhenditele, tuleb asenduskodu juhtkonnaga kokku leppida sobiv aeg küsitlemiseks. Selleks tuleb kasutada e-maili või helistada asenduskodusse. Kui saadate e-maili, peaks e-maili sisu olla alljärgnev ja kui helistate, tuleks samuti edasi anda sarnane informatsioon nagu allolevas e-maili näidises:

Tere!

Pöördun Teie poole Poliitikauuringute Keskusest Praxis. Hiljuti võttis Teiega ühendust Kaisa Karu Praxisest seoses asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringuga ning küsis luba, et viia läbi ankeetküsitlus Teie asenduskodu 16-aastaste ja vanemate noorte seas.

Mina olen antud uuringu küsitlusassistent ja sooviksin kokku leppida aja, mis oleks teie asenduskodu noorte jaoks kõige sobivam ankeetküsitluse läbiviimiseks. Kuivõrd tegu on kõikse uuringuga ning iga noore arvamus ja kogemus loeb, oleksime tänulikud, kui leiaksite aja kui kohal on võimalikult palju sihtrühma kuuluvaid noori. Nende noorte jaoks, kes küsitlusele sel ajal vastata ei saa, jätame ankeedid koos ümbrikute ja margiga, nad saavad ankeedi hiljem täita ja täidetud ankeedi meile hiljem postiga saata.

Küsitlus võtab aega 30 minutit ja on anonüümne ning vastuseid ei ole võimalik samastada konkreetse isikuga ega ka asenduskoduga. Uuringu tulemused avaldatakse uuringuraporti kujul, kasutades ainult üldistatud informatsiooni. Uuringu eesmärk on anda üldine pilt selle kohta, milline on noorte valmidus iseseisvumiseks ning võimalusel kujundada soovitusi selle kohta, mil viisil oleks võimalik noorte valmisolekut parandada.

Täpsustaksime ka üle, paljudel teie asenduskodus elavatest sihtrühma (16-24) kuuluvatest noortest on puue, mistõttu ei asu ta kunagi iseseisvalt elama või toetatud elamise teenusele ning seetõttu jääksid meie küsitlusest välja.

Järgnev juhend annab näpunäiteid, kuidas toimida asenduskodus ning mida peale küsitlust teha.

I etapp. Küsitluse tutvustus.

Noortele tuleb anda lühike ülevaade, millise uuringuga on tegu ja miks me neid küsitleme. Hea on, kui räägite neile lühikese tutvustuse oma sõnadega (ning ei loe maha). Näide sellest, milline võiks tutvustus olla ning millist järgmist informatsiooni peaks see sisaldama:

*Jagan teile kohe ankeedid, mis on tehtud sel eesmärgil, et teada saada, mida te arvate iseseisvasse ellu astumisest ja kuidas te ise hindate oma teadmisi ja oskusi iseseisvasse ellu astumiseks. **Küsitlus on anonüümne** – me ei küsi teie nime ega täpset elukohta. Samuti ei ole tegu teadmise kontrolli või kontrolltööga, kus oleks valesid ja õigeid vastuseid. Vastake täpselt nii, nagu arvate või tunnete ning kui te ei saa küsimusest aru, siis küsige julgelt minult.*

Analüüsime kõikide noorte vastuseid koos ja keegi ei saa teada, kuidas sina vastasid.

Küsimustele vastamine on lihtne. Enamiku küsimuste puhul tõmba sobiva vastusevariandi ees olevale numbrile ring ümber. Mõnele küsimusele saad kirjutada vastuse ka ise.

Lugege küsimused hoolega läbi ja mõelge hoolega, mida küsitakse. Sageli on küsimuse taga ka lause, mis selgitab täpsemalt küsimust ja juhendab, kas näiteks küsimusele võib vastata mitme vastusvariandiga.

Oleme väga tänulikud, kui jõuate kogu küsitlusele vastata. Kui ankeetküsitlus on täidetud, sulgege see ümbrikusse ja tooge minu kätte.

Vastamine ei tohiks võtta rohkem kui 20-30 minutit.

(Küsitluse on tellinud Sotsiaalministeerium ja selle viib läbi Poliitikauuringute Keskus Praxis.)

Aitäh sulle ausalt vastamast! Alustame!

Pärast küsitluse tutvustust jagage küsitlusankeedid noortele.

Seejärel võite lubada noortel minna vastama oma tubadesse või kus iganes neil on piisavalt privaatsust ja korrake veel üle, et kui mõnest küsimusest ei saa aru, võib julgelt küsima tulla.

II etapp. Ankeetküsitluse täitmine

Olulised põhimõtted, mida küsitluse läbi viimisel silmas pidada.

- Oleks hea kui asenduskodu töötajad noortega koos ei viibiks. Kui mõni asenduskodu töötaja on kohal, ei tohiks ta kindlasti käia ringi ja vaadata noorte ankeete. Tema kohalolu ei ole soovitatav ka seetõttu, et kui keegi soovib täpsustavat küsimust küsida, ei pruugi ta seda teha.
- Kui noored peaksid ankeeti täitma ühes ruumis, siis tuleks vaadata, et noored teineteise vastuseid ei piiluks. Kui on näha, et mõni noor vaatab teise vastuseid, siis tuleks sõbralikult talle meelde tuletada, et tegu pole kontrolltööga, kus on õiged ja valed vastused, mistõttu ei ole mõtet teise pealt maha teha. See on oluline ka selle noore seisukohalt, kelle ankeeti just piilutakse, kuna ta ei pruugi ausalt vastata, kui teab, et keegi on tema vastustega kursis.
- Kui kellelgi on küsimus Teile, tuleks vaikselt noorel aidata küsimust mõista või vastata. Küsitlejana tuleb säilitada samuti väga neutraalne olek ning mitte ruumis ringi käia, vaid lasta rahulikult vastata.

Teemad jagunevad noorte_ankeetküsitluses järgmiselt:

1. Taustaküsimused (1.-9. küsimus). Sugu, vanus, rahvus, emakeel ja küsimused asenduskodus või asenduskodudes elamise tingimuste kohta.

2. Valmisolek iseseisvaks eluks (10.-27. küsimus). Küsimused hõlmavad noorte hinnangut enese valmisolekuks ellu astuda; tegureid, mida nad peavad oluliseks elluastumisel; teadmisi ja oskusi, mida nad peavad oluliseks elluastumisel; noorte kogemusi igapäevaste, koduste tööde tegemise osas; noorte kogemusi rahaga; arvuti ja interneti kasutamise võimalusi ning eluaseme hankimise plaane/võimalusi.
3. Noort ümbritsevad inimesed ja suhted (28.-36.) Antud peatüki eesmärk on teada saada, kas noortel on lähedasi ja inimesi, kelle poole hädas pöörduda. Samuti on eesmärk teada saada, millised on suhted näiteks vastutava lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga. Küsimusteplokk käsitleb ka noore võimalusi käia huvialaringides või trennides, kuna sageli leiavad noored just huvialaringidest või trennist samasuguste huvidega sõpru.
4. Noore nägemus oma tulevikust (37.-45). Küsimustega soovitakse välja selgitada millised on noorte kogemused ja ambitsioonid seoses hariduse omandamisega. Samuti hõlmab küsimusteplokk küsimusi töö- ja praktika kogemuste kohta.
5. Noore teadmised tervise- ja seksuaalkäitumisest (küsimused 46.-56). Küsimused hõlmavad noorte hinnangut oma tervisele, samuti kogemusi ja teadmisi seksuaalkäitumise kohta.
6. Noore osalemine otsuste tegemisel (57.-59.). Nende küsimustega soovitakse teada, kui võrd on noored kogenud, et nende arvamust kuulatakse ning nendesse suhtutakse kui kompetentsetesse isiksustesse. Samuti soovitakse siinkohal teada saada, kas noored on saanud kaasa rääkida oma juhtumiplaani koostamisele.
7. Õigusteadlikkust (60.-64.). Antud küsimusteploki eesmärk on teada saada, kui võrd hästi noored tunnevad oma õigusi ja seadusi, millised on suhted erinevate avalike institutsioonidega ning kas noored on kogenud kiusamist või vägivalda.

III etapp. Ankeetküsitlusetoimetamine/postitamine Praxisesse

- Kui olete asenduskodus ankeetküsitluse läbi viinud, kuid kõiki noori ei viibinud asenduskodus, palun leppige asenduskodu juhatajaga kokku, et jätate ankeedi noorele täitmiseks. Samuti andke juhatajale lisaks ankeedile või ankeetidele (vastavalt sellele, kui palju sihtrühma noori puudus) margiga varustatud ümbrikud, millele on kirjutatud Praxisse aadress. Kasutame sellisel juhul ka nn kahe ümbriku süsteemi – st noor täidab ankeedi, paneb täidetud ankeedi ühte ümbrikusse ja sulgeb selle ning seejärel paneb selle ümbriku teise ümbriku sisse ning sulgeb selle ning kirjutab selle peale oma asenduskodu nime. Meil on seda vaja teada selleks, et järke pidada, kust oleme vastused kätte saanud. Ankeetide sisestajale edastatakse vaid ankeediga ümbrik (kus pole kontaktinfot ehk asenduskodu nime) ning kontaktinfoga ümbrik hävitatakse ning niiviisi tagatakse vastaja anonüümsus.
- Kui olete ühes asenduskodus ankeetküsitluse läbi viinud (ja hoolimata sellest, et mõnes asenduskodus on veel küsitlemata), saatke samal päeval info vastanute kohta aadressil pirjo.turk@praxis.ee. Täpsemalt on iga küsitletud asenduskodu kohta vaja teada järgmist:

- 1) Asenduskodu nimi ja asukoht (siinkohal piisab linna või asula nimest)
- 2) Vastanud noorte arv (sh mitu poissi, mitu tüdrukut)
- 3) mitu ankeeti vene keeles ja mitu eesti keeles
- 4) Mitu ankeeti jätsite asenduskodusse, et noor ise täidaks ja postitaks

- Peale ankeetküsitluste läbiviimist palume saata ankeedid postiga Teile öeldud aadressile (kuna meil on mitu sisestajat, annab küsitluse koordinaator täpsemalt teada aadressist).

Lisatähelepanu vajavad kohad ankeedis

Küsimuse nr ankeedis	Selgitus
3	Küsimusega soovitakse teada saada noore rahvust. Mõningal juhul võib ilmned, et noor identifitseerib end nii eestlase kui ka venelasena (näiteks bioloogilised vanemad olid venelased, kuid nüüd elab eesti keelt kõnelevas asenduskodus). Sellisel juhul võib noorel lasta märkida rahvuseks nii eestlane kui ka venelane.
4	Sarnaselt eelmisele küsimusele võib juhtuda, et mõni noor räägib igapäevaselt nii eesti- kui ka vene keeles. Ka sel juhul võib noor märkida mõlemad variandid.
5	Siinkohal tuleks noorel märkida aastad täisnumbrina
6	Kasupere all on nii antud küsimuse puhul kui ka edaspidi peetud silmas perekonnas hooldamisel elamist.
10.4	Siinkohal on silmas peetud seda, et kas noore jaoks on enne lastekodust lahkumist oluline omandada kõrgeim soovitud haridustase. Näiteks, kui noor soovib saada magistrakraadi, siis kas noore jaoks on oluline saada magistrakraad enne asenduskodust lahkumist. Kui noor õpib näiteks kutsekeskkoolis ja soovib omandada hiljem ka kõrghariduse, kuid soovib vahepeal lastekodust iseseisvasse ellu astuda, siis ei saa kõrgeima haridustaseme omandamist pidada oluliseks.
11	Selle küsimuse puhul tuleb silmas pidada, et noor valiks ühe vastusevariandi.
13	Selle küsimuse puhul võib rõhutada, et vastata tuleb puhtalt vastavalt noore enesehinnangule. Kui ta ei oska öelda, kui piisavad on tema teadmised töö otsimisest, siis ilmselt pole pigem noore teadmised piisavad.
15	Valida tuleks üks vastusvariant.
27	Valida võib üks kuni kolm vastusvarianti.
29	Perevanema süsteem tähendab asenduskodu toimimist perekeskse alternatiivina – ehk koos hoolealuste laste ja noortega elab ka perevanem , kes elab ööpäev läbi koos kasvandikega.
36.3	Logistilistel põhjustel all on peetud silmas seda, kui ring või trenn toimub nii kaugel, et ühistranspordiga ei ole võimalik ringi/trenni minna või tulla. Näiteks seetõttu, et ühistransport ei peatugi ringi/trenni juures või sõidugraafikud ei klapi trenni/ringi aegadega. Samuti on logistiline põhjus see, kui näiteks lastekodul ei ole autot või bussi, millega saaks noore ringi viia ja hiljem koju tuua.
63	Selle küsimuse puhul rõhutada, et tuleb mõelda viimase aasta peale.

12.10. Lisa: Intervjuukava asendushooldusteenuselt elluastunud noortele

Viime läbi Sotsiaalministeeriumi tellimisel uuringut „Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring“, mille eesmärk on välja selgitada, milline on asenduskodudes elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asendushooldusteenustelt ellu astunud noored, ning eelnevast tulenevalt, kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas.

Soovime Teiega rääkida elust ja kogemustest asenduskodus, kuidas te oma tulevikku näete ning kuidas teie meelest saaks iseseisvasse ellu astumist erinevatelt tasanditelt hõlbustada.

Küsimustel, mida me esitame ei ole õigeid või valesid vastuseid. Pigem soovime teada saada, kuidas Teie end tunnete ja asendushoolduselt elluastumisele järele vaatate. Vestlus on **anonüümne** ning uuringu analüüsis kasutatakse intervjuudes kogutud informatsiooni viisil, mis ei võimalda tuvastada Teie isikut.

Aitäh veelkord, et olete nõus meiega vestlema!

Sissejuhatus

1. Rääkige palun veidi ise-endast:
 - Kui vana te olete?
 - Millega Te igapäevaselt tegelete?
 - Kus te elate?
 - Kas Teil on ka perekond?
2. Palun rääkige oma minevikust:
 - a. Kas elasite asenduskodus või kasuperes? Ja kas vaid ühes või mitmes?
 - b. Millal te nii-öelda iseseisvasse ellu astusite?

Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta

3. Kuidas Teil viimastel aastatel (enne iseseisvasse ellu astumist) elu korraldatud oli? Näiteks:
 - a. Kas Te pidite ka ise sööki endale valmistama? Kas pidite selleks ka ise poes käima ja materjalid ostma? Millist sööki te tavaliselt ise valmistasite? Kuivõrd see oli teie otsustada, mida söögiks valmistada?
 - b. Kas tubade koristamise ja pesu pesemise osas oli ka mingisugune kord välja kujunenud?
 - c. Kas ja millise korra alusel teil taskuraha anti? Kas see Teie hinnangul aitas Teil õppida ka raha-asju planeerima?
4. Kui palju *kas lastekodus või kasuperes* Teie arvamust küsiti selliste (eelnevalt mainitud) igapäeva elu otsuste kohta? Näiteks kuidas tuba/tube kujundada, kuidas reeglid laste- või noortekodus kehtestada, jne?

5. Kas nüüd tagantjäreli mõeldes oli mingeid igapäevaseid oskusi või teadmisi, mida oleks võinud rohkem arendada, et üksi elades hakkama saada? *Kui noor ei oska kohe vastata, siis suunata: nt tervisega seotud probleemidega hakkama saamine; asjaajamine erinevate ametkondadega; mõned praktilised igapäeva oskused; suhetes sõprade ja/või elukaaslasega?*
6. Kust (koolist, asenduskodust) ja/või kellelt Teie teadmised erinevate eluks vajalike praktiliste asjade kohta peamiselt tulid?
7. Mis oli kõige keerulisem iseseisvasse ellu astumise puhul?

Iseseisvaks eluks valmisolek

8. Kuivõrd olite enne iseseisvasse ellu astumist plaaninud oma tulevikku? Ja kas ettekujutus vastas tegelikkusele ning kas Teie ootused täitusid?
9. Kas keegi nõustas Teid tuleviku planeerimisel? Või kas keegi või miski mõjutas Teid tuleviku valikute tegemisel?
10. Kas teil oli ka tugiisik? Kui jah, kuidas te hindate tugiisiku abi – kas see oli vajalik ja aitas teil iseseisvuda? Kuidas?
11. Kas Te praegu õpite? Kui ei, siis milline haridustase Teil on?

Kui noor käis või käib kutse- või kõrgkoolis, siis järgmised küsimused:

12. Millised tegurid mõjutasid Teid kooli ja eriala valikut ja kas läksite õppima seda, mida ideaalis soovisite? Kui mitte, siis mis põhjusel?
13. Milline oli perevanema/kasvajate roll kooli ja eriala valiku tegemisel?
14. Kas ja milliseid probleeme oli eriala valiku ja õppimise puhul?
15. Kas oleksite teinud midagi teisiti oma õpingute puhul?
16. Kas praegu käite ka tööl? Ja millist tööd teete? Kuidas te selle töökoha leidsite või sellele sattusite?
17. Millest te töökoha valikul lähtusite? (näiteks kodukoha lähedus, palk, erialale kohane töö, jne)
18. Kui kaua Te olete selles kohas töötanud? Kas teil on ka enne töökohti olnud?
19. Kas töö leidmise puhul oli ka mingeid takistusi või teadmatust?
 - a. Kas teadsite kuidas ja kust tööd otsida? Kas selles vallas oleks olnud midagi, mida oleksite rohkem soovinud teada või osata?
20. Kes Teid töökoha leidmisega seotud murede lahendamisel aitas?
21. Kas Teil on seoses töökohtade või töötamisega olnud negatiivseid või positiivseid kogemusi? Kui siis, milliseid?
22. Kuhu Te peale asenduskodust või kasuperest ellu astumist elama läksite ja kuidas endale elamise hankisite?
 - a. Miks just sellesse kohta?
 - b. Kas see koht, oli erinev sellest, kust pärit olite (kus ka Teie bioloogilised vanemad elasid)?
 - c. Kas elukoha leidmise või saamisega oli mingeid probleeme? Kui siis milliseid? Kas Teil oli võimalik kelleltki nõu ja abi küsida?
23. Kas ellu astudes olite teadlik, kuidas ja milliseid teenuseid või toetusi teil on riigi poolt võimalik saada? Näiteks hariduse omandamiseks (Archimedese stipendium, mida asenduskoduteenusel ja perekonnas hooldamisel viibinud üliõpilastel on võimalik kõrghariduse omandamiseks taotleda; tugiisiku teenus; KOVi abi elukoha leidmiseks, jne)?
24. Kas Te saite ka elluastumistoetust ning kuidas Te seda kasutasite?
25. Kas saite ka mingeid muidu toetusi ja kui siis milliseid?

26. Kas Teil lapsi on?
- Kui jah, siis millal Te saite lapse?
 - Kas lapse saamine mõjutas kuidagi Teie valikuid ja elu?
 - Kui ei, siis kas tunnete asenduskodust mõnda noort, kellel on laps? Kuidas ja kas lapse saamine mõjutas seda noort ema või isa? Kuidas?
27. Kas asendushooldusel olevaid noori peaks Teie meelest kuidagi eraldi aitama või toetama lapse saamise korral? Kuidas?

Noormeeste puhul küsida:

28. Kas käisite ka sõjaväes ja kuidas see ellu astumist mõjutas?

Sotsiaalne võrgustik

29. Kes on inimesed su elus, keda sa usaldad? Miks just nemad?
30. Kas ja kuidas on Teie meelest Teie tavapärasest veidi erinev lapsepõlv mõjutanud Teie suhteid teiste inimestega?
31. Kas Teil on elus olnud positiivseid või negatiivseid kogemusi seoses sellega, et olete üles kasvanud asenduskodus või kasuperes?
32. Millised suhted olid Teil teie eest vastutava lastekaitse töötajaga?
- Kas teadsite ja olite suhelnud teie eest vastutava lastekaitse töötajaga juba enne täisealiseks saamist? Kui tihti või regulaarselt?
 - Kas iseseisvasse ellu astudes saite lastekaitse töötaja poolt ka tuge? Kui ei, kas otsisite tuge või abi temalt?
 - Kui jah, millist tuge Te lastekaitse spetsialistilt või sotsiaaltöötajalt saite?
33. Kas Teil on ka sõpru või lähedasi lapsepõlvest? Kes nad Teile on (kooli- või klassikaaslased, asenduskodu kaaslased, naabruskonna lapsed)?
- Kui oluliseks Te selliseid sõprussuhteid peate?
34. Kes on pärast asenduskodust või kasuperest lahkumist olnud Teie peamised toetajad?

Asenduskodust pärit noorte puhul küsida:

35. Kirjeldage oma suhteid asenduskodu kasvatajate ja või perevanematega enne ja pärast asenduskodust lahkumist?
36. Võrreldes teiste asenduskodu noortega, mis Te arvate, kui hästi Teil läinud on?

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele

37. Lähtudes enda kogemusest, on Teil ettepanekuid, kuidas noorte üleminekut iseseisvasse ellu asendushoolduselt hõlpsamaks ja sujuvamaks teha?
- Millist abi ja/või tuge Teie meelest asendushoolduselt pärit noored vajaksid?
 - Millised on teie hinnangul kõige olulisemad teadmised või oskused edukaks elluastumiseks?
38. Kas Teie meelest oleks olnud abiks, kui õpingute jätkates oleks Teil olnud riigi poolt võimaldatud eluase koos tugiisikuteenusega?
39. Kas Teie meelest oleks olnud abiks, kui iseseisvasse ellu astudes oleks Teil olnud professionaalne tugiisik, kes vajadusel oleks Teid juhendanud ja kellelt oleks saanud nõu küsida? (*professionaalne tugiisik on läbinud koolituse, mistõttu omab oskusi ja teadmisi noore ettevalmistamiseks ja suunamiseks oma iseseisva elu korraldamiseks*)

40. Mida te soovitate praegustele asendushoolduse noortele, kellel elluastumine alles ees?

Õigusteadlikkus

41. Kuidas te hindate teadmisi oma õigustest? Kas oli mingeid seadusi ja õigusi puudutavaid teemasid, millega iseseisvasse ellu astumisega kokku puutusite ja mille kohta Te oleksite rohkem teada tahtnud? (näiteks tööle asumisega seotud õigused ja seadused)

Kaasamine

42. Kas sa olid enne iseseisvasse ellu astumist oma juhtumiplaaniga tutvunud? (juhtumiplaani koostamise eest vastutab lastekaitse- või sotsiaaltöötaja ja see on dokument, mis kirjeldab millist tuge sa vajad ja kuidas sind iseseisvasse ellu astumiseks paremini ette valmistada)

- Kui olid kursis/tutvunud/teadlik oma juhtumiplaanist, siis kui palju sul endal oli võimalik kaasa rääkida selle koostamisel?

12.11. Lisa: Intervjuukava asenduskodudest peagi elluastuvatele noortele

Viime läbi Sotsiaalministeeriumi tellimisel uuringut „Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring“, mille eesmärk on välja selgitada, milline on asenduskodudes elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asendushooldusteenustelt ellu astunud noored, ning eelnevast tulenevalt, kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas.

Soovime Teiega rääkida elust ja kogemustest asenduskodus, kuidas te oma tulevikku näete ning kuidas teie meelest saaks iseseisvasse ellu astumist erinevatelt tasanditelt hõlbustada.

Küsimustel, mida me esitame ei ole õigeid või valesid vastuseid. Pigem soovime teada saada, kuidas Teie end tunnete ja tulevikule vaatate. Vestlus on **anonüümne** ning uuringu analüüsis kasutatakse intervjuudes kogutud informatsiooni viisil, mis ei võimalda tuvastada Teie isikut.

Aitäh veelkord, et olete nõus meiega vestlema!

Sissejuhatus

1. Räägi palun veidi ise-endast:
 - Kui vana sa oled?
 - Millega sa igapäevaselt tegeled (kool, hobid)?
 - Kus Sa elad?
2. Kas sa oled elanud ka teistes asenduskodudes või kasuperes? Kui oled elanud ka mõnes teises lastekodus või kasuperes, siis mis sulle seal meeldis ja mis mitte?
 - *Kui noor elab nüüd noortekodus, siis:* Kas Sulle meeldib elada noortekodus ja kuidas see erineb lastekodust?

Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta

3. Räägi veidi oma tavapärasest nädalast laste- või noortekodus. Näiteks:
 - Kuidas on teil korraldatud söögi tegemine? *Kui noored teevad ka ise süüa, siis:* Kas peate selleks ka ise poes käima ja materjalid ostma? Millist sööki te tavaliselt ise valmistate? Kes otsustab, mida söögiks valmistada ja mida poest osta?

- Kas tubade koristamise ja pesu pesemise osas on ka mingisugune kord välja kujunenud?
 - Kas ja millise korra alusel teil taskuraha antakse?
4. Kui palju laste- või noortekodus Sinu arvamust küsitakse selliste (eelnevalt mainitud) igapäeva elu otsuste kohta? Näiteks kuidas tuba/tube kujundada, kuidas reeglid laste- või noortekodus kehtestada, jne?
 5. Kui Sul juhtub olema terviseга seotud mure, siis mida sa teed?

Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust

6. Kuivõrd oled mõelnud oma tulevikule?
 - Mida sa teed/plaanid teha peale praeguse kooli lõpetamist?
 - Kuhu Sa peale kooli lõpetamist plaanid elama minna?
7. Kas keegi on mõjutanud või nõustanud Sind su tuleviku plaanide osas?
 - Kas tunned, et vajaksid selles osas rohkem nõu?
8. Mis sa arvad, kas sul on võimalik teha seda, mida sooviksid? Või näed sa mingeid takistusi, milliseid?

Kui noor plaanib edasi õppida, siis järgmised küsimused:

9. Mis saab olema määrav või vajalik eriala valikul ja mida Sa tahaksid ideaalis õppima minna?
10. Kas ja milliseid probleeme Sa näed edasi õppimisel?
11. Millest oleneb see, kas Sa jääd õppimise ajaks laste- või noortekodusse edasi elama?
12. Millist tööd sa tulevikus teha tahaksid?
13. Millest sa töökoha valikul lähtud?
14. Kas Sa oled juba mõelnud, kuidas ja kust Sa tööd leiaksid?
 - Kas Sind on õpetatud kust ja kuidas tööd otsida? Kui mitte, siis kas ja kes Sinu meelest võiks seda õpetada?
15. Kas Sa oled enne ka tööd teinud, praktilik käinud ja/või vabatahtlikku tööd teinud?
 - *Kui noorel on töökogemus:* Kuidas selle töö/praktika leidsid ja kas töö leidmisega oli probleeme? Kuidas Sinusse tööl suhtuti?
16. Kas oleksid valmis vastu võtma töökoha, kus pakutakse head palka, kuid tööandja ei vormista sind ametlikult tööle ehk et sul ei oleks õigust ravikindlustusele ja see mõjutaks ka sinu õigusi muudele sotsiaalsetele garantiidele? (*vajadusel selgitada, et sotsiaalse kaitse all peame silmas kaitset töötuks jäämise korral, pensionikindlustuse suurus, vanemahüvitise saamise võimalust ja suurus jne*)?
17. Kas oleksid valmis vastu võtma töökoha, kus pakutav palk on madal, kuid saaksid tegeleda end huvitava teemaga või mis seostuks su õppimistega?
18. Kui Sa iseseisvasse ellu astud, siis mis sa arvad, kuhu sa elama lähaksid ja kuidas sa endale elamise hangiksid?
 - Kas see linn, vald või küla, kuhu tahad elama minna on see sama, kust pärit oled (kus ka su bioloogilised vanemad elasid)?
 - Millised tegurid on Sinu jaoks olulised kodukoha valikul? (nt sõprade, pere lähedus, töökoht, jne)
19. Kas Sa oled kaalunud ka välismaale elama või tööle minekut?
20. Kas Sa oled teadlik, kuidas riigi poolt Sind elluastumisel toetatakse?
 - Mis sa arvad praegustest elluastumise toetamise abinõudest? Näiteks elluastumise toetus (ca 380 EURi), kohaliku omavalitsuse kohustus leida ja anda eluase? Kas need on piisavad või oleks mõni teistsugune abi palju vajalikum?

21. Kas Sul või mõnel neil teie lastekodust on laps?
 - Mis Sa arvad, kas lapse olemasolu mõjutab noore ema elluastumist lastekodust?
22. Kas lastekodus olevaid noori emasid peaks Teie meelest kuidagi eraldi aitama või toetama?

Noormeeste puhul küsida:

23. Kas Sa pead minema ka sõjaväkke? Kas Sa arvad, et see mõjutab ka kuidagi sinu tuleviku valikuid?

Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik

24. Kes on inimesed su elus, keda sa usaldad? Miks just nemad?
25. Kas asenduskodus elamine või erinevates asenduskodudes elamine on mõjutanud sinu suhteid teiste inimestega? Kuidas?
26. Kas Sul on elus olnud positiivseid või negatiivseid kogemusi seoses sellega, et oled asenduskodust ja kui siis millised need on olnud?
27. Kas asenduskodu töötajad pakuvad sulle sisulist tuge ja kas sa pöördusid abi ja nõu saamiseks nende poole lahkumise järel?
28. Millised suhted on Sul sinu eest vastutava lastekaitse töötajaga? Milliste küsimustega sa lastekaitse töötaja poole oled pöördunud ja milliste küsimustega pöördusid?
29. Kuidas on Su suhted teiste laste- ja noortega lastekodust? Mis Sa arvad, kas sa jääd nendega suhtlema, kui lastekodust ära kolid?
30. Kas Sa suhtled mõne noorega, kes sinu lastekodust on juba iseseisvasse ellu astunud?
31. Kui sa lastekodust lahkud, siis kas sul on kellele toetuda ning vajadusel nõu küsida?

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele (sh rohelise raamatu ettepanekud)

32. Kas ja milliseid ettepanekuid Sul on, kuidas sinu ja teiste noorte üleminekut iseseisvasse ellu lastekodust hõlpsamaks ja sujuvamaks teha?
33. Mida sa arvad sellest, kui peale 18-eluastat, mil Sa veel õpinguid jätkad, võimaldataks riigi poolt Sulle eluase koos tugiisikuteenusega?
34. Mida sa arvad sellest, kui iseseisvat elu planeerides ja iseseisvasse ellu astudes oleks Sul professionaalne tugiisik, kes Sind vajadusel juhendada oskaks ja kellelt saaksid nõu küsida? *(professionaalne tugiisik on läbinud koolituse, mistõttu omab oskusi ja teadmisi noore ettevalmistamiseks ja suunamiseks oma iseseisva elu korraldamiseks)*

Noorte kaasamisega seotud kogemusi

35. Kas sa oled oma juhtumiplaaniga tutvunud? (juhtumiplaani koostamise eest vastutab lastekaitse- või sotsiaaltöötaja ja see on dokument, mis kirjeldab millist tuge sa vajad ja kuidas sind iseseisvasse ellu astumiseks paremini ette valmistada)
 - Kui oled tutvunud/teadlik oma juhtumiplaanist, siis kui palju sul endal on olnud võimalik kaasa rääkida selle koostamises? Või kuidas on juhtumiplaani koostamine toimunud?
36. Kas Sulle meeldiks olla rohkem kaasatud mingite otsuste tegemisse lastekodus või koolis?

12.12. Lisa: Intervjuukava perekonnas hooldamiselt peagi elluastuvatele noortele

Viime läbi Sotsiaalministeeriumi tellimisel uuringut „Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring“, mille eesmärk on välja selgitada, milline on asendushooldusel elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asendushooldusteenustelt ellu astunud noored, ning eelnevast tulenevalt, kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas.

Soovime Teiega rääkida Teie elust ja kogemustest, kuidas te oma tulevikku näete ning kuidas Teie meelest saaks iseseisvasse ellu astumist erinevatelt tasanditelt hõlbustada.

Küsimustel, mida me esitame ei ole õigeid või valesid vastuseid. Pigem soovime teada saada, kuidas Teie end tunnete ja tulevikule vaatate. Vestlus on **anonüümne** ning uuringu analüüsis kasutatakse intervjuudes kogutud informatsiooni viisil, mis ei võimalda tuvastada Teie isikut.

Aitäh veelkord, et olete nõus meiega vestlema!

Sissejuhatus

1. Räägi palun veidi ise-endast:
 - Kui vana sa oled?
 - Millega sa igapäevaselt tegeled (kool, hobid)?
 - Kus Sa elad?
2. Milline on perekond, kelle juures sa praegu elad (palju õdesid-vendi)? Kui kaua Sa selles perekonnas elanud oled?
3. Kas Sa oled enne elanud ka teistes kasuperedes või lastekodus? Kuidas Sulle neis meeldis elada?

Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta

4. Räägi veidi oma igapäevaelust. Näiteks:
 - Kas Sul on igapäevaselt või iganädalaselt mingeid kohustusi kodus?
 - Kes teil peres süüa valmistab ja kas sina ka vahel süüa tegema pead või osalema söögi tegemisel? *Kui noor teeb ka ise süüa, siis:* Kas pead selleks ka ise poes käima ja materjalid ostma? Millist sööki sa tavaliselt valmistad?
 - Kas tubade koristamise ja pesu pesemise osas on ka mingisugune kord välja kujunenud?
 - Kas ja millise korra alusel sulle taskuraha antakse?
 - On Sul mingeid muid kohustusi, mida iganädalaselt tegema pead (nt nooremate õdede-vendade eest hoolitsemine, aiatööd)?
5. Kui palju kodus Sinu arvamust küsitakse selliste (eelnevast mainitud) igapäeva elu otsuste kohta? Näiteks kuidas tuba/tube kujundada, kuhu puhkusele minna, mida õhtul süüa jne?
6. Kui Sul juhtub olema tervisega seotud mure, siis mida sa teed?

Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust

7. Kuivõrd oled mõelnud oma tulevikule?
 - Mida sa teed/plaanid teha peale praeguse kooli lõpetamist?
 - Kuhu Sa peale kooli lõpetamist plaanid elama minna?
8. Kas keegi on mõjutanud või nõustanud Sind su tuleviku plaanide osas?
 - Kas tunned, et oleks selles osas rohkem vaja nõu?

9. Mis sa arvad, kas sul on võimalik teha seda, mida sooviksid? Või näed sa mingeid takistusi, milliseid?

Kui noor plaanib edasi õppida, siis järgmised küsimused:

10. Mis saab olema määrav või vajalik eriala valikul ja mida Sa tahaksid ideaalis õppima minna?
11. Kas ja milliseid probleeme Sa näed edasi õppimisel?
12. Millist tööd sa tulevikus teha tahaksid?
13. Millest sa töökoha valikul lähtud?
14. Kas Sa oled juba mõelnud, kuidas ja kust Sa tööd leiaksid?
- Kas Sind on õpetatud kust ja kuidas tööd otsida? Kui mitte, siis kas ja kes Sinu meelest võiks seda õpetada?
15. Kas Sa oled enne ka tööd teinud, praktiliselt käinud ja/või vabatahtlikku tööd teinud?
- *Kui noorel on töökogemus:* Kuidas selle töö/praktika leidsid ja kas töö leidmisega oli probleeme? Kuidas Sinusse töö suhtuti?
16. Kas oleksid valmis vastu võtma töökoha, kus pakutakse head palka, kuid tööandja ei vormista sind ametlikult tööle ehk et sul ei oleks õigust ravikindlustusele ja see mõjutaks ka sinu õigusi muudele sotsiaalsetele garantiidele? (*vajadusel selgitada, et sotsiaalse kaitse all peame silmas kaitset töötuks jäämise korral, pensionikindlustuse suurus, vanemahüvitise saamise võimalust ja suurus jne*)
17. Kas oleksid valmis vastu võtma töökoha, kus pakutav palk on madal, kuid saaksid tegeleda end huvitava teemaga või mis seostuks su õppimistega?
18. Kui Sa iseseisvasse ellu astud, siis mis sa arvad, kuhu sa elama lähed ja kuidas sa endale elamise hangiksid?
- Kas see linn, vald või küla, kuhu tahad elama minna on see sama, kust pärit oled (kus ka su bioloogilised vanemad elasid)?
 - Millised tegurid on Sinu jaoks olulised kodukoha valikul? (nt sõprade, praeguse pere lähedus, töökoht, jne)
19. Kas Sa oled kaalunud ka välismaale elama või tööle minekut?
20. Kas Sa oled teadlik, kuidas riigi poolt Sind iseseisvasse ellu astumisel toetatakse?
- Mis sa arvad praegustest elluastumise toetamise abinõudest? Näiteks elluastumise toetus (ca 380 EURi), kohaliku omavalitsuse kohustus leida ja anda eluase? Kas need on piisavad või oleks mõni teistsugune abi palju vajalikum?
21. Kas ja kui võrd Sa oled mõelnud oma pere planeerimise peale?
- *Kui juba on laps (ja pere), siis küsida:* Kuidas see on Sinu elu mõjutanud?
 - *Kui ei ole veel last, siis:* Mis Sa arvad, kuidas lapse olemasolu mõjutab noorte iseseisvasse ellu astumist?

Noormeeste puhul küsida:

22. Kas Sa pead minema ka sõjaväkke? Kas Sa arvad, et see mõjutab ka kuidagi sinu tuleviku valikuid või mida teeksid peale sõjaväge?

Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik

23. Kes on inimesed su elus, keda sa usaldad? Miks just nemad?
24. *Kui noor on elanud erinevates asenduskodudes või teistes kasuperedes, siis küsida:* Mis Sa arvad, kuidas on erinevates asenduskodudes ja kasuperes elamine mõjutanud sinu suhteid teiste inimestega?

25. Kas Sul on elus olnud positiivseid või negatiivseid kogemusi seoses sellega, et elad kasuperes ja kui siis millised need on olnud?
26. Millised suhted on Sul sinu eest vastutava lastekaitse töötajaga? Milliste küsimustega sa lastekaitse töötaja poole oled pöördunud ja milliste küsimustega pöördusid?
27. Kui perekonnas, kus sa elad on ka õdesid-vendi, siis kuidas on Su suhted nendega?
28. Kuidas on Su suhted su pärisvanematega? Kas Sul on ka päris/bioloogilisi õdesid või vendasid? Ja kui on, kas sa suhtled nendega?
29. Kas pöördusid iseseisvumise järel kasupere poole abi ja nõu saamiseks?

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele (sh rohelise raamatu ettepanekud)

30. Kas ja milliseid ettepanekuid Sul on, kuidas sinu ja teiste noorte üleminekut iseseisvasse ellu kasuperest hõlpsamaks ja sujuvamaks teha?
31. Mida sa arvad sellest, kui peale 18-eluastat, mil Sa veel õpinguid jätkad, võimaldataks riigi poolt Sulle eluase koos tugiisikuteenusega?
32. Mida sa arvad sellest, kui iseseisvat elu planeerides ja iseseisvasse ellu astudes oleks Sul professionaalne tugiisik, kes Sind vajadusel juhendada oskaks ja kellelt saaksid nõu küsida? *(professionaalne tugiisik on läbinud koolituse, mistõttu omab oskusi ja teadmisi noore ettevalmistamiseks ja suunamiseks oma iseseisva elu korraldamiseks)*

Noore kaasamisega seotud kogemusi

33. Kas sa oled oma juhtumiplaaniga tutvunud? (juhtumiplaani koostamise eest vastutab lastekaitse- või sotsiaaltöötaja ja see on dokument, mis kirjeldab millist tuge sa vajad ja kuidas sind iseseisvasse ellu astumiseks paremini ette valmistada)
 - Kui oled tutvunud/teadlik oma juhtumiplaanist, siis kui palju sul endal on olnud võimalik kaasa rääkida selle koostamises? Või kuidas on juhtumiplaani koostamine toimunud?
34. Kas Sulle meeldiks olla rohkem kaasatud mingite otsuste tegemisse kasuperes või koolis?

12.13. Lisa: Intervjueerija juhend

Koostaja: Pirjo Turk

Lugupeetud intervjueerija!

Käesolev juhend on koostatud Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu läbiviimiseks 2016. aastal. Juhend sisaldab väikest ülevaadet uuringu taustast, eesmärkidest ning metoodikast, samuti on kirjeldatud reegleid, mida intervjueerijad peaks järgima ning olulistest aspektidest, mida küsitluse puhul silmas pidada. Eraldi osana on välja toodud küsimused, mis vajavad eraldi tähelepanu.

Loodetavasti on juhend informatiivne ja leiab sealte vajalikke näpunäiteid. Kui olete tutvunud nii intervjuukavade, kui ka juhiseiga, kuid mõningad teemad on jäänud veel ebaselgeks, ärge häbenege küsimast. Järgnevalt on toodud uuringu Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu projektijuhi ning analüütiku kontaktandmed, kelle poole võib küsimuste korral pöörduda:

Liina Osila

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu projektijuht
Poliitikauuringute Keskus Praxis
Tornimäe 5
Tel: 640 8005;
E-post: liina.osila@praxis.ee

Pirjo Turk

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu analüütik
Poliitikauuringute Keskus Praxis
E-post: <mailto:pirjo.turk@praxis.ee>

Täname Teid juba ette koostöö eest!

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring on Sotsiaalministeeriumi poolt tellitud. Uuring on ainulaadne seetõttu, et nii laiaulatuslikku asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringut pole Eestis enne läbi viidud. 2010. aastal viidi Praxis poolt läbi ka uuring „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“, kuid selle uuringu puhul keskenduti peamiselt asenduskodudes viibivate noorte elluastumise oskuste ja –teadmiste kaardistamisele. Antud uuringu raames on kavas küsitleda ka perekonnas hooldamisel olevaid peatselt elluastuvaid noori ning intervjuuerida ka juba elluastunud asendushoolduse noori.

Käesoleva uuringu eesmärk on välja selgitada milline on asenduskodudes elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, kuidas on toime tulnud iseseisvas elus asendushooldusteenustelt ellu astunud noored, ning eelnevast tulenevalt, kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas. Tuginedes kogutud andmetele on võimalik planeerida edasisi samme asendushoolduselt elluastuvate noorte iseseisvumise hõlbustamiseks. Seega on antud uuring ka vahend asendushoolduse noori puudutava poliitika kujundamiseks.

Intervjuude eesmärk on koguda infot kogemuste ja probleemide kohta sügavuti, seda nii asendushooldusteenustelt ellu astuvate kui juba ellu astunud noorte hulgas.

Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringu intervjuude läbi viimise juhend

Intervjuude läbiviimisel on oluline silmas pidada, et need viiakse läbi kolmes sihtrühmas, mistõttu on igale sihtrühmale mõeldud ka eraldi intervjuukava. Sihtrühmadeks on:

- Asenduskodudes elavad noored, kellel on vanust 16 aastat või enam.
- Perekonnas hooldamisel olevad noored, kes on 15 aastased või vanemad
- Juba elluastunud noored, kes viimase 10 aasta jooksul iseseisvasse ellu astusid.

Iga sihtrühma puhul tuleb silmas pidada, et ka sihtrühma-siseselt võivad noored olla erinevatel eluetappidel.

Oluline teada!

Intervjuukavades on sageli kasutatud mõistet **asendushooldus**. Selle all peetakse silmas nii noorte asenduskodudes kui ka perekonnas hooldamist. Ehk küsimuse puhul „Kas asendushooldusel olevaid noori peaks Teie meelest kuidagi eraldi aitama või toetama lapse saamise korral?“ on silmas peetud seda, kas noored, kes elavad kas asenduskodus või on perekonnas hooldamisel (ja ei ela oma bioloogiliste vanematega) peaksid saama eraldi või lisatuge lapse saamise korral.

Asenduskodudes olevate noorte intervjuukavades on sageli kasutatud mõistet **lastekodu**. Kuigi ametlikult kasutatakse mõistet asenduskodu, kasutavad noored sageli jätkuvalt mõistet lastekodu. Sellest tingitult on rohkem kasutatud ka lastekodu mõistet intervjuukavades.

Perekonnas hooldamisel olevate noorte puhul kasutatakse intervjuus sageli mõistet '**kasupere**'.

Intervjuukava asenduskodudest peagi elluastuvatele noortele

Järgnevalt on toodud intervjuuküsimuste taustainfo. Täpsemalt miks me midagi küsime ja mida on oluline asenduskodude noorte intervjuerimisel silmas pidada. Intervjuukava on leitav: Lisa: Intervjuukava asenduskodudest peagi elluastuvatele noortele

Sihtrühma eripärad: Asenduskodudes veel elavad ja peatselt elluastuvad noored võivad olla väga erinevatel elu-etappidel, kuna sihtrühma kuuluvad nii 16-aastased kutse- või keskkooli noored, kui ka näiteks 24-aastased ülikoolis käivad noored.

Kokku on antud intervjuukavas 6 teemaplokki: Sissejuhatus, Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta, Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust, Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik, Noorte hinnang võimalikele muutustele, Noorte kaasamisega seotud kogemusi.

Sissejuhatus: Antud küsimusteploki eesmärk on ühest küljest nii-öelda soojendusküsimused (et noorel endal oleks lihtsam teemasse minna), teisalt on eesmärk teada saada noore tausta. Näiteks see, kas noor käib juba ülikoolis või on veel kesk- või kutsekoolis, võib mõjutada ka seda, kuidas küsimusi küsida.

Lisaks taustale on sissejuhatava ploki eesmärk teada saada, kas noor on oma elu jooksul paljudes erinevates asendushooldust pakkuvates institutsioonides (kasuperes, erinevates asenduskodudes) pidanud elama. Erinev kirjandus ja uuringud, mis käsitlevad asenduskodudest pärit inimeste hakkamasaamist iseseisvas elus näitavad, et need, kes on lapsepõlve jooksul palju erinevaid asendushooldusvorme üle elanud, on edaspidises elus vähem edukad.

Kuivõrd Noortekodu pakub noortele juba teatavat iseseisvust ja on sestap vaheaste lastekodu ja iseseisva elu vahel, on oluline teada saada, kuidas noored ise tajuvad noortekodu kui ettevalmistavat astet iseseisvasse ellu.

Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta: Antud plokk uurib noorte praktilisi kogemusi ja oskusi, mida on iseseisvas elus hakkama saamiseks vaja. Kuivõrd asenduskodudes on sageli kokk ja koristaja, on oluline teada, kas noored on ka ise kokku puutunud näiteks söögi tegemise ja pesu pesemisega. Samuti kuivõrd on noored selliste igapäeva otsuste tegemisse kaasatud.

Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust: Antud küsimuste ploki eesmärk on teada saada kuivõrd on noored oma tulevikule mõelnud, seda planeerinud, kas ja milliseid takistusi ja probleeme nad sellega seoses näevad. Täpsemalt hõlmatakse selle peatükiga noore plaane haridust omandada, tööd leida ja elamiskoht endale leida. Samuti soovitakse selle plokiga teada saada, kas noored teavad millist abi neil on võimalik riigilt saada (näiteks elluastumistoetus, KOVi sotsiaaltöötaja tugi, tugiisik, koht elamiseks päritolu KOVis). Kuivõrd uuringud on näidanud, et noortel, kes lahkuvad asendushoolduselt 18-aastaselt või nooremalt, esineb hilisemas elus rohkem raskusi, kui nendel, kes jäävad asendushooldusele kauemaks, on soov teada saada ka seda, kas noortel on soov asenduskodust kiirelt lahkuda.

Küsimuste küsimise loogika: Nagu eelnevalt mainitud, võib intervjueritavate seas olla juba kõrgkooli viimaste kursuste noori, kui ka keskkooli-ealisi. Seega võivad tuleviku plaanid olla noortel erinevad. Vastavalt küsimuses nr 6 selgunule, kas noor tahab veel edasi õppima minna või mitte, tuleks küsida ka küsimusi nr 9-11. Noorte puhul, kes ei plaani enam edasi õppima minna, tuleks edasi minna küsimusega nr 12.

Noormeeste puhul tuleks küsida ka küsimus nr 23, mis puudutab kohustuslikku ajateenistust. Kuivõrd sõjaväkke minemiseks lahkuvad noored asenduskodu teenuselt, ei ole neil sinna enam tagasiteed

ning noored peavad sõjaväest tulles juba iseseisvalt hakkama saama. See võib piirata noorte võimalusi haridust omandada.

Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik: Erinev kirjandus näitab, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte iseseisvumise edukus sõltub palju sellest, kas noorel on lähedasi inimesi, keda ta saab usaldada. Antud peatüki eesmärk on teada saada: 1) kas ja kes on need inimesed, keda asenduskodu noored usaldavad; 2) kuidas on suhted vastutava lastekaitse töötajaga (kuna iseseisvumisel on just lastekaitse spetsialist see, kes saab ja peaks noort aitama), 3) kas noort praegu ümbritsevad inimesed (teised lapsed ja noored asenduskodust) on tema jaoks lähedased ja kas ta suhtleb mõnega, kes on juba ellu astunud, 4) kas noored on kohanud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist seetõttu, et nad on asenduskodust.

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele (sh rohelise raamatu ettepanekud): Sotsiaaliministeeriumi poolt 2014. aastal välja antud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus“ on tehtud mitmeid ettepanekuid, mis peaksid hõlbustama noorte ellu astumist. Näiteks on ettepanek pakkuda juhendatud elamise teenust asendushooldusel täisealiseks saanud noorte seas; samuti pakkuda professionaalset tugiisiku teenust elluastuvatele noortele (professionaalne tugiisik on läbinud koolituse, mistõttu omab oskusi ja teadmisi noore ettevalmistamiseks ja suunamiseks oma iseseisva elu korraldamiseks). Seetõttu on eesmärk uurida, mida noored sellistest võimalustest arvaksid.

Noorte kaasamisega seotud kogemusi : ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele. Kuivõrd asenduskodu noorte üleminek iseseisvasse ellu on nii-öelda järsem, kui perekonnast pärit noortel, on eriti oluline, et nad oskaksid ja ei häbeneks arvamust avaldada ja enda mõtete eest seista. Seega on iseseisvumise koha pealt äärmiselt olulised ka kaasamisega seotud kogemused.

Intervjuukava perekonnas hooldamiselt elluastuvatele noortele

Järgnevalt on toodud intervjuuküsimuste taustainfo. Täpsemalt miks me midagi küsime ja mida on oluline perekonnas hooldamiselt elluastuvate noorte intervjuueerimisel silmas pidada. Intervjuukava on leitav: Lisa: Intervjuukava perekonnas hooldamiselt peagi elluastuvatele noortele

Sihtrühma eripärad: Kasuperedes veel elavad ja peatselt elluastuvad noored on 16-19-aastased.

Kokku on antud intervjuukavas 6 teemaplokki: Sissejuhatus, Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta, Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust, Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik, Noorte hinnang võimalikele muutustele, Noorte kaasamisega seotud kogemusi.

Sissejuhatus: Antud küsimusteploki eesmärk on ühest küljest nii-öelda sojendusküsimused (et noorel endal oleks lihtsam teemasse minna), teisalt on eesmärk teada saada noore tausta. Kuivõrd perekonnas hooldamisel noortel võib olla väga erinev taust ja on võimalik, et nad on oma elu jooksul elanud mitmetes institutsioonides või peredes, on äärmiselt oluline teada saada rohkem nende tausta kohta. Erinev kirjandus ja uuringud, mis käsitlevad asendushoolduselt pärit inimeste hakkamasaamist iseseisvas elus näitavad, et need, kes on lapsepõlve jooksul palju erinevaid asendushooldusvorme üle elanud, on edaspidises elus vähem edukad.

Noorte arvamused ja kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta: Antud plokk uurib noorte praktilisi kogemusi ja oskusi, mida on iseseisvas elus hakkama saamiseks vaja. Kuivõrd sageli noored teevad ise süüa, pesevad pesu ning kuivõrd on noored selliste igapäeva otsuste tegemisse kaasatud.

Iseseisvaks eluks valmisoleku tajumine ja nägemus oma tulevikust: Antud küsimuste ploki eesmärk on teada saada kuivõrd on noored oma tulevikule mõelnud, seda planeerinud, kas ja milliseid takistusi ja probleeme nad sellega seoses näevad, kuivõrd nad tunnetavad perekonna tuge. Täpsemalt hõlmatakse selle peatükiga noore plaane haridust omandada, tööd leida ja elamiskoht endale leida. Samuti soovitakse selle ploriga teada saada, kas noored teavad millist abi neil on võimalik riigilt saada (näiteks elluastumistoetus, KOVi sotsiaaltöötaja tugi, tugiisik, koht elamiseks päritolu KOVis). Kuivõrd uuringud on näidanud, et noortel, kes lahkuvad asendushoolduselt 18-aastaselt või nooremalt, esineb hilisemas elus rohkem raskusi, kui nendel, kes jäävad asendushooldusele kauemaks, on soov teada saada ka seda, kas noortel on soov oma praegusest kodust kiirelt lahkuda või pigem näevad nad perekonnas eluaegset tugipunkti.

Küsimuste küsimise loogika: Intervjueeritavate seas võib olla kõrgkoolis käivaid noori, kui ka keskkooliealisi. Seega võivad tuleviku plaanid olla noortel erinevad. Sestap noorte puhul, kelle plaan on veel edasi õppima minna, tuleks küsida ka küsimusi nr 10 ja 11. Noorte puhul, kes ei plaani enam edasi õppima minna, tuleks edasi minna küsimusega nr 12.

Noormeeste puhul tuleks küsida ka küsimus nr 21, mis puudutab kohustuslikku ajateenistust.

Noore ümber olev sotsiaalne võrgustik: Erinev kirjandus näitab, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte iseseisvumise edukus sõltub palju sellest, kas noorel on lähedasi inimesi, keda ta saab usaldada. Antud peatüki eesmärk on teada saada: 1) kas ja kes on need inimesed, keda kasuperedest pärit noored usaldavad; 2) kuidas on suhted vastutava lastekaitse töötajaga (kuna iseseisvumisel on just lastekaitse spetsialist see, kes saab ja peaks noort aidama), 3) kas noort praegu ümbritsevad inimesed on tema jaoks lähedased 4) kas noored on kohanud ebavõrdset või ebameeldivat kohtlemist seetõttu, et nad ei ela oma pärisvanematega.

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele (sh roheline raamatu ettepanekud): Sotsiaaliministeeriumi poolt 2014. aastal välja antud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamatus“ on tehtud mitmeid ettepanekuid, mis peaksid hõlbustama noorte ellu astumist. Näiteks on ettepanek pakkuda juhendatud elamise teenust asendushooldusel täisealiseks saanud noorte seas; samuti pakkuda professionaalset tugiisiku teenust elluastuvatele noortele. Seetõttu on eesmärk uurida, mida noored sellistest võimalustest arvaksid.

Noore kaasamisega seotud kogemusi: ÜRO Lapse õiguste konventsioonis on lisaks hoolitsusega ja kaitsega seotud lapse õigustele pööratud suurt tähelepanu autonoomia ja osalemisega seotud õigustele. Nii nagu kõikide noorte puhul, tuleb ka asendushooldusteenuselt pärit noorte puhul pöörata suurt tähelepanu nende osalemisega seotud õigustele ja kogemustele. Kuivõrd vanemliku hooleta noored on oma elus palju negatiivset läbi elanud ja seetõttu on neil madal enesehinnang, on äärmiselt oluline, et nende noorte arvamust küsitaks, neid kaasataks erinevate otsuste tegemisele ja et nad oskaksid ja ei häbeneks arvamust avaldada ja enda mõtete eest seista. Seega on iseseisvumise koha pealt äärmiselt olulised ka kaasamisega seotud kogemused.

Intervjuukava asendushoolduselt elluastunud noorte seas

Järgnevalt on toodud intervjuuküsimuste taustainfo. Täpsemalt miks me midagi küsime ja mida on oluline perekonnas hooldamiselt elluastuvate noorte intervjuueerimisel silmas pidada. Intervjuukava on leitav: Lisa: Intervjuukava asendushooldusteenuselt elluastunud noortele

Sihtrühma eripärad: Juba elluastunud noorte all peetakse silmas inimesi, kes on ellu astunud kuni 10 aastat tagasi. Seega võivad nende intervjuueeritavate kogemused seoses elluastumisega olla erinevad. Samuti tuleb silmas pidada, et intervjuueeritavate seas võib olla nii asenduskodudest kui ka kasuperedest sirgunud noori. Samuti võib nende seas olla ka inimesi, kes on elanud mitmes institutsioonis - nii asenduskodus kui ka kasuperes. Uuringu eesmärk on ka mõista, kas selline erinev taust mõjutab iseseisvumise edukust.

Kokku on antud intervjuukavas 6 teemaplokki: Sissejuhatus, Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta, Iseseisvaks eluks valmisolek, Sotsiaalne võrgustik, Õigusteadlikkus ja Kaasamine.

Sissejuhatus: Antud küsimusteploki eesmärk on ühest küljest nii-öelda soojendusküsimused (et intervjuueeritaval endal oleks lihtsam teemasse minna), teisalt on eesmärk teada saada inimese tausta. Millist elu inimene praegu elab, kas tal on perekond, kas ta töötab, kas inimene on oma elu jooksul elanud mitmetes institutsioonis või peres jne. Erinev kirjandus ja uuringud, mis käsitlevad asendushoolduselt pärit inimeste hakkamasaamist iseseisvas elus näitavad, et need, kes on lapsepõlve jooksul palju erinevaid asendushooldusvorme üle elanud, on edaspidises elus vähem edukad.

Noorte kogemused iseseisvaks eluks vajalike oskuste kohta: Antud plokk uurib juba elluastunute praktilisi oskusi ja teadmisi, mida ja kui palju nad olid iseseisvaks eluks õppinud; kes neile peamiselt õpetas neid oskusi; kuivõrd nad kasuperes või lastekodus olid kaasatud erinevate igapäeva oskuste tegemisse; millistest oskustest ja teadmistest jäi noortel tagantjärele mõeldes puudu jne.

Iseseisvaks eluks valmisolek: Antud küsimuste ploki eesmärk on teada saada kuivõrd olid noored oma tulevikule mõelnud ja seda planeerinud, enne iseseisvumist. Kas neil oli ka tugiisik, kellele tugineda elluastumisel. Samuti soovitakse teada saada milliste takistuste ja probleemidega noored kokku puutusid õppimise, töö ja elukoha leidmisega. Kas ja millist tuge noor kohalikult omavalitsuselt sai, jne.

Noormeeste puhul tuleks küsida ka küsimus nr 28, mis puudutab kohustuslikku ajateenistust. Kui on eelnevalt intervjuust selgunud, et ka näiteks naisterahvad on käinud sõjaväes, siis kindlasti küsida ka neilt antud küsimust.

Sotsiaalne võrgustik: Erinev kirjandus näitab, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte iseseisvumise edukus sõltub palju sellest, kas noorel on lähedasi inimesi, keda ta saab usaldada. Antud peatüki eesmärk on teada saada kes on elluastunud noort kõige enam toetanud iseseisvat elu alustades. Siinkohal tuleb tähele panna, et asenduskodudest iseseisvunud noorte puhul tuleks küsida ka küsimusi number 35 ja 36.

Noorte hinnang võimalikele muutustele/ettepanekutele: Sotsiaaliministeeriumi poolt 2014. aastal välja antud „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelises raamatus“ on tehtud mitmeid ettepanekuid, mis peaksid hõlbustama noorte ellu astumist. Näiteks on ettepanek pakkuda juhendatud elamise teenust asendushooldusel täisealiseks saanud noorte seas; samuti pakkuda professionaalset tugiisiku teenust elluastuvatele noortele. Seetõttu on eesmärk uurida, mida juba elluastunud noored sellistest võimalustest arvaksid ja millised on nende ettepanekud, kuidas neid noori toetada.

12.14. Lisa: Nõusoleku vorm intervjuuks

Käesoleva uuringu eesmärk on saada ülevaade asenduskodus (lastekodus) ja perekonnas hooldamisel (kasuperes) elavate noorte elust erinevatest kogemustest, õpingutest ja töökogemusest ning iseseisvumisplaanidest.

Poolstruktureeritud intervjuu kestab ligikaudu tund aega. Intervjuu salvestatakse diktofoniga. Peale intervjuu toimumist kuulab uuringu läbiviija intervjuu üle, intervjuu transkribeeritakse ehk kirjutatakse üles ja seejärel intervjuu salvestus kustutatakse.

Intervjuu on konfidentsiaalne. See tähendab seda, et mitte kuhugi uuringu avalikesse materjalidesse ei märgita üles ega öelda välja Teie nime ja ka kõik muud tunnused, mille järgi oleks võimalik teid ära tunda, jäetakse uuringu avalikest materjalidest välja.

Uuringus osalemine on vabatahtlik. Kui Te ei soovi osaleda, siis võite keelduda. Teil on õigus uuringus osalemisest loobuda ka peale intervjuu toimumist. Selleks tuleb Teil ühendust võtta uuringu projektijuhiga ja talle öelda, et Te ei soovi, et Teie intervjuu vastuseid uuringus kasutatakse.

Uuringu viib läbi Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, selle on tellinud Sotsiaalministeerium.

Uuringu projektijuht

Liina Osila

Telefon: 640 8005

E-mail: liina.osila@praxis.ee

Poliitikauuringute Keskus Praxis

Tornimäe 5, Tallinn

Intervjueeritava allkiri kuupäev
.....

12.15. Lisa: Venekeelne intervjuuks nõusoleku vorm

Форма согласия

Цель этого исследования является получение общей информации о воспитанниках детских домов и приемных семей, их жизненном опыте, учебе, трудовом опыте и планах на самостоятельную жизнь.

Полу-структурированное интервью длится около один час. Интервью записывается на диктофон. После проведения интервью его прослушивает интервьюер, интервью транскрибируется (интервью будут переносить в текст) и затем запись уничтожают.

Интервью конфиденциальное. Это значит, что ни ваше имя и все остальные признаки по которым можно вас узнать не будут упоминаться. Участие в интервью добровольное. Если вы не желаете участвовать, вы можете отказаться. Вы можете отказаться от участия после интервью. Для этого вы должны связаться с руководителем проекта и сказать, что вы не желаете, чтобы ваши ответы использовались в исследовании.

Исследование проводится Центром политических исследований PRAXIS по заказу Министерства социальных дел.

Руководитель проекта

Лийна Осила

Тел: 640 8005

адрес электронной почты: liina.osila@praxis.ee

Центр политических исследований Praxis

Tornimäe 5, Tallinn

Подпись участника дата